

הסתדרות העובדים העברים הכללית בארץ-ישראל

דְּבָרֵי פועֵלוֹת

מ א ס ך

הסכילה האקדמית עמק הירדן

· הספריה ·

הוצאת מועצת הפועלות

תל-אביב, תרץ 1910

כל הזכויות שמורות

Printed in Palestine.

נדפס בדפוס קואופרטיבי „אחדות“ בע"מ, תל-אביב

תוכן:

פתיחה רחל כצנלסון ודובשוב I-III

כמכתן

3	מניה שוחט	תקולקטיב
7	תחיה ליברזון	השנים הראשונות
10	שפרה בצר	במנחה
11	חיה שרה חנקין	עם כניסת השומרי
14	אסתר בקר	כבוש מרחביה
17	צפורה זייד	עם השומרים בגליל
28	דבורה דיין	עליתי
26	ד. אברהמית	בבואי
29	רבקה רנית	עם קבוצת חרועים
31	יהודית א-ן	מיחודה לשומרון
37	ב. ב.	צעני הראשונים
52	ר. א-ת	בקלוב הפועלים

עם הצבור

57	ר. ב.	אתרי ועידה
59	הנה ציוניק	קבוצת המהגרות
63	יעל גורדון	קבוצת העשרים
66	פרידה	מימי חסן בק
69	נחמה בת ציון	לילה, בוקר ולילה
74	ת. ב.	עם א. ד. גורדון
75	ר. ב.	על ההתנדבות
77	יהודיה ברוטמאן	מאתורי ההיות
79	י. ב. ר.	חג שנשבת

80	מלכה	כבית הסודר
82	כרמלה	השביחה בזכרון יעקב
84	רבקה	אחרי מאורעות פתחתקוה

העוברת

89	רחל ינאית	שלבים
95	חיותה בוסל	בתנועתנו
98	לילה כסביץ	בקבוצה
101	שושנה רכמהנדיפה	האשה במושב העוברים
105	ד. ד.	בנהלל
107	מרים שלימוביץ	משק הפועלות בנהלת-ייתורה
110	ריכה וסלבסקי	משק הפועלות בפתחתקוה
112	רות הרדית	משק הפועלות בשכונת ברוכוב
115	טובה יפה	קבוצת שבק
120	צ. א.	נקודה חדשה
122	מ. ש.	ראשית החבורות
125	רבקה בריזמן	חבורת הפועלות בפתחתקוה
127	רבקה כצנלסון	בפרדס
128	טובה יפה	ביצד למדתי פיתות
130	תדוה לויץ	עם התחלת הבנין
132	צפורה בר ררומא	נשי עובדים
134	פנינה יגלאבטיחי	אשת הכרי
136	ד.	העוזרת בבית
138	יובבר בת רהל	על הפועלת בעיר
140	דינה בת חודין	הפועלת בירושלים
148	ד.	מוסדות הפועלות בעיר

עם הילד

147	גנה ריכטר	פרובלימות של החינוך המשותף
152	אזה סבנקין	הילד והחינוך המשותף
156	אמה	הילד והקבוצה
159	יונה אלברסון	גבולותיו של החינוך המשותף
160	א. ט.	בית הילדים ותדר ההורים

161	פרומקה	המחנכת בקבוצה
163	חסיה	שיחת אמהות
164	רחל קרןצבי	האם הבורדת
166	נעמי טריסקר	בת-החינוך בעיר
167	ב. חבם	לחקנת החינוך העממי

בתחומי היחיד

	שירים: בקור; שבת; חליבת לילה; באחד גלגולי;
178	חיוץ; הכנעה רחל
179	רשימות ר. כ.
180	בתלוי (מכתב) ח. ז.
186	מיומנה של אם א.
191	מרשימות שושנה בוגן
205	לדברי שושנה ר. כ.
206	פסיה אברמזון יעל גורדון
209	לזכר פסיה אברמזון רחל
210	מאגרות פסיה אברמזון (תרע"ו-תרפ"ב)
219	מתוך אגרות ופנקסים (א-טו)

נספחות

233	רחל ינאית	בין החברות באמריקה
287	מ. ק.	ביבליוגרפיה בשאלת הפועלת בארץ-ישראל

לשאלות העבודה ממש, לשאלות המשקיות והחברתיות, הנובעות מתוך תמציתיות של ישוב אנשים, הנאחזו בארץ והסולל בה את דרכיו, והקצצו המדור „העובדת”. מי שירצה ללמוד בהיקפם את דברי ימי התפתחותה המשקית והחברתית של תנועת הפועלות בארץ, — יפנה אל ספרה של הח' עדה פישמן: „תנועת הפועלות בארץ-ישראל”. כאן שאפנו לתת בעיקר דברי עדויות של חברות אשר השתתפו בפועל בבנין הנקודות המשקיות ובכבוש מקצועות העבודה. כנקודת מרכז במדור זה ראינו את הארת המפעל המשקי העצמי של הפועלת, אשר אין דוגמתו בתנועת פועלות בארץ אחרת — את משק הפועלות ואת חברות הפועלות. במדור זה גם הצגנו את השאלה הכואבת של המשפחה העובדת, — של אשת העובד, ושל האם העובדת. הלק מדברי החברות על הנושא הזה נמסרו גם במחלקות: „עם הילד” ומתוך אגרות ופנקסים.

לא ראינו את תפקידנו בטמול מיוחד בשאלות החינוך על דפי המאסף. אולם הקדשנו מדור מיוחד לחינוך המשותף, שבתוכו הפנימי, במסגרותיו וביחסי ההורים אליו — הוא כולו יצירת הפועל העברי החקלאי בארץ. החי חיים קבוציים.

עם רבוי מספר המשפחות בקרב צבור הפועלים ועם התגלות ההכרח הכלכלי והפנימי, שהאם תבקש עבודה מחוץ לביתה — היתה שאלת מוסדות החינוך המשותף לשאלה מרכזית גם בחיי האם העובדת בעיר ובמושבה. ביום מלוא תנועת הפועלות בתשומת לב רבה את דרכה של האם העובדת בקבוצה, על החיוב שבה ועל ספקותיה.

בדרכים שונות נאספו קטעי תרשימות מחוץ יומנים ומכתבים, שנכללו יחד לתוך המדור „בתחומי תיחיד”. התעודות האלה נכתבו בשעתן שלא לשם פרסום, ובצורתן זו נשמרו בהן עקבות חיים, אשר צורת מאמר או סיפור עלולה למחותם.

למדור זה נכנס גם חלק מרשימותיה של שושנה בוגן. אחרי מותה שמרו חבריה על עזבונה — „עד צאת קובץ הפועלות”. את הרשימות חללו הוציא מפנקסה וסידר לדפוס הה' מ. קושניר.

לא העלינו במאסף זה את זכר החברות אשר הייהן גודעו בארץ ללא עת. על התנועה לדאוג למלוי חובה זו באופן מיוחד. אולם כשבא לידינו ציור מכתביה של פסיה אברמזון ומצאנו בהם הד נאמן לחיי פועלת-אם בעבודה ובתנועה, צרפנו אותם לאותו המדור.

זה שנים פועם בצבורנו הרצון לכנס יחד את רשמי החיים והעבודה של החברות ולתת על ידי כך בטי קולקטיבי להיי הפועלת בארץ ולתנועתה. מתוך תקוות שונות החליטה מועצת הפועלות על הוצאת המאסף. קוינו: לגלות ולהביע במדת מה את ערכי חייה של האשה העובדת בארץ; לרשום לזכרון תקופות אשר עקבותיהן נהרתו בלבות החברות; לגשור גשרים בין העליה השנייה והשלישית ובין תנועתנו הצעירה בארץ ובגולה; גם האמנו שאוסף תעודות נאמנות כתובות בידי אשה יוסיף לנו קוים להכנת עצמנו. כשמספר הפועלות בארץ היה לא רב וכמעט כולן עבדו בחקלאות והשפה המשותפת היתה נמצאת על נקלה, — יכלו פגישות החברות לשמש גורם עיקרי להתלכדות התנועה. עם רבוי של מספר הפועלות, עם גיוון החיים בארץ ועם יצירת ההיקף הגדול של התנועה בקרב הנוער העובד וחלומד בארץ ובהוץ-לארץ — נחלש כוחן המכון, המבטא והמאחד של פגישות אלו. התנועה זקוקה עכשיו לכוח מרכזי נוסף. גורם כזה יכול לשמש לנו הבטוי הספרותי של צבור הפועלות, ביהוד אם נדע לעשותו קבע.

במאסף זה, הראשון לתנועת הפועלות בארץ, שאפנו לכנס את החומר, שהוא פרי נסיון אישי, רצינו להתרחק מעיונים מפשטים וממאמרים המרצים על פרובלימות האשה מתוך ספרים. גם השלמנו עם זה שלכמה הופעות בחיי הפועלת בארץ — ואף להופעות השובות — לא ימצא הד במאסף.

המהלקות שבספר נקבעו על פי המבנה של דברי ההברות. בלטו הדברים אשר סיפרו על התקופה „שקדמה להיסטוריה”. אם כי המטרות אשר הוארו אהר-כך, היו כבר גלומות כולן בתקופה הראשונה ההיא, אולם השנים ההן היו בעיקר שנות גישוש באפלה. שנות הסתגלות רבת יסורים — שנות מבחן.

מדור מיוחד מהוות הרשימות, אשר בהן נשכחה דרכו של הפרט ונתגלתה רק הדבקות בצבור, — היא הצבוריות הארץ-ישראלית, היחידה במינה, הערה, המוכנה לכל קרבן, הרוויה סכנות ואושר.

החברות כנות העליה השניה והשלישית השתתפו במאסף בערך במדה שזה. מבין החברות שעלו בשנים האחרונות השתתפו מעטות.

הרשימות: „המחנכת בקבוץ“ ו„בקבוצה“ הוצאו מ„מבפנים“ – העתון של הקבוץ המאוחד; הרשימות: „כיצד למדתי סיתות“ ו„אשת חבר“ – מ„דבר“. הרוב המכריע של החברות המשתתפות במאסף עובדות כיום בחקלאות: בקבוצות, מושבי עובדים, בפלוגות הקבוצים, במשקי הפועלות ובחבורות. מבין הפועלות העירוניות השתתפו רק בודדות על בן לא מצאו במאסף ראשון זה את בטוים במדה הנאותה דרכי העובדת בבית-החרושת, מלחמת הסתגלותה של הפועלת החקלאית לחיי העיר וסבך חייה של החברה שעברה מעבודה יוצרת לעבודה בבית פרטי, אולי גרמה לכך העובדה, שצבור העובדות בעיר טרם מרגיש את עצמו כנוף אורגני חתי לפי חוקיו הפנימיים, כאשר מרגיש זאת צבור הפועלות החקלאיות, – מרגיש ומבקש הבעה לחייו.

מבין 57 החברות שהשתתפו במאסף, כתבו רק 6 חברות לועזית – רוסיית ונרמנית, – ויתרן כתבו כולן עברית.

רחל כצלמון-רובשוב

ב מ ב ה ז

הקולקטיב

(מזכרונות)

כשבאתי מברלין לארץ-ישראל - בשני לינואר 1904 (טבת תרס"ד) - עוד לא הייתי ציונית. נשלחתי לברלין מטעם קבוצה סוציאליסטית שנתארגנה ברוסיה בשנת 1903 לשם המתת העריץ פֶּלֶכֶה. את חכסף לכך חשגתי מאת יהודי גרמני עשיר. כדי לכסות על פעולתי נכנסתי לאקדמיה למסחר. את מהצית היום בליתי בלימודים ומחצית היום עבדתי.

אחי, נחום וילבושביץ, נסע לארץ בשנת 1903. הוא היה אז מחנודס צעיר, חלם על תכניות תעשיה בארץ ועבד בסידור מפה של נקודות התעשיה העתידה להנצר בארץ-ישראל.

אני הייתי אז בת 24 והוא בן 23.

פעם היה מצב קשה בסידור הענינים שלנו בברלין. אחי נחום בא לעזרתנו והצילנו. לשם זה נדרש מאתו קרבן גדול, נפשי. לאות תודה הבטחתי לו, כי בכל רגע שיקראני - אבוא אליו.

בינתיים ישבו שני חברי - חסירים ניקולי וסירגי - בפטרבורג והפשו הודמנות לבצע את התכנית הטירוריסטית.

פתאום קבלתי טלגרמה מאחי נחום מארץ-ישראל, שקרהו אסון גדול והוא קורא לי לבוא. חשבתי לי להובא לשמור את הבטחתי ונסעתי אליו. כשבאתי נוכחתי כי לא קרה דבר וכי רק בערמה עשה זאת. כדי להביא אותי הנה, רצייתי מיד לשוב. חזרתי ליפו. אולם לא מצאתי כבר את האניה. כעבור חדשים קבלתי ידיעה, כי ניקולי וסירגי נתפסו ונהרגו. הידיעה חדהימח אותי. כעבור חרבה זמן נודע לי, כי אֶנְף* הוא שמסר אותם לרשות וגרם למותם.

כדי למזר את קדרות רוחי הנמין אותי אחי לעבור את הארץ ברכיבה לשם מטרות מדעיות. מכיון שלא חיתה לי כל תקוה לחדש את תכנית פעולתי הראשונה - הסכמתי.

* מי שהיה פרובוקטור מפורסם, ממנהיגי מפלגת הס"ר ברוסיה.

למורה דרך היה לנו מנדיל הנקין. בטיול השתתפה גם הצעירה זבניגורדסקי. היא הביאה את ילדי בית-הספר של בלקינד מקישינב ועזרה לו הרבה בעבודתו. היא היתה יפה, מלאה מרץ ולא ידעה כל פחד. התלבשנו כגברים ונסענו.

רכבנו יום-יום עשר שעות. חיינו מחליפים את הסוסים, עברנו את כל הנקודות הערביות בארץ, מדין ועד באר-שבע, וגם בעבר הירדן היינו. הטיול נמשך ששה שבועות. התקשרתי אל הארץ באהבה עזה, לא רגילה, הממלאה את כל הנפש, המוח וההרגשות. אהבה זו לארץ נשמרה לי לכל חיי. כאילו נהחדש בינינו חקשר של אלפים שנה.

עברית ידעתי מילדותי. אחי היו ציונים. עד 15 שנה למדתי עברית. תנ"ך, תלמוד וגם ירעתי את הספרות העברית, ואם כי באה אחר-כך הפסקה לשנים אחדות, אבל זאת כשבאתי לארץ ידעתי את השפה.

באביב 1904 נפגשתי עם קבוצת יחזקאל חנקין ברחובות. החלטתי אז לברר לעצמי, מה היא הארץ החדשה הזאת בשבילי, תכנית היתה – לעבור את חמושות ולערוך סטטיסטיקה משקית. בחקירה זאת עסקתי שנה. הכינותי לי שאלונים ומלאתי אותם בידענות על משקי האכרים, על הבנותיהם, על עבודת פועליהם הערבים. מצאתי גם אכרים יחידי סגולה, אשר בעצמם נהלו רשימות סטטיסטיות. למדתי להביר את העליה הראשונה, ובאתי לידי סיכום: חברי הפועלים השתגעו, כאן לא ינצר פרוליטריון הקלאי עברי לעולם.

הפועלים העברים עבדו או בפתח-חוקה ב-5 גרוש ליום כמו הערבים. הם חשבו כי ציונותם אוסרת עליהם לדרוש הוספה לשכר עבודתם. בחדר קטן חיו שמונה אנשים. ישנו על הרצפה, כשאמרתי, כי עליהם לדרוש מהמושבה דירות, בתים צבירים וכו' – אמרו לי, כי זאת היא פילנטרופיה. כל דבר, שיש בו משום סיוע צבורי, נראה להם כצורה חדשה של חלוקה ועורר בהם התנגדות.

הם התחילו לחיות בקומונה מתוך הכרת, מאין ברירה. זאת היתה כבר הקומונה השנייה בארץ, הקומונה הראשונה היתה זו של חנקינים ברחובות. אני כבר נסיתי פעם לחיות חיי קומונה במינסק. היינו אז מוזרמים מטעם הבורגנות המקומית והאינטליגנציה. רצינו לארגן את הפועלים בלי עזרת האינטליגנטים. סידרנו קומונה, היינו בצמצום ובדוחק, תקציבנו היה 3-5 קופיקות (3-5 מא"י) ליום לכל איש. כל הכספים חיו נכנסים לקופה המשותפת.

אז נוצרה בי ההכרה, כי הקומונה יוצרת לפרוליטריון גם את אמצעי מלחמתו. שם קבלתי הכנה לחיי קומונה בארץ.

כשבאתי מצאתי בארץ רק את חברי, פועלי ציון, כעבור שנה נפלגו מהם, הפועל הצעיר (קבוצת אליעזר שוחט). להכנס למפלגה לא רציתי. את פועלי-ציון חשבתי לימיניים ולאוטופיסטים. הצעתי – קולקטיב התישבותי – נראתה בעיניהם לאפיקורסות מנקודת ראות הסוציאלי-דימוקרטית המרפססטית. בחיותי רגילה לעבודות עיר, אמרתי לארגן קואופרטיב עירוני. ברוסיה למדתי נגרות בבית-החרושת של אחי, גדליה וילבושביץ, ולכן נגשתי לארגן קואופרטיב של נגרים ביפו. השגתי הלואה וערכתי את התקנות, דוגמת, תנועת הארטלים ברוסיה, שהיו בה יסודות קומונליים. שלש חודשים התקיים הקואופרטיב. וכשנסעתי לגליל – התפור לגליל סכסוכים.

בשנת 1905 סיפר לי יהושע חנקין על דבר האפשרות של קניית עמק יזרעאל. רציתי לעזור להנקין, כי רק בקניה זו ראיתי את ההגשמה של החקלאות לפועלים. באתי אליו גם בהצעה של התישבות קולקטיבית. בינתיים הלכה האימיגרציה לארץ וגברה.

החלטתי לנסוע לפאריס כדי למצוא דרכים להשפיע על יק"א שתקנה את קרקעות העמק בשביל התישבות פועלים.

רציתי גם לחקור בפאריס את שאלת הקולוניזציה הקולקטיבית ואיך היא נעשית. היה לי שם קרוב (איון וילבושביץ) שערך עתון ממשלתי לעניני הארצות הסרופיות. בעזרתו טיפלתי בחומר של הדפוסמנט הממשלתי לקר-לוניזציה של אלגיר וטוניס.

הוברר לי כי הדבר שאני שואפת אליו אינו מתקיים עוד בשום מקום. להפך, אנשי מדע לועגים לעצם הרעיון של חקולקטיביום ומציינים, כי הנסיונות של התישבות קומוניסטית לא הצליחו.

לפאריס בא אלי חבר מרוסיה ודרש ממני להמציא עזרה לארגון ההגנה ברוסיה. עזרתי לו להעביר נשק לרוסיה. אספתי אז 200 אלף רובל. חברון רוטשילד נתן 50 אלף פרנקים.

נסעתי באופן בלתי ליגלי לרוסיה.

הייתי בשדיליץ בזמן הפרעות והשתתפתי בהגנה. אז נתארגנה קבוצה לאומית לנקמה באנטישמיים. חבר לקבוצה חזאת היה גם דשכסקי (שירה בקרושיבין*). אסרו את כל החברים. היו בינינו שני ס"רים, וכנראה מצא

(*) תעמולתו האנטישמית בביטריה היתה אחד הגורמים של פרשת קישינב.

אזף על יום את הקבוצה. רק דשבסקי לא נאסר. אותי חפשו בפטרבורג. לילה לילה היו עורכים חיפושים בדירה שלנו בה אמר, כי החלפתי את דירתי יום-יום. שמי לא היה ידוע למשטרה.

שלושה חדשים עבדתי בקבוצת הנקמה. המפלגה היהודית היהידה שתמכה בנו היתה הטריטוריאליסטית (ס. ס.). אחר-כך, בסוף שנת 1906, שבתי דרך קושטא לארץ-ישראל.

באתי להברי בארץ בתכנית של הקולקטיבים. אמרתי לנסוע לאמריקה כדי להשיג כספים למען התישבות קולקטיביסטית בחורן. בתכניתי היה לבקר את המושבות השתופיות הקיימות באמריקה.

בהחלפת שנת 1907 נסעתי לאמריקה ושהיתי שם כחצי שנה. התודעתי שם אל מגנס ואל חנרייטה סולד. בקרתי גם בצפונה של אמריקה וגם בדרומה. עברתי את המושבות הקולקטיביסטיות, וראיתי כי אפשר ליצור ולהתקדם בקולוניזציה קומוניסטית. במקום האידיאליזם הדתי אצלם, יבוא אצלנו האידיאליזם הסוציאליסטי. דרך פאריס שבתי לארץ באוגוסט שנת 1907, ושאיפה אחת בלבי: הקולקטיביות המתגשמת.

בארץ בשל הרעיון. במושבות הגליל התחתון עבדו פועלים. הם היו חיי נודדים, לנו ברפתות. אחדים התיאשו מכבוש העבודה. להיות אכרים לא רצו. מפני שהיו סוציאליסטים; להתחרות עם הערבי תחול אי-אפשר, כי לא יתכן לעולם לעבוד ב-5 גרוש ליום. מוכרחים איפוא ליצור משק עצמי ברעיון של כבוש העבודה על ידי התחרות עם ערבים והורדת השכר לא האמנתי מעולם. הקרן הקיימת התחילה אז לקנות קרקע ורעיון הלאמת הקרקע היה קרוב ללבי. ראיתי בו יסוד להתישבות קולקטיבית. אליעזר שוחט היה אמנם בעד קולקטיביזם. אבל התנגד לי, היות ואסור לנו עוד לקבל על עצמנו אחריות גדולה כל כך, כי אם תכשל פעולתנו - נאבד את עצם הרעיון. ראשית כל עלינו ללמוד היטב את החקלאות.

בחזה של יק"א בסג'רה עבדו פועלים בהנחלת האגרונום קראוזה. החות עבדה בדפיציט. אמרתי לחנקין: תנו לנו את האפשרות לעבוד על אהריותנו בחזה שלנו, ונצא בלי דפיציט. הלכתי לסג'רה. חצי יום עבדתי בהנהלת השבועות, וחצי יום ברפת. הצעתי לקראוזה לקבל פועלות לעבודה - את שרה, שפרה ואסתר שמורמן שבאו אז לסג'רה - הן היו צעירות מאוד ועבדו בחרישה כאכרים גמורים.

שמונה עשר חברים וחברות נהו אהרי תכנית של עבודה חקלאית קולקטיבית

והפשונו אפשרות להגשימה. לאט, לאט רכזנו בסג'רה את הקולקטיב, בסוף שנת 1907. לפי ההוזה שעשינו עם קראוזה קבלנו את עבודת הפלחה והרפת בתנאי ה"ח'רת" הערבי. החזה נתנה לנו את כל האינזנטר החי והדומם ואת הוריעה, ועלינו היה למסור לה את החלק החמישי של היבול (הומש). הקציעו לנו מקום לדירה, אמנם גרוע מאוד, וגם מפרעה להוצאותינו נתנו לנו, כשתסרה עבודה בפלחה וברפת קבלנו מאת ההנהלת עבודה בנטיעות.

עבדנו לגמרי באופן עצמי, על אחריותנו הגמורה. סידור העבודה היה בידינו. קראוזה היה נוכח בתור מומחה מדי שבת, בשעת סידור העבודות לשבוע. בכדי לדעת את מצב העבודה ולשמור אותנו משגיאות. גם בקשנו ממנו הרצאות חקלאיות. כל אלה שחיו אז בסג'רה זוכרים את שעוריו - הם היו מעשיים מאוד.

לפועלי החזה לא היה מטבח. הם אכלו במלון פרטי. הקולקטיב סידר גם מטבח קומונלי. אחר-כך נהנו גם אחדים מפועלי החזה מהמטבח שלנו. השם שלנו היה - "קולקטיב".

היחס של פועלי החזה אלינו היה טוב מאוד. אולם הם לא האמינו שנצא בלי דפיציט ולא הצטרפו אלינו.

הקולקטיב בסג'רה התקיים שנה וחצי. גמרנו את עבודתנו בלי גרעון. מסרנו את ה"חומש", סילקנו את המפרעות והובחנו, כי פעולה קולקטיביסטית משקית יכולה להצלח.

מניה שוחט

כפר גלעדי

השנים הראשונות

בבואי לפתח-תקוה, בשנת 1905, מצאתי בה פועלים מועטים, וביניהם ארבע צעירות: שתיים תופרות, אחת סורגת גרבים ואחת חיה על חשבון הוריה. בימי העונה היו שתי התופרות תולכות לסדר תפוחי זהב במחסן.

אני שאפתי רק לעבודה הקלאית. שני ימים אחרי בואי לפתח-תקוה הלכתי לעבוד במעדר וקבלתי ב"שליק" ליום. בכרמו של גיסין כסיתי בורות. למושבה הייתי נכנסת תמיד בלי כלי עבודה, וכחודש ימים הייתי שבה הביתה דרך ההצרות, כדי שלא יודע לאיש שאני עובדת יחד עם בחורים. תחנודות קלה פגשתי גם מצד הפועלים והפועלות. חברי פהדו פן יזיק לי המעדר ורצו

(*) בערך 3 ג"א.

שאלך גם אני לסדר תפוחי-זהב. אני המשכתי לעבוד במעדר.
החבר ס. היה מעודד את רוחי. הוא היה מורה לעברית ובכונה היה מעביר את שעוריו מאחרי הצהריים לערב, והיה בא לכרם להחליף אותי לשתי שעות. ובמקום השעה האחת הקבועה למנוחה הייתי נחה שלש שעות. הוא היה מדבר עם בעל הכרם והיה מוטר לי בשמו שעתידה אני להיות פועלת טובה. אחרי שבועים הוסיף לי בעל הכרם הצי גרוש ליום ושכרי היה מאז 4 גרוש. זה הפליא אותי. שאלתי: למה אתה מוסיף עלי שכרי – מפני שאני יהודיה או מפני שעבודתי שווה? הוא ענה לי, שעבודתי שווה עוד יותר. למרות זה היה מצב רוחי קשה. נכנס ספק בלבי – האם נכונה דרכי? ומאת הפועלים שמעתי – האם היא תהיה פועלת?

בקשהי איש, שיאשר לי, כי דרכי היא הנכונה. בינינו היה חבר אחד גדול בשנים מכולנו (*). הוא היה תמיד שמח ועליז. היה מחבר שירים באידיש וחיח שר אותם וכולם היו עוזרים לו. הוא לקח את לבי, אבל לי לא היה די אומץ לגשת אליו, והוא לא היה נגיש אלי. אך כשראה אותי יושבת עצובה, עבר עלי פני ובכת צחוק אמר לי: „מה את עצובה? את מתחרטת? ראי נא, אני זקן ותמיד שמח. וטרם הספקתי לענות לו, היה כבר רחוק ממני...”

כמעדר עבדתי הודש ימים ואחר כך הכניסני חבר אחד לעבודת הקטיף בפרדס. שם היה מנהל. שני ימים עבדתי חנם. כשנמלא הסל היה פ. תיכף מופיע והיה בורר כל תפוח לתור. בסל הראשון מצא שלושה תפוחים נגועים על ידי המזמרה. לבי דפק בי מאוד, כי פחדתי סן ישלח אותי הביתה. בסל השני מצא רק תפוח נגוע אחד ובשאר לא מצא כל תפוחים נגועים. גמרתי את העבודה בפרדס הזה ופ. שלח אותי לפרדס אחר. קניתי לי שם של קוספת טובה. היה לי כבר קל לקבל עבודה בפרדסים אחרים. והנה באה הפסקה בקטיף. פניתי ללשכה לבקש עבודה אחרת, ושם ענו לי, כי רק שני אכרים ישנם במושבה המקבלים פועלות ואצל אלה אין עכשיו עבודה. באתי הביתה מדוכאת. אולי באמת דרכי לא נכונה? אולי באמת צדק מנהיג הובבי ציון. שכתב לי שני מכתבים לפני נסיעתי ואסר עלי לבוא לארץ. כי „עתידה אני פה לגווע ברעב ולא אביא כל תועלת”?

פעם בא הוקן לחדרי. סיפרתי לו, כי אין לי עבודה זה שלושה ימים, ואינני יודעת מתי תהיה לי. הוא הומין אותי לחדרו הקטן ודבר אתי הרבה.

(*) א. ד. גורדון.

ועוד את רוחי. בעוד ימים אהדים קבלתי שוב עבודה בקטיף. עבדתי יחד עם הוקן. והוא הינך אותי בעבודה.

כעבור 4 חדשים התחיל הבויקוט בפתח-תקוה. כל הפרדסים פיטרו את פועליהם. מלבד שנים מהם, שתמשיכו לקבל פועלים יהודים. אז עבדתי יחד עם הפועלים במעדר, ורציתי ללמוד את עבודת ההרכבה. החבר שעבדתי אתו יעץ לי להפסיק את העבודה ליומים ולהביא לו אוכל ובצהריים, כשהפרדסן לא יהיה בפרדס, יראה לי את עבודת ההרכבה. שמעתי בקולו והפסקתי את העבודה. הייתי מביאה לו אוכל בצהריים, ובשעות הפסקה אלו היה מלמד אותי. כעבור שני ימים סיפר חכרי לפרדסן, כי עבדתי כבר בפרדס אחד ויודעת פרק בהרכבות, ובעל הפרדס הסכים לתת לי יום עבודה לנסיון. ככה בבשתי את העבודה הזאת. אחרי זמן מה היה ידוע כבר במושבה שאני מטפלת בהרכבות. בסוף הקיץ הלכתי לרהובות ועבדתי שם בעידור כרם יחד עם הרבה פועלים. שם מצאתי יחס טוב מצד האכרים.

ומן קצר אחרי שובי מרהובות לפתח-תקוה באו עוד שתי בחורות לפתח-תקוה לעבודת החקלאות. בינתיים נפסק הבויקוט והאכרים התחילו לקבל פועלים. אחרי שעבדתי שנה וחצי בארץ שמעתי שכאה פועלת לרהובות – מרים ווין. והיא עובדת במעדר. ובשנת 1907 באו פועלות מחוץ לארץ והלכו לעבוד כחנת סג'רה.

בפתח-תקוה עבדתי 3 שנים, עד שנת 1908, ובאתי לכנרת חצי שנה אחרי שהבנתי כבשו שם את העבודה. בכנרת התחילו ההברים לדבר עלי לבי שאשאר אתם. הם פנו אל הפקיד שיקבלני לעבודה תקלאית והוא הסכים. עבדתי עד סוף השנה בכנרת. סקלתי אבנים יחד עם הפועלים. בזמן הנורן דשתי במורג, ועשיתי בכל עבודות הגורן. בתים לא היו לנו. בקיץ ישנו בחוץ, ובחורף ישנו – אני וחברתי שנהלה את המטבח – במחסן. עברו עלינו גם התנפלויות השכנים. ובהתחלת השנה הבאה נכנסתי אני ועוד חברה אחת לקבוצת פועלים קטנה שהתחילה לעבוד באום-ג'וני ברשות עצמה. שם הרגשתי כי אני פועלת ממש. עבדתי כל השנה בשדה יחד עם כל הפועלים. גמרנו את השנה בנח ובכל זאת נתמורה הקבוצה – מפני אי-התאמת החברים – ובמקומה באה לאום-ג'וני קבוצה אחרת שעבדה בתנאים של הקודמים – הלא היא קבוצת דגניה א' הקיימת. אחרי הפסקה של כמה חדשי מחלה – הליתי בקדחת צהובה – שבתי גם אני לעבוד באום-ג'וני.

נחל

תחיה ליברון

בסג'רה

חות סג'רה, זו העובדה עתה לגמרי, מלאה תפקיד חשוב מאוד בחיינו. בה מצאה עבודה הפועלת הראשונה בגליל; בה נוסדה השמירה העברית ו"אגודת השומר". גם הסתדרות החקלאים בשם ה"הורש" נוסדה בה.

אמנם הרבה קרבנות השאדנו שם במשך זמן קצר. באתי לסג'רה לפני עשרים ושתים שנה. אז היו שם רק ארבעה פועלים יהודים אשכנזים ויתר הפועלים היו קורדים.

הלכתי מהציר מבלי דעת באיזו עבודה עלי לאהוז. כמו לדוב בנות הציר, לא היה גם לי כל מושג בחקלאות. ברוסיה עוד טרם היה כימים ההם "החלוק" הנותן הכשרה לפועלים ארצה.

התפקיד קראוזה, שנהל את החיה בסג'רה, התייחס בטוב לעבודה עברית וגם לעבודת הפועלת. הוא נתן לפועלים לחדור לכל מקצוע. ביום הראשון עבדתי בניפוי שעורה על חגודן חערבית. חברי בעבודה היה קורדי. עבדתי זמן מה בעבודה זו ולא מצאתי בה סיפוק. רציתי להתחיל בעבודה מעניינת יותר, וחפיקי אמנם נתן לי את האפשרות לכך, אבל איך אגש לעבודה בלי כל הכנה? בחדתי בעבודת המחלבה.

נתנו לי חדר מחדרי המחסן לסייד אותו ולנקותו. כלי המחלבה היו פרימיטיביים מאוד. היה עלי להכין גבינה, העדר של החוה. העצים והכבשים היו רועים כל הזמן ביער. הרועה, ערבי אלם, היה מביא לי חלב פעמים ביום. בכדי להראות לי איזהו חלב העצים, היה מראה לי על בגדו השחור, ואיזהו חלב הכבשים -- על ה"קפיה" הלבנה שלו. אבל איך עושים את הגבינה?

הלכתי אל נשי האכרים והן למדוני. כך נכנסתי לעבודת המחלבה. כעבור זמן מה באו שתי אחיותי ועמן עוד שתי בחורות לעבוד אתנו. שלוש מהן בחרו לתן בעבודת החריש עם שוורים ואחת קבלה עליה את עבודת המחלבה. והיי המדבר קבלו לאט לאט צורה של ישוב. בסג'רה נוכחתי כי שאיפתי לכפר היתה נכונה.

שפרה כצור

נהלל

עם כניסת "השומר"

היה הדבר לפני עשרים שנה, באחת ממושבות הגליל. אהר משה ומתן ממושך עם ועד המושבה קבל "השומר" את השמירה, ואחד החנאים העיקריים שלו היתה קבלת פועלים עברים לעבודה אצל האכרים.

עד אז היו הפועלים הערבים ומשפחותיהם גרים בהצר בעליהם. הם הכירו את מוצאי המושבה ומבואיה, את גבולותיה ואת חלקתו של כל אכר, וראו את עצמם כבעלי-בתים גמורים במושבה, וכמוכר מאליו, הייתה להם יד בגנבות שקרו במושבה לעתים תכופות. ובכל זאת לא קל היה לאכרים לקבל את השמירה העברית ומה גם להסכים בגלילה לתנאי של עבודה עברית. סוף סוף הוסכם הדבר, והתוזה נחתם. ועם השמירה העברית נכנס גם הפועל העברי למושבה.

במשך חודש אלול צריכים היו השומרים והפועלים לבוא אל משמדותיהם. לרשות השומרים נמסר הבית הקיצוני, הראשון במושבה, שבו גובלת אדמת היהודים. הפועלים הסתדרו איש איש בבית האכר שלו. כל אחד קבל אוכל ומקום לינה, ועבד על מנת ללמוד במשך שנה את עבודת הפלחה.

ערב ראשון, המשמדות סודרו, הותנה על אותות הצפוף השונים ועל הליכות השמירה בלילות. אחת הבהורות, ש... אמרה אז להברה, כי היא אינה רוצה בעבודת המטבח וכי אוהבת היא את אפלת הלילה ואת השקט שבו, את הנשק ואת הסוסה, הבהור קטח בה, נתן לה "עכיה" (עטיפה ערבית). נשק וצפצפה. לאיש לא ספרו דבר ובהחשך הערב ובצאתם אל המשמר הלקו ביניהם את ה"היקף": הוא יקיף את העבר המזרחי של הקיר*) והיא את העבר המערבי.

אחר ההיקף הראשון נועדים השומרים יחד. כל אחד מספר פרטים משמירתו, מספרת גם ש. על משמדתה היא. הבהורים קבלו את הדבר ברצון, ובכל זאת, -- אמר אחד השומרים -- הרי אני מתנגד לכך שבחורה תשמור אחנו בקביעות. אל נשכח כי זאת לנו השנה הראשונה לשבתנו פה ועלינו יהיה להפגש פנים אל פנים עם הערבים, שומרי המקום לפנינו, יתר החברים שתקו. ש. נשארה לשמור אתם, אולם נדברו ביניהם לבל יגלו לאיש את דבר שמירתה, וכן היה.

ובמושבה היתה רוח אחרת. חיים חדשים החלו, שמחה, שירה וריקודים.

(*) מושבת הגליל התחתון היו מוקפות קיר-אבן לאורך המושבה.

גם בני המושבה, הצעירים המעטים, נספתו אלינו. אחר כמה שנים של תרדמה התעוררה המושבה, לזהמי מלחמת השמירה העברית נחלו את נצחונם. שעות המשמר היו נמשכות מראשית הערב עד שש בבוקר. במשך כל הלילה צריך היה לעמוד עֶרָה ובהקשבה רבה להבחין כל רשרוש, כל דפיקה קלה, ולהיות מוכנה תמיד. מתוהים היו העצבים. בהיקף הראשון היו בודקים את כל המנעולים ואת הפתחים הקטנים, אהרי כן הקיפו שנית ושלישית. באחד הלילות אחד חצות, בהקיף השומרים את ההקפה השניה מסביב לגדר, מצא אחד השומרים והנה דלת אחת המובילה אל הרפת פתוחה. הוא הכין את הרובה ונכנס אל החצר. צצו לקראתו שני ערבים, כשהם מוליכים אתם זוג פרדות. התהילה קטטה. השומר ירה שלש יריות והערבים ברחו. התנקשויות דומות לזו נשנו במשך החורף כמה פעמים. באחד הלילות עלה בידי ערבים לגנוב זוג פרדות. תקפה דרישת "השומר" להוציא עם ערב את הפועלים הערבים, שכירי-היום, מן המושבה. האכרים הסכימו גם לזה. השנה נגמרה בשלום. נחתם החוזה גם לשנה הבאה. חשמירה נמסרה לנו גם במושבה השניה. ג. הברה של ש. עבר לשמור בה.

באהד הלילות נדרה שנתה של ש. מתוך הרגשה סתומה, וכעצבים מתוהים צפתה עד הבוקר. לפנות בוקר באה הידיעה, כי בלילה היתה התנגשות עם ערבים. אחד הערבים נהרג וג. נפצע קשה. ש. חבשה את הסוסה שלה. נתנה את כליה באוכף, שמה את הנשק עליה ואת העכייה ויצאה לדרך. היא כאילו שכחה לגמרי, כי מהלך חמש-שש שעות מפריד בינה ובין המושבה ההיא, והדרך בחוקת-סכנה היא ולאורך כל הדרך אין ישוב עברי. רק כפרים ערבים בודדים נראים מרחוק. ש. רוכבת ומחשבה אחת ממלאה אותה: התמצא את ג. בחיים? בדרך באו לקראתה כמה ערבים, אבל לא פגעו בה ורק שאלו זה את זה: האם אשה היא זאת? – והיא שומעת וממשיכה את דרכה.

כשעה לפני המושבה, והישוכ העברי נשקף כבר לעיניה. והנה בא לקראתה רוכב ערבי והוא לבוש יפה וסוסתו מקושטת ובהתקרב אליה שאל:

– לאן דרכך? האם רוצה את שאָלוּה אלִיך?

– לא.

כעס ואמר:

– הרוצה את במלחמה אתי?

ובנסותו שנית להתקרב, כשפגעה סוסתו בסוסתה, והם נפגשו פנים אל פנים, – משכה אותו פתאים בכח מעל הסוסה. הוא לא היה מוכן לכך ונפל. ש. דפקה בסוסתה בשוט שבידה וברחה. הוא קם והחל לרוץ אחריה, אבל היא היתה כבר על גבול המושבה.

ובמושבה היו מוכנים להתנפלות וקראו את בני המושבות הקרובות לעזרה. יחד עם הבחורים שנענו לקריאה באה גם ש. על סוסתה, חגורת כדורים וזיגה עליה. ראוה בנות המושבה ולא האמינו למראה עיניהן. נגשו אליה, הסתכלו בה והשתוממו. זאת הפעם הראשונה שראו אשה בדמות זו. בלילה ההוא השתתפה ש. השתתפות אקטיבית בהגנת המושבה. המושבה קטנה היתה וחוצאותיה מרובות. יק"א קנתה סוף סוף אדמה על יד אדמת המושבה למען הגדיל את מספר התושבים. נהתמו קושנים, אבל אי אפשר היה לצאת לחרוש את האדמה הקנויה בלי כח מוויין; הממשלה אסרה להשתמש בנשק, והיא עצמה לא השתה לבוא לעזרה. והשבט הערבי השכן היה קשה והזק וכל חלקת האדמה ההדשה נקנתה בכחות רבים ובקרבות. אחרי ימי גשמים רבים באו באחד הלילות עשרים איש ועשרה זוגות בהמות עמם, ועגלות טעונות מחרשות וכלי עבודה, נכנסו אל הצר השומרים מוכנים לעבודה. בבוקר השכם, עוד טרם האיר היום, יצאו כל ההורשים אל השדה לחרוש אחד אהרי השני בתלם. היה עונג לראות. עבודה עברית גמורה. החורשים נתפלגו: אלה יוצאים אחר המחרשה ואלה אוספים תלי אבנים להיות מוכנים בבוא הערבים להפריע את ההורשים. (בנשק אסור היה להשתמש) ושלושה רוכבים-שומרים סובבים והולכים בגבולות השדה.

בהיות הבוקר גדול והחורשים הספיקו להאריך את מעניתם, יצאו אליהם כל בני הכפר הערבי. מחנה כבד נראה מרחוק הולך הלך והתקרב. זקן ונער וסף, ונראה היתה, כי פניהם למלחמה את ההורשים. והם הולכים והולכים ועוד הם רחוקים. והנה עמדו תחתם. אחד נפרד מהמחנה והתקרב אל הרוכבים שלנו העומדים על המשמר. מתנהלת שיחה ארוכה ביניהם והאחד שב אל מחנהו.

ואנחנו רואות מן החצר הנשקף אל השדה והנה הערבים מתקרבים שנית, עומדים ומנהלים שוב משא-ומתן עם הרוכבים; והחורשים הערבים בשלהם, ממשיכים את עבודתם ומאריכים את התלם, מן המושבה והלאה. הורו הערכים אל הכפר כלעומת שבאו. כל היום חרשו החורשים בלי הפסק ובלי אוכל.

אך שבו תחורשים מן השדה. עוד טרם הספיקו להתיר את הבהמות ולהאכילן. בא רץ והודיע כי הערבים התנפלו על אנשי המושבה השבים מן השדה. לא הספקנו לפנות. כה וכה ושוב באו והוריעו כי ההתנפלות נכונה משני עברי המושבה.

כל הבחורים יצאו אל מקום ההתנפלות. מצאו את אנשי המושבה ערומים. כי הפשיטום הערבים המתנפלים. אך יותר מזה לא הספיקו לעשות דבר. ש. נשארה בחצר. התירה את רתמות הסוסים והאכילה אותם ושמרה על החצר לבל יתפרצו אל תוכה. יתר הבהורות הודיעו ויצאו אף הן למקום ההתנפלות. כולם שבו בשלום.

במשך שבועים ימים היתה המושבה נתונה במצור. עד שהממשלה נעתה סוף סוף לדרישה. שלחה שוטרים אל המושבה והשמוש בנשק הותר. מאז המשיכו את העבודה ביתר בטחון ושקט.

ע"הרד

חיה-שרה חנקין

כבוש מרחביה

לפני זמן מה נסעתי דרך שכם לנהלל. בדרך זו לא עברתי זה שנים. עד ג'נין לא מצאתי בה הרבה שינויים. מלבד הכביש שבא במקום הדרך הרעה ההיא, מלאת האבנים והסלעים. במקום 24 שעות הנסיעה בשנים ההן, הגענו לעפולה במשך 4 שעות. אולם את העמק שוב לא הכרתי. כמה זכרונות התעוררו בי בראותי אותו נורע נקודות ישוביות. שלא את כולן אדע גם לקרוא בשם. קם לפני העמק ההוא כמו שהכרתי אני, בשעה שהיתה בו רק נקודה ישובית עברית אחת – מרחביה. ש.עליה יש ברצוני לספר.

בשנת 1909 נקנתה ע"י חנקין אדמת פולה (היא מרחביה) מידי האפנדים, שבסקודתם עיבדו הפלחים את האדמה בחומש. עוד טרם קבלו את הקושנים, כבר פנה ח. ל"הורש" – הסתדרות העובדים בגליל – בדבר ארגון קבוצה לעליה למרחביה. הקבוצה התחילה מיד להתארגן. לא רבים היו המאושרים שנמל בגורלם התפקיד הזה. לפי כמות הקרקע ומדת התקציב יכלו ללכת למרחביה רק שלושים איש. בהרבה אספות וויכוחים ציינו את האנשים שעליהם היה ללכת לכבוש את המקום. בין אלה היו ארבע חברות. החברים ברובם היו חברי "השומר", שעליהם הוטל התפקיד של כבוש רוב המקומות בגליל.

שלושים החברים האלה היו מפורזים במקומות שונים. עסוקים בעבודה ובשמירה. כעבור זמן מה התאספו כולם לכנרת – אז מרכז הגליל – על מנת לעלות יחד למרחביה. אך לא כך יצא הדבר. הערבים סרבו ללכת מהמקום. למרות הפיצויים המרובים שקבלו. ולא יכולנו לגשת לעבודה. חמשה מחברינו נסעו כינתים לדמשק לקנות בהמות עבודה וכלים. ועלי הוטל לקנות את העופות. כעבור שבוע ימים שבו החברים מדמשק עם בהמות עבודה. עגלות טעונות רתמות, אוכפים, נפות, דליים, מחצלות, מורגים וכל מיני כלים. שמחתנו היתה גדולה. בחנת כנרת. במקום שהיינו תושבים זמניים – או יותר נכון, אורחים לזמן ארוך. – קבלו אותנו יפה. אף על פי שהיה צר המקום. היינו אוכלים כשלושה מחזורים, וישנים כתבן על העליות ובחצר. אך הכל היה כדאי. יום יום היינו מחכים לעליה. שבועות על שבועות עברו, ולצפייה לא היה קץ. חברי כנרת עיפו מקבלת אורחים זו שנמשכה זמן ארוך כל כך, וביחוד אחרי שהובאו הפרדות להצר. אלה תפשו את מקומותיהן של פרדות כנרת ואת זאת היה קשה לשאת יותר מטרדות האנשים. גם אני שישבתי עם העופות ביכנאל, פקעה סבלנותי והבאתי אותם לכנרת.

הדבר נמשך שלשה חדשים. בינתיים היו כולם קשורים למקום ויום יום הכו לפקודה לעלות. הלך מחברינו עבדו במשק וחלק טיפלו ב"משק" שלנו. למרות כל הרצון הטוב של החברים מכניסי האורחים, התחלנו להרגיש שאסור לנו להאריך את סבלם, ונאלצנו לצאת מתוך החצר ולעבור אל שפת ים כנרת. היינו מבשלים על שתי אבנים, תחת האקד, וגם אוכלים ומכבסים שם. רק הבהמות נשארו בחצר לבל יגנבון. בסבלנות יוצא מן הכלל צפינו כולנו ליום עלייתנו, שבא סוף-סוף אחרי שלוש חדשים של גלגולים בחץ וברפתות.

את היום הזה אי אפשר לשכוח לעולם. שבוע לפני צאתנו בא חנקין ואמר לשלושה אנשים מאתנו, יודעי ערבית, לעלות ולהשתדל להשפיע בטוב על הערבים כי יעזבו את המקום מאליהם. לא רצו אנשינו להכנס בריב וגם לא רצו בהתערבותה של הממשלה. בסוף השבוע באה פקודה להתכונן לדרך. ההכנות לא היו מרובות ובשעה 10 בבוקר היינו מוכנים לצאת עם כל רכושנו. בכל הסביבה היה מצב רוח חגיגי. כשיצאו עגלותינו לדרך, יצאו כל עובדי כנרת אחרינו ללוות אותנו ולברכנו. גם האכרים מהמושבות הסמוכות הצטרפו אליהם. המון גדול, מי ברגל ומי ברכיבה, בשמחה ובשירה נמשכה התהלכה לאורך הר-כנרת עד טוריה. ושם נפרדו מאתנו בברכות וברגנת, ביריות רבים ואקדוחים, כמנהג הארץ. הרושם היה חזק מאוד ונהרת בלב

לעולם. לעת ערב הגענו למרחביה. פגשו אותנו שלושת החברים שבאו לפנינו. התחלנו בצעדים ראשונים של סידור. מקום דירתנו היו "הושות" עובות והרוסות למחצה. מלאות פרעושים. הערבים ידעו כי לא יגורו בהן בחורף זה, ולכן קלקלו בכונה את הגנות.

דאגתנו הראשונה היתה איך לסדר את הבהמות ולגשת לעבודת הוריעה, שאת זמנה אחרנו.

בחרנו בחצר שהיו בה שלוש חושות: אחת גדולה - ארבע על שש - ושתיים קטנות. בחוש הגדולה סידרנו את חדר האוכל ואת המטבח. רהיטים לא היו לנו. לשולחן שמשה לנו מחצלת פרושה על מחצית הרצפה שחתרוממה מעל למחציתה השנייה בחצי מטר, כעין דרגה. את המטבח קבענו במחצית השנייה. חנמוכה יותר. מסביב לקירות היו בנויים אבוסים מחומר, ששמשו לנו לחנות הכלים. במקום כירים היו לנו אבנים כחצר. בשתי החושות הקטנות סידרנו מהסן של מכולת ומקום זמני לעופות. לתפקירנו גכנסנו מהר. העבודה היתה רבה - להכין את הארוחות בתנאים כאלה וגם להכניס סידורים ושכלולים לדירתנו "הנוחה". לא הסתפקנו במחצלת אשר על הרצפה, אף על פי שזו היתה מכניסה חרבה צחוק ושמחה בשעת האוכל: היו מסתדרים - מי על הכרעים, מי בשכיבה על חבטן סמוך למחצלת, ורק בודרים ירעו לשבת ישיבה ערבית.

השאלה השניה היתה שאלת הלחם. מפני חוסר תנור היינו מקבלים יום יום לחם טרי מחיפה, וחוא היה מגיע אלינו בצורת בצק. לא היתה בחיפה מאפייה שתוכל להכין לנו לחם לימים אחדים. כל הדאגות האלה היו מוטלות עלינו. החברות, שלמעשה היינו בעבודה רק שתיים, מפני ששתיים האחרות היו קרובות ללדת, והן יכלו לעזור רק במעט; העבודה במשק היתה מרובה מאד והחברים לא יכלו להפנות לעזרתנו. השתדלנו לקשט את החושות בסידורים תכופים ובפרחים. המטבח שלנו הוקם סוף סוף: על גבי חביות הנחנו קרשים ויהיו לנו לשולחן. מסביב לו הצגנו ארגוני נפט ועליהם שמנו קרשים - אלה היו הספסלים; קנינו שעננית לכנה בחיפה והמטבח שלנו קבל את הצורה שהיתה למטבחים בקבוצות עוד הרבה שנים אחרי כן. גם לחם התהלכו לאפות בבית, אך באיזה עמל עליה לנו הרבר - קשה למסור. מי מכס יודע מה זה "תבון" (תנור ערבי) המעלה עשן במשך כל הלילה, ובבוקר אופים בו סתות דקות? רוב התבונים האלה היו הרוסים. רק ארבעה מהם נשארו שלימים. סמוך לחצר המטבח שלנו. כל תבון היה מכיל רק שש ככרות. נסינו לאפות בהם. לחכות לגמר העישון לא יכולנו, כי מהרנו לאפות פעמים ביום. מוכרחים היינו להכניס את הלחם בשעה

שסוכת התבון עוד היתה מלאה עשן ואפר חם. בין ככר לככר היינו מוכרחות לצאת החוצה לשאוף אור, אחרת אפשר היה להחנק. מחשרת העשן לא יכולתי למצוא את פתח הסוכה, ולא אהת נתקלתי בקיר ופצעתי את ראשי. מצב זה נמשך חדשים, עד שהשתחררו קצת ההכרים מחזריעה ובנו תנור וכירים. מספר האוכלים היה גדול בחדשים הראשונים. חברי הקבוצה לא היו מספיקים לזרוע ולחרוש בעצמם את כל השדות והיו מוכרחים לקחת להם לעזרה אנשים מהמושבות. מספר האוכלים הגיע עד חמשים יותר, מחוץ לאורחים המרובים. בין הזמנים היינו מספיקות גם לחפנות לכביסה ההכרחית. כעבור זמן מה באה אלינו חובשת ועוד חברה לעבודה ומצבנו הוטב בחרבה. הסביבה החדשה, העמק הישר ורחב-הידיים משך אלינו. ולעתים קרובות רציתי לצאת מהחצר ומהמטבח לשדה ולחצטרף לשורת החורשים המעבירים ניר ראשון בעמק. גדמה היה לי: אין אושר גדול מזה.

שכונת-ברומב, משק הפועלות

אסתר בקר

עם השומרים בגליל

(ממסחה לכפר-גלעדי)

על פי חוקת "השומר" מחויבים היו השומרים לנדוד ממקום למקום כאשר ירשה השמירה. במשך שנה אחת אפשר היה להחליף כמה מקומות ולתזור שוב למקום שיצאו ממנו. טרם הספיקה האשה להסתדר באיזה חדר שהוא, וכבר הגיע תורה לעזבו. לכאורה, היתה גם קלות בסידור הזה. ששה ארגוני נפט, ארבעה קרשים - אלה היו כל הרהיטים. דאגה לחדר לא היתה. המושבה הקציבה הדר לשומר, על פי רוב חדר קטן, ששימש מטבח לאכרים, ושבעליו השכירוהו לועד בשביל השומר. רק שתי מסות ושולחן היו בחדר. ומכיון שהאב בלה את הלילות בשמירה יכול היה הבן לישון במטתו. למטה שלישית בשביל הילד השני לא היה מקום. כל היום עמדה בחוץ ובליילה דחפה לבין שתי המסות.

האם עצמה לא ישנה מעולם במנותה; כל צפצוף, כל יריה העירו אותה משנתה ועל פי צפצופים מיוחדים סופר לה מרחוק על המצב. כסף מזומן לא קבל השומר. את צרכי מזונותיו קבל מהאכרים. כל אכר היה נותן כמות ידועה של חטה; היו אכרים שלא קיימו את ההחלטה ועד שנמסר

הדבר לוועד ועד שהשפיע עליהם הועד לתת את החטה - רעבה קצת משפחת השומר. במושבה שלנו-מסחה-הופיע לשומרים כעוזר במיצר מורה בית-הספר ענקי שמסר לידינו את חלקת האדמה אשר ילדי בית-הספר לא עיבדוה. הנשים סידרו גינת ירק, ומה שחשכו מאתנו בני האדם, ההזירה לנו האדמה בשפע. היה לנו יבול טוב. אוכל היה לשובע והירקות הספיקו גם למכירה. זאת היתה השמירה האחרונה בתקופת טלטולינו. השנה הניא היתח האחרונה ל"שומר". את שאיפתנו הגשמו, ותפקידנו נגמר. המקום ש"השומר" כבש אותו, נשאר נאמן לשמירה העברית. להשאר שומרים מקצועיים לא היה מענינו. אנו שהיינו שומרים במסחה - משפחות גלעדי, ויד, גד-קורקין וארבעה בחורים - החלטנו לעלות לגליל העליון, ולבנות שם את משקנו החקלאי.

אחרי ששב גלעדי מהגליל העליון, הודיעו לנו שהוא כבר גמר עם קלוריסקי. ראה את האדמה, קבל תקציב קטן וכי יש אפשרות לגשת לעבודת. בתשרי תרע"ז קמו הגברים, לקחו את הסוסות, - אינבנטר חי אחר לא היה לנו - ועלו. הנשים עם הילדים נשארו לחכות עד שתקצאנה דירות.

כעבור שבועים קבלנו מכתב מהחברים כי תהיינה לנו דירות במתולה וכי אחד מאכרי מתולה יבוא לטבריה לקחת אותנו. בטבריה מצאנו את העגלה מוכנה. היא היתה מלאה נשים וילדים. עד ראש-פנה היה עוד כביש איזה שהוא. אבל משם והלאה התנהלה העגלה לאטה ולעתים קרובות שקעה בבוץ. כי כבר ההל החורף.

באמצע החוליה תקפה הצניח את אחד מילדי, בן שנתיים. ואף איש מאתנו לא ידע מה לעשות ואיך להצילו. במתולה יש רופא, וגם בראש-פנה יושב רופא, ואנחנו באמצע הדרך. לאן לפנות? לשוב אי-אפשר, כי אתנו היו גם התבואות. תעמדנו את העגלה וההילוגו לשפשף את הילד עד זוב דם. אך היו בינינו שאמרו כי מוטב להניחו במנוחה גמורה.

נגש ערבי, בדואי מהחולה, ואמר: "מה אתם עושים, איח אלחיכם - הרי הילד מת, עזבוהו למנוחה". התאספו עוד ערבים וכולם באחת, כי מת הילד. ולפנינו עוד דרך ארוכה כל כך, מראש-פנה עד מתולה וככל הדרך אין אף נקודה עברית אחת.

ובעוד אנו משפשות את הילד ומניחות והזרות ומשפשות, נראתה מרחוק עגלה ממחרת לקראתנו. יורדת מהרי מתולה, הנה ישועתי באה-זשבת. מסרתי את תינוקי בן עשרים היום לידי הנשים ומהרתי לעצור בסוסים, יהי מה שיהי. העגלה עמדה. שאלנו איזו היא הדרך הקרובה לרופא - ונוכחנו:

מתולה. בעל העגלה היה גר. בריא וחסון ובנו אתו. הצעתי לו: יבחר את חסוס הטוב בעיניו, יקה אותו את הילד וידהר בכל מלוא כוחו למתולה. כשנסה לחשתמט, נתתי לו לירה וחצי, זה כל חכסף אשר היה אתנו. והבטתי לו להוסיף עוד במתולה אם ידרוש. הוא הסכים ואנכי רכבתי אחריו. חסוס שלי היה גרם עצמות, ישבתי כעל גרון. את הגר עם הילד שלחתי לפני ופקדתי עליו לבל ישים אלי לב, ואכן, מהר אכד מעיני. בל כוחות האם התעוררו בי, כל עץ מרהוק נדמה לי לאותו הרוכב-המושיע שבידו להציל את הילד. אמרתי לקצר את הדרך, אך חסוס התעקש, כי רגיל היה ללכת בדרך הנכונה, ואני ממריצה אותו ומכריחהו בכוח להכנע לרצוני. הוא נכנע ואנחנו נשאים שוב עד שהגענו לתעלה עמוקה; חסוס עמד והניע את ראשו, כאילו אמר: "הרואח את, להיכן הובלתיני? עכשיו עלינו לחזור". נתתי חופש לחסוס, ועלינו היה לשוב מחדש בדרך שעברנו בה ולעלות לשביל המסומן. עיני כהו וכאילו כוסו בצעיף; שערותי סמרו. התאמצתי לא לתת לעיניי נפשי לדכאני. כאילו הסכמתי למחשכה כי הילד מת, - הן יקרו מקרים רבים כאלה. פקדתי את עיני וחנה אני - בחלקה. שאלתי: - האם עבר פה רוכב עם ילד בידיו?

- כן, עבר כאן מבוקשך.

- והילד חי?

- לא ידענו, ראינו את הילד מתחת בית שחיו.

- והדרך למתולה איך?

- דוגרי¹.

ואני ממשיכה יחידה את דרכי, מראש גבעה התנוסס לקראתי בין עצי האקליפטוס גג אדום. לבי רטט - הנה מתולה. כן, גם בתי אכן בנויים. בלי פקפוקים קפצתי מעל חסוס ונכנסתי לחצר. על הארץ ישבו ערבים רבים בכנופיה. לא שמתי כלל לב לחם ושאלתי:

- לאן נכנס הרוכב עם הילד?

הם נעצו בי עיניהם וענו בתמיה:

- לא בא הנה כל רוכב.

- ואיפה היהודים גרים?

- יהודים? אין כאן יהודים.

נדהמתי ושאלתי - היכן אני?

¹ דגרי.

ענו לי - בתלכה.

- ובכן היכן מתולה?

הראו לי על הגבעות: דוגרי.

הצפית קשה והנסיצה מיבעת לרגלי ההרים. והנה לקראתי חברי השומרים ממסכה: שאלתי לרוכב ולילד. כן, - אמרו - הילד הי. לא האמנתי למשמע אוני. הרי ידעתי את מצבו. דרשתי שיגידו לי את האמת, והם באחת - חי הילד. שאלתי, מה מעשיהם פה. ענו לי:

- מתחכאים אנו מפני הממשלה התופשת, פרי (* ובהמות עבודה.

- הא לכם איפוא גם הסוס שלי - אמרתי: - ישאר כאן. עד יעבור זעם.

כחץ מקשת אצתי אל גבעת מתולה, נשאתי כעל כנפים. עד היום לא אזכור באיזו דרך תנעתי. שאלתי לבית הרופא - הראוני, ונכנסתי החדרה. הרופאה הכירתני מיד ואמרה: - הילד שלך הוא, פיגלה? (זו היתה הרופאה בן-עמי-סולודר שאתה עבדנו יחד בבית-ההולים של הד"ר הלל יפה בזכרון-יעקב). שאלתי: - האם חי הילד?

- חי - ענתה לי - גם, אבא" הגיד, אך דרושה לו מנוחה. הוא עיף מאוד ומעלת חומו גבוהה.

- והיכן, אבא" - נדחפה שאלה מפי.

- אבא נאסר אתמול וחובא לג'דידה (**).

לעת ערב באה העגלה עם כל הכבודה. שלושה ימים נרחי אצל הרופאה עד שההלים הילד.

במחלה חיינו שנה שלמה. הכלכלה וההספקה שלנו היתה משותפת. רק הדירות היו רהוקות זו מזו ולא יכולנו לסדר משק ומטבח כללי. זה הפריע לנו הרכה בעבודתנו.

ארמנו היתה בתמך, על יד נהל חצבני, במרחק שעתים ממתולה. בעלי המשפחות עיבדו את האדמה והרנקים שמרו במתולה. השומרים נעלו את נעלי הפלחים ויצאו לשמירה ובקוקר כשקמו הפלחים לעבודה החזירו להם את הנעלים ושכבו לישון. כל החורף לא הרגישו הרגלים טעם נעלים יבשות.

כדי להגיע להלקה ולהספיק דבר מה בעבודה היה צריך לצאת מן הבית לפני הנץ החמה ולשוב עם צאת הכוכבים. האשה נשארה בבית עם ילדיה ללא כל עזרה. אי אפשר היה להשיג שום דבר. גם לא היה במה להשיג.

(*) משתמשים מעבודת הצבא. (**) עיר המוות.

כשהביאו את שיקי החטה הביתה ברה אותו האשה, שמה אותו על גבה. נשאה אותו לטהנה. חכתה שם שלש שעות עד שיטהן ברחיים הדלים שהתנהלו לאטם ותביאה את הקמה הביתה. ורק אז התחילה פרשת השגת עצים להסקה. נחוץ היה ללכת השדה, ולאסוף קוצים.

מים לא היו במתולה. כדי לכבס את הלבנים נחוץ היה לרדת עם הגיגיות אל ואדי תרר, ובהזרה נחוץ היה לשאת את הגיגית המלאה לבנים רטוכים על הראש; הצואר כאילו שקע לבין הכתפים. העבודה היתה רבה וקשה, והעיקר שהיא התישה את כוחותינו ללא תועלת.

זכינו לקציר הראשון. החלטנו לצאת לעבודה בטפנו ובזקנינו. השגנו אוהל ובאנו בעגלה עם כל ההכורה. את התינוקות השארנו באוהל תחת השגות אם אתה וכולנו, השלוש, יצאנו לעבודה. ה"פרהש" (*) והיתושים ערכו לנו קבלת פנים נחרדה. ביחוד מתק להפס דם ילדינו הרכים. במשך היום כאילו הבריאו, ולעת ערב הבאנום הכיתה, כשהם פורחים ונפוחים.

המחלות בקרו אותנו לעתים קרובות. הרופאה עזבה בינתיים את מתולה ורופא אחר לא בא במקומה. היינו צריכים לפנות תמיד לרופא ערבי מכפר דרמס שאכרי מתולה הללו אותו. הוא היה כודק חולה רק בשעה שהיה שכור. תשלום קבל למפרע בכסף וביין. הוא היה גם הרוקח ואחרי בקורו היו צריכים לנסוע אליו לקבל את הרפואות.

אתנו היתה יפה קורקינה-גד ממספחה הגרים בסג'רה. היא קבלה את חינוכה בקולקטיב הידוע שהיה בחנת סג'רה. ילדה של יפה חלה. האמהות עזרו לה בטפולה על פי התור. כיום היתה היא בעצמה מטפלת בו, ובערב באנו לעזרתה עד לפנות בוקר. כשהגיע תורי מצאתיה עיפה ומרגישה את עצמה ברע. יעצתיה לשכב לנוח והיא לא רצתה. בבוקר שבתי הכיתה ושלחתי את אחד ההברים לדרמס לקבל רפואות. כי הילד היה מסוכן. שבתי אליה עם הרפואות. נכנסתי החדרה. על המטה חציה יושבת, חציה שוכבת נרדמה יפה. ובחיקה ישן הילד. החילותי להעירם. את האם העירוני בקושי רב ואת הילד כבר לא יכולתי להעיר. כשהתעוררה וראתה את הילד מת, התפרצה בבכי: "מדוע העירות אותי, אולי חייתי גרדמת אתו יחד". לא לשוא בקשה את נפשה למות - זה היה הילד השני שמת עליה בטלוליה. ואכן, איהולה נתקיים כעבור זמן מה.

ממתולה עברנו למקום הקבוע שלנו. שקראנו לו אחר כך כפר-גלעדי.

(*) זוכים קטנים, המופיעים בעונת קציר השעורה ומציקים מאוד.

בנינו צריך לגור בו. רק צריך אחד. סידרנו בו מחיצה ממחצלות. חילקנו מחצית אחת לחמשה חדרים. והמחצית השניה של הצריך שמשה מטבח. חדר-אוכל. פינה לשבעת הילדים ומקום לעבודה צבורית. לאחר הקירות חוברו הרפת והאוריה ואליהן הלול. מתחת לגג תלינו ארגזים במקום תקרה - מחסן לתבואות.

בקיץ יכולנו לנטות אהלים ממחצלות ורנח לנו.

אם אחת טפלה בילדים, אם שניה עבדה במטבח ואני הייתי עסוקה בעבודות כלליות. מומחיותי היתה - רחיצת חטה. ביחוד דרשה בקיאות חטתנו מחמרה - זו הצטיינה בעפרה האדום ודרשה נחל מים כדי לרחצה. ערבי אחד למדני לחוסף לחטה עוד אדמה. כדי שאפשר יהיה להפריד את "הטרנדן" (*) את החטה הנקיה ואת האבנים לשלוש שכבות שונות ומובדלות בדוד אחד. העגלה שיצאה בבוקר היתה לוקחת אותי. את כל הכלים הדרושים ואת החטה. כל היום הייתי יושבת על שפת חסיון ורוחצת ומיבשת על המחצלות את החטה הנקיה, ובערב כששבו מהעבודה לקחו אותי ואת כל כבודתי הבית.

הילדים היו מביאים לי אוכל. שכרם היה - להתרחץ בנהל ולרוץ ערומים. פעם עברה אורחת גמלים. הילדים יצאו מהמים וחללו זורקים אבנים ומגרשים את הגמלים. תמהו הערבים - מנין אלה? ולבנים? ברגע ההוא קשה היה לחבדיל, מי מהם הפראים, הבדואים או הילדים.

כשהערבים התחילו להסתכל - ראו מרחוק גג מציץ מראש החר, ולמטה במקום השקאת הבהמות נתקלו עיניהם באשה יחידה היושבת ורוחצת חטה. גדהמים שאלוני. איך לא אפשר להיות כאן בודדה בדרך.

- והרי אלו הם צבאותי שהתנפלו עליכם - עניתי. הערבים פרצו בצחוק. גם הכביסה והאפיה היו מנת חלקי. החברה יפה לא יכלה כבר לעזור לנו. היא שכבה חולה וחלשה. מלאה סבל על שאחרים מטפלים בה. היא לא זיכתה אותנו בטפול רב. אחרי חדשים מספר מתה.

שיך אבריק

צפורה וייד

(*) גרעינים של עשבי בר הדומים לגרעיני חטה וטעמם מר; בעברית - שלמון.

עלייתי

- - - ודוקא אז, בשעה שנדמה היה כי שערי החיים נפתחים לפני.

נתעוררו בי ספקות: האם זו היא הדרך?

אני עובדת ב"זימסטבה" (*) ברוסיה. צפויה לי אפשרות של פעולה מקיפה בקרב העם. בקרב אותו העם אשר ידעתי, אשר למענו אגרתי כחות וידיעות, ובשפתו דברתי והגיתי.

יהודיה יחידה אנכי כאן - ואף רגע אינני שוכחת את הדבר, ואף לרנע לא יעזבני רגש הנקר בסביבה הזאת חקרוכה ללבי.

הספקות באו ונשארו בי. ברחובות כרך שוקקים. במסדרונות בית האוניברסיטה. באולמי תיאטרון מוארים. על יד שולחן עבודתי שנתחבב עלי כל כך - גלל מלוח אותי המהשבה הטרדנית: האם זו היא הדרך?

וזכור לי, ולעולם לא ישכח ממני, הלילה ההוא. בחדרי - הדר סטודנטית צר - שורת המולה עליונה. חכרי מדברים, מתוכחים, צוחקים. רק אני אינני מוצאת לי מנוחה. חשה אנכי איך נפקים אחד-אחד החושים המקשרים אותנו. אינני מקשיבה עוד לדבריהם; בדממת-העיר הלילית מבחינה אני יללת זאב בגן הבוטני האוניברסיטאי, וכאילו בקול אחד עמו בוכה בי נפשי. משגה הוא, משגה נפל בחיי. העם אשר לו אני רוצה לתת את כוחותי, לא עמי הוא ואני נכריה לו. את עמי, שלי - לא ידעתי. לא ידעתי את חייו ואת שפתו. החנוני? החייט? זה לא זה. מבירה אני שכיר-יום, פועלי מטען בנמל, אכרים הנמקים בעמלם הכבד ובעננים. תינוקות רזים, נשים הנוהרות מבתי-הרושת אחר צפירת ערב. הללו - המונים. והמוני עמי איס? עלי להתחיל מחדש, מראשית. ההמולה שחה. האורחים מתפוררים. תמהים הם על שתיקתי העגומה. הבלתי רגילה. ליל כוכבים, שקט, וביתר צלילות נשמע בכי הנואב בגן הבוטני. עצבת אופפת אותי. לא אין להמשיך ככה. ארותי את חפצי ובספינת בוקר ראשונה נסעתי אל האהונה, לחורי.

ימים חמימים בראשית הסתיו. בעונה זאת בה מזור לי להיות בבית. הקרובים מביטים בי בהשר. אני משוטטת על גדות הדניפר, כולי נתונה לליטופי השמש חסתיות. בימי נשם אני מחטטת בספרית אבא (**). שם עשרות

(*) ההנחלה העצמית של המחוזות הכפריים.

(**) הסופר יחיאל זאב וטלובסקי, חוקר תולדות היהודים באוקראינה. נפטר בנהלל.

ספרים בלשון בלתי מובנת לי, וברור לי כי פה טמון הפתרון לחידת חיי. הולכת וגמלה המחשבה: נחוץ לדעת את שפת העם, אחרת לא אכירנו. ושוב משוטטת אני על גדות הדניפר. השמש אינה מהממת עוד. רוח קרה נושבת, שלג יורד, עוד מעט ונרדמו החיים בכפר, ואני טרם ההלטתי מה עלי לעשות.

הנה גם ראש השנה האזרחי חלף. כסות שלג על פני כל קרובי נסעו לאחוזה הקרובה ואני יושבת לבדי ומדפדפת במכתבי אבא. יודעת אני כי רוב המכתבים מארץ-ישראל הם ועל ארץ-ישראל, אבל שפת המכתבים אינה מובנת לי. מתאוס והנה מכתב כתוב רוסי. הכותב הוא זאב טימקין. בדאי ספר לי כבר אבי על המכתב הזה, אבל או לא קלטתי מאומה. עתה גופלת כל מלה ומלה על קרקע חרושה. חתרגשותי הולכת וגדלה. כברק מבריק הרעיון: שם עובדי עמי, אספה עליהם. עולות מחשבות אחרות, אבל אני דוחה אותן ורצה אל רעי, - אשר מימי הילדות הסכנת לי שפוך בחיקו את צרותי ושמחותי, - אל הדניפר. הוא כבול בכבלי קרת, אבל מתחת לקרה חומים חיים. יהודה אני ברחבי החוף, ובלי כל חשש אני קוראת בקול: אני נוסעת לארץ-ישראל!

ריוגו הים החרפי, ערפל לח הליט את מלוא העולם. מסביב לי אנשים מחפוצים מקור, ואני - כולי תרועת גיל. עמדותי על הספון מבלי להשגיח בצנה ובאופל, לא הכרתי את הארץ שאליה נסעתי, לא הכרתי אף איש מיושביה. ידעתי רק כי בני אדם עמלים בה בשם עמם, והנני עמחם. עוד רבה הדרך לפני, אבל איך אתחיל מבראשית ובלבי צמאון החיים והעבודה. בספינה היו מלבדי שנים-שלושה ישישים, שנסעו למות לארץ-ישראל הקדושה, ואם עם בנה חקטן. הילד ידע לומר שירים בעברית בקולו הדקיק, החביב, וגם ידע, כי ישרה שירתו בעיני: היינו מתכנסים לפנה מוצנעת; ושם הקשבתי בעינים עצומות לזמרתו.

לא היה לי מקום מסוים לרדת בארץ-ישראל. על כן ירדתי בחיפה יחד עם האשה בעלת המשפחה, וגם נגררתי אחריה אל בית מלונה. נמרתי בלבי לבטוח בגורל, הלא ימצא מי שהוא שיתענין בי, ישאלני לשמי ולרצוני. ואם האדם ההוא יעשה עלי רושם טוב - אות הוא לי, כי הלכתי בדרך נכונה.

ישבתי חרש על יד חשולחן והקשבתי לשיחת המסובים. וחנה איש

לא צעיר לכאורה, מגודל זקן, ידיו בכיסי בגדו וראשו משורבב קצת, חולך ומתקרב אלי. עוד בטרם יצא דבר מפיו וכבר דברו עיניו הנבונות והמחייכות. המבט הנבון הזה של העינים הצוחקות אישר את בטחוני בגורל. למחרת עם שחר ורקתי מעלי את תלבושת הצפון הכבדה, ומלאה תקוות הלכתי אחרי ב. לנסוע למרחביה.

כש-עשרה שנה עברו מאז. חזר והסתום היה לקרוב, לברור, איליוויות נולדו והלכו לעולמן, תקוות הולילו שולל ונתאמתו; אנשים התקרבו וחתרחקו; אך אור לא יפבה נח על העינים ההן, אשר ברגע בדידות איזמה חציצו לעיני בליטוף אחים.

בדגניה אנכי. היום - לראשונה, על אחריותי - אפיתי תנור לחם. לאפות לחם לחמשים נפש - אומרת וחוזרת אני, ופעם אני עולה בעיני עצמי ופעם אני תוחה על כי קטנה ודלת קומה כמוני מעיזה פנים לתקוף את תנור הלחם הענקי. את תורת האפיה להלכה יודעת אני בעל פה. מ. בצאתה מן המאפיה פקדה עלי במפגיע להאריך ללש וללכת מים בבת אחת, אלא קמעה קמעה. אני נשארת לבדי ונגשת אל מלאכת הקודש. עובר זמן מה והידים כבר רועדות מעיפות, האצבעות אינן מצייתות לי ולמרות התאמצותי לא כל הקמח התלכד לבצק. על דעת עצמי אני מוסיפה מים והקמח נהפך לחומר דבקי. רוצה אני להוציא את ידי מתוך חבצק, אך הוא נמשך כולו אחרי היד. אני פושקת את האצבעות וקומצת אותן, מניפה ומורידה את הידים בעות, אבל נבצר מהן להחליץ. אני חשה בגבי, הצמאון מציק לי, זכובים סרדנים נדבקים למצח שטוף ועה נכנסים לעינים, לפה, לחם לחמשים נפש משגנת אני לעצמי, ואני מוסיפה ללש מתוך מאמצים לא אנושיים. כבר גלאו גם הרגלים ואני עומדת על רגל אחת עד שהשניה מחליפה כוח. מבקשת אני להתרכז באיזו מחשבה, אבל מכל מחשבותי לא נותרה אלא זאת היחידה: "לו להוסיף מים לבצק..." מ. עוברת ונדה לי בראשה, אך הנה מתחילים להראות אותות ברכת חבצק נהפך לגוש לבן וחלק; הידים נעות בו ביתר קלות; אני מוסיפה מים. מנה את צמאוני, מוחה את הזיעה, עתה נעשית העבודה מתוך שמהה. רוח ללבי, כאילו אחרי חורף ארוך ורקתי הלאה את המעיל החם ורצתי על פני שדות אביב.

זה לא כבר, באולמי ההרצאות, בספריות ובמוניאומים, במערבולת חוצות הברך, יש אשר תקפני הספק: מי צריך לעבודתי ולעבודת אנשים כמותי?

היש נחיצות בה? האין לחיות בלעדיה? ואז היתה יורדת עלי אפסיה. שום אדם לא עורר בי רצון לראותו, שום ענין לא משך לענות בו. ועכשיו? הנה פה חברי חורשים, זורעים, קוצרים את קצירם. לא רחוק מאתנו טוחנת טחנה והופכת גרעיני חטתנו לקמה. ובא חקמה לידי והיה ללחם. האין זה מקור המקורות? מי יפון בנחיצות הדבר? היש חיים בלעדי לחם? -

נחל

דבורה ריין

ב ב ו א י

לאחר נסיעה של ששה שבועות באנית-משא ממרסיל הגענו סוף-סוף אל החוף הנכסף של יפו העיר. סבלי-נמל שהורי-עור הקיפוננו. כל אחד מהם הציץ את שרתו בשפה בלתי מובנת.

ידעתי כי בני השבטים האלה נגועים לרוב במחלות מדבקות, ולכן לא בטחתי בסבלים ולא הרשיתי להם לנגוע בחפצי. אמצתי אל לבי את בני חקטנים ולא זזתי מן המקום. הנוסעים המעטים היו עוברים בחפזן על פנינו, מסדרים את עיניהם ומסתלקים. הסבלים שנכבדו מצלילות-דעתי ויתרו על הנוסעת המשונה. יאוש תקפני למראם.

כעבור זמן קצר, כשכל הבאים התפזרו איש לעברו, נגלה לעיני אדם אירופי, עומד במרחק-מה ממני וסוקר אותי מכף רגלי ועד קדקדי. גואלי. פניתי אליו ושאלתי, אם ידוע לו בית מלוננו של ס. ואיזו הדרך באים לשם. מבלי להשיב על שאלתי, קרא האירופי אל הגבוה והאיום מכל הסבלים ואמר לו מה שאמר בשפה זרה לי. הלז החל כרגע להעמיס את חפצי על גב חברו.

הערבי עמוס החפצים מסע במהירות לפנינו; הסבל הגבוה, ראש השודדים, הרכיב את ילדי בן-השש על שכמו, את ילדתי בת-השלוש - על חומשו. הניה את העולל תחת חסות האם ויצא לדרך. בקושי התאמתי את צעדי אל צעדיו, כשאני נכונה לכל קרב.

אחרי עשרים רגע ואנחנו מטפסים ועולים אל חקומה השניה, לדירת ס. במשך ארבעה ימים נחתי מגוחת חגוף והנפש בבית המשפחה הזאת שלא תשכח ממני. ואהרי כן נסעתי ירושלימה להתראות עם בן-קרן. בימים ההם היה הוא מבירי וידידי היחיד בכל הארץ. מצאתיו חולה. עם כל שמחתו

למראה התינוקות שבאו לקבל את חינוכם בארץ ישראל, עם כל רצונו לעזור לי, נבצר ממנו לעשות מאומה: הוא היה מוטל במטה. והעונה היתה עונת קטיף השקדים. נסעתי לפתח-תקוה לעבודה, אני ושלושת הפעושים אתי. ברכה רבה לא ראינו בעמלנו. קטן הבנים לבו יוצא אל אמא ואינו מסכים להפרד מעליה אף לרגע; הבת דורשת בלי הרף ללכת למקום שיש שם העריסה והאמבטיה שלה. דירתנו בפתח-תקוה עם רצפת-חאדמה שלה ועם רהיטיה לא הניחה את דעת חילדה והיא בכתה. לא בא לעזרתי אלא הבן הבכור, נער בן-שש.

- אמא, - היה אומר - לבי אל התינוקות. אני אעבוד לבידי.

במשך יום וחצי קטפנו פח שקדים אחד.

עברו שבועים לחיים החדשים וחקשים. בא ברנר. אך ירד מן המטה היה מעשהו הראשון לעזור למכריו. הרופא ב. נתן לו מכתב והמליץ עלי שיקבלוני אל בית-החולים בחדרה. בעזרת לאחות הרחמנית. הוכרחתי לחזור ליפו על מנת לנסוע משם אל מקום עבודתי הקבועה. אך התכוננתי לצאת לדרך והנה חלו הילדים.

- אין דבר, - נחמה אותי הזקנה ס. - זאת רק קדחת. תעבור. יתרגלו. הקטן התלבט ודבר מתוך חוס. שני הגדולים נוגעו בחררה וברלקת עינים. לא יכולתי לחמשך לנור במלון. משפחת ס. שכרה בשבילי חדר בין החולות.

לא בנקל הרפתח המחלה מן התינוקות. ד"ר היסין עמל לא מעט להשיבם לאיתנם. בוקר אחד, ביום המשבר במחלת העולל, דמייתי כי תנחו גוסס. טסתי אל היסין.

- דוקטור! עשה כל אשר בידך לעשות! אולי תציל.

הרופא הביט בי באין אומר. תקע אחדים ממכשיריו לתוך כיסו, את מקטרתו לתוך פיו והלכנו. ומה משונה הדבר: תעינו בדרך. במשך שעות וחצי סובבנו מבלי למצוא את הדירה ששכרתי לפני ימים מספר. לא ידעתי להבחין בין גבעות-החול, אשר מאחורי אחת מהן נמצא ילדי האנוש. מיזאשים שוטטנו מסביב לחל-אביב של א. בת שלשה-ארבעה הרחובות.

- אבל מה שמו של בעל-הכית? - שאל חרופא בתרעומות.

מבוהלת וחורת נעצתי בו עינים מתוך הכרת אשמתי:

- איני יודעת... איני זוכרת... השם משונה כל כך...

גם אתה, ד"ר היסין, בא במספר האנשים שלא יסכחו מלבי. לא מרובים ההיו אל אשר יחסם החם, סבר פניהם הטובות - עודדו את רוחי, אמצוני

להתגבר על תלאות ההשתרשות בארץ שוממה. לבקשתי להמתין לשכר עבודתו עד שירחב לי ענה:

— אין דבר! יגדלו הפעוטים. יחיו לבני-היל ויהא זה שכרי...
אך הברואו הילדים. נסעתי לעבודתי שהכין לי ד"ר ב. לעת ערב, לאחר נסיעה של יום תמים בלהט חשמש. באנו עטופי גלימת אבק לחדרה. ונשימתי קצרה מרוב שמהת. חלא חלומי הוא! עוד בהיותי בפאריס נבאשה עלי צורת ההיים ההיא וחחלטתי להציל את ילדי ממערבולת זאת המחולה בדם אמהות ובדמעותיהן ולנולדם הרחק-הרחק מן המקום ההוא שהכל בו עלול להשחית נפש צעירה. ופה עצי אקליפטוס, מרחבי חולות, שמים גלויים, כפר שאנן, בנות המושבה אשר צלצול זוגות הדילירנס הוציא אותן לרחוב, סבוגי. בטרם הספקתי להנדע על מקום-לינה והנה נתקפה בתי בשעלית, שדבקה בה עוד בגולה. האמהות מצאו כי אין לאסוף ילד חולה לבית שנמצאים בו ילדים בריאים.

— אכן, לא מחבמה להביא חולים לחדרה. למקום שגם בריאים נופלים בו למשכב...
לאט לאט התפזרו הנשים. ערב ירד ואויר מלובן וכבד נמזר ברוח קלילה, מלטפת.

אחת הנשים, הזקנה ב. הציעה לי להכנס לחדר ריק סמוך למקום הניתנו. היתה זו חורבה כלי חלונות ובלי דלתות, מלאה אבנים וחול. נכנסנו. לאחר שפניתי את החדר מאשפה הקימותי מהסלים והמונודות כעין חִיץ, שכאילו קָץ בעדנו מפני הקירות הבלתי מסוידים, הנזעמים. על גבי הקירות היו חולפים בוריוות כמתחרים במרוץ, לטאות ארוכות זנב, עכברים רעבים; הסילי בית נמלטו על נפשם מפחד אור; פשפשים בשמחתם היו קופצים מעל התקרה ומתנפלים ישר על השלל ההי; נמלים, משנודע להן דבר החלב השפוף, הקיפו בשרשרת את הכתם הלבן. שובני סדקים, ששקטו על שמריחם עד הנה, התריגשו מאוד. כל אחד אץ להעיף עין אל האורחים הבלתי קרואים, ואלה, לאחר ששתו לרריה מחלב פרות חדרה, נמו עתה על משכבם, על רצפת האבנים של החורבה.

שבנותי — נשי חדרה — התענינו מאוד בי ובמוצאי. תליתי סדין בפתח מעוננו לחסום את הדרך בפני הסקרניות. להב הנר הבלילה לרוה וכבה כפעם בפעם. ישבתי ותכנתי תכניות עבודה שתהא לנו מקור למחיה ולחנוך הבנים. בו בערב בקרובי אורחים. ביניהם בָּדֵר, אשתו והחובשת המקומית.

החובשת קראה את מכתבו של ד"ר ב. ונדהמה: בית החולים לא היה עוד בנמצא, ואסילו בנין לו טרם נבנה; גם רופא קבוע נעדר ורק היא לבדה היתה מהלכת מבית לבית לרפא עינים ולחלק כינן. חולים רציניים היו נשלחים העירה; כל צורך בעוזרת לא היה לה.

האורחים הציגו, בלי דקדוקי-נמוס יתרים, כמה שאלות שלא עוררו בי כל רצון לענות עליהן, והלכו.

למחרת באו שוב וחציעו לפני לעבוד במטבח הפועלים.
מה אסירת תודה אני עד היום למקום הזה שהכשיר אותי לקראת תנאי העבודה הקשים בארץ.

בזמן הראשון לא היה קל. הילדים חפריעו ולא דוקא על ידי גוכותם; אדרבה, הם היו בורחים ממני לתור את הסביבה ועלי היה לחפשם. מקרה טוב בא לעזרי: לא רחוק מן המטבח נמצא לול ישן, חסר-גג ונעזב מבעליו. הפכתי אותו למחסה-יום לילדי. בין קירותיו חמלוכים מצאו להם ילדי גם את גן הילדים, גם את בית-הספר הראשון.

חל-אביב

ד. אברהמית

עם קבוצת-הרועים

זה היה בשנה הראשונה למלחמה, שנת המשבר הקשה. ההסתדרות היתה מחולקת לשתיים, עם שני ועדים מרכזיים, אחד ליחודה ואחד לגליל. מלבד ארבע הקבוצות — דגניה, כנרת, תל-עדש ומרחביה — היו בגליל כמאה פועלים שלא היתה להם עבודה, ביחוד קשה היה למצוא עבודה לפועלות. המרכז ההליט שכל מי שיש לו קרובים או הורים בארץ שיכולים לפרנסו מהויב לשוב אליהם, וליתר הפועלים שלא היה להם כל מוצא אחר נמצאה עבודה — יבוש בצות וגם סיקול הרי כנרת. למרות הקדחת שהפיצו הבצות מסביב, חשבו את היבוש לעבודה מיותרת לגורמת לבזבוז כספי קרן הקיימת, וכל אלה שעבדו בעבודה הזאת הרגישו את עצמם אומללים. אודותי ידעו שאחותי יכולה לפרנס אותי ודרשו כי אשוב אליה. אני ההלשתי לחשאר בכנרת, גם אם ארעב.

ביום הראשון הלכתי לעבוד בסיקול. את החבדים שעבדו אתי לא חכרתי. בדרך דברתי עם אחדים מחס והם התאווננו, כי חוטל עליהם לעשות עבודה שאין לאיש צורך בה.

כל שלושה היו עובדים בשני סלים. בין השנים שאני עבדתי אתם היה א. ד. גורדון. אני לא חכתי אותו וגם את שמו לא שמעתי. כששבנו הביתה הרגשתי עיפות גדולה. החום של כנרת, - זה היה בהודש תמוז, - וגם העבודה הכלתי רגילה השפיעו עלי. גורדון הכיר בי, כי קשה לי, ושאל לשלומי. מהרגע הראשון הרגשתי אליו איוו קורבה מבלי לדעת מדוע. מעודי לא ראיתי וקן, שכל חבריו צעירים. ספרתי לו על הדאגה המדכאה אותי, פן לא אוכל לעבוד, כי כל גופי כואב מעיפות. הוא חתהיל לצהוק ואמר לי: - "אני כבר יהודי וקן ואינני מיואש ואת, הצעירה והחזקה, הנך מיואשת... אני אלמד אותך לא להתעייף".

כעבור שלושה חדשים קבלו עבודה בכביש טבריה - עבודה בהצץ. הממשלה דרשה ממושכות הגליל להכין מספר מטרים של הצץ. האברים מסרו את העבודה הזאת להסתדרות, אולם את עבודת ההצץ השבו ללא מתאימה לפועלות. העבודה צריכה היתה להתנהל בקבלנות וקבוצה אחת יצאה לעבוד שבוע ימים כדי להעריך את מחירי העבודה. התחלתי לבקש שיקחו גם אותי. הועד המסדר לא הסכים, ראשית, מפני שעבודה זו יותר מדי קשה בשביל בחורות; ושנית, לא נאח לבחורות משלנו לעבוד על אם הדרך. עמדתי על שלי - ונתקבלתי יחד עם עוד חברה אל הקבוצה הראשונה. עבדנו שבוע במרץ. היינו המשה עשר איש. הונחנו חיטב והבחורים בקשו אותנו להשאר בקבוצתם. הועד המרכזי עמד בכל חוקף על כך שהבחורות לא תעבודנה בדרכים. נמצא גם חבר שהכיר, כי בעבודתנו זאת יש משום חטא לאומי. ובכל זאת - כעבור הודש היינו כבר מספר גדול של פועלות בעבודת הכביש. משנגמרה עבודת הבניש הלכתי לעבוד לקבוצת הרועים שרעתה צאן ופקד כמושבות הגליל. רעיון הקבוצה היה - לרעות במושבות עד שילמדו את תורת-המרעה ואהרי כן לחיות חיי נדודים בשדות עם צאגם ובקרים. העבודה משכה אותי מאוד והקבוצה קבלה אותי כחברה. מקום עבודתנו היתה כנרת. היינו שלושה: שני רועים ואני - בעלת הבית" כביכול, כי בית לא היה לנו. היה "חדר" עם סימני חלונות ודלת. נפט לא היה לנו ובבלל אי אפשר היה להדליק מנורה בחדרנו. מפני הרוחות שהתחלכו בו, המשכורת שקבלו חרועים לא הספיקה לנו לחיים. גם לא קבלנו אותה במומנים, כי אם בסרודוקסים. ואת משכורתו של רועה אחד היו האכרים מעכבים בתור ערבון לכל מקרה אסון שיקרה עם הבהמות.

עבר כחצי הדרך, רעבנו. גם לחם לא הספיק. חברי היו יוצאים עם

העדר ליום תמים אל ההרים והיו לוקחים אתם רק פרוסת להם לצידה. בבוקר הייתי משקה אותם תה, אם כי בלי סוכר, ובלבד שיתחממו קצת. הייתי קמה לפני הנץ החמה להכין את התה והייתי יוצאת אל הגורן לאסוף את העדר. שלא יתפור על פני השדות חורועים, כי האכרים היו מוציאים את העדר בשעה מוקדמת. פעם קרה שגם לחם לא היה. והחברים יצאו לרעות בלי לחם. בל ימי ימי לא אשכח את היום ההוא. נתך גשם חזק והחברים עלו עם העדר על החר הכי גבוה. כאשר התהילו לרדת מעל החר, גפלו שלש פרות לנדי ונהרגו. רעכים, נרגזים ורטובים באו ה"ביתה", לחדר הנפלא ההוא, ובבית אין לחם. אני שכבתי במטה. הם לא שאלו אותי כלום, ואף אני לא שאלתי. חבינונו את מצבנו מבלי דבר דבר. חבר אחד הלך לאחד האכרים והשיג ככר להם, שהוצא רק עכשיו מהתנור וחלק אותו לשלש חלקים. אנחנו בלענו את הלחם בעודנו חם.

השנה נגמרה במשפט: לא רק שלא קבלנו את המשכורת, אלא האכרים דרשו מאתנו כסף, וגם לקחו מאתנו את העדר.

עין-חרוד

רבקה דנית

מיהודה לשומרון

א

- סליחה, גוטליב, אתה בועד הפועלים? אמרו לי, שאלוך צריך לסנות בדבר עבודה. אני רוצה להתחיל לעבוד מחר.
- פאר פריילינס איז קיין ארבעט ניטא (לצעירות אין עבודה).
- לא, "פאר פריילינס", כי אם כל עבודה שחיא! במושבה ישנה עבודה. ואת כתבו לי מבירי, ועל סמך זה באתי הנה.
- אינני יודע. האכרים אינם נותנים עבודה לצעירות.
- אתה טועה: אינני צריכה לעבודה מיוחדת, כי אם תן לי אינו עבודת שישנה. למה אתה הושש? אם לטיב העבודה - מובטחתי, שאמלאנה יפה. כבר נסיתי בזאת. על כל פנים תוכלו לבקר את עבודתי, ואחרי הבקורת לחרון משפט, ואם למכסת התוצרת - הן יש לכם יהידת עבודה קבועה שפועל צריך להוציאה במשך יום. אם אוציא פחות, תקבעו לי שכר לפי תוצרתי.
- אנסה, ומחר אתן לך תשובה.

בעבור חצי שנה. לפני התחלת הגשמים אמר לי גוטליב:

— יודעת את, כל העבודות, מיטן פֿיזשױ (במעדר) כבר נגמרו; יש רק לפתוח, טעלער (בורות, עוגות מסביב לעצים, לקליטת מי הגשם). אם את רוצה — תתהילי אחרי שבת.

ביום א' התחלנו בפתיחת בורות. השמים אפורים, האויר רווי, הגשם תלוי מעל לראשינו. צריך להספיק לפתוח את הבורות. בכרם אחד עובדים שמונה עשר איש. העבודה מתנהלת בסדר, מתוך שתיקה רצינית. בריתמוס יפה. נשמעות תנועות קצובות של מעדרים מורמים ומורדים. הגשם כאילו ממתיק עד שנבלה את מלאכתנו. עברנו כבר למחצית השניה של הכרם; נראית כבר הלכת הבור עם הקוצים והדדרים שמאחוריי. אולם האויר אינו יכול עוד להכיל את הלחות שבו ופולט את הטפות הראשונות. וכעבור רגעים מספר ובכל החלל — קילוחי מים. בריצה אנו חוזרים למושב. רטובים וצוהלים. שבת בבוקר. הגשם שוטף. כצריך הקטן של מטבח הפועלים עומדים הפועלים ליד התלונות, מכינים אל הרחוב, מסתכלים אל השלפוחיות שמהנה הגשם בשולליות. ושוקעים בהרהורים. מי הגשם הסתננו ועברו מאדן ההלון פנימה, ובשבילים צהובים מתפתלים הם ויורדים על גבי לובן הקיר. ה. נזכרת כי שורות העצים אשר בקצה הכרם בשמור יכולים להסתחף על ידי הגשם הנועז הזה. והאכר גר במושבה הסמוכה; עד שיעבור קצת הגשם והאכר יוכל לבוא יעקרו העצים על שרשיהם. היא לובשת בהפזון את מעיל-הגשם (מה טובה ונבונה היא אמה, שזכרה לזיין את בתה כצאתה לדרך במעיל-גשם מגין). תופסת מעדר וממהרת אל הכרם, ואטנם, היא מוצאת שם שורות עצים, שהעפר סביבם נשטף כולו. בחריצות היא מחזקת אותו ומהדקת יפה יפה סביב העצים, כשהגשם מצליף ושוטף ומפריע והאדמה נדבקת אל המעדר. כעבור שעות נגמרת העבודה והעצים עומדים איתן.

חורף. במטבה. יש לנקות את השולחנות ואת הכלים מארוחת-הבוקר (תה עם צימוקים, קלט מתפוחי זהב עם בצל ירוק ועם שמן, שני תפוחי זהב לאיש. הימים כבר ימי המלחמה. אכספורט אין ובפרוטות אחדות אפשר לקנות תפוחי זהב למטבח הפועלים). יש לבור ולרחוץ את החומצה ואת העדשים ולהשרותם כמים, עד שוב החברים מן הכרמים. עד תשע צריך להביא מהכרמים שקי יבלית, לפרשה סביב התנור של השכן מצד צפון; עד מחרתים תתיבש קצת ברוח, ואפשר יהיה לאפות לחם — ועד מחרתים אולי יספיק הלחם שהוכן. בתשע צריך לשפות את הסירים על הכירים-הפחים. לפנות ערב — ארוחת הערב

ככר מוכנה: לחמניות אפויות יחד עם הלחם בתנור, מטובלות במשהו שמן ובהרבה שום. ומרק עדשים.

אביב. מכסים את הבורות סביב העצים. בכרם עובדים ארבעה: תימני, גליצאי, שני רוסים, הולכים לרוחב הכרם, עשרים וחמשה עץ בשורה, מעודים שתי שורות ויושבים לנוח חמשה רגעים. ולא רבעת היתודים לא נמצאה שפה משותפת: התימני מדבר ערבית ומבין עברית; הגליצאי מבין עברית, יהודית, ערבית; הרוסי — רוסית.

מתחילה אמרו הבהורים לעזור לבחורה לגמור את שורותיה, אולם מיד התברר: בחמשת העצים האחרונים שבשורה צריך לעזור דוקא לבחור הרוסי, כי הוא המפגר. בשובנו מהעבודה אמר אחד חחקרים לשאת את המעדר של החברה, ובתציעו לה זאת הוא נזכר, שכדרך הביתה אחרי יום עבודה אין זה כבד כלל לשאת את המעדר — והוא מוריד את היד שהושיט.

סתיו. נססקה התמיכה לאכרים על ידי נתינת הלואות צבוריות. הפועלים היהודים צריכים לעזוב את המושבה ולעבור לפתח-תקוה. שם רוכזה שארית האמצעים, ושם גם מרכיבים את הפועלים. בין בעלי המשפחה גדולה הדאגה: אולם יש בסך הכל שבע-שמונה משפחות. התימנים מבקשים את ועד-הפועלים שיילך אל חמרכו החקלאי בפתח-תקוה לבקש הגנה עליהם: אין הם יכולים ללכת למושבה חדשה ללא בטחון של עבודה, ואינם יכולים להשאר פה עם ילדיהם בלי אמצעי-קיום.

ויוצאת משלחת בת שנים לפתח-תקוה. המשלחת טוענת: מלבד הצורך להגן על המשפחות שאינן יכולות לעזוב בן לילה את המושבה שבה בנו להם בתים, הנה יש להתחשב גם בזה, שמושבה זו עם עבודתה המאורגנת היא כעין אי בודד בין המושבות הגדולות ממנה, הסובבות אותה. מלבד שני אכרים — אין שם עבודה זולה. ואם לא יתאמצו להפריש סכום, ויהיה מצער, של אמצעים לפחות לקיום המשפחות — נדחוף בעצמנו את המושבה לעבור לעבודה זולה, לתשלום פרוטות ביום.

אולם הטענות לא הועילו. את האמצעים יש לרכוש רק במקום אחד; אולי באופן זה יעלה לחלק את מעט העבודה לכולם. המשלחת חזרה ובשורה אין בפייה. בדומיה אורזים את החפצים. משהו מעיר: „כדאי לעקור את הירקות שעל יד המטבה, מעט סלק, כחצי קנטר בצל, — תהיה כלכלה לימים הראשונים במושבה החדשה“.

והמושבה הקטנה, עטופת הירק, כל כך נהבכה! היחסים בינינו ובין

האכרים היו פטריארכליים, בתשואה לאלה שבמושבת הגדולה עם פרדסניה ומשגיחיה.

ב

אל תסעי לשומרון - טענת אלי - מה לך לנסוע? כלום חסרה את עבודה כפתח-תקוח? הלא כל קבוצתכם עובדת יום יום, והיודעת את, האכר פ-ן היה גם בועד הפועלים והציע לשלוח אותך לעבודת-קבע בפרדסו. הוא ימסור לך את השמירה על ה"עבודות הדקות" ומפרחי הערבים שלו יתן לך נושא-כלים. חשארי פה!

כך טענת אלי לפני נסעי לשומרון ומ, זה הפרא רטן: "ודאי, דברי, דבר אפה והיא, תוקה עליה, היא תעשה את ההפך מעצותיך".

בשומרון התרכזו אז פועלים רבים כעבודת הטיכת עצי אקליפטוס, כמקום עבודת ה"סוכרה"*) בכאר שכע ובעוד מקומות רחוקים משובנו הנגועים במחלות בימים ההם. העבודה נתנה אוכל בצמצום ונסיקה**), ופועלות למטבחי הפועלים אין. נעיתי לצורך ונסעתי לשם. יקצא מי שיעבד את פרדסי פתח-תקוח גם כלעדי.

יצאנו, שלוש בחורות ובחורים אחדים, מפתח-תקוח בעגלות המובילות תבואות מהגליל ליהודה, משהגענו לתול-כרם, פנו העגלות הצדה ומכיון שהרכבת העוברת משמשת רק לצרכי הצבא, ואינה מקבלת נוסעים ציביליים, התעכבנו שם לחפש אפשרות של נסיעה הלאה.

מחכים, מחכים, אין מוצאים. יוצאים לדרך ברגל וה"צורות" על שכמנו, והצורות רחכים מאתנו וגם "קומתם" לא קטנה מקומתנו בהרבה. בהם המצע למשכב, מעט לכנים, בגדים אחדים ומספר ספרים שלא יוכלנו להפרד מהם, והצרור - צרור כבד. והעיקר - לא נוח למשא. והחול תחת הרגלים מטביע. וכן צעדנו בכבדות רבה עד אשר נודמנה לנו סוף סוף עגלה המובילה את העצים הכרותים. קודם כל - הצורות על העגלה ואנחנו אחריהם. הונח לנו, כעבור שתי שעות היינו בחדרה.

בבית הפועלים, פנים מוכרים, מרים ק, מכבסת לבנים בגיגית גדולה. כמעט בקנאה חבטתי עליה, איך היא מכבסת בשקט, בידיעה ובלי התאמצות יתירה. מנין לה זאת? מתי הספיקה ללמוד את התורה כשלמות כוז? ולי - בכמה עיניים עלתה לי תורת הכביסה! אישה ק, מתעסקת במטבח, שתי שורות

(*) עבודת כפיה אצל הממשלה. (**) תוסדה הפטרת מעבודת-צבא.

הדדים משגי העברים. על מרפסת אחת עוד פנים מוכרים - א, בחור נבל, - לא חסר גם מין זה בתוכנו והוא גם מן ה"עסקנים" במקום.

- נשלחם על ידי המרכז? וכי צריכים פה לפועלות? - מי בקש? ומי צריך?

כזו היתה קבלת הפנים.

היה כבר לפנות ערב. חכרותי שבאו עמי עיפו ושכבו לנוח באחד החדרים. נודמן לי בחור ששב לחפצי-בה והלכתי עמו. אולי תקצא שם עבודה. הדרך מחדרה לחפצי-בה - מדרך הולות, פה פגשתי לראשונה את ה'מוס (תאו). בבואנו היה כבר ערב. פתאום חשתי כאב ראש חזק. בקשתי מקום להניח בו את ראשי. נגשו אלי מאנשי המקום, בקשו אותי לשתות מה, לאכול, אבל אני רציתי רק לנוח. בינתיים דרשו ממני משום מה שאמרו את החום. ולמחרת בבוקר ספרו לי שחומי הגיע ל-41°.

זו היתה לי הקדחת הראשונה. התקדשתי לארץ.

בשובי לחדרה מצאתי בחדר אחד הכרה שוכבת על הארץ ותחבושת לראשה ובחדר שני את השנית, במצב דומה לזה. דברים רגילים.

בינתיים התחלנו לעבוד בחדרה. מי בפרדסי אגודת-נסעים באטה ומי - בחפצי בה, בין קדחת לקדחת. אבל כאו מכרכור והביאו פקודה משרה לישנסקי*): "בין ארבע הפועלות שבאו מיהודה ישנה אחת ששמה יהודית ושתי צמות לה, אם לא תלך מרצונה הטוב - הביאו אותה בצמותיה". לה אין פנאי לבוא, כי הרבה חולים נמצאים תחת השגחתה. נכנעתי ונסעתי. ומשבאתי - ישר אל המטבח. מסח לא בנקל יעלה לנו לזון. אין בהורה שתחליף.

קמים בשלוש בלילה כשהמכונאי מניע את מכונת הדישה. לקול שריקתה הראשונה למרחב הכרכורי, אור חור עוד בחוץ. המטבח - "חושה" ערבית. מאחורי ההושה באר עתיקה, ממולה גן הירקות.

אני ממשיכה לעבוד ולקדוח. בעשר מתהילות הידים לרעוד, הראש כואב, מה שנמצא בידים מתחיל להשקט - ואני ממשיכה לעבוד בהתאמצות. בשתיים-עשרה מתחיל הראש ללכת סחרחר. אני שוכבת על הדרגש העומד על יד הקיר במטבח, מקיאה ושוב לי וממשיכה את העבודה הלאה.

לא עכרו ימים רבים וטעמתי עקיצת עקרב.

גמרנו את העבודה. צריך היה להכות לעגלות שתבואנה מן הגליל. הם

(*) היתה אז חובשת בכרכור.

לא ישארו ללון בואדי-ערה ובבואם יהיו רעבים, החברה נשארים גם הם בחצר. מתישבים על יר ההושה. משהחיים, מזוממים.

ד. קורא לי:

— יהודית, בואי. פה מקום נקי. שבי!

אני נגשת, יושבת — וקופצת! כאילו דרכתי על גחלת והבוהן הימנית בוערת.

— ד. בעל-מול! יסבה על ידו בחורה וקפצה עקרב! — מתלוצצים בו בני החבורה.

וד. המסכן מבלבל ובוכה כמעט:

— איך קרה הדבר?

ורגלי כולה בוערת. כנראה שדרכתי על העקרב ושפוף עלי את כל רעליו. מגיה וביה ושרה מטפלת כבר כרגל — ברותהים. והכאב החדש משביה את הראשון.

נוסף לכאב מפריע, מי שהוא בחוף. הצווה וצועק.

מה קרה שם?

למהרת ספרו, כי צעקתי עד שלוש בלילה. הכהשתי בכל בוחי. הן אני סבלנית.

והכאב עבר.

מציק ממש העירום הנורא. מסביב. כל המרחב הגדול שהעין תופסת — ערום מעץ. ואני כל כך מתגעגעת לעץ. ורגשי הבה נעורים בי אל יהודה. צל הורשה. שיחי כרם. פרדס. רק על הגבול נמחחה שורת אקליפטוס עלובה אחת ויתמותה מורגשת כה. שיש רצון לאחוז מנכוש בקדחת, לפלה את האדמה, לפתח ולנטוע אותה ולכסותה ירק. גם השמש ודאי היתה שמחה, לו היה לה את מי לגדל ועל מי לשפוף את הומה.

עין-חרוד

יהודית א-ן

צעדי הראשונים

— חמדה, מה יהיה? הנני כבר יומים פה ועוד לא ראיתי את קלוב הפועלים.

— מה לעשות, את רואה שאין לי פנאי — ענתה היא.

— אם כן, אלך בעצמי. מה הייתי עושה אילו לא היתה לי באן אחות. לא הייתי הולכת לקלוב הפועלים? חמדה, אני הולכת!

על יד הקלוב עמדה הברה שלמה של פועלים. כשראו אותי מתקרבת התחילו מתלהשים: מי זאת? איזו גנדרנית. הביטו איך היא נושאת את ראשה. כנראה חושבת את עצמה ליפהפיה. התקרבתי ואמרתי להם: ואם רק יפה, לא מספיק לכם? שנים מבין החצופים לא הסתפקו והתחילו שוב: גם שמלתך מעידה שאין את פועלת. ואני באותו מצב הרוה עונה: למה לכם שמלתי, תנו לי להגיד לכם שלום ותראו שידי יד פועלת היא, והושטתי את ידי.

צחוק של הבה תקף אותם. אמרו:

— כן, כן, זאת יד של פועלת, יד גדולה מאוד.

— בת כמה את?

ואני ממשיכה באותו הטון ועונה:

— יש לי חברה אחת שהתחתנה כבר שבוע לפני נסיעתי ארצה.

— כן? נו, ואת?

— אני, אם תהיו גם אתם יפים — אתחתן גם אני.

ובכל זאת התביישתי שהסתבכתי בנושא הזה ונכנסתי לקלוב.

באולם הורדתי קצת את ראשי מהרושם המשונה שעשה עלי הקלוב: הסיד נפל מבל הקירות; שוליהנות לא גדולים בלי שעוניות. פועלים אחדים ישבו על יד שולחן ואכלו מרק, נגש אליהם תורן המטבח ואמר:

— שמע, חברניקי, למה נתת לי רק פתקה אחת ולקחת לך שתי

צלחות מרק? תן מהר עוד פתקה. אין לי פנאי.

לא הבינתי, לשם מה נחוצה פתקה? האם אינם מעמידים את המרק על

השולחן וכל אחד אוכל כמה שהוא רוצה?

— לא, פה לא ככה. — הסבירו לי — פה משלמים בעד כל צלחת. ואיפה

ראית שיאכלו במטבחים בלי חשבון?

— לא תאיתי לי שצריך למנות כמה יאכל כל אחד.

התעצבתי. השנים נגשו אלי.

— נו, מוצא חן בעיניך הקלוב שלנו?

ומבלי לחכות לתשובתי הוסיפו:

— את בודאי תארה לך אולם גדול עם הרבה תמונות, כולן במסגרות של

זהב, מה, לא כן?

— נניח שלא חשבתי על זהב, אולם הפשטות שאני תארתי לעצמי

היא אחרת לגמרי.

— איך?

— איך חשבתי? — אולם גדול, גדול, שולחנות ארוכים — אינני אוהבת

שולחנות קטנים, זה מזכיר לי בית מרזה, בשולחן ארוך יש משום הכנה לחברה

שלמה, הוא יותר חגיגי, יותר מזהד, ועל השולחן, כמובן, — מפות לבנות, ועל

הקירות תמונות של החלוצים הראשונים אשר התחילו בעבודה התקלאית.

— למה דוקא התקלאית?

— יען כי המלאכות האחרות הרי ישנן בכל עיר ואין בהן הידוש.

— נו, מה עוד השבת?

— חשבתי, כמובן, גם על פרהים בפנות, ואת האמת אגיד לכם, השבתי,

שאת האוכל מגישות צעירות, בסגורים לבנים.

— נו, אדרבא, הקנסי למטבח והכניסי את הסדר הזה.

— לא, אני למטבח לא אקנס, אני אלך לחוה ללמוד את העבודה או

אכנס לאיזו קבוצה.

— לקבוצה לא יקבלו אותך, לקבוצה אינם מקבלים חברה צעירה כל כך,

ואת גם אינך יודעת לרבר עברית, זה חלום, חביבה.

— לא חלום, אחי אמר שהוא מכיר קבוצה אחת ששם יקבלו אותי.

— מי זה אחיך? יש לך פה אח?

— כן, יש לי פה אה ואחות.

— מי הם?

— אתם אולי מכירים אותם, עזרא וחמדה.

— מה, חמדה זאת אחותך? כמעט שאין אתן דומות אהת לשניה, אה,

אם אחיך יכתוב, אולי יקבלוך, אבל דעי שזוהי פרוטקציה.

— לא, לא, זאת לא פרוטקציה, אחי אמר לי, שמכירים אותו שם

ויסכימו לקבל גם אותי, אני מקוה, שבקרוב אתחיל לעבוד.

— למה לך קבוצה? עוד חספיקי, בואי אלינו, לנו חסרה עכשיו

בחורה למטבח ונכניס אותך.

— לא, אני עוד אהכת, אם יקבלוני לקבוצה, אלך לקבוצה, בכל אופן

עוד נראה.

וכשנפרדתי ויצאתי הביתה יצאו גם השנים אחרי, מרחוק שמעתי את

קולם, מתוכחים: יפה, לא יפה, מעניגת, תהיה פועלת או לא תהיה... את

מסקנתם קשה היה לי לשמוע.

לקלוב לא הלכתי יותר, הרצאות לא הביגותי, לשיר לא ידעתי, ולרקוד?

איני יודעת מה קרה אתי, הרקדנית, באשר קראו לי לפעמים, עוד בהתונת

הברתי בבית לא השתתפתי ברקודים וזה הפליא את כולם, אולם גם שם

כבר הרגשתי צורך בחנועה לגמרי אחרת מאשר קפיצה בטקט.

את השנים הייתי פוגשת בכל פעם ברחוב, הם היו מחליקים את

התסרוקת הפרועה שלהם והיו אומרים שלום, אבל אלי יותר לא נגשו, עברו

שבועים, ותשובה מהקבוצה לא קבלתי, מה יהיה, חושבת אני, עד פתי

אחכה לתשובה? האם אין זה סימן שאין להם צורך בי? אילו היה אחרת —

היו עונים תיכף, ואם יענו — אולי זה באמת פרוטקציה, מפני שלא נעים

להם לענות לאחי בשלילה? אולי באמת אלך לעבוד לקלוב?

אך איך אוכל ללכת לקלוב? איך אוכל להגיד — תן פתקה! לא,

לא אוכל לעשות זאת, ומשפחתי אינה דואגת לי, הנה כבר עברו שבועים,

ואני עוד אינני עובדת, כשאני מדברת אתם על זאת, הם עונים בצחוק:

אין דבר, עוד חספיקי לעבוד, מה יהיה?

נכנס אחי.

— מה קרה? מה כואב לך? מדוע את בוכה? הגידי מהר.

— מה אני בוכה, אתה שואל? עברו שבועים ואני עוד אינני עובדת,

ואתם שותקים, כאילו באתי לשבת פה.

— זה הכל? — אומר אחי, — ואני חשבת, מי יודע מה קרה, אם את

כל כך רוצה לעבוד — טוב מאוד, הנה באמת קבלתי תשובה מהקבוצה,

מבקשים אותך לבוא.

— נו, קרא לפני מה שהם כותבים.

— הם כותבים, מכיון שהבחורה שלהם חלתה והם נשארו לגמרי בלי

עזרה במטבח, הרי הם מבקשים שאת תבואי תיכף ומיר, זאת אומרת, מחר

בשלוש אחרי הצהריים, הם יהיו על יד הרכבת ויחכו לך.

— הבחורה חלתה? ומה אעשה, הלא אינני יודעת לבשל... בכל זאת,

כמובן, אסע.

כל הלילה לא עצמתי עין. בחמש בבוקר כבר הייתי לבושה. התעוררה חמדה אחותי ושאלה: מה זה, למה קמת בשעה מוקדמת כל כך?
— אני רוצה לסדר את הפצי אחרת, אני מתבישת להביא בל כך הרבה חפצים, ככלה את הנונייה, אני אוציא את בגדי ההג שלי, גם לבנים אקה פחות.

ומיד התחלתי לסדר מחדש. אחותי נגשה אלי ואמרה: — שמעי נא, אמונה, אני הולכת השוקה, ואת אל תקשרי את הסל עד שאבוא. אפרוט את הכסף ואתן לך בשליקים אחדים, תהיה לך פרוטה לכשתצטרכי.
— למה אצטרך? האני אשמור לי כסף? מה את לועגת לי? האס את חושבת באמת שאין אני מבינה כלל מה זאת קבוצה, האניני יודעת שבקבוצה אין "שלי"?
— מילא, גם בקבוצה יש "שלי" ו"לא שלי" — ענתה אחותי. — אבל

אתך אי אפשר להתוכח.

מהרתי וקשרתי את הסל והכינותי עוד חבילה מכלי המצע שלי. אחותי שאלתני בתמהון: — למה את סוהבת את החבילה?

— אני מנסה, אם אוכל לשאת אותה עד הרכבת.

— למה לך לשאת, כבר הזמנתי סבל.

— הזמנת סבל — טוב, יקח הוא את הסל ואני את ההבילה, אני לא אלך אחריו כמו גברת.

— אה, דבר הדש. — אומרת אחותי. — כך נוהגים כולם, ואל תהיי יוצאת מן הכלל.

— נוהגים, אבל אני לא אעשה זאת ואל תרגיזיני.

ואחי מתערב ואומר: — אל תרגיזי אותה, הנך רואה שהיא מאותו הסוג הלומד עוד את האלף-בית של הסוציאליזם. אולם אני חושב שבחיים יש לאלה יותר ערך מאשר לידועי מרכס בעל פה. כי אלה מתחילים יחד עם האלף-בית להעמיס על שכמם גם את החבילה.

השעה אהת-עשרה. מלויים אותי לרכבת. חמדה ועזרא מתעצבים, אם כדאי לתת לי לנסוע לבדי. עזרא חושב שאין כל פחד, מכיון שעל יד הרכבת יחבו לי, ובכלל כדאי מאוד שצעדי הראשונים יהיו עצמיים. צלצל הפעמון השלישי. הם נפרדו. התקרבותי אל החלון, כדי להסתיר מעיני הנוסעים את עיני החולגות דמעות, וחשבתי: לא אמרתי להם מאומה, אבל מה אעשה אם לא יבוא איש לפגוש אותי?

נגשה אלי אשה אחת ואמרה: — ראיתי בת-ישראל ונגשת, הנה שם בפנה יושבים רק ערבים. לאן את נוסעת?

נגבתי מהר את הדמעות ועניתי: אני? — לקבוצה.

— מה זאת קבוצה?

— קבוצה — זאת חברה שעובדים בה וחיים יחד, — עניתי.

— מה זאת אומרת — חיים יחד?

— יש להם מטבח וכולם אוכלים יחד וחיים יחד.

— אוכלים ועובדים יחד, זה גקרא חיים יחד?

ראיתי כי לשתינו עוד לא כל כך ברור, מה זאת קבוצה.

— ולמה את נוסעת לעבוד, וכי אין לך הלילה הורים?

— יש לי הורים.

אחרי רגע הוסיפה האשה:

— את כנראה גם לא פשוטה, בודאי למדת בבית ספר. למה לא תהיי

מורה או אחות רחמניה?

— אני רוצה לעבוד.

— לעבוד? יעזור לך אלהים. את מרוסיה? כן, שמעתי ביפו, אצל בתי,

שבאים יהודים מרוסיה ובוגים פה בתים על החולות, ויש באלה שפושטים את בגדיהם היפים, חובשים במקום כובע — קפיה, והולכים לעבוד עבודת האדמה. אמרתי, יעזור להם אלהים, אולי על ידי כך יוולדו צרכי האוכל.

נזכרתי בנסיעה שלי מן הבית, בפרידה מאמא, בעיקר בדברי אמא.

מה אמרה לי אמא? — "סעי בשלום, נשמתי היקרה, עבדי! לעבוד נחוץ, אבל אל תשאי משא למעלה מכחותיך הצעירים, ואל תבטלי את אשר מקובל בחיים".

לדברי אמא הקשבת תמיד. אבל מה היא חשכה באמרה "אל

תבטלי את אשר מקובל בחיים"? את המשפט הזה לא הבינתי. יש הרבה

דברים המקובלים בחיים, גם כסף ערך מקובל הוא, ובאמת, לו לקחתי את

הבישליקים שהמדה רצתה לתת לי, לא הייתי דואגת עכשיו, ואם לא יפגשני

איש ברכבת, הייתי יכולה לנסוע ישר עם האשה הזאת ירושלימה, ומשם הייתי

כוחבת לעזרא שיבוא לקחת אותי. אבל כשאין לי פרוטה מה אעשה?

מבקר הכרטיסים לקח את כרטיסי והכריז על התחנה האחרונה. לבי

מתחיל דופק, ואני בכל זאת משתדלת להתגבר, מתקנת את שתי הצמות שלי,

מישרת את החגורה ומתקרבת לחלון להתבונן. אולי כבר רואים את מי

שהוא — ואין רואים דבר. הדרך כולה מדכר שממה, אולם אחרי נסיעה של

רבע שעה גראה פתאום בית קטן ועל ידו עצי אקליפטוס אחדים. עומדים כמה ערבים. התחלתי להסתכל היטב. והנה אני רואה, עומד בזהר גבוה, שהור, בהולצה לבנה חגורת שרוך שחור ובידו שוט. צעקה התפרצה מפיו: יש יהודי כאן! הרכבת רק עמדה. והבחור כבר על ידי:

— האת אמונה?

— כן.

— ואני אברהם. חבר הקבוצה. באתי לקבל את פניך.

— נעים מאוד.

— יש לך הרבה הפצים? אוכל לקחת אותם?

— למה זה רק אתה? אני אעזור לך.

— לא, לא כדאי, את תתלכלכי. קחי את השוט ואני אקה את הסל

ואחר כך אבוא ואקה את החבילה.

— לא נחוק, אני אקה את החבילה. הבחור הצטחק ויותר לא התנגד.

הוא סידר את הסל באמצע העגלה ואמר: נדמה שלא נתהפך. בקושי עליתי על העגלה, כי השמלה היתה יותר מדי צרה, הבחור הרגיש את עצמו אשם שלא ידע לעזור לי ובצער שאל: — קרעת את השמלה?

בדרך כמעט שלא דברנו. הוא כולו נתון לנהיגת הבהמות. הסתכל בכל אבן, ולפני כל ואדי היה מזהיר אותי להתאחז היטב בעגלה לבל אפול. לאט לאט הגענו לחצר. בחצר לא פגשנו איש. אברהם אמר: עוד מעט ויהיה אצלנו יותר קל לגנוב ביום מאשר בלילה. בלילה בכל זאת שומרים, וביום אינם רואים איש. אפשר להוציא את הכל מהחצר. ומוסיף כמדבר לעצמו: שחר, "השומר-ישראלניק", ודאי יושב אצל הסירה כל הזמן.

אחרי רגע פנה אלי: — נו, באנו ולא התהפכנו, — ופניו צהלו.

לבית נכנסתי בלב פועם. הראשון שפגשנו בו היה שחר. הוא עמד וספר בידו ובטון תמות אמר: — מתי גכנסתם לחצר? לא שמעתי כלל את שריקת העגלה. ומיד הציג את עצמו לפני ואמר: — חבר הקבוצה אני ושמי שחר". ובעינים מחוסרי כל צבע הסתכל בי כמה פעמים ואמר:

— את בודאי עיפה מהדרך. מטלטולי דרך זו אפשר להתעייף כהונן.

— כלל לא עיפתי. — עניתי בשקט, — דוקא היה נעים מאוד.

— נעים אפילו? — ופנה לאברהם: — לא התהפכתם?

— מה זה, אה? כאילו קרה כבר שאתהפך. אך אתה שומר, שחר!...

נכנסים לחצר ואין איש שומע.

— אין איש — עונה שחר בכעס, — הייתי צריך לשים תחבשות להסירה וישבתי על ידה.

— נניח שככה. שמע שחר, היכן הסאה? מתי כבר יתרגלו לא לקחת את הסאה מארגז השעורה? אני עוד לא נתתי אוכל לבהמות. שחר, אולי תלך אתה להאכיל את הבהמות? אני הלא גם "מבשלת" היום ועלי עוד להבין ארוחת-ערב. — לא אוכל ללכת, — ענה שחר — אי אפשר להשאיר את הסירה יחידה, — והוא קרא גם לי: — אלך להראות להסירה את ההכרה החדשה.

נכנסנו להסירה. הוא שואל, אם יחליף את התחבשות ומוסיף: — הביטי, הבאתי לך את החברה החדשה.

הסירה פקחה את עיניה ומבלי להגיד שלום. אמרה: — או, או, צעירה מדי. כמה זמן היית ביפו?

— שבועים, — עניתי.

— אם כן, מדוע לא גזזת את צמותיך? פה הן תתקלקלנה תיכף.

— למה לגזוז? הנה לאחותי צמות יותר ארוכות ולא נתקלקלו.

— אחותך אינה עובדת בעבודה חקלאית ואת, אם את חושבת לעבוד, תצטרכי לגזוז את שערויך, אחרת לא ישאר מהן כלום.

— בודאי אני הושבת לעבוד. טוב, אם יהיה צורך לגזוז אותך, אגזוז.

— הביטי, שמלתך קרועה. בשמלה כל כך צרה נוסעים לעבודה?

— אין דבר, — עניתי בקול נמוך, — יש לי שמלות אחרות.

בתנועת יד רמוזה לשחר להחליף את התחבשות, ועצמה את עיניה.

יצאתי מהפגישה הזאת בהרגשה קשה מאד.

אלך לי לאברהם, חשבותי, אתו נעים יותר, ונכנסתי למטבח.

הוא פנה אלי תיכף: — בואי, בואי, הביטי איוו מבשלת אני. ואת

יודעת לבשל?

— לא.

— אין דבר, אני אלמד אותך גם לבשל וגם לדבר עברית.

— באמת?

— ולרכב על סוס את יודעת?

— לא, בחיי לא רכבתי.

— גי, פה תתלמדי. נרכב פעם אל השדה.

— אולי אוכל לעזור לך בחכנת הארוחה?

— לא, אין צורך. אני גומר מיד. אם את רוצה, נגבי את הזכוכית

של המנורה, כי מזמן שחסידה חלתה, לא נקו אותה.
הוא נתן לי מטלית ואני לא השגתי שהיה בה כפתור. התחלתי
לנגב ושברתי את הזכוכית.

— מה, שברת את הזכוכית? נו, מה יהיה עכשיו? מה נעשה?
לא ידעתי מהו האסון הגדול אשר קרה, אולם לפי הטון של דבריו
הבינתי כי עשיתי דבר נורא מאוד ועמדתי כמאובנת. הוא בכל זאת
ניסה לנחם אותי: — אין דבר, עוד מחר נשיג זכוכית, אולם אינך יודעת מה
חיא זכוכית בכפר. לפעמים יושבים שבוע ימים בחושך עד שמשגיגים אותה.
אז אי אפשר לקרוא עתון או לעשות דבר.
לפנות ערב החזילו לבוא מהשדה. הראשון בא אהרן. תיכף נכנס
למטבח ושאל:

— נו מה, באה הצעירה?

— כן, באה.

— ולמה זה חושך? מדוע אינך מדליק את המנורה?

— אין מה להדליק, היא כבר חספיקה לשבור את הזכוכית של המנורה.

— שברה? אוף, זה רע. אך אמור — יפה, יפה?

— אי, הנח, איני יודע.

אהרן יצא במהירות, כעבור רגע רץ עם סנס מפויח מהאורות, העמיד
אותו על השולחן וורק מבט עלי. הצטחק ואמר לאברהם: — אין לך מה לכעוס.
הולך אפטיקר ומדבר אל עצמו: — מי זה לקה את הפנס למטבח? מה
זה, כבר מנהג חדש. עוד מעט והייתי מוציא לי עין באורות.

ואהרן עונה לקראתו:

— הס, זה אני לקחתי, חפצתי לראות את החברה החדשה ואין

מנורה, לקחתי את הפנס מהאורות.

— נו, היה כדאי?

— לא ראיתי היטב, אבל אני הושב שכדאי.

למחרת נשאר אברהם בכית כדי להכניס אותי לעבודת המטבח. הוא הראה לי
את מקומו של כל כלי ואת סדר העבודה. שאל אם אני יודעת להתוך בצל
לחתיכות קטנות. אמרתי — כן. הרי זה טוב מאד. הוא יסע להביא שתי
חביות מים ועלי לשים לב ולהוריד את השמן מן האש מיד לכשיתחמם. להורידו
בזהירות, לתת את הכצל ולשמור שהכצל לא ישרף. הוא נסע ואני נשארת
במטבח. כשהתחמם השמן הורדתי ושמתי את הכצל. מיד גלש חצי השמן

מהקדרה. לצערי לא היה גבול. בערב ידעו כולם את מעשי היום. כששאלו
את אברהם, אם הוא חושב גם למחר ללמד אותי את עבודת המטבח, כעס
מאוד: מה, אין לכם סבלנות. כאילו אתם נולדתם פועלים ולכם ניתן חבל בקלות.
למחרת הלך הכל כסדרו. מהבוקר עבדתי, קלפתי חצילים, רחצתי את
ארון הלהם. סידרתי עוד כמה דברים, לפי הוראות אברהם, כמובן. אברהם
שמו: — נו, היום אין לפחד, הכל מסתדר. עכשיו אני שופח את ההלכ על
הכירים ואח אל תזווי ממנו: כשיתחיל חקרום להתרומם, הורידו תיכף ומיד
את החלב מהאש. אין בזה שום תורה. אני מוכרח שוב לנסוע להביא מים,
אחרת לא יהיה תה לארוחת הצהריים.

— טוב, אני אשמור. עמדתי על יד ההלכ ולא זזתי ממנו. פתאום
קוראת לי חסידה: „אמונה, אמונה, תני לי מהר כוס מים, כי לא טוב לי“.
אני רצח מהר להסידה להביא מים. — „גם את הכר הרימי לי“, אני מסדרת לה
את הכר ושואלת: „ככה טוב? והיא: „אך מה זה, ההלכ על הכירים, איך
זה את משאירה את החלב? אני רצה למטבח, אולם היה כבר מאוחר.
הכירים והרצפה מכוסות חלב. לבי מת בקרבי. עכשיו מה? במה יאכלו את
הדיסה? האנשים ישארו רעבים וכל הצרה באה בגללי. אך מה יכולתי
לעשות? לא להגיש מים לחולה?

בא אברהם ופניו חלבינו: — אוי, גם היום ככה!

מיד תיקן את הכירים. הוסיף פחמים, זרה מעט מלח ואמר:

— אפילו מעט מלח לא זרית, איוה עשן נורא.

— לאן לשים מלח?

— זורים מלה על הכירים כדי שלא יהיה עשן. לא אמרתי לך, מראש.

אולם כלום חתכוננתי לצרה שכזאת?

והוא שפת מים לתה והלך לחסידה. אני נגכתי את הרצפה במטבח
והתחלתי לטאטא את חדר-האוכל.

— סגרי את הדלת. — צועקת לי חסידה — עשן מהחלב ואבק, אפשר להחנק.

יצא אברהם:

— איך זה אין את מחיזה מים? את כלל אינך דומח לצעירת, אפילו

לטאטא חדר צריך ללמדך.

— לטאטא אני דוקא יודעת, אבל מים פחדתי לקחת. חן מביא אתה

את המים בחביות, ואולי לא יספיקו, ולגשת אליך לשאול לא יכולתי, כי
פניך נועמים.

— האם אפשר אחרת. את חושבת?
 — אינני אשמה, — אמרתי בקול נמוך. — לחסידה היה לא טוב והלכתי לתת לה מים.
 בערב אני שוב על הפרק עם כל מגרעותי. כאשר אמרו לאברהם: — נו, מחר אתה ממשיך? השיב ברוגזה:
 — מה אתם רוצים ממני, כאילו אני אחראי יותר מכולכם. האני חומנתי אותה? ושהר אומר: — אני דברתי עם חסידה. והיא אמרה לא לתת לה להיות יותר במטבח, כי אין לנו אמצעים לבזבזו כזה. אגב, נחוצה גם כביסה. חסידה חולה ואין לה לבנים להחליף. גם לנו בגדי-עבודה נחוצים.
 שואלים אותי, אם אני יודעת לכבס. אני עונה בשמחה — כן. טוב שנותנים לי סוף סוף עבודה שאוכל למלא אותה. למחרת השכמתי קום ומצאתי כבר שתי חביות מלאות מים שהכין אברהם. הוא הראה לי את שלוש האבנים שמעמידים עליהן את הדוד וערמת הקוצים שמבעירים בהן. אש על פי עצת אברהם הרביתי בסודה ושפשפתי במים חמים. כשנגשתי לכביסה הכהה לא יכולתי לכבס, כי עור הידים ירד כולו. לא יכולתי לא לשפשף ולא לסהוט. דמעות התפרצו מעיני על הכאב והעלבון של אי ההצלחה. זאת היא הפעם הראשונה בהי שאני איני מצליחה בה. נגש אברהם. הראיתי לו את הידים ואמרתי שהן כל כך כואבות, שאי אפשר לאחוז בהן דבר.
 — פועלת ממש, אין מה לדבר, — הצטחק אברהם. — שימי הכל בגיגית וקלאי אותה מים. מחר כבר תגמרי.
 הורדתי את הלבנים היבשים ונכנסתי לחדרה של חסידה. שם ישבה החובשת. בהכנסתי, שמעתי, את ההובשת אומרת:
 — עכשיו, כשיש לכם עוד בחורה, יוקל לך.
 — מילא. הבחורה חזאת לא תעזור לי הרבה. — ענתה חסידה. — לא הצלחנו בה לגמרי, היא אמנם רוצה לעבוד, אבל אינה מסוגלת. גם ילדותית מדי כשכיל קבוצה.
 החובשת בקשה אותי לאהות שתי מגבות כדי לעשות מהן תחבושת לחסידה.
 — איני יודעת לתפור. — עניתי לה — וגם ידי פצועות, וקשה לי לישר אותן.
 — הראי את ידיך, מדוע הן פצועות?
 — מהכביסה.
 היא פשוט נדהמה בראותה את ידי.

— עליך לא להרטיב אותן במשך ימים אהדים עד אשר תתאבנה.
 — איך אוכל לא להרטיבן, והכביסה בגיגית? — אמרתי בדאגה.
 חסידה הצטחקה:
 — הנה זאת היא העזרה שלי. אגב, היא מוורה קצת עם הפגישה הראשונה ספרה לי, שיש לה הרבה שמלות וכי לאחותה צמות עוד יותר ארוכות מאשר לה.
 והוסיפה: — עוד יעבור הרבה זמן, כפי הנראה, עד אשר יבוא אלמנט מתאים לארץ.
 שלושת הימים שישבתי בטלה מעבודה, היו ימי עינויים בשבילי. בינתיים התחילה חסידה להתהלך. מצב הרוח בבית הוטב לאין שעור. למחרת נחנך יהיה לאפות לחם. אומרת חסידה, ואם ידי נרפאו תתן לי ללוש והיא תשגיח עלי. גם תבשל בעצמה. סוף סוף אי אפשר שבזמן הזריעה ישכ אברהם בבית. למהרה היתה מורגשת רוח של עבודה. כולם השכימו לקום.
 — אמונה, התכוונתי את היום לשה לחם. ומה ידיך? תוכלי ללוש?
 — כן. — אמרתי בהחלט. תבשתי מטפחת ראש לבנה, הוצאתי מסלי סגור מגוחך שעוד לא השתמשתי בו בארץ, והתכוונתי כמו לאפית מצה שמורה לפסח.
 — חסידה, אני מוכנה!
 — אוה, — אמרה חסידה, — כמו לניתוח. בולה לבנה.
 היא נתנה לי קמח ומים ואמרה לי ללוש. הלכ דפק באמת כמו לפני ניתוח, אולם התרגשה היתה כולה קודש. הבצק היה נדבק מדי פעם לידיים והיה משאיר סימני דם. בחשאי זרקתי את החיכות הבצק עם עקבות הדם, וחסידה מפקדת מרחוק:
 — מח שם, זכובים? שימי לב שלא יהיו זכובים בלהם.
 את הכצק לשתי הרבה זמן ולפי הדי, של חסידה הבינותי שהוא טוב.
 — אמונה, את גם תסיקי את התנור.
 — אני פוהדת שמא אקלקל.
 — אין דבר, אני אשגיח.
 את, כמה בטחון היה בך, אין דבר! שלה!
 הלחם יצא יפה מאוד.
 חשבתי בלבי: מי מהחברות בעזרתנו יודעת מה זה אושר? למי מהן יש יום כזה?

כל מה שהסידה עושה מצליח בידה. עד אשר שבו מהשדה – היה הכל מוכן ומסודר. כולם דורשים בשלומה, מורגש כבוד כללי אליה. למחרת חלה אהרן ואין מי שיזרע ביד אחרי המחרשה. אברהם מציע לקחת אותי לשדה. כולם מצטחקים. אולם ברירה אחרת, כפי הנראה, אין להם, והם מחליטים לקחת אותי. מה עלי לעשות שם – אין לי כל מושג, אבל אני שמחה. אני נוסעת לשדה. כל אחר מהבחורים מפנה לי מקום על ידו: בואי שבי פה, פלחית. ואני בחרתי לי מקום על יד העגלון. כל היום לא ידעתי עיפות. רצתי אחרי המחרשה וזרעתי וכולם פה אחד: טוב מאד. בערב שבתי ברכיבה. השערות התפורו ואני לא שמתי לב. טוב לי – וְיָ, על המרפסת עמדו חסידה והחובשת, שבאה לבקר את אהרן. נגשתי ישר למרפסת. קפצתי מעל הסוס והפצתי להבק את הסידה ולספר לה כמה טוב לי, אולם המבט הקר שלה שיקע בן-רגע את האנסטזה שלי.

החובשת: – איזה נוער, איזו בריאות! וחסידה עונה: ילדה כמו כל הילדות. עם תבחרים בשדה יש לה לגמרי פנים אחרים. ועול המטבח ירבץ שוב עלי. לא, אין היא חברה בשבילי.

שמעתי את דבריה והבינתי אותם היטב ושאלתי את עצמי: מהו פירושו של היחס הזה? מה הוא אומר? האם יש לי רשות להשאר פה עוד? היא אמנם קוראת לי ילדה, אבל אני אינני רוצה להיות ילדה. עלי להחליט מה לעשות.

להדר-האוכל לא יצאתי וארוחת הערב לא אכלתי. ועל שאלות כולם: "היכן הפלחית?" ענו: – שוכבת במטה עיפה". מובן, אחרי עבודה כזו בשמש". – אמרו הבחורים. כל הלילה לא עצמתי עין ולשום החלטה לא יכולתי לבוא. לנסוע ליפו אני מתביישת. יגידו – כבר שבה הפועלת. ובאמת – איפה אעבוד? אולם להשאר פה וראי לא יתכן. הלא אינם רוצים בי – האם לא שמעתי?

ברכבת הבוקר בא אורה. היתה שמחה בחדר האוכל, קוטיק המזכיר בא.

– נו, מה חדש?

– חכו, אספר לכם עוד. אבל היכן החברה ההדשה שלכם, אחותו של עזרא? הבאתי לה מכתב מאחיה.

מהרתי ויצאתי. הוא נתן לי את המכתב ואמר: – אם תרצי, הוכלי לענות על ידי, כי מחר בצהרים אני נוסע לירושלים.

שמעתי שהבחורים אומרים: עצובה הפלחית שלנו.

עזרא מבקש סליחה שלא כתב, כי יצא באופן פתאומי. העבירו אותו לירושלים. על ההעברה איננו מצטער. הוא הסתדר שם לא רע. יש לו גם חדר טוב. אם ארצה, אוכל לבוא אליו לזמן מה. אם נחוץ לי כסף, אוכל לקחת אצל קוטיק. הוא מכיר טוב שלו. את המכתב קראתי פעמים. מה? עזרא בירושלים, כסף אוכל לקחת מחברו. איזו הצלה! לא לנסוע ליפו וגם לצאת מפנה! מובן, אין כל ספק, מחר בצהרים אני נוסעת. איזו הצלה, איזו הצלה! בשעת ארוחת הבוקר נגשתי לקוטיק ובקול ביטני וגמך אמרתי לו, כי עזרא מבקש אותי לבוא אליו וכסף להוצאות הדרך אוכל לקחת ממנו. – מובן, מובן, בבקשה. – ענה קוטיק בבת צחוק של חן. ולבסוף הוספתי, כי אם לא אככיר עליו הייתי נוסעת אתו.

– אה, בבקשה – הנני כולי שלך אם את רוצה, אחות קטנה של עזרא. כולם השתוממו ותיכף התחילו בשאלות: – מה, את נוסעת? למה הוא קורא לך, ומתי תשובי? לא ענית. רק חסידה היתה שבעת רצון.

– נו, מה אמרתי לכם, לא ילדונת? כמה זמן היתה פה – והיא כבר נהפזת לירושלים. עוד תקראו לה פלחית, כן? – ותיכף שבה לטון מעשי: – אולם חבל שנסעה אתמול לזרוע, החדר שלי עדיין לא נקי מאז הליתי. – אפשר עוד להספיק. – אמרתי. – כי נסע רק מחר בצהרים, ואם אין עבודה אחרת, אני אתחיל תיכף.

היא שמחה מאד לתשובתי. הוצאנו את הכל מהחדר, וחסידה הכינה סיד ופנתה אלי: – תסידי את החדר, יהיה זה לזכר היצחק כאן.

– למה לזכר? – התערב אברהם. – כמה היא תשהה בירושלים? איש לא ענה לו. אברהם התעצב. נכנסתי לעבודה וכמעט ששכחתי על הנסיעה. השתדלתי בכל כוחותי שקו הסיד יהיה ישר, שהשמשות של החלונות תברקנה ושעל הרצפה לא ישאר כל סימן של סיד. גמרתי את הנקוי היסודי של החדר, שפשפתי את כל הרצפות. לפנות ערב עורתי לחסידה להכניס את החפצים החדר. היא עמדה רגע בפתח החדר, לא התאפקה ואמרה: – מה נקי! ואחרי רגעי מחשבה הוסיפה: – אולי באמת תשובי, האם היה לך רע פה?

בערב התאספו החברים בפנה ודנו על זה שלא שמו לב אלי כראוי וכי צריך להשתדל שלא אסע, או שחסידה תדבר אתי שאסע להתארח ואשוב מיד.

למחרת בבוקר נגשה אלי חסידה ואמרה: - ראי, אתמול לא שאלתי אותך מתי תשובי. היינו כל כך עסוקות כל היום, כלל לא דברנו על זה.

- אני לא אשוכ, - עניתי בקיצור.

- מדוע לא תשובי, פה יותר מדי קשה בשבילך? אין דבר שובי שובי. את אמנם צעירה מדי, אבל אני אשתדל ללמדך את כל העבודות ויהיה טוב, תראי, שמעי נא אמונה, יש לי הצי לידה, אני מתכוננת כל תומן לקנות לי ארג לשמלה טובה. ועכשיו כשאת נוסעת, את תקני לי, לך גם טעם טוב.

והיא הכניסה אותי להררה, פתחה את הסל, ומתחת לספרים חוציאה שמלה חומה שמורה עוד מימי הגימנסיה. ומה גדול היה תמאונה, בראותה שאת הכיס עם מהצית הלידה אכלו העכברים. הרגשתי מעין רגש של נקמה ברגע זה. הגם בקבוצה מסתירים כסף? האם אפשר ככה לעשות בקבוצה? קוטיק דופק בדלת: - גברתי הקסנה, אין לנו כבר הרבה זמן עד הרכבת ועלינו ללכת ברגל. עכשיו עונת הזריעה ובחמות לא יתנו לנו, היי מוכנה!

כל הדרך השתדל קוטיק לשמה אותי. כלל לא שם לב שאיני יודעת עברית. דבר רוסי, דבר אידיש, התחכם בלי סוף, אולם אני לא הוצאתי הגה מפיו הייתי שקועה במחשבות. מה אני לעזר ואיפה אעבוד עכשיו? על יד רלת אחי רפקנו - אני וקוטיק - כמה פעמים ולא נענינו, השבנו שהוא איננו בביה, ופתאום נפתחה הדלת, יצא אחי ואמר: - דפקתם הרבה זמן? כתבתי מכתבים ולא שמעתי שדופקים. אה, אמונה באה, אורחת! הולח הלילה, או פשוט לראות את ירושלים באת?

שתקתי. דמעות פרצו מעיני. הפשתי פנה להסתר, אולם החדר ה"טוב" שלו היה קטן ולא מצאתי בו מחבוא.

למחרת הלך עזרא והבטיח לשוב לצהריום. כאשר רק יצא מהחדר ישבתי לכתוב ולא הרגשתי כיצד עבר הזמן. נכנס עזרא לחדר ושאל: - את כותבת לאמא מכתב?

- לא לאמא, אלא אליך, - עניתי לו. - כי הדמעות אינם נותנים לי לרבר אתך. התלשתי לספר לך בכתב כל מה שעבר עלי בחיותי בקבוצה. - והגשתי לו את הכתוב. עזרא קרא פעמים אחדות, אחר כך נגש אלי ואמר: - הבטיחי לי שיותר לא תכתבי. הכתיבה מוקינה את האדם והיא גם משרה עליו מרה שחורה. ואת ילדה צעירה. אל תעסקי בזה, השתדלי יותר טוב לאפות לחם ולחלוב פרות, זה נהוץ לנו יותר בארץ-ישראל.

שבוע ימים כמעט לא דברנו. עזרא בחר לי כמה ספרים לקריאה ובעצמו המשיך את עבודתו.

פעם אחת התישבנו שנינו לשוחח קצת: - נו, עכשיו תספרי לי, מי מהחברים בקבוצה מצא חן בעיניך.

- כמעט גם לא אחד, רק אברהם הוא בחור טוב. הוא היה עוזר לי בכל. - אברהם הוא הטוב? - שאל אחי. יש בך הרבה תמימות, אחותי הקסנה, את פשוט ילדה צעירה ולא כל כך מכושרת, ועל כן היה נעים לו לעזור לך. - איך אתה מדבר אתי? אתה מזכיר לי מחנכת וקנה המפחדת להגיד לחניכיה מלה טובה, שמא תפנק אותם.

- וכי מה אמרתי?

- מה אמרת? - לא כל כך מכושרת.

- נו, כן, ומה, את יפה? רק העינים עיני חבמה, אבל אל תחשבי, חלילה, שאת חכמה! - ושנינו התפרצנו בצחוק.

פעם, אחרי ששבנו מהרצאה, נגש אלי אחי, הניח את ידו על כתפי ואמר: - עכשיו הגידי את האמת, על מה השבת? בודאי השבת - מתי תוכלי את לעמוד על הבמה ולהרצות ככה, לא כן?

- כלל וכלל לא, אחי. אתה טועה בי. אני הושבת, מתי אדע כבר לאפות לחם ולחלוב פרות. זה מה שמענין אותי, ואתה צריך לעזור לי בזה, יותר לא אוכל לשבת ככה. פעם ספרת לי שבחנות למוד יש לך מכיר אחד. אם תכתוב אליו, הוא יקבל אותי. עשה זאת תיכף.

- אני רואה שהשפעת עליך קסנה. טוב, אכתוב לחברי, אולם את השתדלי להיטיב את מצב רוחך ולחכות בסבלנות לתשובה. לא אתן לך הפעם לנסוע סתם.

מצב רוחי לא נשתנה לטובה. יום יום חכיתי לתשובה. בוקר אחד כא קוטיק, דופק בדלת: "אני שוכ פה". פותח את הדלת ומכריז:

- הבאתי לך מכתב שתכנו ירוע לי למפרע. את נוסעת לחוה לחלוב פרות. הייתי נוכח בזמן הישיבה כשקבלו אותך, והמלכה אהיה כמובן אני, כי בעוד ימים אסע לשם. אבל עליך להבטיח לי שדרכנו הפעם תהיה יותר שמחה מאשר נסיעתנו הנה.

בבוקר האחרון לפני נסיעתי נתתי לאחי רשימה שכתבתי בהיותי בביתו. אחי קרא בה בעיון רב, אחר כך פנה אלי ואמר: - באמת איני יודע ביצד להתנהג אתך, אם כָּאת קסנה, הוששני שמא תִּלְבִּי; ואם כאת גדולה, שמא

לא תביני. אך ארבר הפעם אתך כדבר עם גדולה: לכתובתך אין שפה ואין סגנון, אין להבין את הכתוב, ואף על פי כן יש בה דבר מה. אילו לא היית רוצה להיות פועלת, אפשר היה לכתל על זה זמן, אבל לאיש עובד אין הדבר כראוי!

— אם אתה מדבר אתי כעם גדולה, אני אענה לך כגדולה. אתה בכונה מכתל את כתיבתי. הראה לי משפט אחד שלא תבינות.

אחי הסתכל שוב ברשימה והקריא:

— הנה למשל, המשפט הזה: „להתהחן ולהיות מאושרה אפשר גם בניל של 17 כמו חברתי, אולם כדי להיות חברה מאושרה בקבוצה צריך להיות אדם מבוגר“.

— את זה לא הבינות? — הוצאתי את הרשימה מידו וקרעתי חתיכות חתיכות.

אחי עמד חור: — מה עשית?

— מה עשית? רציתי להראות לך, שאין אני נותנת כל ערך לכתביתי, ותאמין לי שלא אבטל אף שעה אחת מעבודתי לכתובה. אולם הביטול שלך היה מיותר.

קוטיק מתפרץ לחרר מכלי לדפוק בולת: רצתי כמשוגע, צריך למהר לרכבת, כבר השעה מאוחרת.

— כן, אני הולכה. שלום אחי.

— שלום אחותי.

— אם כן, לחלוב פרות — אומר אחי.

— כן, כן לחלוב פרות, מי יתן ואצליח.

עין חורד

ב. ב.

בקלוב הפועלים

אהרי שלושה חדשים של חוסר-עבודה מוחלט, שקדם את פני בכואי לראשונה ארצה ישראל, הסתדרתי בתור טבחה במועדון הפועלים, בנוה-צדק. בחצר אוהו חבית נמצא מעין חדר רעוע למחצה, וכו נקבעה לי דירה, בזכות היותי בעלת-משפחה.

חברי המפלגה, שעליה נמנית כחוץ לארץ, — (במקום שרק שני עמים

היו קיימים בשבילי: עם העובדים ועם העושים) — היו שולחים לי ספרות מפלגתית לפי הכתובת שנתתי להם, כתבתו של ברנר. בהתקבל החבילה היה ברנר מביא אותה בשלמותה אלי. עד מהרה הצטברה בידי כמות הגונה של חוברות-תעמולה אנרכיסטית, כמו: „דער אלף בית פון אנארכיזם“, „דער ליגן פון רעליגיאן“ וכדומה...

שמונת החדשים במולדת הספיקו לחציג לפני את השאלה הלאומית ולעוררני, כפעם הראשונה בחיי, להגות בה. ידי לא התרוממה לספל בהפצת הספרות המפלגתית, שהייתה כה קרובה לי עד עתה. ההגיון לא הרשה ללב, אשר קשרים בני עשר שנים קשרוהו לדבר, ללכת במסלולו הקודם. „אין מקום לזה כאן...“ והלב נכנע.

התוכניות הארוכות יפה-יפה, היו מונהות על גבי סל מסע וממתינות. מספרן הלך הלוך ורב. לא קמה בי רוח לכתוב להכרים כי לא יוסיפו לשלוח עוד, גם פנאי לכתובה לא נמצא. העבודה, שלא הסכנתי לה, הכבדה עלי ביותר, גם הילדים חלו לעתים קרובות ונזקקו לטפול.

פעם בא ברנר העירה וסר גם אלי. הוא נשאר מרוצה ממני, מהרגשתי העצמית הטובה, למרות העבודה הקשה. אחר כך, בתכינו על החבילות שאל:

— מה את עושה עם הספרים?

— לא כלום לפי שעה.

— האם ישלחו לך עוד?

— אינני יודעת; גם את קבלת אלף טרם אישרתי.

— היש ברעתך לעסוק בהפצתם?

— לא מצאתי תשובה בפי... ברנר ראה ללבי והוסיף בחצי-צחוק:

— כתבי איפוא שלא ישלחו עוד...

— ואלה מה יהא עליהם? — שאלתי.

— את אלה נחוץ לקרוא. — אמר כנעימה הקודמת של צחוק למחצה.

— הלא יגרשוני מן הארץ בעד זה?

— הבלים...

היתה שעת ערב מאוחרת. אחרי לכתו של ברנר התרתי הבילות אהדות והנחתי את החוברות על השולחן, בהדר הקריאה של מועדון הפועלים.

למהרה היו „האורחים הבלתי קרואים“ לשיחה סואנת בפי כל מבקרי המועדון.

— להתחקות על עקבות האיש, לתפשו, להרביץ? — כו ולגרש אותו

מארץ ישראל... דעה כזאת הביעו רבים מאנשי שלומנו, כשהם תוחכים את אחת החוברות לחוך כיסם, דרך אגב.

ברנר יושב ליד השולחן הארוך והתבונן דומם אל הלפרין הזקן, שהיה מנסף בחוכרת ומריע:

גם הוא יהא לנו! בא אנרכיסט - ישוב יהודי!

ד. א-ת

חל-אביב

עם הצבור

אחרי ועידה*

לאור הבוקר נגמרה הועידה. היה לי רגש כי היינו בעולם אחר והקיצונו היה חלום חשוב מאוד. נעלה מהמציאות. היתה עיפות לא רגילה. אבל המחשבה גם היא עבדה במהירות ובנאמנות בלתי רגילה והכל היה על כל רעיון שהלך לאבוד ללא זכר.

הועידה היתה משפט, כור אש. לא תארתי לי, כי אמצא גובה כזה. שפטנו איש את רעהו, לפעמים שפטנו קשות. הרגשתי את עצמי כנשואה על גלים, שהרימוני אל על והשליכוני מטה. הנה יי, גדמה היה לי לעתים, שבכל הועידה צלצל רק קולו, וכשאהרים דברו דומה היה כאילו קולם רק מפסיק אותו. היה מרחב ברבריו, שהאחרים לא ידעוהו. והמרחב שלו כאילו השליך צל על כל מה שמסביב. לי היה אז רצון לגשת אליו ולהגיד לו: "הוזהר, בימים האלה אתה מאושר יותר מדי. הגורל אורב לך". בכל דבריו היתה תביעת הופש לאדם, חופש גם להתגלות הרע שבאדם. ישפיע הרע ויתעורר הטוב. רק אל מועקה. הוא יוכל לחנך אותנו, אם יהיה ראוי לכך מבחינות אחרות.

את גורדון ראיתי הפעם בכל העיוניות שלו ובכל החרחקותו מהחיים. נכנסתי לחדר ושמעתי את צלצול קולו. והפעם היה קולו – קול זקן. כשגורדון מדבר מקרב לב – קולו צעיר.

בערב הראשון של הועידה היה כבר בטחון, כי יבוא כאב גדול; וכשבא. ידע הלב הנלחץ כי מהכאב הזה יצא הטוב. היו רגעים שנדמה היה: נחגלה הגורל.

לפני שאלת האשה בוועידתנו ובוועידתם, לא השאלה שדברו בה. כי אם השאלה שהציצה מכל מבט ותנועה של כל אחר. ולבסוף – שאלת עצמי.

(*) ועידת פרעלי הגליל בכנרת בשנת תרצ"ח. לועידה קדמה אספת פרעלות הגליל, בה נתקבלו ההלטות שהוצעו אחרי כן לועידה. קנת וההלטות היתה לבקש פתרונים למצבה של הפועלת בקבוצות הפועלים, העובדת במטבח ובשאר עבודות השרות של הקבוצה, ואינה משתתפת בעבודה היוצרת את המשק. ברעידה זו תבעה הפועלת בארץ מתבריה – בפעם הראשונה באופן מאורגן – את זכותה במשק ובצבור.

את יחסי אני לשאלת האשה קבעו בי קודם כל זכרונות ילדותי, ואחרי כן רשמי מהיי משפחות קרובות, קריאה בספרים אחדים, בענודי לטבע ושנות למודי בפטרבורג. למרות קסמן הרב של התלמידות, - רובן רוסיית, - של הרצאות המורים החשובים, של הקורבה לאמנות, של הרגשת החופש בעיר חגדולה, למרות הקורבה החדשה גם לתרבות העברית, למרות כל אלה, - הרגשתי את החרפה שבחיי מאות אלפים צעירים וצעירות, שהם רק לומדים. אי אפשר היה להסיח את הרעת מזה שרק יחידים מהם יוצרים ורובם הגדול רק מסגלים לעצמם ידיעות ומתבטלים רוב הימים, ואז הבינותי, כי דרך האדם היא דרך העבודה, וכי דרך זו גם דרכי היא, ובה אמצא את עצמי. המחשבה, כי איזה עומק נתגלה בשאלת האשה בועידה הזאת, איננה עובת אותי, ויש פחד מפני החדירה הלאה, ומה אם כולם טרם ראו את התהום שראיתיה אני?

ולמען המשיך לכת ולהעמיק מרגישה אני גם חוסר במקורות. את הלאומיות שלנו יסדנו על עבר גדול, על היסטוריה ולא על מקרים של חיי יום יום. ואת העולם שלנו, של האשה, איך נבאר ואיך נגן עליו? נסיגה של כל אהת מאתנו בלבד אינו מספיק ואסור לסמוך עליו. אך האומנם עליו לטפל בדברים המיוחדים שלנו, ב"פסיכולוגיה" של היהסים אל האשה, כאשר מטפלים כיחסים אל עמנו?

כשההברים התוכחו ביניהם, התפלאתי שלכל אחד מהם היה יחס משלו לדברים, וכשאנו, הצעירות, ישבנו ביניהם, יכולנו לעשות רושם כאילו חסרה לנו ההבחנה המוסרית, שרק היא נותנת רשות להביע דעה. ראינו אצל ההברים עושר רוחני, פגשנו אישים שכל אחד מהם עצמיותו בולטת בדרך המיוחדת לה, ובכל זאת היתה אי-הבנה בינינו, אי-הבנה שגם אין להאשים איש עכורה.

היתה זאת הפעם הראשונה, שבוועידת פועלי ארץ ישראל נתעוררה שאלת האשה בפומבי.

הרגשתי אכזבה. היתה מרידות וחרטה: למה יצאנו לעולם זר? אמנם הדבר ועוד, וברי היה לי שזה ודאי יביא לידי מה שהוא, אבל אם כבר יצאנו, למה לא גלינו מה שצריך היה לגלות? והאם אפשר לגלות?

בשעת קבלת ההצעות שלנו נתגלה איזה יחס מורכב. היה ברור, שכולם רוצים בכך, שקבלת ההחלטות תעבור יפה, שהרגש האסטיטי לא יפגם. והיה עלבון, רק זייד היה ה"תמים" היחיד שגלה: "הלא זה לא ברצינות?"

ואי הטבעיות שבהחלטות שלנו - הרעש וממשלת הגייר. והלא לי היה תמיד העיקר: ההבנה שביני לחברתי.

נכנסתי לכמה רגעים לוועדה המנסחת את ההחלטות של הוועידה. היקף הענינים עדד אותי. המרחב שלהם השכיחני כמעט את כל צערי. הייתי שמהה. ובכל זאת המרחב הזה שלנו הוא ואינו שלנו.

המרחב שלהם הזכיר את הצרות שלנו. אך גם הגובה שלהם, שהעיק עלי, גם יחסם אלינו, שהיה יותר קל מאשר יחסנו אל עצמנו - כל זה העיר בלב את ההכרה העצמית.

אולם הכאב שהיה בי בשעת פגישתי עם תרבות זרה, תרבות העמים, ורגש הקנאה ליופי של אחרים לא היו לי כאן.

ואינו הונאה עצמית היתה בנו באמרנו, כי לא השתתפנו בועידה מפני שהיינו עסוקות. לא השתתפנו בועידה מפני שלא השתתפנו בחיים.

לישיבת המרכז הראשונה, שגם אנחנו הוזמנו אליה, הלכנו כנידונות. ראינו, שעוד אי-אפשר לדון יחד על כל שאלותינו, כשני כוחות קרובים ושוים.

אני מאמינה בחוש האמת המלוח אותנו, אבל כל כך חסר לנו הכוח לתפוס את הכל ולבאר ולהביע. או אולי כל הסבל הזה לחנם הוא, ואפשר למצוא את הדרך לעבודה גם בכוהות שלנו?

ר. כ.

קבוצת המהגרות

בשתיים בלילה העירו אותנו - את חברי קבוצת אחזה אשר בפתח תקוה - ללכת לאספה הנועדה בקלוב הפועלים, בקשר עם בוא הגולים הראשונים שגורשו על פי פקודת חסן-בק*.

עיפה מעבודה קשה, וגם מהוסר פנת מנוחה, - בביתנו התרכזו אז הברים מכל פנות יהודה, שהסתתרו מאימת הממשלה, - שבורה ורצוצה ממראות הגרוש המחרידים, קמתי והלכתי לאספה. התאספו הרבה פועלים וביניהם גם ברנר. דברו על המצב הקשה ביישוב בכלל וביחוד על מצבם האיום של הגולים שנעתקו ביד אכזרית והגלו ממקומם בעירום ובהוסר כל. והחלט שעלינו הפועלים מוטל לא רק להושיט עזרה זמנית לגולים אלא ללכת אתם וללוותם עד מקום הנחתם ולעזור להם בסידורם.

(*) גרוש יפו - בניסן תרע"ז

בינתיים הלך המצב בישוב ורע. המצוקה גדלה. המאסרים רבו. נאסרו גם חברי המרכז של מפלגת פועלי-ציון. רבים מחברי ה"שומר" נתפשו. חברים אחדים – נתיני אוסטריה – מסרו את עצמם לידי הממשלה כדי להקל על אחרים. אליהם נלוו גם החבר נ. ג. כאיש אחראי בעבודת הסתדרות הפועלים, וכולם יחד תגלו לדמשק. למושבה היו באים ומתוספים יום יום גולים חדשים, וברחובות, בין האומללים האלה, התהלך ספרדי זקן ובקול צרוד ועצוב היה מכריז: "גזרה היא מן השמים! צריך לצית לרשות! במשך עשרים וארבע שעות צריך ללכת בלילה, ומי שלא יעשה כן – יקבל את ענשו!" באספה ההיא עלה בלבי הרעיון ללכת יחד עם המהגרים בלילה ולעכוד בקרב המהגרות הצעירות שסכנה ארבה להן מכל צד.

למרות התפקידים הקשים והאהראים שמלאתי או בשליחות מפלגת פועלי-ציון והקשרים שקשרתי בין מקום למקום, – מבלי לדעת כלל באיזו סכנות היו כרוכות לפעמים שליחיות אלו – החלטתי ללכת עם המהגרים בלילה.

טבריה הייתה אז העיר היחידה שקלטה את רוב המהגרים. מושבות הגליל, – כנרת ויבנאל, – קלטו מעט מאוד אנשים.

בעיר הלך הרעב וגדל מיום ליום, מהלות מדבקות החלו להתפשט ועשו שמות בקרב המהגרים. נוסד ועד להגירה. בראשו עמד דיונגוף, שהיה אז בדמשק והשתדל להשיג אמצעים. מטעם ההסתדרות נכנס לעוד יוסף בוסל, שעליו הוטל מהרגע הראשון כל הטפול הקשה ורב האחריות. ועד ההגירה היה מחלק רוטל קמח לשבוע לנפש.

קשים שבעתים היו חיי הצעירות המהגרות: מצוקה, רעב, בטלה, והוסר כל ענין. נוסף לזה נתרכזו בטבריה צבא רב, ובעיקר צבא גרמני, השליט או בארץ, שגם כסף וגם אוכל היה לו למדי, והזנות פרצה בעיר. היינו עדים לחמונות מהרירות גם בבתי החרדים, וביחוד הפילה המארה חללים בקרב העדה הספרדית.

בבואי לטבריה ובראחי את המצב האיום הזה החלטתי לגשת תיכף לסידור קבוצת מהגרות.

עיבודתי תכנית והצעתיה לפני היותה ויוסף בוסל, שניהם נענו ועזרו לי. אלי נלוו עוד שתי חברות בעלות נסיון, הח' רחל ר. והח' נחמה ז. ועם מאת הפרנקים שהשיג לנו בוסל בתורת הלואה, כדי לשלם דמי ההכירה וההרישה, נגשנו לחפש קרקע.

אחרי הפושים רבים עלה בידנו להשיג שלוש חלקות בקרבת "שלושת האכרים" מערבה מהעיר. מים להשקאה לא היו לנו, ולכן קבענו את התכנית רק בשביל גן הורף.

השמעה בדבר יסוד הקבוצה התפשטה מהר בין המהגרות וצעירות לעשרות באו. מספר המקומות היה מצומצם והרשימה נמלאת מהר, ולדאבונו לא יכולנו לקבל יותר אנשים, וגם מטרתנו היתה ליצור קבוצה שתשא את עצמה.

בוסל דאג לכך שבמקום, רוטל קמח לשבוע לנפש שוער ההגירה היה מחלק נתנן לחברות קבוצתנו הלואה לשלושה חדשים, על מנת שתסלקנה את החוב הזה אחרי שהגן יתחיל לשאת פירות.

נגשנו לחרוש את האדמה. את העוגה כבר אחרנו ולפנינו עמדה השאלה: היכן נקח זרעים?

ביום נשם שוטף ירדהי ברגל לכנרת. חברים וסתם מכרים שידעו שאני ביהודה – או, באנגליה, כמו שקראו אז בגליל ליחודה – פגשוני בתמהון. הם חשבוני בין המאשרות, והנה עובתי את הטוב ובאתי לתוך המצוקה הגדולה הזאת. ולא הלצה אחת נשמעה אז על חשבוני.

בכנרת פגיתי למ. ר. שעבר במוסד החדש שניתן לו אז השם "משביר". הצעתי לו שיתן לנו, לשלוש החברות של ההסתדרות החקלאית העובדות בקבוצת המהגרות, זרעים וחטה עד אשר יתחיל הגן לשאת פרי, כי בגלל הצבא הרב שבארץ היה אז שוק הירקות מובטח. בעזרתו של מ. ר. סודר הדבר.

שבתי לטבריה ובמרץ נגשנו לעבודה. שתלנו כרוב, זרענו בצל, תפוחי-אדמה וקשואים. הכל נבט ועלה יפה. לא עבר הרבה זמן, והקבוצה הקטנה הזאת היתה לפנת התרבות שבעיר. מומן לזמן סודרו בה גם הרצאות על נושאים שונים על ידי המורים הגולים – פפר ואחרים – בשביל הנוער, גם גדל כבוד העבודה בעבור הצעירות השכס והערב עם המעוררים על השכס ברחובות העיר.

אולם סכום המפרעה שקבלה כל אחת מאתנו לא הספיק. בעונת העבודה חקשה, בזמן העידורים, גדל המחסור בקבוצתנו. היו גם בינינו חברות שחלקן את מנתן עם משפחתן שגרה בעיר, ולא פעם, כשהיינו עומדות ומעדרות, היתה חברה יוצאת את השורה, יושבת לה בפנה וקוטפת מעט עשב לשבור את הרעב המציק. קשה היה הסבל מנשוא!

על הפרק עמדה שאלת השמירה. החלטנו לשמור בעצמנו, ובגורלי נפל להיות השומרת הראשונה.

היה זה ליל מוצאי-שבת. סבבתי את הגן. עוד מעט וחגיתי לסוף ההלכה. והנה נתקלתי בעמוד שהור. ערבי עטוף עביה שחורה. התרומם מעל שורות הבצל. השמעתי צעקה מחרידה. שבעצמי נבהלתי מפניה. אולם איש לא בא לעזרתי, והמשכתי יחידה את השמירה עד הבוקר. למחרת החלטנו לשמור זוגות זוגות ובעיקר חרדנו על הבצל, שעלה יפה מאוד. עם התהלת מכירת הבצל הוטב מצבנו הכספי במקצת. ובחגיג עונת שמירת תפוחי-האדמה קבלנו שומר לעזרה. אבל אהרי כמה לילות היינו נאלצים לסטרו. כי הגנבים המשיכו לכוא, ושוב חידשנו את השמירה העצמית.

זוכרת אני ליל ששי אחד. אני ועוד שתי חברות יצאנו לשמירה. פרסנו מחצלת באמצע ההלכה. ישבנו ושוההנו בינינו. ומומן לזמן עשינו הקפות. חצי הלילה הראשון עבר בשלום. אבל אחרי חצות התחילה תנועה. גדודים גדודים של אנשי צבא תורכי עברו בדרך הגובלת עם ההלכה שלנו.

הזמן היה לפני פסח. ובחזית כנראה התחילו ההכנות לקראת התקפה חדשה. בראותנו את הצבא הרב הזה נפל עלינו פחד. תארתי לעצמי מה יהיה. אם הצבא התורכי הרעב יתפרץ לתוך הגן להפש אוכל וימצא אותנו. בקשתי את החברות לא להוציא הגה מפיהן בכדי שהחיילים לא ירגישו בנו. אבל בלבי היה אי-שקט. והכיתי שעוד רגע. עוד רגע והצבא יתפרץ הגנה... לאשרנו עבר הצבא בשלום. ומשהאיר הבוקר והשומרים הערבים שבגנים הקרובים התחילו לקום, קמנו גם אנחנו עיפות ורצוצות ונכנסנו לחדר לנוח.

עונת מכירת הפרי באה. ואוטומובילים גדולים של הצבא החלו לבוא אלינו יום יום לקנות ירקות. הגן הצליח. המוזרים היו טובים. וגם ההכנסה היתה יפה. ואז החלטנו להתחיל לשלם את חובותינו לועד תהגירה.

יום הג. יום נצחון היה לנו היום ההוא! כל החברות התאספו בחדרנו הקטן. לקחנו קופסת-תה, שמנו בה את כסף התשלום הראשון. והפלנו גורל. מי תלך ראשונה לחכנים את הכסף לועד. נפל הגורל על הה' הסידה. היא התלבשה בגדי הג ומתוך רקודים יצאה לבית הועד.

שלמנו את כל החובות ועוד נשאר לנו רוח. כל אחת מאתנו קבלה עוד פרנק נוסף ליום עבודה. וגם לשומר ששמר אתנו לילות אחדים שלהנו את הלוקו.

חברית הצפון, תל-אביב

חנה צ'יזיק

„קבוצת העשרים“

בשעת הירום. בשנה השלישית למלחמת העולם. כשכל ישובנו בארץ עמד בפני סכנת הורבן. נוסדה „קבוצת העשרים“ על ידי המרכז החקלאי ועל ידי ועדת הפועלות ממחוסרות העבודה שבגליל.

בשביל מהוסרי העבודה סודרו אז עבודות קשות ובמהירים נמוכים מאוד. הפועלים הוכרחו לחיות היים של רעב. בתנאים אלה לא היה מקום לפועלות מחוסרות-העבודה. ומצבן היה מיואש. הן היו נדות לחפש עבודה – ממטבח פועלים אחד לשני, ממושבה למושבה. מקבוצה לקבוצה. אך לשוא. עבודה לא נמצאה להן ולאכול לחם חסד במטבחי הפועלים לא רצו. רעבות היו ומיותרות בארץ...

מתוך מצב איום זה שמה קץ לחייה מרים גרינבלט. פועלת צעירה מהוסרת עבודה. שתקנית. בעלת נפש עמוקה. האסון הזה זעזע את כולנו ונתן את הדחיפה האחרונה לסידור תכנון של מחוסרות-עבודה – אחרי שמקורם התנהל כבר משא ומתן ממושך בשאלה הריפה זו ללא תוצאות ממשיות.

אז הציע יוסף בוסל תכנית של ארגון קבוצה לכל מחוסרות העבודה שבגליל. קבוצת הפועלים בכנרת וחזות הלמוד של הנה מיזל הבטיחו לקבוצת מחוסרות העבודה לשנה אחת 20 דונם אדמה לסידור גן ירק. אך בעיקר צריכה היתה הקבוצה להתפרנס מעבודת-חוץ.

לשש חברות הובטחה עבודה קבועה במטבח של הפועלים. אשר עבדו ביבוש בצת כנרת. הובאו בחשבון עבודות עונתיות בקבוצות השכנות וגם אצל אכרי כנרת. שלוש חברות ידעו לתפור ונשקפה להן תקוה לקבל מדי פעם עבודה במקצוען.

לקניית הכלים ולהון-החזר קבע בוסל בחכניתו סכום קרוב ל-80 לא"י. התכנית הזאת נתקבלה על ידי כולנו בהתלהבות. חנה מיזל הבטיחה את עזרתה בהדרכה הקלאית לעיבוד הירקות. וגם בסידור המשק בכלל – אנו עוד לא היינו אז מנוסות בכגון זה. אך כתנאי לעזרתה דרשה ה. מ. שועדת הפועלות תכניס לתוך הקבוצה שתי חברות אחראיות, אשר תעבודנה יחד עם שאר החברות ותנהלנה את עניני הקבוצה. אחרי בירורים רבים בינינו נוכחנו. שאין למצוא שתי חכרות שתסכמנה להצעה זו. בדלית ברירה. הסכמתי אחרי מלחמה נפשית להכנס לקבוצה ולהתחיל בעבודה. הסכמתי. אף כי

ידעתי מה רבה האחריות שאני מקבלת עלי, כי היה המצב נואש, ומוצא אהר לא ראינו.

עד לפגישתן הראשונה עם יסוד הקבוצה לא הכירו רבות מן החברות אחת את רעותה. הן היו בנות גילים שונים, בעלות הרגלי חיים שונים ומרת-התפתחות שונה. הומר אנושי מגוון מאד, ורק הגורל המשותף חיברן. בפגישתנו הראשונה דברנו על קושי התפקיד שאנו מקבלות על עצמנו וביררנו את השאלות היסודיות העומדות לפנינו בגשתנו לעבודה. בטאחי במקצת את החרדה שבליבי לגורל המפעל: היספיקו לנו הכוחות לשאת בעול, היהיה קיום לקבוצה במובן ההברתי? רבות מהחברות הקבוצה הבטיחו לי את עזרתן המלאה. בחרנו בועד בן שלוש חברות, שיגהל את עניינינו. לועד נכנסו - ה. כ. שושנה בוגן ואני.

עם ראשית עבודתנו העמדה לפנינו שאלת הדירה. עברו ימים של יסורי נפש ונדמה היה שאין לנו אפשרות להסתדר, אין מקום לגור, - אהלים לא היו אז במחנה, גם בתים לא בנו מפני יוקר חמרי הבנין, - עד שבחצר קבוצת כנרת נמצא לנו חדר סמוך לאורה, שכל הלונותיו מופנים לגורן ולדרך. שבענו בו אבק למדי ואויר אורה... חדר שני, קטן ממנו שכרנו לנו בבתי יק"א אשר על שפת ים כנרת.

את החדר הגדול הלכנו בפרגוד לשנים. החלק האחד שימש לנו חדר אוכל ועבודה וגם מחסן, כי העמדנו בו "כִּרְה" גדולה עם הסה, שהכינונו על ידי "המשביר" לבל השנה וחיה בה יסוד לקיום ומקור לבטחון בשנות החירום ההן. ומאחורי הפרגוד העמדנו ארבע עשרה מטות. המטות שלנו היו די אוריי-גינליות. כל מטה הובררה משלושה ארגוני-גפס שלמים ואת קרשי הארגון הרביעי הנחנו ביניהם, כדי שיספיק האורך, ועליהם שמנו מחצלות. המרחק בין "מטה" לשניה היה צר מאד וכל אחת מאתנו בשכבה על מטתה היתה נוגעת בזרועותיה בשתי המטות הסמוכות. על יד החדר הגדול היה מחסן קטנטן, בלי טיה, בלי חלונות וכלי רצפה. גקינו אותו, העמדנו בו כירים וחיה לנו למטבח.

התחלנו להכשיר את אדמת גגנו וקבוצתנו התחילה להתקיים. ועד הקבוצה היה מסדר בכל ערב את העבודה, מנהל את החשבונות ודואג לכל עניני המשק.

חלק מן החברות מוכרה היה לצאת לעבודות קשות ולא נעימות מאוד, חלקן לעבודות קלות וחלקן לעבודה הכי נעימה - לכן הירק שלנו, אך מעטות

(*) תיבה של עץ או פח, אשר שומרים בה את התבואות; מִקְוֶה.

היו המאושרות שזכו לכן. וירשם לזכרון, כי החברות שהיו זרות אחת לשניה טרם שהתלכדו לקבוצה צייתו במשך כל השנה לועדנו ולא קרה שימרו את פיו, אם גם לא הסכימו לסיפוריו ועדערו עליהם אחרי כן באספות. כאן היתה משמעת חברתית לא מתוך אונס, אלא מתוך הכנת המצב, מתוך רגש אחריות חזק ובריא.

בימים ההם היו הקבוצות בותרות להן את הבריהן בקפדנות רבה. וקבוצתנו המקרית והחפשיית, שכל בירור לא קדם לה ושבכל זאת הצטיינה בחייה הפנימיים היפים, היתה אז להופעה מיוחדת במינה.

בעבודות הבלתי נעימות התחלפנו כולנו. את החברות החלשות, שלא יכלו להשתתף בעבודה, התאמצנו לרפא בעזרתה הקטנה של קופת החולים. כמשך הקיץ חלו בקדחת 40 אחוז מן החברות. ההזנה היתה דלה. הקצבנו לנו סכום ידוע לכלכלה לכל חודש שעליו לא עברנו במשך השנה, חובות לא יכולנו ולא רצינו לעשות. והעבודה באקלים של עמק הירדן היתה מפרכת את הגוף.

בערבי החורף, לאחר שגמרנו את ארוחת הערב לאור מנורת השמן, היינו מדליקות לשעתיים את מנורת הנפט היחידה שלנו ולאורה היו החברות מכינות את שעוריהן. בכנרת היה אז מרכז תרבותי חשוב. כאן התרכזו כוחות תרבותיים ובהשתתפותם סודרו שעורי מדע, שעורי ערב לשפה, שעורי תנ"ך בשבתות ושיחות מלאות ענין. התקיימה גם מקהלה יפה, ובכל הדברים הללו השתתפו החברות שלנו.

קבוצתנו היתה לפנת השמחה גם בשביל יתר תושבי כנרת. ביחוד היו קרובים לנו "פועלי-חבצה" - אלה שעבדו בבוש בצת כנרת. הם היו מרגישים את עצמם שני גורל אתנו. כמונו כמוהם יצאנו מ"מחוסרי העבודה" וברגש ברכה מיוחד ליוזם הם את ארגוננו המוצלח. בהצר שלנו הסתופפו שלשה קיבוצים: קבוצת כנרת, הות הלמוד של חנה מיזל וקבוצתנו. חיים כעלי תוכן עשיר ומגוון מאוד נתרכזו בחצר הזאת.

עבודת חוץ נמצאה לנו קבלנו עלינו כל עבודה שנודמנה. עיקר דאגתנו היה לשלם למשרד הארצישראלי את דמי ההלוואה שקבלנו. הירקות כנגנו הצליחו, גם קונים היו לנו, וכשהיה עודף בירקות היינו שוכרים שני חמורים, עומסות עליהם את הירקות ועולות לפוריה. שם היינו מוכרות את פרי גננו למשפחות האמריקאיות, לגשי הפקידים ולפועלים שעבדו בפוריה והיינו שבות הביתה עליונות נצחון. קשורות היינו לפנתנו אשר על יד האורה.

הודות לעבודת חוץ ולהצלחת גן הירקות קוינו לסלק את כל חובנו למשרד. ורק ההערכה המופרזת של מס העשור שהוטל על הירקות גרם לכך שחלק קטן מחובנו לא שולם.

החברה לא היתה מחויבת להשאיר בקבוצתנו שנה שלמה – אם נמצאה לה עבודה. ואז נשאר מקומה פנוי בשביל מהוסרת-עבודה אחרת. קבוצתנו היתה קבוצה של מחוסרות-עבודה.

עם גמר השנה בכנרת מצאו להן החברות עבודה במקומות שונים ואני וחמש חברותי עברנו למרהביה להמשיך את קיומנו בתור קבוצת פועלות.

יעל נורדון

מימי הסרבק*

זה היה באמצע חשון, בשנת תרע"ח. הימים היו עוד צורבים, אך הלילות – מקסימים, לילות סתיו בכנרת. בכל פעם הגיעו אלינו שמועות חדשות על תעלולי התורכים בירושלים, ביהודה ובשומרון. רדיפות על משהמטים מעבודת הצבא (פרך) היו דבר רגיל בימי התורכים. הבחורים שלנו הלכו לעבוד „סוכרה“ אצל הצבא; הובילו משא בעגלותיהם מבאר-שבע ועד מחולה. בראשית הודש חשון נחפשה שמועה, כי התורכים מחפשים נשק וכי המחפשים הולכים וקרבים אלינו. לגליל. הנה היו כבר במרחביה ובתל-עדשים.

ביהוד הם רודפים את חברי ה„שומר“.

בקץ ההוא רבו ההתנפלויות. אנהנו הבחורות ישנו על הגג ומדי לילה היינו מתעוררות לקול יריות תכופות. הבחורים היו יוצאים ויורים אחרי המתנפלים שעות ארוכות לאורך ההרים.

והנה באו התורכים גם לכנרת. „קומיסיה“ קראו להם – למחפשי הנשק הם באו בבוקר. וזכרת אני את השמועה הראשונה: „קראו את כל הבחורים להקירה למושב“! גם מ. ר. החולה הלך. חשבנו – ישונו, אך עבר זמן רב והם לא שבו. והנה באה שמועה, כי מכים מכות אכזריות וכי גם את הצעירות המביאות אוכל לאסירים מצליפים במגלב. האסורים ישבו צופים על הרצפה.

(*) חסן בק, שרבי מחלב, רופא בצבא התורכי נחמנה לראש ועדת החקירה הצבאית בענין הריגול שנתגלה בין היהודים לטובת אנגליה. ניהל את החקירה מתוך עוינות אכזרית בוכרון יעקב, בתל עדשים, בכנרת ובמקומות אחרים. שמו היה לזועה ביושב הגלילי באותם הימים. עם כבוש סוריה נאסר בחלב, נשלח ע"י השלטונות האנגלים למאסר במצרים ושם מת.

שומרי הסף בעברי על ידם היו מעליבים בנגיעה גסה. אך החגברתי ולא ירקותי בפניהם. כי בידי אלה הלא נתון גורל כל אנשינו.

כעבור יום-יומים כמעט שהסכנו למצב. נראה היה כאילו כבר קרה הדבר, ועל שיבה לחיים נורמליים קשה היה לחשוב. הצעירות נשאו בעול המשק. ספלו במהסנים ובבהמות. ענו לדרישות החיילים לאוכל ולשעורה. וזכרת אני מומנט אהר, בראשית הימים ההם. נקיתי את הרפת. מעבר להלון רצה פ. את הפרות על הגורן – סרם אסרוהו. וכדי שלא לעורר חשד רמז לי בלי מלים. וברמזים האלה היה אומץ. תקוה ועידור.

אכרי כנרת מסרו את נשקם אחרי ה„פליקות“ (מכות רצח במקל על כפות הרגלים היהפות). הפקידים התורכים הוסיפו להכות את בחורינו ואיימו כי יחרשו את כל האדמה ואת הנשק ימצאו. אך למעשה גם לא העמידו כל משמר בחצר הקבוצה.

רק פעם, בלילה השני, קרוב לחצות שמענו נקישת אופני מרכבה מעבר לחלונות „החדר הגדול“ שלנו. האימה היתה גדולה. הלא היינו רק נשים וטף בחצר. אך כעבור רגעים מספר נשתתק הכל.

עוד בתחילת אותו ערב החלטנו להתחיל בפעולה. הבחורים מסרו לי פריטים על מקום הנשק ושרי (*) גם באר לי את החבל שבין הרובים האנגליים והתורכים. הבינותי מדבריו, כי בעיקר מוכרחים לסלק את הנשק האנגלי, אף כי למעשה לא ידעתי מה היא הסכנה הכרוכה בו. אני כבר עשיתי חיפושים בעלית האורורה ולבסוף מצאתי מתחת לשכבות העצומות של הציר ותבן הבילות, חבילות של רובים אנגליים וגם „דו-יפטים“ (**). והרבה הרמילי צבא מלאי כדורים. בלילה, אחרי שעברה האימה של המרכבה המתקרבת, התהלנו בפעולה. הסתרנו שני תרמילי כדורים בחוף ארגוני בית-הכסא. בשעה שהכנסתי את התרמילים שמעו הצעירות שעמדו על המשמר שוב קול נקישת אופנים על יד החלונות ושוב נשתתק הקול. מוכרחים היו להמשיך. את הרובים החלטנו להטביע בים כנרת. לאור הירח המלא הרכבנו – שלוש בחורות – כל אחת רובה על הגב וירדנו במדרגות לים. התרחקנו מן החוף עד מקום צמוק ושקענו את הרובים במים. ככה חזרנו פעמים מספר. אחת משלשחנו היהיה אם לחינוקת. היינו שבעות רצון מהצלחתנו. מסביב לא היתה אף נפש חיה. שונאינו, החיילים התורכים כאילו אינם במציאות. ורעננות היתה באויר, במי הים ובלבנו.

(*) אחרון שר, חבר קבוצת כנרת, נהרג בתל-חי.

(**) רובי ציד.

למחר בערב נקראתי שוב אל הבחורים. שר התחפש הולך ובקומו מן הרצפה התנועע וכמעט שנפל. נבהלתי, אך רמזו לי שהוא רק מתחפש וכי עלי להגיש לו דבר מה לשחות. הגשתי. בשעה ששתה אמר לי כי שלשה דויפטם ושלושה תרמילי כדורים צריכים להיות הערב תחת הדקל אשר לרגלי הקרק. לא הבנתי היטב לשם מה נחוץ הדבר, אך ידעתי שעלי לעשותו. בקושי רב השפעתי על הנערה ר. שתבוא איתי. זוכרת אני באיזה כוח הסברתי לה שגורל כל הבחורים ואתם גם גורלנו תלוי במעשנו זה. לבסוף הסכימה, מתוך אימת מות הסכימה. כנראה היה כוח של היפנוז בדברי. התעטפנו במטפחות, הסתרנו תחתן את הרובים - והלכנו. התחפשנו כאילו אנו מבקשות פרה. "שחורה!" "שחורה!" קראנו, והחלטנו בינינו מלים של צער על שה"שחורה" אינה צונה לנו. ככה הלכנו וחורנו פעמים עד ששלושת חרובים והכדורים היו מתחת לדקל אשר לרגלי הקרק. לא פגשנו נפש. בשובי הביתה שכבתי מיד במטה. צמרמורת אחזה אותי. רעדתי עד הבוקר.

בכל הימים ההם לא יכולתי לאכול. מדי פעם נגשתי לשולחן. בלעתי וית ירוק, אך הוא היה נשאר תקוע בגרוני. באותם הימים עברו הצעירות עבודה קשה מאוד. עול המשק רכץ כולו עליהן. אני משום מה לא השתתפתי בכל אלה. אולי לא יכולתי לעבוד ואולי הרחיקוני בכונה מעול העבודה. מפני שמצאוני נחוצה למקום אחר. בכל "הפעולות" שפעלתי אז לא ידעתי כלל את הסכוח והמסובבים. היו אומרים לי שצריך לעשות, ואני לא נחתי עד שהלכתי ועשיתי. למחרת, הלילה ההוא ספרו, כי שר, א. ו. וס. "הודו" בשעת המכות כי הם רועי המקום וכי הסתירו את נשקם תחת הדקל. אשר על חוף הים. הם האמינו כי גלוי דעת זה יקל על המצב. דומני, כי גם ראיתי את שלשתם דרך החלון חסמוך למטתי כשהם עוברים בלויית חיילים, ראשם מורד, ועל כתפיהם רובים.

למחרת שחררו את ב"צ. ואז שבה אלינו ראשית התקות. בו בלילה הוצאנו - אני, ב"צ. ומיכאלי (עלם חמד שנפצע כעבור זמן-מה בגליל העליון ומת בעניינים בבית-החולים בסברית) את כל שאר הנשק. אני וב"צ. היינו עליזים מאוד באותו לילה. ככה מרגישים את עצמם אנשים שניצלו ממות והם חשים להציל את חבריהם הנמצאים עדיין בסכנה.

אחרי ימים מספר העבירו את הבחורים האסורים לטבריה לבית-הסוהר. הלכתי גם אני. ישבתי במלון. מסרתי להם יום יום אוכל ומים. תמיד שקועה הייתי בדאגה שמא אין מוסרים להם את האוכל, שמא לקחו את מי

שהוא למקום אחר, שמא תלו את מי שהוא. ביחוד הרדו לגורל השלושה - שר, א. ו. וס. שום ידיעות. אפילו שמועות. לא הגיעו מבית-הסוהר ורק לפעמים הייתי רואה דרך השבכה צל פנים מוכרות.

נסיתי להפגש לשם פעולה משותפת עם נשי האסורים, המדברות צרפתית, אולי תדרכנה אותי, אך הן קדמוני באיבה. הימים הקשים ההם קרבו את הקרובים, אך את הרחוקים הרחיקו עוד יותר.

באחד הימים, כשחכינו למשלוח האסירים לנצרת, בשרוני בשובי למלון כי היו פה שר וא. ו. והם נסעו לבנרת. כעבור שעה באו לקחת אותי הביתה להשתחף בשמחה. כי הן את אלה לראות לא פללנו בלל. למחרת חזרתי לטבריה. רק אחרי שלוקחו כל האסירים לנצרת שבתי לבנרת. פרידה

הרצליה

לילה, בוקר ולילה

אחרי עבודה קשה במטבח. עיפה וגם רעבה קצת שכבתי לישון. "חדרי" היה בבית קטן על חוף ים כנרת. כל הבית היה חדר-אוכל. מטבח וחדר קטן ששימש מחסן לצרכי-אוכל. במחיצתו של מהפן זה, "סידרתי" לי חדר-שינה: שגי קרשים על גבי ארבעה פחי נפט.

זמן רב לא יכולתי להרדם. העכברים לא נחנו. הם קפצו, צפצפו והתגרו ביניהם בתוך הפחים הריקים של אפונה, חומצה ועדשים.

- הכל אָפס, - חושבת אני, - ומה יהיה מחר? מה אבשל מחר? אמנם יש עוד כספל וחצי עדשים; טוב, נאמר, שזה יספיק למרק לעשרים איש. ומה תהא המנה השנייה? והם שבים מן העבודה רעבים כל כך. ולמה מה? את צורת הסוכר שכחנו מכבר. והנה אזלו גם הצימוקים והם ביוקר וכסף אין. צריך לישון... התעטפתי בסדין מעל לראשי. פחדתי פן יגררו אותי העכברים הגדולים בשתי צמותי הארוכות. החלטתי לישון.

ופתאום נקישות בחלון.

- מי שם? - שאלתי מתוך שינה.

- זה אני!

הכרתי את קולו של הח' א.

- מה קרה? - שאלתי - אני כבר ישנה.

- פתחי את החלון וקחי!

בקושי רב הרימותי את ראשי אל החלון וראיתי: רובה, שק קסן.
הגורת כדורים וכדורים מפוזרים.

— מה עלי לעשות עם כל אלה?

— קחי והחביאי במקום בטוח.

פתחתי את החלון ועשיתי כמצותו. והוא מוסיף:

— מי יודע מה יהיה עם כולנו מחר. היתה לנו אספה עד כה. עוד

מעט בוקר. היתה החלטה כללית לא לדבר.

— טוב, — אמרתי, — אל תדבר. שלום! — וסגרתי את החלון.

לבי לא שקט. מחשבות על גבי מהשבות. צדקו שהחליטו לא לספר.

אך הצרה קרובה כפי הנראה. מה מתרחש? לא אבין דבר... הרבה ממעשי

ההברים ויחסייהם בימים חהם לא היו טובים לי, — ישאר גם זה סתום. שוב

מכסה אני את ראשי בסדין ומשתדלת להרדם. מהר שוב העבודה הקשה

במשבח והוסר המרדוקטים. לישון. לישון...

נרדמתי. ושוב דופקים בחלון: — נחמה, העורך ישנה? נחמה! —

הקול קול ספרדיה מכירה.

— קופי! אסרו את הרועים — היא קוראת בשם שני חברי — ואת כל

האכרים. את כולם, את כולם אסרו...

אני פותחת שוב את החלון. מביטה החוצה ורואה — בוקר, שמש, ים

כנרת. אבל כתמול שלשום. התמונה לא סרה עוד ממני. אך מה רוצה ממני

הספרדיה לא אבינה.

— כולם אסורים! — צועקת היא שוב. אני מביטה, והנה שוטרים

מכל צד. גם על יד פתחי עומד שוטר. בבת אחת חובן לי הכל. אמרתי, "בכעס"

אל הספרדיה:

— שמעי, איני יודעת לדבר ערבית. הגידי לו שפה ישנות בחורות

(בלשון רבים) ואני דורשת ממנו שילך מפה!

היא מסרה לו את דברי והוא זו מן הדלת ונשאר עומד על יד הבית.

מהרתי להתלבש, תשבתי במקומי על מטתי את כל הרכוש שהפקד

בידי היללה, סידרתי בדמות אדם ישן במטה וכסיתי אותו בסדין. יצאתי

החוצה לראות מה קרה.

עליתי למושבתי. מצאתי את הבהורות מסתובבות, עסוקות. אינן מדברות

דבר. כחצר הקבוצה — רק בחורות. כל הגברים בידי הממשלה. נפגשתי עם

צפורה, קרובתו של א. והיא לוחשת לי מרהוק: — אל תגשי אלי מקרוב. אל

יחשבו השוטרים כי אני מוסרת לך דבר מה. אך דעי — אמרה במלים

מפוזרות ורועדות — בביתו של א. דברים נוראים. צריך להוציא הכל מביתו

טרם שיתהילו ההיפוסים. המקבלת את זאת על עצמך?

בלי מלים הבינונו אהת את השניה. נפרדנו וידענו כי נפגש עוד מעט

בביתו של א.

ירדתי למטה. שרשרת של שוטרים מסביב לבית. לא שמתי לב להם

ונכנסתי ישר הביתה. מצאתי את אביו ואמו של א. מזועזעים מאוד. השקטתי

אותם. הם לא ידעו מה נמצא בביתם, אבל הרגישו באסון המתקרב. כעבור

רגעים אהדים באה גם צפורה. הוקל קצת.

נגשנו שתינו לעבודה. לקחנו "קופות" (סלים תוקים ממין פשוט).

מלאנו אותם בדברים אסורים, — מלמעלה שמנו פרוטות לחם ועגבניות.

יצאתי ראשונה וחודעתי לצפורה שהנני הולכת לעבוד כגנה של הנה מיזל.

כדי שתדע את דרכי. הלקת השדה של חנה מיזל — גן הירקות — גדורה

חוטי ברזל ושיטה צהובה. גדר השיטה סבוכה מאוד וקוצי השיטה אינם מניחים

לקצר את הדרך. מוכרחה הייתי לסובב ולהכנס דרך הדלת, ושם, מפנים לגדר,

על פני כל השדה הירוק המחולק שטחים ישרים, מפוזרות בהורות בשמלות

לבנות. באתי לשדה והנה גם שם שרשרת של שוטרים.

— בחורות! בחורות! — קראתי בקול — בואנה לאכול...

סבבו אותי הבהורות ואני מהרתי להריק את סלי. עשיתי את עצמי

עובדת קצת במעדר, ושבתי בחורה. וכן חבאתי סל אחרי סל. כשיצאתי עם

סלי האחרון ובבית לא נשאר כבר דבר, שמעתי מאחורי צלצלי מרכבה

הנוסעת ישר לבית א. — ואת היתה הקומיסיה הממשלתית לחפוש הנשק...

— טוב, תבית כבר נקי. אבל הסל עודנו בידי. אם ארוץ — יעמידו

אותי, ללכת לאט — ידביקוני! הורדתי את המעדר מעל שכמי, התנהלתי

בהליכה בינונית ושרתי לי: "עורו אחים אל תנומו, לעבודתכם עורו, קומי."

הגעתי לשדה. פה הכל סודר בינתיים.

גמרתי את עבודתי היום!

ופתאום נוכרתי באוצר שנמצא בהדרי. והשעה קרובה להחרים. עוד לא

טעמתי היום מאומה ואני עיפה מאוד. והקומיסיה בביתו של א. הבית השני

מהדרי.

אסור לי לשהות פה אף רגע — אמרתי בלבי — אקום ואלך לחדרי

ואראה מה אפשר לעשות.

בדרך אני הולכת וחושבת: השוטרים הקיפו את ישובנו בשרשרת וחסמו אותו מצאת ומבוא. גופותינו בידם, יעשו בנו מה שירצו. אבל שכלנו אתנו! לא נמסור דבר ונשמור על הנקודות שלנו.

אך במה נשמור? - כל הבחורים אסורים כבר. ומה אנחנו, בחורות, מח כוחנו?

אני הולכת ישר אל חדרי. השוטרים מביטים בי ואומרים זה לזה: 'הדי שאטרה, כל יום בתשטרייל' (בת-חיל היא זו, כל היום תעבוד). שקטתי, כי אין הם חושדים בי כלום.

חוצאתי את העגבניות האחדות ואת פרוסת הלחם לאכול. פתאום קפצתי ממקומי מתוך מחשבה טובה שנצנצה בי: אכין את התנור כמו לאפית לחם. אכניס את הרובה ואת שאר הכלים לתוך התנור בין העצים, וכשאראה את הקומיסיה מתקרבת לבית - אבעיר את האש.

כן עשיתי.

את הכדורים שמתי בדלי והלכתי להביא מים. את הבראונינג טענתי בג' כדורים וחגרתיו, ובלבי החלטתי: כדור אחד בשביל מי שיפגע בי לרעה ושני כדורים בשביל עצמי.

הקומיסיה עזבה את ביתו של א. ואל חדרי לא באה. היא שבה לטבריה ולפני צאתה הודיעה כי הלילה יבוא חסן-בק בעצמו. הוא הצורר הגדול, שחיה נוהג להלקות את קרבנותיו בידיו, מחוך השש שמא לא ילקו השוטרים באמונה.

נשארו לי רגעים אחדים למנוחה. ישבתי על המפתן כהרוגה. הכל ריק... נזכרתי פתאום כי טרם הודענו לא. שביתו נקי. אודיענו ויהיה שקט. עלייתי למושבה. השוטרים כלאו את כל האסירים בחדר קטן אחד, בביתו של אכר. נגשתי ישר להצר, דפקתי בחלון ובקשתי שיקראו לי לחלון את הח' א. הוא נגש.

- שלום!

- שלום! נקינו את הבית. האורחים לא מצאו דבר, וכבר נסעו - אמרתי לו בקיצור. ובקול רם יותר הוספתי: - ומה עלי לעשות עכשיו, יא חוג'ה? - עכשיו - ענה לי - תבואי שוב ותביאי אתך קומקום מים. כולנו צמאים מאוד. הביאי קומקום גדול!

- הבינותי, יא חוג'ה! - היתה תשובתי, והלכתי. הלכתי אל האכרות מבית לבית והשגתי קומקום גדול. מלאתי אותו מים. לקחתי אתי גם ספל

ובאתי להצר האסורים. להכנס לא נתנו השוטרים. דפקתי שוב בחלון. ומסרתי את הקומקום. כעבור רגעים אחדים הגיש לי הח' א. דרך החלון את הקומקום חזרה והוא כבד למדי...

פניתי ישר אל השדה והריקותי את הקומקום. שבתי לראות מה עם האסורים. חח' א. קורא לי דרך החלון ופניו כסיד: - פ. קבל, פליקות, הבו אותו זמן רב. הנה עברה כבר שעה אחרי המכות והוא אינו יכול עוד לדבר. טוב המות מזה. אך היי אמיצה. עכשיו תזרכן. לכן הגבורה.

הבחורים החליטו שאם ישמעו צעקות של בחורות, יתפרצו מבית הסוהר להגן עלינו ויהי מה. והנח כבר ערב. כולנו - און קשבת אחת. הנה, הנה נוסעים. הצורר עצמו יבוא ואוי לכולנו... נשק לא ימצא. נשק אין. אבל זה לא ישקט את דמו. להפך. הוא, שואף דמים וצמא קרבנות לענותם - הוא ימצא את שלו. לילה נורא לפנינו.

החלטנו לרכו את כל הנשים בקומה השניה של בית חנה מייד ולעמוד על כבודנו. הגרתי לי נשק וכנראה עשו כן גם יתר הבחורות מבלי שהגידו דבר אחת לרעותה.

לפני ביתה של הנח היו מדרגות יפות של פרחים ועצים והבית התרומם והשקיף אל ים כנרת. בפנים הבית למטה - חדר-אוכל גדול, מטבח, ולמעלה חדר שינה של הבחורות ומרפסת גדולה לצד הים. אליה נשקפת הלבנה מליל המולד עד הלילה האחרון. למרפסת זו הקעליתי מעט בליל ירה. בקדחתי הראשונה, בחום חזק. עכשיו עליתי הנח בפעם השניה, אני ועוד שלוש חברות אתי.

גם הלילה חנה ליל לבנה הוא. אנו שוככות ומקשיבות. המה טרם באו... לילה. אנחנו מתחלפות על המשמר. הולכות לראות את שלום האסורים. בדרך אנו נפגשות עם עוד חברות. שלכל אחת מהן תפקיד מיוחד. ואין האחת שואלת את השניה לשם מה יצאה ומה מעשיה. כל אחת עושה את שלה. בלילה ההוא עונו והוכו אכרים אחדים מאכרי כנרת. דרשו מהם שיגידו למי יש נשק. שמעתי את צעקותיהם. בלילה הצעקות הן יותר נוראות מאשר ביום.

ננשתי להדרס של החברים האסורים. בחדר חושך... כולם יושבים על הארץ. כי צר המקום לשכב לכולם. יושבים ושרים בקול נמוך, אך חזר, את השיר:

Бурны, как волны,
Все дни нашей жизни.
Что день, то короче
К могиле наш путь*).

מת לבי בקרבי.

במושבה חושך. אין איש מדליק מנורה. כולם מחכים לצרה גדולה. ידוע, כי את כל האסורים יובילו לדמשק ושם ירדנו אותם. כל הלילה עבדו החברות בעבודה אחרת, מלאת אימה. סביבנו שוטרים ומרגלים. הצורך לא בא. אולם המכות בחדר האסורים לא הדלו. ואחד האסורים המוכים לא עמד בפני כאבו הצורב ושלא ברצונו פרצו המלים מפיו, כי הנשק בידי הבחורות. למחרת הודיעו לי ולצפורה כי עלינו להסתלק. בבוקר השכם עזבנו את כנרת ועלינו לפוריה.

תל-אביב

נחמה בת-ציון

עם א. ד. גורדון

הימים ימי חסן-בק בכנרת. בבית אחד האכרים במושבה אספו את האסורים, הפוליטיים*. החדר היה מלא אנשים. אין מקום להגיע יד. ובהדר השני - מכים. מדי פעם מכניסים איש אחר לחדר, ההוא*. כבר הכו את מ. ר., את א. ז. הם שתקו בקבלם את הפליקות*. מאחורי הקיר נשמעות צעקות - מכים את ח. מ... הבחורים שותקים, איש לא ידבר. כולם חשים, כי הנה בא הקץ. עתה יגזר דינו של הישוב בארץ. יאוש בעיני כולם. בין האסורים גם א. ד. גורדון. נאסר או בא בעצמו? לבחורים נדמה, כי הנה יקחו גם אותו להדר החוא. בוחרים דוקא את הוקנים ונשואי-הפנים להכותם...

אך הנה קם, הזקן, הרים את הידים כחנועת ריקוד, צרד באצבעותיו

(*) משרים כגלים
כל ימי חיינו
יום יום ותקצר
אל הקבר ורכנו.

והתחיל לפלס לו נחיב בין הדחוקים. ומפיו יצא קול שירה:

„און או מען צאפט פון מיר דאס בלוט ארויס,
„מען מוטשעט מיך פאמעלאך,
„לאך איך ויך גוט פון מיינע שונאים אויס
„און זינג מיר גאר א פריילאכס...“*)

עיני הצעירים הוסבו ל„וקן“ השׁר. רעד אחז את כולם.

ירושלים

ת. כ.

על ההתנדבות

(דברי נעילה בועידת הפרידה **).

הדבר היחיד שלא נתן לי להתיחס בכבוד להתנדבות - היתה שאלת הרצח.

עניתי לי - מי יגיד שמשא או גריבלדי ששפכו נחלי דם, היו פחות מוסריים ממישהו השולל את המלחמה? נדמה לי, כי שלילת המלחמה - יסודה בתרבות, בהומניות, אבל לא דוקא במוסריות. את החטא האמיתי אני רואה ברוח הורה שנכנסה אלינו עם תנועת ההתנדבות. בפגישת הפועלות אמר אחד החברים: „לאלה שיבואו אחרינו מן הגולה, יראו קברותינו את הדרך לעבודה ולחיים“. וגמצאו חברות רבות שענו לדברים במחאות כפים. היחס הזה למות - מה טולד בו הלב! כי אחרי מחאות כפים למות בא המיד הכיעור שבהיים.

ואני שואלת את עצמי: כלום העיו פעם איש להגיד לפועל העברי בארץ - כשתלך אחרי המחרשה או תשמור בלילה - ותדע, כי אם יתנפלו עליך ויהרגוך, ויקבע שמך לנצח ב„יוכור“, את ה„יוכור“ יעתיקו לבל לשונות העולם, ויקראו בו בבל בית עברי? ולמה איפוא אומרים עבשיו לפועל: „אם גפול במלחמה, יקימו על הר ציון לוחות נהושת ועליהם יתנוססו שמותינו? למה בולע הפועל העברי את הדברים הורים האלו, כאילו הם שלו? האם

(*) „כשמנצחים דמי בלי די, אויב מציק מאד לי, אשחק אוי לכל שונאי, וברגזה ארקוד ליי“
(**) ועידת הפרידה של חברי ההסתדרות התקלאית ביחודה לצאת מתברכי הגרוד העברי, חמו, תרע"ח.

אין זאת התבוללות חדשה? יודעת אני, כי בעולם יש למלים אלו השפעה עצומה. המצביאים השתמשו בהן תמיד. אבל מה למלים אלו ולנו?

נדמה לי, שאת המות יכולים להעריך רק בני אדם המגינים על חייהם בכל האמצעים. אבל אנחנו, שהפקרנו את היינו...

היחס הזה למות הולם את בני העיר הרהוקים מהטבע, אולם העובד כשהוא הורש וזורע והתבואה עולה יפה ובא הארבה ומשחית אותה – האם ימאז העובד כף? וכשאנחנו פה כולנו גדלנו להיום ואנו יוצאים לקראת המות – האם יש מקום למהיאות כפים?

מתי קברנו אנחנו את מתינו בטקס, בברק היצוני? כשהביאה דגניה את הרוגה* לקברות. הן גם את פועלי כנרת לא קראה. ועל קברו של יוסף זלצמן אמר גורדון את ה"קדיש", ולשוא חכינו שיפתח איש את פיו.

יחס ההערצה למות גם איננו יהודי. לפי ההשקפה העברית הטהורה, – השקפה עובדי האדמה, יוצרי התנ"ך – המות הוא הרס ולא יותר.

קשה לי עכשיו להזכיר את שמו של ז'בוטינסקי. יקר הוא לנו מפני שהוא יצר את עצמו כמונו. קרוב הוא לנו מפני שעזב את הספרות הזרה, למד עברית והתייחס כמונו לשירה, אבל זה הוא לנו ביחסו לעבודה, באי-הבנתו את ההיוב הנברא על ידה.

וקשה מאוד, אם אדם כמותו מכניס אלינו את הרוח הזרה. קשה גם לדבר על זאת.

לפני ימים אחדים היה מיטינג ביפו. ז'בוטינסקי ספר שם, כי אחרי אשר העליבו בצבא את כבודו ללא צדק, ענה הוא רק: Yes, Sir! (כן, אדוני) וכשעברתי אחרי האספה ברחובות העיר ונפגשתי בכמה נערים החוזרים בתחלהבות עור: Yes, Sir!, הרגשתי ברעל, שמלים אלו מכניסות לחיינו.

האם ככה צריך היה לדבר עם איש בעל הכרה לפני לכתו לגדוד? האם לא חובה להגיד לו: שם תעשה מעשים המתנגדים להכרתך, מעשים אשר ישפילו את נפשך, ותדע שזה הוא חטא. אולם קבלהו, על כל העושר שהוא מעשיר את נפש האדם ועל כל היסורים שהוא מנהיל לו?

Yes זה – חושך בו, ואין יוכל ההושך להיות לאור?

והלא יש מה שילחיב את הפועל העברי בלכתו לגדוד.

אנחנו נלך לכבוש לנו אנשים למען הביא להם את העבודה המשהררת, המלמדת את האדם סבלנות, הכרת חובה ואחריות. המביאה את האדם לירי

* את משה ברסקי.

הבנת חוקי הגמול בחיים. המכניסה מהשבה בתירה במקום האינסטינקט העור. ואנחנו נלך ליצור את השפה העברית, אשר תקנן בפייהם ובלבם של כל בני עמנו, כאשר היא ראויה לכך.

ואנחנו נלך לברוא את ארץ ישראל המאוחדת.

הנה אתם הולכים גלילה. היורעים אתם מתולדות עמנו שהגליל טרם לקח חלק ראוי בחיי העם? שהנביאים היו רק בני יהודה ושומרון? שגם אז, בשבת העם על אדמתו, היה הגליל, גליל הגויים, והיהודים היו בו מיעוט וסבלו מהרוב הנכרי?

עוד עכשיו, בלכתנו על חופי מגדל, מרחפים לעינינו על פני גלי הים צללי ישו ותלמידיו – הדייגים העבריים, נושאי הבשורה לעמים. אבל לעם העברי טרם הגיד הגליל את כל דברו. רק החל.

כנרת, את – מולדת הנפש, אשר לפעמים אין אנו יכולים לבטא את שמך, מבלי להוסיף בעומק הלב – "קדושה".

ומי השרה את הקדושה על הכנרת? אולי הים והירדן? אולי "הזקן" שחי בה, ואולי הנערה העבריה ההיא אשר עמדה שם ראשונה בגן ושתלה מרעה ועדרה? הגליל שותק, אבל הוא עוד יגיד לנו את דברו.

אצלנו הולכת ונבראת הסתדרות חדשה, זו שנוצרה יחד עם הגדוד העברי. היא תלחם על העבודה, השפה והארץ – על העבודה המחנכת, על השפה היהודית ועל גליל העתיד.

ר. כ.

מאחורי החוית

זה היה באותה השנה הקשה אשר בה נהרגו בתל-חי יוסף טרומפלדור וחבריו. עלה בגורלי להתחיל בעבודה בשנה ההיא. אמנם לא בגליל העליון, כי אם בדגניה.

נדמה, ששכחו כבר עכשיו את התפקיד שמלאה דגניה באותה התקופה ואולם בזכרוני נשאר הדבר הרוח לעולם, כי היתה זו אחת התקופות המלמדות את האדם לסבול ולחיות מתוך מסירות לענין כללי.

דגניה היתה אז הנקודה האחרונה בגבול המזרחי של הארץ. לא הרחק ממנה היתה כבר יד הבדואים שולטת, ואם חיה מתעורר בלבם הרצון להתנפל ולשודר שוד, היו שתי הדגניות המטרה הראשונה למזימותיהם. דגניה ב'

היתה או קבוצת הכשרה. צריך עץ ארעי שימש דירה לחברים, על כן כמעט שלא היה לקחתה בחשבון בשעת התנפלות. אחרית נצבה דגניה א', עם שני בתי האבן שלה, עם המחסן והרפת הבנויים אף הם אבן. התפקיד הראשון של דגניה היה איפוא לשמש משמר על גבולה המזרחי של הארץ. ותפקיד שני, לא פחות חשוב, היה לה: לשמש תחנה לחברים העולים לגליל העליון לעזרת בני תל-חי וכפר גלעדי.

לפי התכנית היינו צריכים להיות באותה השנה בדגניה אחת-עשרה משפחות, כלומר כשלושים נפש בערך. ובהתאם לכך החלו להתגבש חיי הקבוצה באותו קיץ. הארץ החלה לשאוף רוח אחרי הסבל והמחסור של שנות המלחמה, אך שאיפה אחת מלאה את לב חברי דגניה: לחדול מהמקורות שהיתה הכרחית בזמן המלחמה ולעבור לחיי יצירה משקית וחברתית. והנה באו המאורעות של שנת תל-חי והפכו את כל התכניות על פיהן.

אהדים מחברינו שעלו לקבוצות הגליל העליון לעזרה, היו חוזרים לעתים חביתה ומספרים על הסבל ועל קשי החיים שבאותם המקומות.

והנה התחילו להתהלך שמועות, כי גם אנו לא נמנע מהתנפלויות הבדואים. עברנו, המשכנו את סדרי החיים, אבל מתוך אי שקט פנימי. וביום בהיר אחד נראו נקודות שחורות באופק. אלה היו בדואים רוכבים וכאשר יגורנו פנו הם קודם כל לצדיק העץ של דגניה ב'. אמנם, מסביב לצדיק סודרו חפירות הגנה, אולם החברים לא יכלו בכל זאת להשאר שם והיו מוכרחים להמלט לדגניה א'. מרחוק ראינו איך הדליקו החברים את צריפם טרם עזבם את המקום.

בדגניה היה אז בית אחד לדירה ובית שני, שבו נמצא המטבח. בשני בתיים אלה, ביחוד בקומה העליונה של הבית המיועד לדירה, התרכזו כולנו, חברי דגניה א' וב' גם יחד. ילדינו וילדי דגניה ב' נמצאו אתנו, בקומה העליונה. איש לא פשט את בגדיו בלילה. הבית, הרפת והמטבח נהפכו לנקודות אסטרטגיות, כל אחת עם מפקדה הראשי.

עלי ועל עוד חברה אחת הוטל להמציא במטבח, לקחנו אתנו את תיבת צרכי הרפואה והסתדרנו בחדר המאפייה. בכלל היה המטבח נקודה חשובה, כי חדר האוכל הוא בעל חלונות רבים המונים לשלושה צדדים ואילו היה קורה מקרה רציני, היה משמש המטבח למקום הגנה חשוב.

איני זוכרת כמה לילות בלינו במאפייה. זוכרת אני רק שלא ידענו פחד; כי הרגשת הפחד לא היתה כלל באויר. רק אשה אחת, שבאה זמן קצר

לפני המאורעות מחוץ לארץ, עזבה את המקום. על לב כל החברות לא עלתה גם מחשבה על עזיבת המקום והוצאת הילדים משם.

כך עבר זמן ידוע, לאט לאט שקטו הרוחות. משמרות של אנשי צבא הודיים נשלחו לסביבה. סוף סוף היינו בגבולות השלטון האנגלי והיינו היו פחות או יותר מחוץ לסכנה.

ואז התחילה דגניה לשמש תחנת מעבר לעולים לגליל העליון. מדי פעם בפעם היה בא מחנה בן עשרות אנשים – עולים לגליל העליון, והיו נשארים בינתיים אצלנו עד אשר תסתדר עליהם.

המטבח, חדר האוכל והבית היחידי היו צריכים לשמש מקום אוכל ולינה לכל העולים לגליל, ותפקידנו, תפקיד החברות, היה לא מן הקלים לגמרי. עלינו הוטל להכין אוכל מבלי לדעת בבירור לכמה אנשים תתחלק הסעודה. היינו צריכות לספל בחולים, לכבס, לחקן ולעשות כל זאת בתוך המהומה שנוצרה על ידי עשרות אנשים זרים, אשר מלאו את הבית.

בין עשרות אלה לא נשאר איש בלי אוכל ומחסה ובלי טפול בשעת מחלה.

זמן רב עבר עד אשר שבו החיים למסלולם הקבוע.

נהלל יהודית ברונטמן

חג שנשבת

לפני שבע שנים היה הדבר. עונת העבודה הנוצרת במשק, עונת תלישת החומצה, היתה בעצם תקופה. החברים והחברות היו משכימים לעבודה בשלש וחצי, ובלייל שלפני אחד במאי עוד הקדמנו לקום. החברים שרצו להוג את החג הזה החליטו להשכים ולעבוד עד שבע בבוקר, ומשבע – שבתון. באותו בוקר הופרעה הדממה על ידי שירת האינטרנציונל יוצאת מפי חברות בחורים ובחורות, שירדו מהגבעה לתלישת החומצה.

ימי עבודתי הראשונים עברו עלי בבקעת הירדן, בשרב ובחום, מתוך חבלי הסתגלות גופנית והסתגלות לחברה ולסביבה הזרה בין התרים השוממים. התאמצתי להתרגל לדרישות המשק ולהבליג לפעמים על יחסי חכרים. אולם לעג החברים להצעותי לערוך חגיגת האחד במאי ולתרום לקרן מחוסרי עבודה – פגע בי קשה מאוד.

בבוקר של חג השתדלתי לא לסגר, אף כי הכויה, שקבלתי רק אמש,

הציקה לי מאד. כפופי גב וכחפזון עבדו כולם את עבודתם. בכל תנועה שעשינו חשתי בכאב. אבל התגברתי.

ממעל לראשנו לחטה השמש - שמש עמק הירדן. את עבודתנו הפסיקה הקריאה כי כבר הגיעה השעה השביעית ועלינו לשוב הביתה לחוג את חגנו. רק מספר קטן של חברים וחברות עזבו את העבודה, השאר נשארו וליוו אותנו בבת-צחוק.

יום חג נהפך ליום צום. חמטבת שמש. התורן היה ממחננדי החגיגה והלך לו לעבודתו. החברים היו בטוחים שהחברות לא תעזנה לעזוב את העבודה במטבת, אבל כששבו "העובדים" ומצאו את הכירים ריקות, בערה כאש חמתם.

החברות והחברים "החוגגים" התאספו בינתיים באחת החושות והשתלבו במעגל ה"חורה" ובה כאילו רצו להשקיע את סערת רוחם.

משמים וקודר היה הערב בבית. "החוגגים" התפוררו לכל חופי הירדן וחגנו שט לעצמם עד שעה מאוחרת בלילה.

למחרת השכמנו לעבודה. בעבודה נתעורר מחדש הלגלוג של יום אתמול וביחוד לא נוקו החברות.

ולעת הצהרים בא ההמשך. חברתי, שגם היא היתה בקושרות, הגישה את האוכל לשולחן. אחד החברים התפרק והאשימה כי רק בגללה רעבו אתמול החברים. קיחון של לעג נשפך אז מסביב לשולחן על ראשי החברות.

מרידות, כעס, כאב ועלבון חציפוני ולא ידעתי נפשי, וכעבור שלושה ימים יצאנו. אני וחברתי, את הקבוצה הזאת, ואת קבוצת ג. אשר בעמק הירדן. - הקבוצה הראשונה לעבודתי בארץ.

יךחרו

י. ב. ר.

בבית הסוהר

היינו חלוצות חדשות בארץ. ועוד טרם הספקנו להתבונן לחיים הארצישראלים. נכנסנו לעיר המורחית, העתיקה והבצורה - עכו.

בעלי בית-ההרושת לגסרורים, גור"ה פשו לחם פועלות שטרם הספיקו להכנס להסתדרות העובדים וזכות זו עמדה לנו להמנות בין פועלותיהם. תנאי העבודה בבית-ההרושת הזה היו גוראים. היו פועלות שקבלו 10-5 גרוש ליום. המצב הסניטרי היה פרוץ. רופא יהודי לא היה במקום.

ובעזרת קופת-חולים לא יכולנו להשתמש. כי בעלי בית-ההרושת לא הכירו בה. בין הפועלים היו גם ילדים בני 6-8, והם היו עסוקים בעבודות המסוכנות אשר בבית-ההרושת.

חברים מנוסים בעבודת הארנון לא היו אתנו וממרכזי ההסתדרות היינו רחוקים. אולם אחיה פנימית קשרה את כולנו ומטרה אחת האירה לנו את הדרך: ליצור בעכו הנדחה נקודת ישוב עברית חדשה, לאפשר בה חיי אנוש לפועל ולהכניס רוח חדשה בין הפועלים הערבים שעבדו אתנו בבית-ההרושת. ובפנה הבצורה, הרומנטית הזאת התלקחה מלחמה, צלצלו כבלים על זרועות ודם פועלים נשפך.

השביתה פרצה ביום 16 בפברואר 1927. דרישות הפועלים היו: לתקן את המצב הסניטרי, להושיט עזרה רפואית על ידי רופא יהודי, לשלם דמי סיוע בימי מחלה, להוסיף 50 אחוז לשכר הפועלים, שקבלו 5-10 גרוש ליום, ו-25% אחוז למקבלי 10-20 גרוש ולהוציא את הילדים מהעבודות המסוכנות. שבתו 60 יהודים ו-40 ערבים. השביתה נמשכה 4 חודשים ו-12 יום.

יום יום היינו מקימים משמרות על יד בית-ההרושת. ביום ששי אחד, כשהמשמר האחרון עמד כבר לעזוב את השער, ואנחנו שבו לא מזמן מהמשמר, קבלנו הודעה לשוב מיד אל בית-ההרושת. היינו רגילים להודעות כאלו ומבלי חשוב שמנו את פעמינו לדרך. החלטנו לרוץ בדרך שונת, כדי שחברים בעיר לא ירגישו בבהלה. הגענו למקום והנה - מערכה: שוטרים, סוסים וקהל אנשים מסביב. בן רגע התאספנו כולנו ועמדנו בשרשרת. מנהל העבודה השתדל לדבר על לב הערבים שיעזרו למשטרה. והמשטרה התחילה בפעולה. כל הנוכחים, מחוץ לפועלי בית-ההרושת גורשו מן המקום. את הפועלים אסרו בכבלים והובילו אותם לבית-הסוהר. השאירו רק את הבחורות והתכוננו לקבל את פני המלאך המושיע - את המשטרה האירלנדית. היינו עיפות וישבנו על האדמה לגות. פתאום נשמע רעש האוטומובילים.

קמנו מהר. קציני המשטרה האירלנדית נגשו לבעל בית-ההרושת ושאלו ממנו הוראות: הלה הודיע, כי נמאסנו עליו וכי רוצה הוא שיקחו אותנו מכאן. נשמע צפצוף והחילים התחילו למלא את תפקידם. התנפלו עלינו, הפילו אותנו והכנו מכות רצות. מקום עבודתנו נהפך לנו לשדה קטל. בן רגע היה השטח מכוסה כתמי דם. בגמור השוטרים את עבודתם התחילו לדחוף אותנו לתוך האוטומובילים. נשארו רק חברות אחדות אשר התעלפו מהמכות. האוטומובילים הביאו אותנו לבית-הסוהר. שם פגשנו את החברים

שנאסרו לפנינו. החברים נדהמו למראה פנינו. שערותינו היו פרוצות ובגדינו מוכתמים בדם. אחד מהם לא התאפק וחרף את הממשלה בקול. נגש אליי שוטר אנגלי ונתן לו סטירת לחי. פרצה צעקה בין הבחורות וכולנו רצנו לעזרתו. לשמע הצעקות נכנסו הקצינים וציוו עלינו לעזוב את החדר. נפרדנו מהחברים.

הראו לנו דלת גמוכה של ברזל, וכאשר נכנסנו נשמעה דפיקה חזקה מעבר לדלת. חיינו סגורות. הבטנו אחת אל השניה ולא הכרנו את עצמנו, ובמר לבנו עלינו פתחנו בשיר, שירת הדייגים של האוהלי. נכנסו שוטרים והעבירו אותנו למסדרון ארוך עם תאים אפלים. הסתדרנו כולנו בתא אחד וחכינו, מה יעשה לנו. השוטרים הסתובבו ותביטו עלינו בסקרנות. חדשה בבית-הסוהר – בחורות הובאו!

לאט לאט חשך בבית האסורים. כנראה שקעה השמש מעבר לחומה. באו חברים, הביאו אוכל וסיפרו לנו, כי הצבור בעכו עורך אספת מחאה. הם טרם הפסיקו את דבריהם, וצלצול של סטירת להי נשמע. החברים נעלמו. רק קול צעקותיהם הגיע אלינו מבחוץ. בשתיקה גמורה ישבנו על הרצפה מסביב לפנס.

רמת-גן, חברת הפועלות

מלכה

השביתה בוכרוי-יעקב

השעה – שתיים. אנחנו עומדות מהבוקר על יד שער הפרדס ושומרות עליו מהמון ערביות ותימנים מסירי-שביתה, שהובאו על-ידי פיק"א*. אתמול היחלש בבית-הפועלים פה אחד (רק אחת נמנעה) לשבות לשם מחאה נגד הורדת שכר-העבודה. כבר פעמים הדפנו אחור את הז'נדרמריה המקומית. והנה מוטרים, כי ברכבת מחיפה באים הז'נדרמים האנגלים.

– גלך בטרם הגיעו. הלא בין כה וכה יפורו אותנו. השעה היא שלוש. נשוב הביתה כאילו אחרי יום-עבודה, ומחר נקדים לבוא.

אבל קולות המתנגדים רבו וגברו על אלה.

(*) בינואר 1927 הודיעה פקידות פיק"א לפועלות, שעברו בפרדס נולה, בסביבת בוכרוי-יעקב, על הפחתת שכר מ-15 גרוש ליום ל-10. הפועלות לא הסכימו והכריזו שביתה. ביום הכרזת השביתה קראה פקידות פיק"א את המשטרה האנגלית לעזרה.

– לא, לא! נשאר! ברצוננו הטוב לא נלך מפה. הן מיד יכנסו מפירי-שביתה. נשאר.

ועדת השביתה מתייעצת. פועלות רצות ממנה אל הקבוצה אשר על יד השער ובחזרה. אנחנו מחכות להחלטת הועדה.

– להשאר, להשאר! זאת היתה ההחלטה.

האנגלים, עם קצין בראש, באו מחיפה. השיחה עם הקצין לא הביאה לידי שום תוצאות. הוא פנה לפועלות העומדות על יד השער וגם לפועלים העומדים במרחק-מה. (לפי החוק אין הם רשאים לקחת הלק בנעשה והם נמצאים כאן כ"מסתכלים"). ניתנו לנו חמשה-עשר רגע להתייעצות. עבר הזמן המוקצב ושורות החיילים, שעמדו עד עתה מרחוק כגלמי-עץ, התחילו להתקרב. ואחר כך... אחר כך הכו החיילים את הפועלים בקתי-הרובים ואנחנו עמדנו וצעקנו. אנחנו, כל ההמון, היינו כגוש אחד. ומי הם המכים? חיילים בריטים על אדמת ארץ-ישראל שבאו, לקול קריאת פיק"א, להגן עליה בפני פועליה הדורשים פת לחם. השורות הראשונות של החברות נמשכו מהשער קדימה לעזרת החברים. אשר באו לעזרתנו. השורות האחרונות משכו אחורנית אל השער, לשמור עליו.

כמה זמן תוכל לעמוד קבוצת אנשים בלתי-מווינים נגד חיילים אנגלים מלומדי-מלחמה? הפועלים זעו ונסוגו אחור, וקתי-הרובים רדפו אחריהם רדוף והכה.

אנחנו מתכוננות. עכשיו הגיע תורנו.

– אני מפחדת... – לוחשת אחת הפועלות.

– אם הנך מפחדת, לכי מיד, סורי מפה כרגע, כדי שלא יאמרו, כי נבהלת מפני החיילים הבריטים וברחת.

– למה את מדברת ככה? מוטב כי תעודדיני...

נגש הקצין.

– נכון תעשינה, אם תמסורנה את כל הענין לנציב לברור.

– אנחנו מהשער לא נוזו – עונים לו מתוך קבוצת הפועלות.

למרות הטון המוחלט של תשובתנו, הקצינו לנו עוד חמשה רגעים להתייעצות, והקצין עומד ממולנו וממתין. ממתנות גם אנן.

הנעצור כוח לעמוד? האין הלשות ומונות-לב ביצינו? רובנו ככולנו

שובתות הפעם הראשונה בחיינו, ובפעם הראשונה אנו מתנגשות עם המשטרה.

הננו מגינות לא על שער הפרדס כלבד, אף לא רק על פת-לחמנו, כי אם

גם על גאותנו! הלאי וחלפו כבר חמשת הרגעים האלה! כפות ידים נלחצות זו לזו ברעד. צפופות יותר השורות, קרובות יותר לשער. האנגלים, אנשי התרבות, נגשים אל הצעירות בלי רובים ואפילו בשמץ עליונות. המאורע אינו מן הרגילים. העליונות חוו מגבירה את התרגונו. הם רוצים לפתוח את השער, אולם שורותינו מוצקות. הם מתנפלים על החברות, סוחבים אותן, מתאמצים להפריד ביניהן. אם אחד אינו מצליח, באים חבריו לעזרתו. גם תורי הגיע להיות תלוייה באויר, כשלפני האנגלים ומאתרי החברות. שני חיילים אינם יכולים לי. נגש השלישי. בלבי רק רצון אחד – לא לחנות מהשורות האחרונות. רק רגש שנאה אחד – לעינים הירוקות-תכולות ולבגדי הצבא הירוקים-תכולים. לסוף זרקוני הרחק, אל תחת השגחת המשטרה המקומית. קמתי ורצתי אל השער. שוב תופסים, זורקים. כחיילים כן גם שָׁרָם. רמה תרבותית אחת להם, והקצין עוזר להכות ולדחוף את הפועלות. מבעד לסבך השיחים מביטים אלינו החברים. ידיהם נתונות בכבלים וכולם קשורים בשרשרת אחת. ובשעת ההתאבקות את שולחת להם ברכת-שלום, קרן חמה בתוך ים של שנאה וכעס.

עד שפתחו את השער. האסירים החלו לעלות בשרשרת אל ההר ואחריהם נסחבו הפועלות, הנדחפות מאהור. ברחובות המושבה רצנו וצעקנו: „שחרור!“ נפצנו ידינו אל קירות הכלא הזמני, הפכנו את משרדי פיק"א על פניהם וגרענו רק עם שחרור החברים.

נרגענו אמנם, אבל רגש המחאה עודנו חי בלב עד היום.

כנרת, קבוץ השחר'צ מס. ט. ס. ר. ברמלה

אחרי מאורעות פתח-תקוה^(*)

יפו, בבית-הסוהר

היום – יום שמיני לשבתנו כאן, במאסר. זוכרת אני היטב את הרגע כשהעלו אותנו כבולים לתוך האוטו. מלים הטופות של פרידה לחברים שנשארו על שדה הקרב, וחכל נעלם. כואב הצד, הראש פרוץ, הפנים בוערות, הקול צרוד ובעינים דמעות-כעס. לאן יובילנו האוטו? למושבה או ליפו? כן, אנו בדרך ליפו. הידים אינן רגילות לכבלים, ואנחנו שוכחים ומנסים כל רגע לעשות תנועה. צחוק מתוך דמעות. את פני כל אוטו וכל חבר פועלים הבא לקראתנו אנו פוגשים בצלצול ידים כבולות.

(*) ממלחמת פועלי פתח-תקוה על זכות העבודה העברית, חורף תרפ"ח.

אנשים מביטים מבוהלים, אינם מבינים. הפועלים נענים לקראתנו. אנו עוברים את תל-אביב. מכירים רודפים אחר האוטו. שואלים – לאן? בהלצה עונה אחד: „אל שפת הים“. ואכן – אנו נכנסים לסמטאות יפו. האוטו עושה סיבוב ולעינינו משתרע הים.

האוטו נכנס לחצר המשטרה. נפתח תא, ואותנו הבחורות דוחפים לשם. אינני מבינה דבר. דומני שהדלת הזאת מכילה החוצה ורוצים להפטר מאתנו. אני פונה לצד החברים. השוטט דוחף אותנו בחזקה, הדלת נסגרת ואנו בפנים. אותנו מקבלת שומרת. החצר מוקפת קירות אבן גבוהות; על מחצלת אשר על יד הקיר יושבת תימניה ושלוש ערביות. בקיר – דלת נמוכה המובילה לבית-הכלא. השומרת והאסורות מתענינות לדעת במה חטאנו. מתוך התרגונו אנו עונות: עבודה רצינו! – ומראות את כתמי הדם אשר על בגדינו. אנו מחליפות שאלות עם התימניה. היא מספרת לנו כי הערביות הן גבבות.

יושבות אנו על המחצלות, צרות ומרוסקות. כשהגוף כואב והראש לוחץ. נכנסים שוטרים, רושמים את שמנו והולכים. אנו מחכות להמשך. אך אין השוטרים ממהרים.

מחשיך. אנחנו נכנסות לבית-הכלא. חדר מסויד, רצפת אבנים, מנורת חשמל קטנה. דירה נהדרת. אנו מסדרות לנו מחצלות ושמיכות למשכב ועיפות. כלאחר יום עבודה קשה, אנו שוכבות אחת על יד השנית. השומרת מביאה אוכל לאסורות – דיסה בכלי פח וככר לחם שחור. היא מביאה גם לנו – לחם לבן. ביצים, תפוחי זהב.

– מגין זה?

– שלחו החברים – אומרת השומרת.

מי? האם ההסתדרות? לא פללנו. שכחנו כלל כי קשורות אנו קשר חי וחזק עם עולם שלם.

בבוקר התעוררנו – ואנו בבית-הסוהר.

התנפלו על שלושת העתונים, שהגיעו לידינו למרות האיסור. השומרת יצאה לכמה רגעים ואפשר איפוא לקרוא. שתינו בצמא את הדברים ולא יכולנו להרפות. העינים קפצו משורה לשורה. הראש הלך סחרחר והידיים רעדו. לא היתה כל סבלנות לקרוא דבר עד חומו.

אתנו כל צבור הפועלים, אתנו כל הארץ. דבר מה פעלנו, ואם עוד אין תוצאות, הן יש תקוה. סוף סוף זעזענו את הרוחות. הדבר היה כדאי. זה שנים לא עברו עלי רגעים טובים כאלה. חלפה הבדידות.

מסרו לי גלויה מהבית. לו ידעו הם היכן אני קוראת את מכתבם!
 אחותי האהה - בסיביריה, בגולה, בשלחה, בעוזן קונסר-רבולוציה, אני
 אסורה כאן בארץ, כי, יותר מדי רבולוציונית אני. והשלישית, כותב אבא, -
 "יחידה בין הגויים". קראתי ושננתי לי את המלים:
 "להיות עבריה - זאת אומרת להיות נאמנה בין רחוקים ובודדה
 בין קרובים".

פנודחקה, תבדח הפועלות

רבקה

העובדת

שִׁלְבִים

עם כל היות תנועת העובדת אחוזה ודבוקה בתנועת הפועלים במשך כל עשרים שנות היותנו בארץ, ישנם בדרכה שלבים, המיוחדים לה בלבד.

עוד בראשית כיבושי ההתישבות של הפועל, בימות העליה הקבוצתית על הקרקע בסג'רה, דגניה, כנרת ומרחביה – כשכל החברים היו עוד שטופים הכרת נצחון כיבושם, פרשו חברות אחדות מהיצירה המשותפת והיוו לעצמן את הקבוצה המיוחדת של הפועלות, זאת הקבוצה הנודדת ללא אדמה, ללא חכנית וללא תקציב. בעצם ימי ההתאחוות באדמה נשארו החברות תלושות מן הקרקע וכלואות בעבודות הבית והמטבח. נסערות ונכוחות נצבו בפני הפרצה שנבקעה בחזיתן המשותפת עם החברים, ומכוחה זו שבנפש היא שהרימה אחדות מהן, והן עוד בעצם ימי עלומיהן, הפרישה אותן מכלל החברים וצותה עליהן להתאחד ולחתור לקראת עבודה עצמאית. הזרם החדש – תנועת הפועלות – התחיל לפלס את דרכו המיוחדת.

באיזו קלות צצו אז קבוצות הפועלות! על שפת הכנרת ובלב העמק ובחולות יהודה. ומה בכך אם הקבוצה היא רק לשנה אחת ועל קרקע חכורה? לא המשק היה העיקר כי אם הקבוצה עצמה. ולא קשה כלל להפוך באדמת הבור ולעבדה, אם החברה מרוה בזה את צמאונה למגע ישר עם האדמה, עם הצמח. מבחוק רבו המתלוצצים, חסר היה האמון בהצלחת מפעלנו, אך מבפנים היתה דבקות מאחדת ומלכדת. עכשיו ברור לעין כל, מה מאוד מחוסרת הגיון משקי היתה הקבוצה הארעית ההיא, אך אז היתה היא מובנה וטבעית – והיא התגברה והחזיקה מעמד אף בכל תקופת ימי המלחמה.

ובטרם כלתה המלחמה נפל דבר בקרבנו – קם חזון הגדוד העברי ובאה התנדבות החברות. את אשר לא מצאה החברה בקבוצתה בקשה לבטא ביתר עוז בתנועת ההתנדבות. ימי ההתנדבות בקרבנו – יחרד הלב לנגוע בהם. האם לצבאיות נשאה החברה את לבה – או כלום מעשה חיקוי לחבר היתה לה

התנדבות? הן אחזה התשוקה העזה בכולנו, בחברות כמו בחברים, להשתתף במפעל השחרור במו ידינו ממש. פרצו מאויים אדירים, התרוממו – ושקצו. מאוכזבות נשארנו מאתורי התזית, בתוקף גזירה מן החוץ. אל ההתנדבות זרמו החברות בסך, למאות, שכס אחד את החברים. ומן „המחנה” המדומה יצאנו ברגש של בדידות. היה היום ההוא יום גאות לחבר ויום שפל לחברה. אכן, גם שלב זה מיוחד הוא לנו בתולדות התנועה.

על סף התקופה החדשה, בשנה הראשונה אחרי גמר המלהמה נתבטלו בבת אחת כל קבוצות הפועלות, כאילו נסתם עליהן הגולל. והחברה גם לא ערכה מלהמה על קבוצתה, כאילו נוכחה פתאום בכל אי ההגיון וחוסר היסוד שלה. זכורה לי פגישת החברות בקבוצת הפועלות בפתח תקוה. לא קבוצה היתה זאת, כי אם שיור ממנה. בשעה מאוחרת בלילה, לאור עשית התכנסנו עיפות לתוך הצריף הרעוע של הקבוצה. כולנו היינו מיואשות: אין קרקע, אין סיכויים. אנה אנו באות? רק שנתים עברו מאז ובאותה פתחת-תקוה ובאותה הקבוצה נתכנסנו שוב. והפעם בהדר האוכל המסודר שבצריף החדש על אדמת המשק.

כי מקץ העשור הראשון, בשנה שנתיימה פרשת הקבוצה הנוודת, הונה היסוד למשק הקבוע של הפועלות. מהנדידה – אל הקרקע הקבוצה, מפרוף וארציות – אל משקיות ואל תכנית.

מתארגן משק הפועלות בפתח תקוה, מסתדרת המשתלה בירושלים ונוסדים משקי הפועלות ב„נחלת יהודה” וב„שכונת ברוכוב”.

ובחקלאות העובדת קלו אז תמורות בבירות. הלך ונכבש העמק, צמחו צורות התישבות חדשות: חמש הקבוצות הגדול, המושב – וכולן הלכה החברה וכבשה את כיבושיה. הויכוח המפורסם על „היחס” פס. אם מתון מלחמתה במקום, אם תחת הלחץ של הפועלת בקבוצתה, ואם מתון הצורך של המשק עצמו – היקף עבודת הפועלת נתרבה ונתגון. היא הכתה שורש גם בגן וגם ברפת, גם בלול וגם במטע, ואל עבודת המטבח ואל הכביסה חצלו להצטרף גם עוזרים מקרב החברים.

ומתוך החדירה לחיי המשק הובלט עוד יותר הצורך בידעיות מעשיות ובהכשרה העצמית.

צפו המשתלות המורכבות של האם והילד במשק. האם ההלה לצרף בהרדה את הדאגה לילד אל הצורך בעבודה שוריה במקום. מתחילה פרשת ההתירה לקראת קניני חיים חדשים. ואם התעשרנו בערכים חדשים של חינוך וספול משותף – פרי עמלה והתאמצות רוחה של העובדת החקלאית הם.

באו ימי המחנות בכבישים ובדרכים ועבודת החברה בתוכם – עבודה המלווה ביסורים, בכשלונות ובפרפורי-נפש.

נתרחב צבור הפועלים ואף צבור הפועלות. אך הפועלות ברובן עדיין מרוכזות במשק העצמי ועבודה השכירה במושבה. בין האם שבמשק ובין הרקקה שבקבוצת הפועלות עוד יש יותר מן השיתוף מאשר בין האם שבכפר ובין האם שבעיר – החקלאות מאחדת, ובכל הכינטים שלנו, בפגישות ובוועידות, תופסות שאלות האם והילד אותו המקום שתופסות בהם שאלות העליה והעבודה.

ולא מקרה הוא שנושאות המשק הן גם נושאייה של התנועה. אכן, גם בעיר הולך מספר הפועלות ורב, אולם את מהות התנועה מסמל משק הפועלות. ובתקופה ההיא הולך המשק ועולה. מתגבש ובוש לו מקום במרכז התנועה. המגמה של משק הפועלות ברורה היא: להכשיר את החברה למשק הכללי. אך מראשיתו היתה לו גם מגמת „לני”: המשק היה גם לבית-ספר של החיים לחברה. חינוך סידור העבודה המשותף, חינוך מסיבת החברות האהראית לגורל המשק, ועל המשק היה לשאת את עצמו. כל העול של הענינים והדאגות דרש התמסרות וחישל את אפיה של החברה ואת עצמיותה.

ואמנם לא פעם תופתענו למראה החברה שטרם הספיקה לגמור את שנתה הראשונה במשק – וכבר תפסה מקום בהנהלה והקיסה ענינים מורכבים.

והעבודה במשק היתה משמחת. לא ארכו השעות ביום העבודה הארוך. תוכן החיים היה בעבודה ולא מחוצה לה, ומה גם בעבודת המשתלה, אשר אותה יצרנו בארץ.

באירופה הישנה ובאמריקה החדשה, עם כל מוסדותיהן החקלאיים המפוראים, גם בקליפורניה עם משתלותיה הכבירות, המונות שתילים למיליונים – מסודר ומשוכלל הכל בידי הגבר. המנהל, הגנן והפועל – הם היוצרים והם העובדים האחראיים. הפועלת – לא ניכר מקומה. פה ושם ראיתי פועלות בודדות, שכירות-יום, בעבודה הפחותה או במשרדים, בעבודה המיכנית המסממת. אך בעבודה ממש? לא ראיתי משתלות של פועלות.

ולא רק שיצרנו את ענף המשתלות וטפחנו את גן הירק, – הצעדנו קדימה את עצם מפעל היצור בארץ.

מן החוץ ידעו להלל את מפעלנו. במקום לבסס את משק הפועלות הרבו להשתמש בו בתור חומר לתעמולה. הנה משק להכשרה והוא נושא את עצמו. האין זה כדאי להיות מורם על נס?

ואף אנו בעצמנו, בפרט הותיקות שבינינו צמצמנו את עצמנו וראינו במשק הפועלות את מקור התנועה.

והנה באו שנות המשבר הכללי בארץ ועמקן ימות השפל המיוחדים לנו, העובדות, חוסר העבודה, רעב וסבל בצור, ובקרב הפועלות הגביר הרעב. נתערערו חיסודות, נהרסו מוסדות, אף מפעל אחד לא נשאר איתן ביסודו. וגם על משק הפועלות עברה הכוס. תחומי המשק מצומצמים, כוח הקליטה שלו מוגבל והדופקות על שערי רבות. מבפנים כמאתים חברות שבעות ועובדות עבודה רבת ענין, ובהן – כאלפים חברות רעבות ומתבטלות. ובקרב הפועלות עצמן מתחילים לרנן אחרי משק הפועלות – המשק בעל "היחוס" קולט כביכול רק חברות מן "המבחר". הועם זוהר המשק כעיני רבות, מאין כוח לו להקל על מצב הסובלות.

עד שגם המועקה הזאת הפכה לכוח יוצר. מתוך המשק צמח רעיון החבורה, החברות של משקי הפועלות הן שיסודה וטפלו בה.

החבורות החדשות מרכוזות את תשומת לב המוסדות, קולטות את רוב הפועלות והן זקוקות לאמצעים תכופים – החבורה כאילו האפילה על המשק והעמידה אותו בצל. מתמשק עובדות אל החבורה החברות הפעילות, למשק צפויה ירידה.

והמשק עצמו עדיין רך וטעון שמירה והוא תובע את שלו. המשתלה בלבד, – כמה כוחות מוכרחים להשקיע בה עד שמקימים אותה שנה-שנה: החרדה למים; הדאגה לעצים ולזרע; הדאגות והתלאות במכירת השתילים. לא, לא סתם עבודה היא זאת ולא מקצוע בלבד. ואם אין לנגד עיניך עירום ההרים, ואם אין השממה בארצך נוגעת אל לבך – לא תנצר המשתלה בתנאים שלנו.

המשק דורש את העובד כולו, את כוחו ואת רוחו. ואם העובד מוצא את עצמו במשק – הי הוא בו בכל ישותו. ודבר הלופי החברות רוכן כמעמסה על המשק. עד שנכנסת חברה חדשה לעבודה. ועד שהחברות מסתגלות אליה – כמה זמן וכמה כוח ידרש לכן. והנה רק שנתים עובדות, המהזור מתחלף והכל מתחיל מבראשית. לא קלה המלאכה למדריכה. הזמן חורש קמטים עמוקים בפניהן ובלבן של החברות המתמידות במשקים. בהן חדל ההלל, ובפנים החלו חפקפוקים והיטוסי הנפש. נחצוררה השאלה: הווחי הדרך?

חשנו כי צר הוא החוג אשר הגנו לעצמנו, צרו מדות המשק

והתנועה. מהוצה לנו שונו פני הדברים. החלו להתפתח בתי מלאכה ותעשית. פועלות למאות ולאפים מלאו את העיר, שכירות יום במלאכה ובבית. אז קטנו בעיני עצמנו עם כל יצירתנו המצומצמת. ורפתה חיד. זה עתה דפקו על דלתות המשקים שלנו פועלות למאות – והנה חולך המשק ומתנתם וסובל מהוסר ידיים עובדות. משק הפועלות, שהיה הרוח החיה בקרבנו – הנה נמצא פתאום שוחה נגד הזרם.

מה גרם לשינוי הזה ואיך נתקן את המצב?
ראשית – מלחמה לנו בארעיות. מתוך חיי החברות במשק וסדרי עבודתן גדלו להן מעין "נורמות" בחיים, נוצר התקנון. אותו צריך לגבש וברוחו נחוץ להתנהג. פחות מקרייה, יותר פשטות ויותר קביעות!

שנית – הכרחי להרהיב ולהעמיק את ההדרכה במשק; על ידי כך תפתר גם הסתירה היסודית בין המגמה החינוכית ובין ההכרח לשמור על קביעות וייציבותו של המשק. דרוש חקר של מדריכות שתהיינה מתמידות במקום. דרושה יד מנוסה של החברה המקיפה את המקצוע. גם עבודת הבית ענף הוא הזקוק להדרכה והמונח אצלנו היום למדי.

שלישית – נדרשת פעולה מאומצת לארגון משותף בכיבוש השווקים לתוצרת המשק. אמנם, קיימת התנובה, והיא המוכרת את תוצרת הרפת והלול ואת ירקות הגן. אך הענף שעליו נשען המשק בעיקר – הוא ענף המשתלות. עליו גאותנו. ולתוצרת זו אין שוק בטוח. מתוך המקריית שבתנאי השוק לא משק אחד ממשקי הפועלות העלה באש את שתילי... היה זמן שהיה לנו מעין מונופולין. כל פעולות היעור של מחלקת ההחישבות של ההנה"צ ושל קרן הקיימת היו קשורות במשקי הפועלות. ידעו המוסדות האלה להעריך את חשיבותם של משקינו ואת חובתם להם, והם הומינו את כל שתיליהם אצלנו. עכשיו שונו הדברים. ובינתיים צומצמה עצם פעולת היעור העברי. לעומת זה החלה הממשלה ליער באיזור ההרים. נדמה היה לנו כי כר נרחב נפתח לפנינו, אולם רק מתוך להץ של חוסר העבודה ומפני תוקף דרישותינו לקחה הממשלה מאתנו את השתילים לפני שנתים ואשתקד. השנה נזדרזת והודיעה לנו את טירובת המוחלט לקבל אצלנו שתילים. לא הועילו כל ההצעות שלנו, גם לא עמדה לנו זכות הזול. הולך ומתגלה יחס שלילי מאת מחלקת ההקלאות אשר לממשלה לכל החקלאות שלנו ואל משקי הפועלות בתוכה.

השאלה קבלה צורה של פרובלימה עברית כללית - שאלת עצם השתתפותנו במפעל היעור בארץ.

רביעית - קיפוח זכותנו בתוך מפעל ההתישבות שלנו. הוצאנו מהתקציב של קרן היסוד. כאילו גורל ההתישבות אינו גורלנו וכאילו אפשרית הצלחת המפעל ההתישבותי לצורותיו. בלי הכשרת העובדת לכך. הפנו אותנו אל ההסתדרויות ואל האגודות של נשים ציוניות לחפש אצלן אמצעים לבנין המשקים. לא אנו נולדו בערך ההסתדרויות הללו. גם נזקק על חשבוננו השפעה ניכרת על כוון פעולותיהן. יותר מזה: מתוכנו ועל ידינו נתארגנה תנועת החברות בארצות הכרית - תנועה זו שאֵתה קשור כל מפעל הפועלות בארץ. ועם כל זאת אין אנו משלימות עם היחס הזה של המוסדות המיִשבים. גם להם יד בכשלונותינו. וגם המרכז ההקלאי וההסתדרות לא נוק. הסרה להם החדירה לעומק הפרובלימה של משקי הפועלות.

משקי הפועלות הושפעו גם מן המצב בתנועה כולה. עם כל רבוי מספר החברות ועם כל התרחבותנו, שורר שיתוק אין-אונים בקרכנו. טושטשה וצומצמה דמות החברות גם בתנועת הפועלים הכללית. לפעמים נדמה כי מספר החברות הפעילות בתנועה הולך ופוחת. אנו החברות רגילות לשעשע את עצמנו בעבודה, כי גם המושבעות שבעסקניות פנו אל העבודה ונבלעו בה. מיד משָׁעֵלוּ העדיפו את העבודה על העסקנות והרי הן מפורזות כיום בכל משקי העמק, הירדן והכנרת, במשקים ובתכורות הפועלות וככל נקודות העבודה. היו בינינו שראו בזה את יתרון החברות על החכרים. ושמא פסיביות גרידא היא זאת. חוסר אומץ וחוסר אינסטינקט לפעולה הצבורית? לולא זאת, איך יכולנו להשלים עם העוובה הרבה שבקרבת צבור הפועלות בכפר ובעיר, וביחוד כעיר? כי בקרב הפועלות בעיר הן רבה העוובה.

פועלות למאות ולא לפים מהישוב הישן ומהעליה החדשה, מכל הסוגים ובכל הגילים נדחקות אל המלאכה ואל התעשייה, אל הרושת הטבק, אל הגפרית, אל מלאכת החפירה, האריגה והסריגה ואל השירות בבית. כמה מהן חברות בהסתדרות הנאה בכך שתשעים אחוזים של כל העובדים מאורגנים בחוכה? ושכר העבודה של הפועלות הללו נמוך וירוד, ונמוך וירוד גם מצבן התרבותי. ומה רב המרחק ביניהן ובין חברותינו המאורגנות, השקועות בכל סבך הפרובלימות שלנו בחיי המשק והקבוצה. בנפשנו היא העוובה הזאת. המשפחות העובדות ממלאות את הדייטות התחתונות ואת הסימטאות הנדחות אשר בערי ארץ ישראל; בירושלים - בה ביחוד - מצטופפים ונדחקים

הפועלים אל שכונות העדות המזרחיות. המשפחה כולה סובלת והאם העובדת סובלת ביותר. והילד - ילדי העובדים בתוך העיר - מה מאוד זקוקים אלה לדרכי הטפול המשותף; ומי כאם זו צריכה היתה לשאוף אל שכונת עובדים, אל היציאה מחוץ לעיר, אל כפר האדמה שאותה תצַבֵּד - ולמה לא תקום תסיסה כזאת בקרב העובדות העירוניות?

וגם בעבודה החקלאית במושבה עם כל יסורי כיבוש העבודה, עם כל עמדתו הרופפת - הן הכָּה הפועל שרשים בה וחדר לכל ענפי המטעים והפולח. אולם הפועלת עדיין נלחמת על יום עבודתה כמושבה, בפרדס ובכרם, על יד השתיל והעץ, ולא רק בקצוץ הענפים היבשים, בבציר ובקטיף היבש. ורק בודדות זכו לשכר העבודה המקובל של הפועל.

ובמשקי העובדים, בין במשק הקבוצתי ובין כמושב - רב ההיסוס שבנפש החברה. בקבוצה רק מעטות הן המכונות את העבודה והנושאות בעולת השלם. ובמושב כורעת החברה תחת עול העבודות המרובות, ובשניהם לא גדול עדיין משקלה של החברה בחיי התרבות והרוח.

עם כל רצוננו להקיף את עניגי העובדת בעיר ובכפר, את כל המתהווה והתוסס בהם - צריך הכוון החקלאי להשאיר הקו היסודי המסמל את מהות התנועה. עם כל הצורך להאָהֵז בכל הציורפים ובכל הדרכים לשהרור העובדת בעבודה ובצבור - פעולתנו העצמאית החקלאית נשארת במרכזה של תנועת הפועלות.

טול את ההקלאות מתוכנו ונטלת את נשמת תנועת העבודה; טול את משק הפועלות מקרב החברות - והריקות את תנועת הפועלות מתכנה.

ירושלים

רחל ינאית

בתנועתנו

עד העליה השניה היה חזון בלתי נפרץ לפגוש אשה בעלת הכרה לאומית-חברתית שבאה ארצה על דעת עצמה מבלי להיות נגררת אחרי הוריה או בעלה, שהביאה אתם. אמנם בודדות היו הראשונות אולם המעטות הללו הן הן ששללו את הדרך לרבות, ולא רק במוכן הפשוט של המלה, אלא הן גם סימנו את הקיום האפיקניים של התנועה וכוונתה את דרכה. מכאן מתחילה האשה להשמיץ את קולה ולתבוע את זכויותיה. ובראשית דבריה היא תובעת את זכותה למלווי-הובות.

מתוך ההנשמה המעטה שהושגה על ידינו, התבררו הרבה דברים שלא ראינו אותם קודם לכן. נוכחנו שלא בנקל נתן לנו האפשרות למלא חובות. כי מה שהיה לגבי דידנו הוב – היה לגבי אחרים היה דומיון שוא. החברה נפגשה בדעה המתנגדת נגוד גמור לכך שהאשה תחפש צורות חדשות להי שלה. ורק בודדים היו שהושיטו לנו יד עזרה – עזרה מוסרית וגם ממשית. אך מתוך חוסר נסיון ובהירות בשאלה היו חכרים וגם חלק של החברות שעברו לקיצוניות שנית. ההברה השבה שעליה להראות שיש בכוונה להשתוות בכל עם ההכר ולמלא כל עבודה קשה, כבית ובשדה, בהרישה ובשמירה. יודעים אנו היטב להעריך את המאמצים האלה שהיו לגורמים חשובים בתנועתנו, אולם אלה היו הופעות לני לתנועה, אך לא העיקרים שעליהם יושבת הבנין שלה.

היתה אי הבנה גם בפיתרון שאלות יום יום וגם חלוקה בלתי צודקת של העבודה. לא תמיד מסרו לאשה את העבודה המתאימה לה שישנה בכל מקצוע. לא פעם קרה שהחבר מלא את העבודה המקצועית, הקלה, והחברה עשתה את העבודה השחורה והקשה.

ונמצאו מקחים שידעו לתרץ את החלוקה הזאת בכמה טעמים: אין זה נאה לאשה המשוחררת לבקש פריבילגיות לעצמה ואם אין בכוונה למלא את העבודות הקשות שכם אחד עם הגבר – הרי עליה לקבל באהבה את חלקה בעבודה המסרתית של האשה.

אולם בתוך המציאות הארצי-ישראלית התפתחה תנועת השהרור של האשה העבריה וקבלה את כוונה, לא בהכרחות סתם ראתה החברה את ישועתה, ולא לדרישות זכויות פוליטיות בלבד התפונה, כי אם ראשית כל – לזכות העבודה והיצירה. המסרה היתה ברורה ומכאן גם הדרכים שהתנועה הלכה בהן. משקי הפועלות והחברות היו התחנות שבהן התגלתה היכולת של החברה והתפתחה האיניציאטיבה שלה. במפעלים האלה קעמדה החברה למבחן. מה דלים היו לרוב יריעותיה בענפי התקלאות. מה זעיר היה נסיונה טרם שנכנסה למשק הפועלות, ואילו היום – אין מי שיפקפק ביכולתה של הפועלת להיות שליטה בהרבה ענפי תקלאות שהם עיקריים בבנין המשק הלאומי והפרטי.

לא הרצון להתבדלות היה נגד עיניהן של יוצרות משקי הפועלות, כי אם הרצון להיוזק ולהישול אפיה של החברה. היה רצון לעשות את התנועה לנהלת כל העובדות בארץ. הן הפועלות החדשות והן החברות שכבר הסתדרו

בצורות חיים שונות, בקבוצה ובמושב. בעיר ובכפר, כי חפוש העבודה ולימוד מקצוע הם רק אמצעים למטרה. אהרי שתעבור החברה את תהנות ההכשרה עליה להכנס אל ההיים ולהמשיך את אשר ההלה כמשקי ההכשרה. שום דבר אינו צריך לטשטש אותה בתור אדם ואף לא היי משפחה וילד, כי לטובתם ולשלמות ההיים עליה להמשיך להיות עצמית, ניכרת ומשפיעה. עוד לא רהוק הזמן שלמען התקבל למשק פועלות היו צריכים להכות לפחות שנה ולפרקים יותר, וכשבאה החברה למשק ידעה להעריך כראוי את יתרונותיו על גבי צורות עבודה אחרות, הן במובן העבודה היום יומיה, ההכשרתית, והן במובן ההרגשה העצמית של הפועלת. כל אחת לקחה מהמקום וגם נתנה למקום. היא נתנה את עצמה, את מסירותה. ואם לא פעם התאכזרו לה התנאים, ככל זאת ידעה להתגבר באומץ-לב על כל המכשולים.

הודות למסירות החברות, מהן שעומדות כבר יותר משתי עשרות בשנים בתוך הפעולה בצבור הפועלים, ומהן גם כנות העליה השלישית שבנאמנות רבה המשיכו לטפח את המפעלים, לא נהרסו נקודותינו בשנות המשבר, ואם הצלחנו לשמור על פעולתנו המשקית, הרי נדרשו לכך קרכנות גדולים, כי הרבה חברות נוצלו למעלה מכוותיהן. המצוקה הכספית רבצה כנטל מעמסה על שכם הפועלות שנשארו באהריות הענינים במשק. במקום להשקיע את הכוחות בעבודה ושיפורה ובדאגה להברות החדשות – השקיעו את רוח הכוחות בהיפוש אמצעים כספיים לבנין המשק.

הגיעה השעה שנתקן את המעוות הזה. לקראת העליה המתחדשת עלינו לתקן את בדקי ביתנו. אין לנו ערובה שההומר האנושי שיבוא יהא מזוין בסבלנות ובהכרת האחריות במדה כזאת שיוכל גם בתנאים הקשים האלה להמשיך מתוך שמהה את היצירה המשקית שלנו.

אין להעריך את ההפסד אשר גורם לנו הוסר בניני דירה במשקי הפועלות. הצריפים אשר החברות גרות בהם כיום אינם מתאימים לדירת אדם וגורמים למחלות. צריך לחדול משיטה זו. גם הביסוס המשקי של הנקודות לא הובא לידי גמר, ומה סובלת ההכשרה וסובלות החברות.

עלינו לדאוג מבעוד מועד לחברות מדריכות שכבר עברו את מקומות ההכשרה – לפועלות אשר פראינה רצון ויכולת לפגוש את החדשות בניסיון שרכשו פה בארץ. יש לי בטחון גמור כי תקצאנה בינינו חברות כאלה ובשעה הדרושה הן תבואנה ותעמדנה את עצמן לרשות התנועה.

חיותה בוסל

בקבוצה

ילד אחד ששמע כי הגדולים תורים בלי הרף: „איו ילדים רעים אתם?“, שאל מעם בתקיפות: „הגידו, היכן ישנם ילדים טובים, היכן?“ בשמעי אצלנו את דברי הבקורת על הקבוצה ועל היינו, אני נזכרת בשאלת הילד ורוצה לשאול: היכן „הטוב“? מבקרים אנו את עצמנו, ודרישותינו כלפי הקבוצה וכלפי היחיד והחברה כולה אינן יודעות גבול. אנו רוצים כבר עכשיו לראות בקבוצה את החברה המתוקנת שלעתיד לבוא. מהפרט אנו דורשים שיהיה פועל טוב, בעל משמעת, מסור לעבודה, אחראי, איש נוח לבריות, ומהחברה – שתספק את כל הצרכים של הפרט, החמריים והרוחניים.

האם לא ידענו שהמשטר הקיים, משטר ההתחרות, הינן את האדם להתחרות ולשנאה? אנחנו, אנשי הקבוצה בארץ, עשינו צעד חשוב – עברנו להגשמה העצמית. אבל אין אנחנו יכולים לפרוק לגמרי מעלינו את עול הירושה, להשתחרר מהחינוך שקבלנו עד כה ולהשתנות תכלית שינוי. המתאשים אצלנו – מתאשים מרוב... אידיאליזם.

ידוע שהאידיאליסטים מסוג זה רואים תמיד את הרע יותר מאשר את הטוב, ומדוע לא נרע לגלות את הטוב ולהעריכו? מדוע לא נדבר עליו באותה המדה, שאנחנו מדברים על הרע? מרובות הן נקודות האור שבחינו וביחוד רבות הן בפנת הילדים אשר הם הערובה לעתידנו. אבל גם „הגדולים“ לא כל כך „רעים“, כפי שאפשר היה לדון על יסוד הבקורת התמידית שלנו.

באנו הנה צעירים, את ההיים לא ידענו, גם את האיש כמו שהוא לא הכרנו. איך ראינו את האנשים? האם בשעות החול? – הן רק ברגעי הג. בבואם להתארח, בטוילים, בעסקנות צעירה, ושלטה חברות וראגת איש לרעהו. מה פלא, אם היה נדמה לנו, כי כולם טובים?

בחיי הקבוצה נתקלים אנחנו אחד בשני מקרוב, (לא אגיד, שאנו מכירים היטב אחד את השני) ומתגלים לנו גם חסרונותיו של האיש, וה„טוב“ שבו עלול לפעמים להתחר מן העין.

ועוד קו בחיי הקבוצה, כאן מקבל „הטוב“ את בטויו כמלוי התפקיד. באחריות ובמסירות לעבודה, את האהד מכיא להתמסרות לעבודה – טוב לבו, ואת השני – מדה גבוהה של אחריות והכרת חובה, אבל התוצאות הן דומות. על חברים כאלה אומרים אצלנו: „מסור“, או „מסורה“, „פועל“, או „פועלת“.

טובה, או לא יהללום כלל, כי הרי את חובתם ואת תפקידם הם ממלאים. המושג „לעזור“ כמעט שאינו קיים בתוכנו, כי הרי אנו כל היום עובדים יחד, זאת אומרת – עוזרים אחד לשני, ואם ישנם מקרים מיוחדים של עזרה, אין אנחנו מרגישים בהם.

אביא דוגמה. ידוע מה רב הוא הסבל של האם, אם יהסר לה חלב להיניק את ילדה. אצלנו נהוג במקרים כאלה שהאמהות עוזרות אחת לשניה, והאם המיניקה את הילד של חברתה עושה זאת באהדה רבה. חברה שתשתמט ממלוי החובה או שתמלא אותה שלא ברצון, לא יסכה לה הרבר לעולם. פעם קרה שאם אחת שכחה להיניק את הילד של אם אחרת והלכת הביתה, וכשנזכרה – שבה מרחוק לבית-ההיניקות, בבוק ובגשם. על מקרה זה לא ירבו לספר, כי מצד אחד הרי זה כל כך טבעי אצלנו ומצד שני – אין אנו מרימים על נס כל מעשה טוב המראה על מוסריותו של האיש.

הפלת שלנו, הקם לזריעה בהורף בארבע בלילה ושב הביתה בשעה מאוחרת בערב, כלום אין הוא עובד באותה המסירות, שעובד האכר במשקו? החברה המבשלת בקבוץ בשביל עשרות ומאות אנשים, כלום אין היא עושה זאת בדאנה ובהתמסרות, כמו שמבשלת אשה בשביל המשפחה שלה? האם אינה מפליאה אותנו החברה המטפלת במוקדות הילדים שלנו בחרדתה לגורל הילדים? בכמה חבה ומסירות היא מאכילה ומשקה אותם ומטפלת בהם. האם כל זה אינו מעלה את האיש למרות שהוא הונך והורגל במושגים של „תכלית“ לו ולמשפחתו? והתברר במוכריות או בסידור העבודה, ה„עסקן“ שלנו, העמוס דאגה יומם ולילה – הינחל כבוד? הלא הוא רק מקלף יחסי הברים רבים אליו, ובכל זאת כלום לא ישא בעול?

יש מתאוננים, שאין ניכרת ידידות בין החברים, שאין איש בא לבקר את חברו החולה, ואמנם החולשה והעיפות שלאחר העבודה מונעות את האפשרות של בילוי זמן אצל ידידים. כל היום אנו נמצאים בין אנשים, ובערב יש רצון להשאר קצת מחוץ לחברה, לקרוא, לנח.

אחר מליקוי האדם הוא יחסו לרכוש הצבורי. נזכור בכמה מאמצים עולה לחברה – בצורתה הרשמית: העיריה, המדינה וכו' – לשמור על רכושם. רגיל אדם לבובו רכוש צבורי גם אם אינו מסיק מזה תועלת, בימי המלחמה ברוסיה. כשלא היו מורדי השמל בכל בית, היו הדיירים מדליקים את כל חמורות גם בלילה בשעות השנה, וגם בתוכנו שוכן עדיין אינסטינקט ההרס הנה. אבל כלום לא התקדמו הרבה? ביחוד אם נזכור את אשר היה ברוב הקבוצים לפני שנים אחדות בתקופת הכבישים.

יש בינינו המתלוננים על ילדינו כי יבשים הם ופורמליים מדי. הסרה להם הרגשנות שקנה בנו בימי נעורינו. ואנחנו שוכחים את יתדונותיהם: הרגל לעבודה, משמעת לקולקטיב, אהדות במלוי תפקיד, קשר הזק לטבע, אם כי בלי אותה הסנטימנטליות שאנחנו חונכנו בה. אין אנחנו יודעים את אשרנו ואנו עלולים לחפש את הדע גם בילדינו. הילדים הצופים הם – רגילים אנו לשמוע. ומי יבדיל בין הרות הילד, אומץ לבו, עוז נפשו – ובין „הוצפה“? האם אין במושגים אלה הרבה מהקונסרבטיביות?

יש בינינו המחפשים מומים גם בחיוב שבחינוך המשותף: מונים בנו כי אנו מקדישים יותר מדי תשומת לב לילדים, כי החיים הקבוציים נותנים לתורים את האפשרות בשעות ידועות להפנות רק לילד, והילד מרגיש אז כי הוא במרכז תשומת לבם וכי הוא אינו „מפריע“ להם. – הגם זאת לשלילה תחשב?

אין לחגיד שהכל טוב בקבוצה, אבל ברי לי: הרע אינו גובע מעצם צורת היינו כי אם מסבות הלני שלהם, ובעיקר – מהעניות והעיפות. אנחנו עניים, אין אנו יכולים עוד לספק את הדרישות המינימליות של הפרט, ופה מקור הרע.

אין חיינו החמריים קשים יותר מחיי משפחת פועלים רגילה בארץ. אך העניות הזאת תורסת את יסודות השויון בקבוצה, דוחפת את הפרט להשתמש בכספים הבאים מהחוץ, מהורים או מקרובים, ומכניסה פרוכני ציאליות לחיינו. הפרוכניציאליות, הרואה לא מה שחסר לנו, כי אם מה שיש לאחרים. – היא האוכלת בנו בכל פה. אולי היא מלווה את היי כל הברה קטנה, אבל בעיקר אינה גם היא אלא פרי העניות.

העניות שלנו מדכאה את הפרט, שוללת ממנו את היכולת לספק את צרכיו האישיים לפי ראות עיניו ולפי טעמו. העבודה הקשה, העיפות המדכאת, החום בקיץ, האוכל שאינו מוין, הוסר האפשרות לקבל חופש שנתי כדי לנות, להחליף כוח ולראות את הנעשה בארץ – אלה הם המעניות שמהם נובעים מצבי הרוח הקשים, רגשות ההתמרמרות והיאוש. אבל הן לא תמיד נחיה כך. פעם יהיו חיינו יותר מסודרים. יקנו בתים, תשוכללנה צורות המשק ויהיה יותר קל לעבוד וממילא גם יותר קל לחיות.

אנו שואפים שכל אחד יקבל לפי צרכיו, אבל מחוסר אמצעים מוכרה עוד השויון להיות פורמלי, האוכל למשל מתחלק למנות שוות – לבחור

ולבחורה, לעובד בעבודה קשה ולעובד בעבודה קלה. תנאי חיינו המצומצמים טרם אפשרו לנו להתחשב עם צרכיו המיוחדים של כל פרט. ירנח לנו קצת ויתוקן גם זאת.

מעציבה מאוד העובדה, שהאשה היא הגורמת בהרבה מקרים לעזיבת הקבוץ. היא הגמשת לחיים המצומצמים בחוג משפחתה. ערך דב בחיי הקבוצה לאשה, ועל הקבוצה להפנות תשומת לב מיוחדת לעמדת החברה בתוכה – בעבודה, בחברה.

ונהיה זהירים בבקורה. חיינו קשים הם ומורכבים ויצירתנו עוד בראשיתת היא. רבים גם הליקויים הטעונים חיקון. נגלה את הצללים, אבל נדע גם לראות את הטוב, להודות בו ולהעריך אותו.

עידו חרד

לילה בסבין

האשה במושב העובדים

אמנם רק שבע שנים עברו על צורת חיים זו, וקשה עוד להוציא מסקנות מסוימות: מה הוא המושב בשביל האשה, ואולם מה שהוא אפשר כבר לספר. הולכת האשה עם רעה למושב, והעבודה מתחלקת כאילו מעצמה: הגבר עובד רחוק מן הבית בשדות ועוסק בסידורים הכלליים של עניני המשק, והאשה עובדת בקרבת הבית. החלוקה הזאת אינה תמיד מדויקת, כי החברה שאינה קשורה לטפול בילדים קטנים, עובדת גם בשדה, וכן יש גם שהחבר עובד בלול ובגן; ואולם בדרך כלל נעשית העבודה במשק הבית על ידי האשה ועל-פי הכוון של האשה, ואני רואה את החלוקה הזאת כטבעית וגבוהה. רע ומר רק אם גם האיש וגם האשה עובדים למעלה מכוחותיהם ואין הפרי מספיק לקיום המשפחה. ואולם שאלה זו: איך להשיג במשק ההקלאי יותר פרי בפחות עבודת פרך – היא שאלת העם כולו והארץ כולה, ולא שאלת האשה דוקא.

ובזמן שהילדים קטנים מעטה היא עבודתה אשר תספיק האשה במושב לעשות מחוץ לבית: מעט עופות וחלקת גן מצומצמת, ואולם גם באותו יום שאין לי אפשרות לעבוד בגן, הרי אני בכל זאת מרגישה צורך להתראות אתו, להסתכל מעט בצמחיו ולראות אם נבט בו מה שנזרע, אם נקלט מה שנשתל. להקיף משק גדול ולהיות בקיאה בכל מה שנעשה

בו, דרושים כשרונות מיוחדים. אולם את המשק הקטן שבמשפחת העובד יכולה להקיף גם אשה בעלת יכולת בינונית. ורואה אני את החיוב הגדול בזה שהאשה מוצאת במושב הנאים המאפשרים לה להרגיש את עצמה אדם חפשי, ליצור את חייה לרצונה ולשאת את החיים האלה. ויותר מזה: התנאים במושב מכריחים אותה לכך, בהעמידם אותה מול פני החיים הקשים, בלי כל צל-סתרה עליה. אמנם חלק ואת היא נתונה בעול של עבודה קשה עד למאוד ובעול חיים קשים – אך אין לערבב את המושגים: קושי איננו שעבוד, ונחיתות אינה שהרור.

עיקר הקושי נמצא לפי דעתי בחוסר ההתאמה. השורר עדיין בין עבודתו ובין פרי עבודתו. אנו רתמנו את עצמנו בעול עבודה המרובה מיכלתנו, ואחר כל זה או מפני זה דלה התנובה, ואין היא מספקת את צרכינו הטי מצומצמים. אולי אשמים בכך התנאים המיוחדים לארצנו ואולי חוסר הנסיון שלנו – הן דור ראשון אנו להקלאות. כשמונה-עשרה שעות במעט-לעת אנו שקועים בעבודה במשך כל ימות השנה. בשום ארץ חקלאית אין כדבר הזה. לו יכולנו לעבוד בחקלאות 8-10 שעות ביום, כאשר עובדים חברינו בעיר, או גם בעבודה מקצועית אצלנו, כי אז לא היו חיי האשה במושב קשים ביותר. כי הן כל עיקרו של הקושי הנהו בזה שאין לה זמן להספיק לעשות את העבודה ההכרחית יום-יום במשק, בבית ומסביב לילדים.

אכן לא כל נשי המושב נמצאות במצב שזה. אשה שילדיה גדלו כבר והגיעו לגיל של בית-הספר, אינה עושה אלא את העבודה בבית ובמשק; בבית שוררת מנוחת נפש, העבודה קבועה ומסודרת; החיים שלווים, ולא אגוים אם אגיד שישנם כבר בתים יחידים במושב, שיכולים לשמש מצע לתאור אידיאלית מהי כפר עברי בארץ. אולם בבית שהילדים עודם קטנים, שם מרובה וקשה העבודה. כלילה לא תישן האשה למדי וביום אין לה רגע של מנוחה. חיי בהלה ממש. וכך יום יום במשך כל השנה. האשה משכימה קום ואינה יודעת במה להתחיל, בטפול בילדים או בטפול בעופות; ונוסף לזה, הרי לרוב אין גם אפשרות להכין לתקופה יותר ארוכה את הפרודוקטים הנחוצים לבית ולבעלי החיים. מוכרחים כמעט בכל שני ימים ללכת אל המחסן, לעמוד בתור ולהכות, ויש גם שצריך ללכת עם הילד לבית מרקחת, וגם שם לעמוד בתור ולהכות, והזמן עובר ומגיעה שעת הצהריים – והארוחת טרם מוכנה. ואם ישאר הגבר בשעות הצהריים בשדה, הרי על האשה גם לחלוב ולמסור את החלב. אם יתגבר רגש האם לילדיה – ולא תתלבנה הפרות בזמן.

החלב לא ימסר למחלבה, ויהיה הפסד בהכנסה ונוק במשק; ובגן אשר ליד הכית יעלו קוצים. ואם המסירות לעבודה תגדל – ויונח בהכרח הטפול בילדים. בראשית עבודתו במושב היו רבות כינינו אשר חשבו, שהטפול המשותף היה יכול להקל עלינו בהרבה, כל עוד חילדים קטנים; ואולם אחרי שחינו במושב כבר 7 שנים, גיבחנו שהטפול המשותף הוא בלתי אפשרי אצלנו, בשל המבנה החברתי של המושב. בקבוצה נעשה הטפול המשותף על ידי חברות הקבוצה עצמן, ובמושב נצטרך לשכור בעלות מקצוע; כי לא יתכן שהחברות המושב תעזובנה את משקיהן ותלכנה לטפול. המשכורת למטפלות בילדי הקבוצה היא רק בצרכי האוכל הנוצרים בקבוצה, וכמובן גם במעט כסף מזומן לצרכים אחרים, ואולם המשכורת למטפלות בילדי המושב תהיה בכסף מזומן לפי דרגת המשכורת. יוצא על-כן שמצד אחד היתה האשה במושב משתחררת מטפול בילדים, ומצד שני היתה היא משתעבדת להוצאה גדולה. שבשום אופן לא היתה יכולה לשאת אותה.

ולא צריך גם לשכוח שבשנים הראשונות לקיום המשק אין לאשה עבודה פרודוקטיבית המכניסה הרבה. כל עוד ההשקאה אינה מסודרת והלולים אינם בנויים, רבה אמנם עבודת האשה, אבל הכנסותיה קטנות. וגם אחרי שעוברות שנים והמשק הולך וגבנה והאשה מסתגלת לתנאי חייה, מתגלה שחוצאות המושב הן גדולות ורוב החברים אינם מספיקים לסלקן ונשארים חייבים מסים לועד משנה לשנה. ואיך אפשר לחלום על הוצאה גדולה זו אשר ידרוש מוסד לטפול משותף במושב? נוסף לכל אלה ישנן רבות בקרבנו שלבן אינו הולך אחרי הטפול המשותף גם מטעמים נפשיים.

והתנאים אשר בהם עושה האשה את עבודתה עוד מוסיפים קושי. על דעת איש לא יעלה לגדל בקר בלי רפת או לחרוש בלי מחרשה. אבל שאפשר לגדל עופות בלי לול ובלי חצר – זה כנראה מתקבל על דעת רבים. האשה מבזכות הרבה זמן וכוהות לעבודות בלתי פרודוקטיביות כמשך שנים ושלוש השנים הראשונות לקיומו של המשק. כשחיא באה להאכיל את דוגרותיה ואפרוחיה, עליה להפש אותם על פני כמה חצרות של שכנים. היא זרעה ושחלה בגן בלתי מגודר – ובאו פרות ועופות ותבלו את מעשי ידיה. היא מכבסת את כביסתה תחת השמש החלוטה באין כלים מתאימים. היא גם אופה את לחמה בתנאים קשים למאוד. לו היתה חהבנה שמשק האשה צריך להיות מסודר לא פחות ממשק הגבר, אפשר היה להגאל מהרבה סבל מיותר ומחוסר טעם; אולם בתנאים של היום הולכת האשה ונחפכת לגוף עמל, מחוסר יכולת להתעניין

ולשתתף בהיי חברתנו או ליחנית מעולם הספרות והתרבות. אינה קוראה לא עתון ולא ספר – מקוצר רוח ומעבודה קשה.

ואמנם נכון שגם הגבר במושב אינו קובע עתים לתורה וספר, אלא מושך בעול העבודה יומם וליל; ואולם הכנתם הקודמת של הגברים עולה על זו של הנשים והיא עומדת להם גם בשנות עבודתם הקשה. רבים מן החברים לא הצטרפו כלל ללמוד את השפה העברית ואת ספרותה וגכנסו ישר לכל ההיקף של הויתנו ותרבותנו. מה שאין כן ההברות שלנו... ולאשה הן ישנם עוד גורמים מיוחדים המונעים ממנה את היכולת של הסתגלות מהירה לתרבות חדשה. האשה היא האם לילדים קטנים, היא לא רק עסוקה בהם, אלא כל חיותה שקועה בהם. ואולם האיש אם גם יתמסר לעבודתו ולילדיו, הרי סגולה מיוחדת לו – להשתהרר ברגע שהוא מפסיק את עבודתו. בבת אחת הוא עובר לעניינים אחרים, חברתיים ותרבותיים, ורואה את עצמו שליט בהם. כאילו לא יצא מהם כלל.

ובנידון זה אין כמדומני הבדל רב בין האשה במושב לאשה בקבוצה. בין אם הילדים נמצאים בטפול המשותף ובין אם כל דאגתם רק על האם – אכן יש ואני הושבת כי לוא נכנסה האשה לחיי המשפחה ברכוש רוחני שזה לרכושו של הגבר, אזי היתה יכולה לתת את דעתה לערכים רוחניים גם אחרי היותה לאם.

אם לא יבוא שינוי בחיינו ישפיע הדבר גם על הדור הבא. כי הלא במושב מבליים חילדים את רוב זמנם בחברת האם. והם רואים אותה רתוקה מחיי חברה וספר.

ורוצה אני עוד לנגוע בשאלת העזרה ההדדית בין גשי המושב. התבוננתי במציאות חיינו וראיתי כי מקרים קשים ביותר, מקרי מהלה וחולשה קרו בעיקר אצל החברות, אשר ילדו ילדים אחדים במושב. והנה לאשה כזאת אין כל אפשרות להבריא אם לא תכנס לבית חולים או לבית הבראה. אולם מי יטפל אז בילדיה? העזרה ההדדית הנהוגה במושב – כשככל יום באה חברה אחת לעזור לחולה – היא לא תסכון. אסור בהחלט להסכים, כי בכל פעם תבוא אשה אחת לטפל בילדי האם החולה. מוכרחים איפוא להשתמש בפועלת שכירה על חשבון העזרה ההדדית. גם זה אינו רצוי מכמה וכמה טעמים. יש בזה גם משום פרצה בעיקרון של עבודה עצמית. מוטב היה לו התקיים מוסד ילדים משותף לכל המושבים בשביל מקרים כאלה. מוסד כזה בשביל הישובים בעמק היה יכול להסדר על

יד בית החולים המרכזי של קופת חולים והיה מתכלכל על ידי ועדי העזרה ההדדית שבמושבים. מועצת הפועלות צריכה לטפל בשאלה זו, לעבד תכנית ולהציעה למוסדות המתאימים.

ומסופקני אם קרוב היום, בו יונח לנו מכל סבל חיינו. ואולם כעבור מספר שנים יגדלו ילדינו, משקנו יתבסס, אז יונח לנו. בנינו ובנותינו אשר גדלו אתנו פה – הם יהיו את המשפחה העברית, המשורשת במכורתה, בחוג של חורים, אחים ואחיות, אם בתוך נקודה ישובית אחת או בנקודות שכנות זו לזו... ואז תפתרנה מאליהן חרבה שאלות, אשר היום לא גמצא להן פתרונים עם כל התהבטותנו בהן.

בנהלל

שושנה רכטהגר-יפה

בנהלל

בהתבונני כעת אל העבר הקרוב, אל שבע שנות חיים בנהלל, רואה אני כי גדולות לא עברו עלינו, אבל גוצר בידי אדם לא מעט. זוכרת אני, איך גרגיר אחר גרגיר הלכו ונערמו לעינינו על גדות הנחל גבעות-חול נישאות; כך גם בחיי, בשנים האחרונות האלה, מגרגירי עמל מפרך הוקם משק בעל-פרצוף עצמי, הוקמה משפחה אשר דמות לה ומסורת לה משלה. יתכן כי מגוימה אני בשעה זו של חשבון הנפש, אבל מרגישה אני בבהירות שכל חשנים האלה לא שכחתי, ולו אך לרגע, כי אם, אשת-איש ועקרת-בית אנכי.

נהלל כולה – לא על פי הרצון של מישהו, אלא על פי עצם מחותח – בנויה וקיימת על יסודות-משפחה. אולי יראה מוזר הדבר, שאנשים אומרים לבנות בנין חדש על יסודות שהחלו להתמוטט, אך חיי נהלל נבנים על אשיות-משפחה, ואין זה מבליע את האשה אלא מבליט אותה.

מבנה החיצוני של נהלל – מרכז והיקפו – יכול לסמל את חיינו במרכז משתקפים ההיים החברתיים; שם מקום האספות הכלליות, ישיבות הועדות חשונות, שם פותרים פרוכלימות, מאשרים תקנות. שם מציאות האשה אינה ניכרת. העיגול מחולק תאים, תאים, וכל תא – משק נבדל. וכאן עשירים הם ורחבים חיי האשה.

אמנם לא מן הרגע הראשון להוסד נהלל נברא עולם-האשה המיוחד הזה. היתה תקופה קצרה של היים משותפים, תקופת הצפייה לחלוקת הקרקע. אולם את התקופה הזאת איני מביאה בחשבון, כי רק לאחר עלות המתישב על אדמתו מתחילים חיי נהלל הנאמנים.

אותה שעה ישבה ועדה נבחרת ביום ובלילה ועסקה בעיבוד תכניות, בקשת פתרונים, הנחת יסודות לחיים חדשים, חיי כפר עברי. השתתפותה של האשה לא היתה ניכרת בכל המאמצים האלה.

שורת צריפים המרוחקים זה מזה עשרים מטר ודומים מאוד זה לזה, מסביב הכל חשוף, לא גדר, לא עץ, ובכל צריף משפחה על תינוקותיה ועל משקה - זאת היתה התקופה הקשה ביותר, ביחוד לגבי האשה. הגברים עבדו יחד, יָבְשׁוּ בצות, - מפעל עצום לפי היקפו ותוצאותיו, - חרשו שדות שלא סומנו עור. התקציב טרם נתקבל, הפרות טרם נקנו, גינת הירק לא גודרה ומים אין.

הפרודוקטים ניתנו לפי מספר הנפשות בכמות זעומה. גם על טיפת שמן ונפט הודנו. להשיג את כל הדרוש, להאכיל את הילדים, לקושש עצים, לחמם מים לכביסה ולרחיצת התינוקות, לרחצם ולהשכיבם לישון, לסתום את הפרצות והחורים בחלונות ובקירות, - וכבר עבר היום, יום עמל מִיָּגַע ובלתי פורה. ואחר זה, בשכבך במטה, עולה המחשבה, - מחר להתחיל מבראשית, ויש כי יטריד ההרהור: מהו הכוח, אשר יאִלֵּצני לעמוד יום יום על משמרי הענינים הוצערים הפרטיים האלה? איה החוט המקשר? והאם אמיץ הוא דיו? התקופה הזאת היתה קצרה ביחס, אבל זכרה חרות כי כזכר יום חמסין אין-סופי בעמק הירדן.

עבודת-אשה הראשונה שנשאה פרי היתה גידול אוזים. מדוע דוק אוזים - לא ברור לי עכשיו, אבל אז נאחזנו כולנו ברעיון הזה מתוך התלהבות. כמדומני שבסך הכל נחת מרובה לא שבענו, על כל פנים לא אנוכי. האוזים אוהבים חוש, אי-סדר, חברה. להכניסם ערב-ערב הביתה, להבחין בין שלי לבין זרים - מלאכה לא קלה היא ולא נעימה. אמנם לפעמים בצאתי בלילה אל החצר, בראותי בהרות לבנות על רקע האופל, בשמעני את הגעגוע הגרני - היה גל-תוחלת חמים מצף את הלב. היתה זו ברכת-שלום ראשונה מאת המשק המבצבץ ועולה.

חלפה תקופת הפעולה אשר אין אתה יצירה וסיפוק. בהתקבל התקציב הראשון התחיל המשק להתקדם במהירות. נקנו פרות, אמנם פרות ערביות

שאינן שופעות חלב, אך בכל זאת הרי פרות הן וגעיתן נשמעת והחלב מלבין בקדרות. היו בונים ומתקנים, מגדלים תרנגולות ותרנגולי הודו; נוטעים גנים וכרמים; עודרים, שותלים ומשקים את הירקות. הכל מסביב רתח. הכל קָמָה, הכל תבע ידים ותשומת לב. העבודה בלעה את כל המחשבות, את כל המאויים.

שנות גידול וצמיחה יש לקרוא לשנים האלה. גדלים הילדים, גדל מספר הגולגולות ברפת, מתרבים העופות בלול, שואפות אל על צמרות העצים בגן, מתרחבים ומתפשטים שריגי הגפן בכרם. מרחבי עבודה נאמנה, יוצרת, נגלו לפני האשה.

נהלל

ד. ד.

משק הפועלות בנחלת-יהודה

לנו, חלוצות העליה השלישית, היה קשה להבין את תנועת הפועלות בארץ. המהפכה הרוסית, אשר חונכתי בה, פתחה בפני האשה העובדת אפשרויות גדולות של עמדות צבוריות - כלכליות ותרבותיות. נדמה היה, כי קלו כל המחיצות בין עבודת הגבר ועבודת האשה. על כן נפתחתי כשמצאתי בארץ ארגון מיוחד לפועלות ומשקי הכשרה מיוחדים. אם כל הענפים המצויים במשק הפועלות ישנם גם במשקים הכלליים - למה באה ההכשרה המיוחדת? ורק המציאות הארץ-ישראלית למדתני לשנות את דעתי. לי עלה הלימוד הזה בזמן קצר בערך, בחצי שנה. ויש חברות שהוא אינו ניתן להן אלא אחרי חרבה שנות היים ועבודה בארץ.

בבואי ארצה הלכתי לעבוד לאחת הקבוצות בגליל. וגדול היה מסח נפשי בהנכחי מה מצומצם הוא תחום העבודה של החברה בחיי המשק ומה קטנה השפעתה. המצב הזה עורר בי ספק: אם בכלל מצדיקה החברה את קיומה בקבוצה, והמכסה היא בעבודתה את ההוצאות שהיא גורמת? האם לא כדאי יותר לשוב לעבודתי הקודמת, לעבודת ההוראה, שבה אוכל להיות יותר פרודוקטיבית ולא ארגיש בהכדל זה שביני ובין חברי למקצוע? הוצע לפני לעבור לקבוצה אחרת, יותר גדולה, שבה אוכל לשוב לעבודת החינוך. קבעתי מועד לתשובתי ונסעתי לתל-אביב. בדרך סרתי למשק הפועלות

בנחלת-יהודה. עבודת החבורות במשק עשתה עלי רשם כביר. ראיתי כי הן ממלאות בעצמן את כל העבודות והתפקידים האחראיים. כתברים במשק הכללי. החלטתי לנסות את כוונתי מחדש בחקלאות. החברה ח. צ., שעמדה בראש המשק, הציעה לי לקבל על עצמי גם את הוראת השפה העברית לחבורות והסכמתי.

תנאי העבודה במשק היו קשים. חברה אחת היתה מתרועעצת כל היום בועד המושב בעסקי המים, ואני ועוד חברה היינו טוחכות בפחים את המים מהחביות לערוגות מן הבוקר השכם ועד שעה מאוחרת בערב. כשפרץ איוה סכסוך בין ועד המושב ובין קבוצת הפועלות, היה תמיד ראשית מעשהו של הועד – להפסיק את המים ולענוש את השתילים הרכים בצמאון ויובש. והחבורות היו אובדות עצות. היו ימים שהובלנו מים בעגלתנו מראשון-לציון להשקות את המשתלה, הפרות והעופות. ימי הקיץ היו יגעים מאוד וספוגי צער, ורק בימות הגשמים התלפנו כוח.

למרות כל אלה היתה עבודתנו היה ורבת תוכן. אכרי הסכיבה היו באים לראות את עבודת החלוצות והיו מספרים בשבחה. מהרה יצאו מוניטין לקבוצת הצעירות, שהקימה משק למופת. ביחוד הרהיבה המשתלה עין רואים. בלב החבורות נשתרשה ההכרה שהן יוצרות מפעל לזוגמה וסוללות דרך לאשה העובדת בארץ.

אחרי יום העבודה עסקתי בערב בהוראה. הומר ללימוד העברית שימשה לנו ספרות העבודה בארץ. העבודה והתורה השלימו זו את זו: בלימודים מצאנו הך להרגשותינו כמשך כל יום העבודה.

בחורף מברנו את כל השתילים והמאון המשקי נגמר ברוח. המטרה הושגה – המשק נושא את עצמו.

לולא האוירה רוויה ההתלהבות ולולא האמונה בעתיד המפעל – לא היינו עוצרות כוח להתגבר על המכשולים המרובים, כי גם אדמה חסרה למשק. ברישות המשק היו רק 25 דונם אדמה של הקה"ק; וסמוך למשקנו היו עוד ששים דונם שהקה"ק צריכה היתה לקנות. – ולעת עתה היינו נאלצות לחכור אדמה מערבים או מאכרי ראשון-לציון. פרשת קניית האדמה למשקנו היא ארוכה מאוד ומעטים דוגמתה בתולדות משקי הפועלים בארץ.

מיום הוסד הקבוצה, בשנת תרפ"ב, ניהלה חברת הכשרת הישוב מר"מ בדבר קניית האדמה. בכל שנה עלה מחיר הקרקע. הקבוצה כתבה וחזרה וכתבה תזכירים למרכז החקלאי, להנה"צ ולקה"ק. לעתים נדמה היה

לנו כי לשוא כל עמלנו. בינתיים עברו שנים של צפית חנם, המצב הכלכלי והמשקי של המושב נעשה קשה מאוד. הסכסוכים והמריבות שבאו בעקבות המצב הביאו רעה גם עלינו, ולעתים קרובות, טרם הספקנו להתחיל בהשקאה – היו מתפרצים אל משקנו מאנשי המושב וסוגרים את הברזים. ואינו כי הענף העיקרי שעליו בנוי המשק – המשתלה – בסכנה. שלחנו שתי חבורות לירושלים אל המרכז החקלאי ואל ההנה"צ בדרישה תכופה לבנות לנו ברכת מים מיוחדת. הפעם מלאו את דרישתנו. נבנתה לנו ברכת ברזל, כדי שאפשר יהיה להעבירה ממקום למקום, כי נקודת הבנינים טרם נקבעה אצלנו. את הבכרה היינו ממלאים על פי רוב בערב והיא היתה מספיקה לנו מים לשנים-שלושה ימים. הוקל לנו. אבל השאלה היסודית, שאלת הקרקע, עדיין רחוקה היתה מפתרון. והמר"מ נעשה מיום ליום יגע יותר. במשך שלוש שנים הוכפל מחיר הקרקע והקה"ק לא הסכימה למחיר הגבוה. הצענו שינכו את ההפרש במחיר הקרקע מתקציב הבנין של המשק. אחר עמל רב ואחרי טפול ממושך, נגמור המר"מ וגקנתה האדמה. בכליון עינים חכינו לקיץ. למען חרוש את אדמתנו החדשה חרישה עמוקה ולמען הרחיב את המשתלה וגן הירק, אף לנטוע פורדס וכרם ולהקציצ שטח לגידול הציר לצרכי הרפת והלול. עם קניית הקרקע כאילו צמחו לנו כנפים. נעשה קל לחיות ולעבוד. אני לא הרגשתי כי מקום עבודה זה הוא זמני בשבילי וכי בעוד חצי שנה יהיה עלי לעבור למקום אחר, קבוע עבודתי כאן היתה לי לעיקר, והעבר אף העתיד היו תפלים לגבי העיקר הזה. מי יודע? אולי היתה הרגשה מתהת לסף הכרתי כי עם סיום עבודתי כאן, בעברי למשק הכללי – אגלע באפרט שלו ובמסורת שלו, ותסתלק ממני שמחת העבודה היוצרת.

בינתיים התמנו על ההזדה בדבר חרישה עמוקה. והנה קמו אנשים מאנשי המושב והשפיעו גם על יתר החברים לבל יתנו לנו לחרוש. כי הנה המוסדות לא ידאגו להם ולא יתענינו בקניית קרקע נוספת להם; ועוגן הצלתם היחידי הוא – להסריע לנו לחרוש, עד אם יקנו קרקע גם עבורם...

ביום בוא הטרקטור למשקנו יצאו כל חברי המושב ולא נתנו לטרקטור לזוז ממקומו. לא הועילה גם התערבותם של מוסדות ההסתדרות. הטרקטור עמד ימים אהדים בשדנו מבלי לחרוש, ואחר-כך שב כלעומת שבא. בביחנו היה אבל, נופצו התקוות!

כעבור שנה חרשו את האדמה, והעבירו חלק ממנה למושב. רק אז התחילו להגשים את התכנית הקבועה למשק.

משק הפועלות בפתח-תקוה

ראשיתו של משק הפועלות בפתח-תקוה קשורה עם הקורסים לגידול-ירקות ולבישול שנוסדו בסוף שנת תרפ"ב על יד מטבח הפועלים שבמושבה. בשעורים זהם התרכזו חלוצות שרצו להכנס לעבודה חקלאית. בעזרת המרכז החקלאי ובעזרת הלואה קטנה שהושגה מנעד המושבה חכרו חלקת אדמה בעין-גנים לגן ירקות, ושתי פועלות מנוסות ועשר הדשות התחילו בעבודה. הן עבדו בהילופין במטבח ובגן והתקיימו כולן על שכר עבודת המטבח. אבל האדמה דרשה זבלים הרבה. ההשקאה עלתה ביוקר – והאם כדאי להשקיע כל כך הרבה עמל והוצאות באדמה חכורה? הקבוצה החלה לחפש לה חלקת אדמה משלה. היא באה בדרישה זו למוסדות המישיבים, ובשנת תרפ"ד הכירו המרכז החקלאי והמחלקה להתישבות בצורך ליסד משק פועלות בפתח-תקוה. אחרי חיפושים רבים ומשא ומתן ממושך נרכש ככספים שנוכו מהתקציב אשר נקבע לקבוצה בשנת תרפ"ד כרם שקדים בן 44 דונם.

לאט לאט עברנו לחלקת. חמש עשרה חברות היינו. הצורה החברתית אשר בה יבחר המשק לא היתה עוד ברורה לנו. זכורה לי אספה אחת, שבה התחבטנו יחד עם המרכז החקלאי בשאלה זו: מה תהא צורת משק הפועלות בפתח-תקוה? קבוצה או חות' לימוד? החברות ההדורות רצון לנסות את כוחותיהן ביצירה חקלאית עצמית – עמדו על צורת הקבוצה.

באחת מפגות הכרם בין העצים נחקעו היתדות של שלושת האהלים הראשונים. נעקרו עצים חולים ובשטח שנתפנה סודרה משתלת עציצים. חלקה קטנה הוקצעה לירקות.

ההשקאה נעשתה במשפכים, בי לא היתה לנו ברכה, ואת המים קבלנו בזמן הראשון מעין-גנים. יום-יום היינו אוספות בחביות את המים כדי להכטיח לנו את ההשקאה למחר.

החלטנו לעקור את עצי הכרם שברובם היו הולים, ולחרוש חרישה עמוקה את כל החלקה. סרם הספקנו להתחיל בדבר באו ימי הגשמים שהפכו את כל אדמתנו לכבזה ורק לפני הפסח יכולנו לשוב למקומנו.

עובדה הכנית, נקבעו החלקות והחילוני לבנות ברכה למים. בכספים שקבלנו מההנהלה הצינית על חשבון תקציב תרפ"ה בנינו צריף לחדר האוכל ולמטבח ולולים, נבנתה גם רפת של ביטון. בסוף השנה קבלה ההלקה את צורתה. הרגשנו שאנו אחראיות למפעל חדש, ועלינו להוכיח לעצמנו ולאחרים כי נוכל בעמל כפינו לבנות משק חקלאי הנושא את עצמו.

באופן הדרגתי התפתחו הענפים במשק במשך חמש שנות קיומו. ענף ענף והיסטוריה שלו.

המשתלת היא הענף העיקרי. בשנה הראשונה התחלנו בשתילי סרק: אקליפטוס וקוארינה. הקרן הקיימת הומינה את השתילים ליעור מקומות שונים בארץ. כעבור זמן-מה גידלנו גם שתילי ציטרוסים ועצי פרי שונים. משתלת עצי הפרי נחרבה על ידי מזיקים שבאו מכרמי השקדים החולים. הקרובים לחלקתנו. אבל במשתלת הציטרוסים היתה ניכרת כבר בשנה השניה לקידם המשק התקדמות גדולה. עם ריבוי העצים והתפתחותם חדרנו אל השוק וכבשנו לנו עמדה יציבה.

ברפת התחלנו בשתי פרות, ועתה יש לנו שמונה. תנובת החלב עלתה עד 3000 ליטר לפרה באופן ממוצע. החלב נמכר בשוק המקומי. התקדמות המחלבה תלויה בהזולת המספוא. רכשנו חלקת אדמה גוספת הנוחנת לנו את האפשרות לגדל מספוא ירוק בהשקאה.

תלול התפתח בשנים הראשונות. אך בשנת תרפ"ו פרצה מחלה וגרמה לו נזק רב. רק בסוף שנת תרפ"ז התחזק הענף הזה מחדש.

גן הירקות עדיין מביא הפסדים. הסיבות רבות: אין האדמה מספיקה. רבו מחלות הקרקע ואין אפשרות לסדר מחזור זרעים קבוע. היבולים קטנים. וירק הגן אינו מכניס את הוצאות העיבוד המרובות.

רבים הם פגעי הטבע למיניהם ומרובים הם גם חבלי העובדת הבלתי מנוסה. אבל כבר בשנה השלישית למשק – לא היה לנו כל ספק באפשרות קיומו. ואם נמצא דרך לחקן את הליקויים – עיכובי התקציב, חוסר אדמה, חוסר מים. וחוסר הון הזור – ומצאנו דרך לביסוס.

כיום זקוק המשק לתקציב לשם גמר התכנית שלו. חסר גם בית לדירה; אנו נודדות מדי פעם מהלולים לאהלים ומהאהלים לצריף.

אנו משתדלות שהחברה חדע את המתהווה בכל ענפי המשק. על יד השולחן מדובר על כל עניני העבודה. האספה הכללית יחד עם המרכז החקלאי קובעת את תכנית העבודה לשנה. היא גם מקבלת חברות חדשות ודנה על חלוקת העבודה. הועדה המנהלת נבחרת באספת חברות אחת לשנה.

אחת השאלות העיקריות בארגונו הפנימי של המשק היא שאלת הקביעות במקצוע. לימוד המקצוע סבל מזה שהחברות מתהלפות כל שנתים. בראשית העבודה חיינו צריכות ללמוד את כל המקצועות אשה מפי רעותה. בעזרתה הקטנה של תחנת הנסיונות, ומפי האכר. בהמשך השנים למדנו מהנסיון.

מההסתכלות ומהרשמים בעבודת המעשית, ומסרנו את נסיונו לחברות שכאו אחריו. לא נקבעה עדיין במשקי הפועלות השיטה להקניית דעת המקצוע בעזרת הרצאות וספרות מקצועית. כאן צריכה לבוא פעולה ממשית מאת תהנת הנסיונות. ההברות הרוכשות את ידיעת המקצוע צריכות לקבל על עצמן התחייבות לעבוד שנים אהדות רצופות במשק כדי לכוון את החברות החדשות.

משק הפועלות בפתח תקווה

ריבה ומלכמקי

משק הפועלות בשכונת ברוכוב

בקצה שכונת ברוכוב התקיימה על אדמת קרן הקיימת קבוצת פועלים. מפני סיבות שונות לא הצליח משקם ועמד להתפורר. הכרות אחדות של מועצת הפועלות הציגו למסור את המשק הזה לקבוצת צעירות. הקבוצה הקטנה שנכנסה למשק היתה בת שש חברות שעבדו בכביש רמת-גן ועלו ארצה רק לפני זמן-מה. הה' לאה מירון קבלה על עצמה את הנהלת המשק. האיננוטר שירשה קבוצת הפועלות היה קטן ורע: רפת רעועה, פרות – אהת דלה מהשניה, פרדה ששנותיה כשנות מתושלת, כלים שכורים ושרידי משתלה. הוסר כל בנין לדירה, וגוסף לכל – פנקס של חובות. ההלקה היתה בת 80 דונם. את המים היו מקבלים מהשכונה הקרובה בשעות ידועות.

הקבוצה קבלה את המשק בחודש אדר תרפ"ג, אבל ההנה"צ הכניסה אותה לתקציב ההתישבות רק בהודש תשרי תרפ"ד; את האמצעים למחצית השנה הראשונה השגנו ממחלקת העבודה של ההנה"צ, מקפא"י וממקורות אחרים. נטינו אהלים בשביל החברות והתחלנו לדאוג להקמת בנין חדש לרפת. מכרנו את הפרות הזקנות והחלפנו אותן בטובות. פנינו לעזרה למשק הפועלות בנחלת-יהודה, ומשם שלחו אלינו פועלות מנוסות בעבודת הרפת והמשתלה ומהן קבלנו את החדרכה הראשונה. נגשנו לסידור משתלה, בעיקר של עצי יער, על סמך ההומנה של הקרן הקיימת. המשתלה הצליחה מאוד והכנסתה כסתה את כל הוצאות הקבוצה. עוד בקיץ התחלנו לבנות את הרפת. רצינו להציל את הפרות מגשמים וקור. אכן, עד הגשם הראשון עלה בידנו לגמור את הבנין. לנו היה טוב גם באהלינו ולא העזנו לחשוב על בית.

בחורף התחילה הקבוצה לגדול והרגשנו הוסר באדמה. חכרנו 80 דונם אצל שכנינו. או ההלה הדאגה לזריעת תלתן ולשכירת סוסים. כל צעד היה כרוך בקושי רב.

לא ניצלנו גם מסגעים רעים. קנינו חציר והעברנו אותו לצריף. כמה סערה, הרימה את הגג מעל הצריף והחציר עף לכל עבר. אז סחבנו אהלים וכסינו בהם את הצריף. בליל גשם אחר נסלו כל האהלים שגרנו בהם וכל אשר אתנו נרטב וכוסה בשלל צבעים. מוכרהות היינו לחפש דירות בשכונה. אולם שכונת ברוכוב כידוע אינה משכירה דירות על פי תקנותיה. נמצאו חברים בשכונה שמסרו לנו חדירים בבתיהם חנם. בהורות אהדות עברו אז לגור בשכונה. המשק גדל ותמיד הסרו לנו ידים עובדות ותמיד עמדה השאלה איך לקבל הברות חדשות, – ומקום לגור אין.

והליקוי הכי גדול בעבודתנו היה חוסר מים תמיד. כמה מרץ וכמה כוחות היינו מוציאות כדי לקבל מעט מים גוספים ותמיד היינו מוכרהות להצטמצם בעבודה, אם כי השוק דרש מאתנו הרבה תוצרת.

בחורף חפרנו בעצמנו בור וכל זמני ועשינו חלקה קטנה של בחר. גוסף לנו עוד ענף – גידול עופות. החבר פרידמן, שמחלקת ההדרכה קבעה אותו למדריך בגידול עופות, נגש במרץ רב לעבודתו. אינקובטור אחד קבלנו ע"י קפא"י, בנינו לול גדול ושנים קטנים. הענף הצליח מראשיתו.

בפסה תרפ"ד היינו כבר 18 חברות. בקיץ הגדלנו את המשתלה עד כמה שהרשו לנו המים ו"ריב" תמיד היה בין "המשתלה" ו"הגן", כי כל חברה היתה מעוניינת בשכלול הענף שלה.

קרן הקיימת קנתה לנו עוד 50 דונם אדמה. ואחרי הרבה עמל עלה בידנו להשיג את האמצעים לתרישה עמוקה. התרישה אחרה מאוד, ובשל איחור זה נשאר לנו לנחלה אינג'יל כודד, שעד היום טרם הצלחנו להפטר ממנו. המשתלה הצליחה מאוד גם בקיץ השני וכסתה את רוב הוצאות של הקבוצה.

דרישת המשק למים גדלה. אנחנו סבלנו לפעמים גם מחוסר מ"שתיה בשבילנו ורק אחרי שהודענו בתוקף כי נהיה נאלצות לעזוב את המקום, הושג הכסף לבנין ברכה של 50 מטרים מעוקבים, שהוקמה במשך החורף. אז היתה הרוחה. ניתנה לנו האפשרות להרהיב את פעולתנו, קבענו 20 דונם לגן ירק, 12 דונם למשתלה, שעלתה עתה גם באיכותה. עבדנו תמיד לפי דרישת השוק, הגדלנו את שטח הציטרוסים וגם התחלנו לעסוק בגידול פרחים וצמחי בית. בענף האהרון הסר לנו נסיון וגם תנאים מתאימים – סוכות של זכויות

ומקומות של צל. סוכה אחת כנינו והיא תיכף נמלאה צמחים. בסוף השנה השניה כבר היו לנו: רפת, 5 לולים, ברכת מים, צריף לדירה, אדמה מעובדת ולא מעט נסיון בעבודה. מספר ההכרות הגיע ל-24. את העבודה חלקנו כך, שכל חברה היחה בוחרת לה ענף להתמחות בו. מלבד זאת, היה מוטל על כל אחת לעבור ברפת לא פחות משנה ובמטבח לא פחות משלושה חדשים. בחג הסוכות בשנת תרפ"ו יצא המחזור הראשון. לא קל היה לחברות להסדר מהמשק וגם למשק קשה היה לותר על ההכרות הראשונות שלו. לא ברצון נתנו להן ללכת. אמנם, טרם שיצא מחזור זה נכנסו כמה חברות חדשות במקומן.

את החורף תרפ"ו הקדשנו בעיקר לנטיעה. בימי הגשמים יצרנו את הואדי ונטענו בו כ-2000 אקליפטוסים. הואדי הזה מקיף את אדמת המשק משני עבריה. המקום היה שמם ומכוסה עשב בר. החברות עקרו את העשב, שגכוהו היה כנראה אדם, ונטעו עצים במקומם. עכשיו מתנוססים שם אקליפטוסים בגובה של 4-8 מטר. נטענו גם שדרת כרושים סביב הואדי וכל הנטיעות עלו יפה. בחורף ההוא הנהנו את אבן הפנה לבנין בית לקבוצה והתקרבנו להגשמת התכנית שהתנינו לנו. מספר החברות גדל עד 30. הבית נגמר בסוף השנה השלישית ואז כבר הגיעה שעתן של כל החברות הראשונות שהתחילו בבנין המשק לעזוב אותו. הלוף זה של משמרות גרם לא מעט להמעטת הכנסותיו של המשק. מצב הענפים בשנה הרביעית - שנת תרפ"ז - הורע, והתחיל להיות מורגש חוסר באנשים קבועים בענפים.

החברות רכשו להן הרבה נסיון בעבודה מעשית והיתה להן האפשרות לפתח את כשרונותיהן ואת עצמיותן. הורגש דק חוסר בהדרכה עיונית ובחיים רוחניים. כמובן זה הטאו לנו גם המחלקה להדרכה וגם ועדת התרבות. אחרי עבודה של שתיים-שלוש שנים יוצאת החברה את המשק בלי הכשרה מדעית ובלי אפשרות מספיקה לקבל אחר כך על אחריותה עבודה שלמה. אמנם מחלקת ההדרכה התחילה בהרצאות מקצועיות, אבל ההרצאות היו בודדות וברכה רבה לא היתה בהן לחכרות. מן הראוי היה ליצור מקום מיוחד להשתלמות בשביל חברות שעבדו עבודה מעשית במשקי הפועלות והן רוצות להתמחות במקצוע. גם ספריה מקצועית טרם סודרה. אולי אשמות גם החברות, שלא דאגו לספק מזון רוחני לעצמן. אכלו אנו היינו יותר מדי שקועות בעבודה. אם נסכם נראה: הודות להצלחה המשקית שלנו עלה בהרבה ערך עבודת החברה בענפי המשק החקלאי. גדלה הדרישה גם בקבוצים וגם במשק

הפרטי לחברות שחונכו במשקי הפועלות. אולם הרבה הסר עוד לשכלולו החיצוני והפנימי של המשק. תנאי העבודה הם עכשיו הרבה יותר קלים, אבל איכותם של הענפים ירדה ומורגש חוסר בעליה הדשה, בהברות הזקוקות להכשרה ובאנשים קבועים היודעים להכשיר.

משק הפועלות בשוכנת ברוטב

רות הררית

קבוצת טבק*

כשקבוצת פועלות בתל-אביב שקראה לעצמה בשם "דבורה" גמרה לבנות את בית מ. העמדה לפני החברות שאלת עתיד הקבוצה. קשה היה להן לותר על העמדה האהרונה של הפועלות בבנין. אבל העבודה בעיר הלכה ונתמעטה וגם הרצון לעבור להקלאות התגבר. וכשנודע לחברות דבר התכנית של הקמת קבוצת פועלות לגידול טבק, הציעו את עצמן לפני המרכז החקלאי וכעבור ימים אחדים נשלחו לכפר-תבור.

נסענו לכפר-תבור דרך צמח וטבריה. בדרך נפרדנו והתפזרנו ואחרי טלוליים מרובים באנו לכפר-תבור - מי ביום ומי בלילה, בנסיעה וברגל - בכסליו, תרפ"ד.

התכנית כפי שהוצעה לפנינו בתל-אביב היתה כדוגמת משקי הפועלות ביהודה: גן, רפת, לול והענף העיקרי במקום משתלת העצים - טבק. מספר החברות - 20. מכיון שהעבודה בטבק מתחילה באביב, תעבודנה החברות באריות הטבק כמושבה על פי ההסכם שהושג בין המרכז החקלאי ובין התאחדות האכרים בגליל. לדירה ישמש צריף גדול שעפ"י הבטחת המרכז החקלאי נמצא כבר במקום וצריך רק להקיפו. הארמה חכורה מאחד האכרים לשנה אחת. מדריך לעבודת הטבק יהיה חבר אחד מפועלי המקום. את שאר פרטי התכנית קשה היה לקבוע בתל-אביב וחברי המרכז הבטיחו לסור אלינו כשיעברו בגליל לרגלי התקשרויות עם האכרים.

* מתוך "סקירה על קבוצת הפועלות בכפר תבור", הנמצאת בגני המרכז החקלאי. הקבוצה נוסדה בשנת תרפ"ד, בעצם שנת "בהלת הטבק", כשפרץ המשבר בעבודת הבנין בעיר המזני פועלים נשארו מחוסרי עבודה. כעונן ההצלה והפיעה עבודת הטבק, פועלים ואכרים למאות אתו. בה, רובם ככולם נכשלו. בין חללי הנסיון המר הזה היתה גם הקבוצה בכפר תבור. המרכז החקלאי דאג להעמיד את קבוצת הפועלות לא על ענף הטבק בלבד, אולם קבוצה זו, רבת הפורעניות, שנמצאה בסביבה זרה ורחוקה, מוטרדת כל התנאים ההכרחיים להתפתחות משק פועלות - גפלה בנטלים. לא עמדו לה לא התמסרות החברות לעבודה ולא הסתפקותן בחיי רעב. שנה לחמה הקבוצה בהרפתקאותיה המרובות מבית ומחוץ ובתשרי תרפ"ה נתפזרה.

ההתחלה בכפר-תבור לא היתה טובה; לעבודה באריות הטבק במושבה לא נשקפה לנו כל תקוה. גם הפועלים הקודמים נכנסו לעבודה זו בקושי. הצריף – עורבא פרה. ובין כך מתחילים הגשמים. גם מקום מתאים להקמת המשק לא היה. על האדמה החכורה אי אפשר היה לחקומו מפני ריחוק המקום ומגרש פנוי במושבה לא נמצא. לבנין משק פועלות בכפר-תבור, כדוגמת אלה שביהודה לא ראינו כל תקוה. הרגשנו תיכף כי חסר היסוד לתכנית והשאלה, למה הובאנו הנה – צפה ועלתה.

באותו זמן בקרו את כפר-תבור חברי המרכז ההקלאי. הם קבעו את פרטי התכנית ואת מקורות התקציב. הופרש סכום לקניית פירות ועופות. לחברות נקבע סכום ועוס – $1\frac{1}{2}$ ל"מ להודש. (סכום זה נקבע רק לכלכלה, והלא, לא על הלחם בלבד יחיה האדם) – מנין תשלומה החברות מסים ושאר הוצאות?). התקציב יצורף ממפרעה שנקבל על חשבון הטבק. מהסכום של 12 ל"מ לכל חברה, שניתן על ידי ההנהלה הציונית, ומהלואה של 50 ל"מ להקמת הצריף.

זו בערך היתה התכנית. אבל למעשה נקבעה דמות המשק עפ"י גורמים אחרים. שני דברים נראו אז הכרחיים בעינינו: חשבנו כי מספר החברות מוכרח להיות עשרים וכי אנו מוכרחות לעבוד את כל 60 הדונם הנתכרים. את שני אלה חשבנו ליסודות שאין להרהר אחריהם.

במשך החורף צריכות היינו, כאמור, להתקיים מעבודת האריזה. כשנוכחנו שרק אהדות מאתנו תוכלנה לחדור למקצוע זה, פנינו לעבודות החקלאיות של האכרים. בקבלת עבודות במושבה נתקלנו בהתנגדות של פועלים שעבדו לפנינו בטבק במושבה הזאת ונשארו מחוסרי עבודה. היחסים בינינו היו מסובכים. עלינו הביטו כעל מקבלי תקציב, שהמרכז ההקלאי דואג להם. בשעה שהם עוזבים לנפשם ולעבודות יומם. סוף דבר היה, כי עם גמר העונה היינו שקועות בגרען.

באביב עברו ארבע חברות לטבריה לאפית המצות. חשבנו שעבודה זו תשחרר אותנו מההפסד אשר שקענו בו במשך החורף. תקוה זו נתבדתה מיד. לו לפחות יכולנו להסתלק מן העבודה המרה הזאת ולשוב לכפר תבור, אבל העבודה סודרה על ידי לשכת העבודה של טבריה ואנו היינו מוכרחות איפוא להוציאה לפועל.

אלה בערך היו העבודות הצדדיות. כמעט כולן נעשו בקבלנות ובמחירים נמוכים. אגב גם המהיר הימני – 12 גר"מ – הוא נמוך למדי; בינתיים חתפתהו

הענפים העצמיים שלנו והם דרשו את העובדות דוקא באותו זמן שאפשר היה לעבוד אצל אחרים.

את רוב זמננו ומרצנו תבעה המשתלה של טבק. אבל היא גם היתה כדאית לכך. המשתלה היתה הכי יפה במושבה, היא הבשילה בזמן והשתילים שהצטיינו בבריאותם נקלטו יפה. על פי הרושם שעשתה המשתלה ניבאו לנו האכרים כי אנו, "נתעשרי". מביני דבר אמרו, כי המשתלה תספיק שתילים ל-100 דונם. אבל המשתלה היפה הזאת הכויבה את התקוות. היא לא הספיקה שתילים אפילו ל-50 דונם: המשתלה נורעה בשורות ולא במפילת יד ודק שליש השטה היה מנוצל.

גן החורף נידון למפרע לאי הצלחה – ככל גן המעובד באופן אכסטנסיובי על אדמת שדה. נוסף לזאת גם אחרנו את העונה. משהחלו הגשמים לא יכולנו להשיג שתילי כרוב וכרובית; הערוגות האהדות של גור, צנון וצנונית לא עלו, ומשהבשילו תפוחי-האדמה – נגנבו.

מהגן יצאנו בהפסד מרובה. לא רק שלא הושכו הוצאות עיבוד האדמה (על עבודת הידים אין מה לדבר) אלא שבקושי כוסו הוצאות הובל, הורעים והשתילים שעלו ביוקר. אכל לגן היתה בכל זאת איוו הצדקה – בימים הכי קשים היו הסלק והעגבניות לעזר מעט; לעבודת הגן היה גם ערך חנוכי, ביחוד בשביל אלה שהיו עד כה רחוקות מכל עבודה חקלאית. אך לעומת זה לא היתה כל הצדקה. לא כלכלית ולא לימודית לפלחה שעשתה הקבוצה, ביהוד כשהרפת שבאה בחשבון בתכנית זו לא מלאה כלל את התקוות שתלו בה.

לצריפים דאגנו כל הזמן. רצינו להביא אותם לפני עונת הנשמים החזקים ולהקימם בזמן הגשמים בשעה שהעבודה אינה מרובה. אבל תכניתנו יצאה לפועל ממש להיפך: הצריפים נקנו בגנין באמצע החורף, הועברו בסוף תקופת הגשמים. בשעה שהעברה עלתה ביוקר, והוקמו בתחילת האביב בזמן שאפשר היה לעבוד במושבה. רק בקושי הספקנו להקים אותם לפני שתילת הטבק על המגרש הצבורי של המושבה. את היסודות והמלוי וכן את התקונים בפנים הצריף עשו החברות עצמן.

מצנור המים המרכזי העברנו צנורות לצריפים שלנו, אבל מפני אי הסדרים שבמושבה נהנינו מהצנורות מעט מאוד: המוטור של המושבה הפסיק תיכף את עבודתו.

בעונת השתילה הקימונו משקרי הצריפים המיותרים עוד שני בנינים: לול לאפרוהים שנדגרו כינתיים ורפת לפרות. בכלל לא נפסקה עבודת הבנין עד פיזור הקבוצה.

בלול התרגלות הצלחנו יותר. הטפול בדוגרות ובאפרוחים דרש הרבה מרץ. - עד שהקימונו את צריפינו, שלמנו גם, שכר-דירה בעד מהסן, ששימש לנו לול - אבל בענף הזה נראתה ברכה, ומעשר תרגלות נתברכנו בשבעים אפרוחים. גם המזון לא עלה בחרבה כל זמן שהתקיימה הקבוצה. בביצים אמנם לא השתמשנו הרבה: בתקופת הדגירה ואהריה נתנו את הביצים לדגירה ולמזון לאפרוחים, ואח"כ עמדו התרגלות מהטיל. אך הביצים המעטות שהיו לנו בתקופת הקיץ באו בזמנן. לולא הן ולולא האפרוחים שנשהטו, מי יודע מה היה לחברות החולות שמספרן היה רב בסוף הקיץ.

את קניית הפרות מסרנו לאכר אחד. כשלא השיג פרות בסביבה הקרובה, נסע אל הברואים אשר בגולן, ומשם הביא שתי פרות עם עגליהן, יפות למדי, בריאות ופראיות כמו הארץ שממנה הובאו. ביחוד הצטיינה בפראותה פרה אחת שהיה לה ראש של סר, ושהפחידה את כולנו כמבטה בלבד.

הפרות הובאו טרם שהוקמו הצריפים. סידרנו אותן בהצר של אכר אחד. הטפול בפרות אלו היה קשה ולא תמיד אפשר היה לחלוב אותן ובכל זאת נרגעו קצת במשך החודש הראשון, אבל אז הדל המרעה, התירס טרם בשל ואוכל אחר בשבילן לא יכולנו להשיג, וכשחלתה החברה שטפלה בהן והיינו מוכרחות להחליף גם את החולבת, ירדו הפרות לגמרי. החלב נספק כמעט והן נעשו פראיות במדה כזו שהיתה ממש סכנה לטפל בהן. עד שקרה מקרה שכמעט המיט עלינו אסון: החברה שנכנסה לרפת לחלוב נלכדה בין שתי הפרות ולא יכלה לצאת מן הרפת הצרה, והפרות כאילו נקמו בה את נקמתן בעד כל הזמן. לא נשאר אז מקום לפקפוקים: הפרה הפראית עם העגל נמכרו לאכר שקנה אותן לנו. הפרה השניה, שגם אותה חדלנו כעבור זמן קצר לחלוב, חיתה במשק כאוסן המישי לעגלה, אלא שאוסן המישי זה דרש מזונות, ורק בגמר השנה נפטרנו גם ממנה.

כשהתפזרו ההברות והלכו כל אחת לעברה הלך לו לעברו גם העגל, "חיים יענקל" שהיה יפה להפליא וחביב על כולנו. הוא הלך לו בדרך המובילה אל שבט ה"נְזָהִים" ולא שכ משם עוד.

כאמור, היה הטבק הענף העיקרי, המקצוע שעליו נשען המשק כולו והוא צריך היה לכסות את גרענות כל שאר הענפים.

בעיבוד הטבק שאפנו לאיכות טובה, דאגנו לבחירת הזרע, לאופן השתילה ואחרון אחרון - לאופן הקטיפ והיבוש.

השתילה התחילה בניסן. בזמן השתילה היו במקום כ-17 חברות. יותר

ממחצית השדה קלטת כמעט מאה אחוים. השתילה הצליחה אצלנו אפילו בימי חמסין, בזמן שלא הצליחה אצל אחרים. אבל דוקא החלק שקלט את המכסימום נתן מינימום של תוצרת; ולעומת זה החלקה ששתלנו לאחרונה ושלא קלטת יפה מפני האיחור בזמן היא שנתנה יבול טוב, העלים היו גדולים ועבודת הקטיפ כמעט שלא ניכרה בה.

מפני הלוקי שיטות בעיבוד הטבק אחרנו קצת בהתחלת הקטיפ כי בשבועות הראשונים לא היתה לנו הבחנה נכונה מתי יש להתחיל בקטיפ. עד שבאו האכרים והעמידו אותנו על טעותנו.

עבודת הקטיפ נעשתה מתוך סבל והתאמצות. תהברות עבדו מהשכמת הבוקר ועד השכת. הכלכלה היתה גרועה. לקטיפ יצאו מבלי לשתות תה, ורק בעשר (כמעט אחרי יום עבודה שלם) אכלו את ארוחת הבוקר. מצב הבריאות הלך והתרופף, מספר העובדות וביחוד מספר היוצאות לקטיפ הלך וירד, אבל יותר מזה ירדה התוצרת היומית.

בהדשים האחרונים נתפתחה אצלנו מהלה חדשה: "חולשה". אנשים התהלכו בחום קטן, הכרכים כשלו, הראש כאב, לבית החולים לא נשלחו וכלכלה במקום מקופת-הולים לא קבלו, מכיון שאצלנו "משק". ואירוניה הרגשנו בדברי הרופא - "צריך לאכול היטב - ביצים, חלב וכו'".

מהוסר מזון מספיק לא יכלו החולות להבריא; ידענו, כי מי שנפל - לא יוסיף קום. בחודש אלול קשת היה למצוא צעירה שתוכל לעבוד במטבה, מי שנכנסה נפלה למשכב. הצריפים שלנו היו דומים לבית-הולים.

כשבאנו למושבה היו כולם בטוהים כי אנו נעשה כאן עסק טוב ועל כן נתנו לנו ברצון בהקפה, גם החנוניים וגם האכרים. כעבור חדשים אחדים התחילו החובות להכביד על מצבנו הכלכלי: כל זמן שהיו חובות לא היתה אפשרות להיטיב את המזון. את כל העודף על המינימום של הזנה היה עלינו להוציא לתשלום חובות. כל פעם שקבלנו המאהה לאסם המושבות היינו מוכרחות גם לשלם איזה חוב. אי אפשר היה להסתלק מזה, ולבסוף, כשהבאנו פרודוקטים מטבריה, היינו מוכרחות להפריש לתשלום חובות מהפרודוקטים שהיו במחסן שלנו.

נוסף למועקה הכלכלית הרגשנו גם שבעלי החוב צודקים ממנו והרגשה זאת היתה קשה מאוד.

יותר מהחובות הגדולים העיקריות החובות הקטנים. היו דברים שמוכרחים היו להשיגם: חלב לחולות, מיס, חטה, תבן, חוטים וכו'. הכל הושג לא

בכסף כי אם באמצעות פרודוקטים אחרים. הפסדנו פעמים: גם בקניה, גם בתשלום. מקצוע זה של הליפין התפתח אצלנו מאוד; היו חברות שהתמחו בו ושבליען אי אפשר היה כמעט להניע את המכונה. למרות פסגתו הגיע מקצוע זה כשנפתח לנו אשראי במשכיר. הקומבינציות האלו דרשו מרץ והתאמצות שרק הכרת הצורך של הכלל יכולה לגלותם. מלחמת הקיום היתה יותר מדי קשה והעליכה את ערך הרעיון אשר לשמו באנו הכפרה. לזכותן של החברות עלי להוסיף עוד דברים אהדים שהשמטתי מגוף הענין. היהם הטוב לעבודה וריגש האהריות היו נחלת כולן. בימים הכי קשים היה דבר זה הערך היחיד שקשר אותנו יחד, השפה המשותפת לכולנו. יהד שמרנו על רכוש הקבוצה שלא יבוזבז. בסידור העבודה היתה חבנה הדדית והתחשבות בצרכי כל פרט ובמשך כל הזמן לא נשמעו כל תלונות על המצב הכלכלי הקשה. את החברות ההדשות היו החברות מכניסות מהר לעבודה ובמשך זמן קצר מאוד לא היה הבדל בין הדשה לישנה.

חוסר סביבה, חוסר חברת פועלים ותנאים מתאימים לפעולה תרבותית – זאת היתה מנת חלקנו ככפר-תבור. החברות אשר היה ביכולתן לעבוד עבודה תרבותית היו עסוקות בעניינים אחרים. בשל הדוחק החמרי לא יכולנו להזמין עתון או לקנות ספר, והעבודה המיגעית, ללא התחשבות עם שעות העבודה, לא השאירה לחברות כל זמן להתרכז. וכשנתעורר מי ועשה נסיון להתגבר – עלו המאמצים בחוהו.

ורק אחרי שהכרע הגורל והמרכז החקלאי דן את הקבוצה לשיזור התחילה פרשת ההתעמקות בספר. חברות אהדות קראו בעתונות הפועלים ובכתבי גורדון: היה רצון למצוא, אם לא פתרון, הרי לכל הפחות טעם כל שהוא לסכל.

דוגמה ב'

מוכנה יפה

נקודה חדשה

את עניני בן-שמן* טרם גמרנו, אולם צריך היה להקדים לכוא לעפולה בכדי שלא נפסיד את העונה. יצאנו ברכבת. היה אז אביב בעמק. השטח שלנו – כולו מישור. היה רצון להכיר את אדמתנו לפי צמחיתה. בדקנו אותה.

* קבוצת חברות ותחילה ביטור משק הפועלות בבן-שמן. אחרי שעברה הקרקע ל"כפר הנוער", שנוסד בשנת תרפ"ו – יצאו החברות לעפולה והקימו שם משק פועלות חדש.

פוררנות. חרגשנו – הנה גם אנחנו בין המעטים המתישבים השנה. גרנו בצריף מחוץ לעיר. היינו חמש חברות. יחסינו היו יחסי רעות. העונה דחקה. צריך היה לזבל את האדמה, לחרשה, לזרוע תירס. רצינו גם להספיק להכין עוד גן ירק. העבודה היתה מרובה, אולם היא סודרה היטב. כאותם הימים הגדרנו את יוסי-העבודה כך: יום עבודה – שש עגלות זבל. והיתה אמת בהגדרה זו, כי היינו שקועות אז רק בעבודת הזבל. נוספו אלינו עוד שלוש חברות וכולנו גרנו באותו הצריף. הצפיפות היתה מרובה והוסר כל נוחות בהיים הכביד מאוד. אך מפני שהינכנו את עצמנו בהלך-רוח של אנשים, אשר כאילו יש להם תפקיד בהיים והם יודעים לשאת את הסבל, – היה צורך רב להרגיש את תקושי שהרגישו בו הראשונות אשר קדמונו.

לאט לאט הקימונו את הצריף על חלקתנו וכאנו לגור בו. במקום בודד, בדרך המובילה אל ג'נין הערבית עומד צריפנו. אנו בלב חמק. לפעמים בלילות מתעוררת הרגשה קשה: הן אין את יודעת להגן על עצמך. בלילות השמירה – כשיש צורך להחליף את השומר הקבוע – אין כל פחד, אך ההרגשה של איך-אוגים אינה הדלה.

וביותר העיקה עלינו הבדידות. רחוקות אנו מהעיר ומצבור הפועלים שנשאר כאן כוכר לימים הטובים, בעת שעפולה נבנתה ויחידים רבים וקבוצים נהרו אליה. אנו, חברות המשק, לא היינו צבור מגובש, הכלוא בתוך עצמו, שיש לו צורך בהתבודדות והוא מבקש אותה. להפך. כולנו – צעירות. צמאות לחברה, לרשמים. הסתכלותנו במרחב התפתחה מאוד, הקשב נעשה ער. כל מי שהיה נראה על האופק – הכביש המוביל כרכורה והדרך המובילה אלינו – היה מעורר תשומת לב. והלך-רוח הזה, שהיה כללי במדה ידועה, הוכיח מה קשתה עלינו בדידותנו ומה מקרית היתה בשבילנו החברה שהיינו בה.

היו ימים טובים בעבודה, אולם רק ימים ורק בששת ימי העבודה. אך ברדת הערב או בבוא השבת היתה גוה התרופמות הרוח ומועקת הבדידות התגברה.

לפי היחס לעבודה אי אפשר היה לחשוב, שכאן עובדים אנשים שנשארים רק שנתים במקום. היתה מחשבה על עתיד, על היקפו של המשק. בכל אשר פנית – ראתי: פה השתתפת ביציקת הברכה, שם מתהת את הרשת על חגור; חרגשת כי נקודה הולכת ונבנית על ירך בשיטה ובתכנית.

היתה תקופה קשה במשק. הענפים היו בראשיתם. חוסר מים עיכב בעד התפתחותם. וכל אחת מהברות עשתה לה את חשבון נפשה: לשם מה היא כאן? הן באנו למשק לשם הכשרה חקלאית ולשם פיתוח עצמיותנו בכוון זה. וגם קשה היה לנו להסתגל לחיי עפולה אחרי בן-שמן שהיתה בולה חקלאית. התוכחנו על הלוקת עבודה צודקת. כל אחת רצתה לעבוד בענף הקלאי והעצכנות הלכה וגברה. אז היה מתעורר הרצון לעבוד בשקט, מבלי השב השבונות ולא פעם בקשת להשתחרר מהיים אלה, לנשום אויר לרנחה.

אך עתה שונה המצב. העבודה מרובה, ריכוז הגשמים דחה את רוב העבודות לימים הבהירים, שבאו אחרי הגשם. העונה דחוקה, צריך להעביר אורן, ברוש, בימים הקרובים נגש לעבוד בגן-האביב. שדרות נוטעו. גטע גם הכרם, אף הברכה מתנוססת. בבית האימון מצפצפים האפרוחים. נוצרה נקודה.

עפולה, משק הפועלות

ז. א.

ראשית החבורות

בתקופת המשבר בשנת תרפ"ה ותרפ"ו הועמדה הפועלת בפני בדידות קשה בתפוזי הדרך, - לא לעבודה חפשית, כי אם לקיום עלוב. במועצות הפועלים העירוניות לא היתה עוד קיימת כל מסורת של דאגה לפועלת. ההברים האחראים במועצות ראו את חוסר העבודה לפועלת כאסון, שאין לו תרופה.

היאוש השתלט בצבור הפועלות העירוני ועשה בו שמות. חברות. ביניהן הלוצות מסורות, שהכשירו את עצמן לתעודתן במשך שנים לפני עלותן. מכיון שבאו ומצאו את כל אפשרויות העבודה חסומות בפניהן נהפכו לאויבות בנפש לתנועת העבודה ולהסתדרות. באספות הפועלות בערים, שקדמו לוועידת הפועלות השלישית, שררה התמרמרות נגד ההסתדרות המפקירה את הפועלת. יאוש של צבור הפועלות היה לאחד המקורות, שמהם ינקה גם הפרקציה לגלגוליה השונים.

שלשה ארבעה משקי הפועלות שהיו קיימים אז, יכלו לקלוט רק מספר קטן של חברות. ואלה שנקלטו על ידי קבוצי המושבות היו מחוסרות עבודה

בתוך הקבוצים. בשלוש הערים התרכזו מהנות פועלות, שחוסר העבודה הציק להן בכל מוראותיו, בה בשעה שבין הפועלים אך התהיל המשבר לתת את אותותיו. מועצת הפועלות ניסתה להכניס חברות לעבודה מקצועית בבנין ותוצאות הנסיון הנה היו ועומות. כי קשה היה למספר מצומצם של פועלות, שאין להן כל נסיון בעבודה, לחלחם על זכות העבודה ועל תנאיה בקרב אלפי הפועלים. אחת אחת עזבו הפועלות את מקצוע הבנין ורק יחידות המשיכו בעקשנות.

המצב הלך ורע. ועדת הפועלות המרכזית, אשר התכוננה אז על יד הועד הפועל של ההסתדרות, התחבטה בחפוזי מוצא.

אז - בחורף תרפ"ו - באה הצעתה של הה' הנה צ"י ויק לארגן חבורות פועלות בערים ובמושבות. המטרה היתה ליצור מקומות עבודה, אשר יוכלו לקלוט מספר גדול של פועלות בנודד למשקי פועלות, שמוכרחים להגביל את מספר הברותיהם בהתאם לצרכי המשק. ההכורה צריכה היתה לא רק לדאוג למחוסרות עבודה, עליה היה לשנות את חיי הפועלות הבודדות בעיר ובמושבה ולהכניסן להני חדש של עבודה משותפת. המשק ההקלאי האינטנסיבי שיבנה על יד כל חבורה ישמש בסיס כלכלי לה. הוא ייצור את האופי הקבוע של החבורה והוא יתן אפשרות של הכשרה חקלאית להלק מהחברות. שאר החברות תעבדנה בעבודות חוץ וגם בתעשייה שתפתח בחכורות.

התכנית הוגשה לוועדה המרכזית לעניני הפועלות ולוועד הפועל. מצב הפועלות היה המור, האפשרויות להקלתו מעטות - והתכנית לארגון הבורות הפועלות נתקבלה כדבר בעתו. מחלקת העבודה של ההנהלה הציונית התיחסה לרעיון החבורות באהדה והקציבה סכום כסף להוצאת התכנית לפועל.

בתקופה זו קבלו רוב החברים וגם רבות מבין החברות, "סיוע". אך תגועת הפועלות התגברה על דכאונה הפנימי, על תעמולת המהרסים ועל כל מכשוליה: את ההדרכה ברוח החבורות - מתל-אביב ועד טבריה - קבלו על עצמן חברות של מועצת הפועלות ומיטב החברות מבין מחוסרות העבודה בצטרפו לחבורות.

ביחד עם יצירת החבורות נעשתה עוד פעולה שגרמה לשינוי ניכר במצב הפועלות כעיר: בעזרת מועצת פועלי יפו הדרו מאות פועלות לתעשייה. שתי חבורות הפועלות בתל-אביב, אשר אורגנו ראשונה, קלטו בזמן הראשון לקיומן כששים פועלות. לא תהא כל הגומה בדבר אם נגיד ששתי החבורות האלה הן כיום אחד חקנינים החשובים של צבור הפועלים בתל-

אביב. הן הצליחו במשך זמן קצר להקים משק למופת והשפעתן ניכרת בצבור הפועלות וכישוב העירוני.

אחרי ועידת הפועלות השלישית (באייר תרפ"ו) הגישה מועצת הפועלות להנהלה הציונית תכנית לארגון 13 חבורות. עוד טרם אושרה התכנית, והחבורות קמו בכל פנות הארץ. מועצת הפועלות לא הספיקה לרכז את האינציאטיבה שנתגלתה בזמן אחד בקרב החבורות בפנות שונות שבארץ, ולא יכלה גם להמציא לכולן את כוהות ההדרכה והארגון. התקציב שמהלכת העבודה של הנהלה הציונית העמידה לרשותה של מועצת הפועלות לא הספיק לבנין כל החבורות בבת אחת, ותקציב זה עוד קוצץ באמצע השנה והוצא למתן סיוע למהוסרי העבודה. אך השעה שהקה למפעל ההברות, והסתדרות החבורות למען החלוצות באמריקה המציאה למועצת הפועלות את הסכומים הנחוצים להקמת המשק החקלאי בחבורות ולהון החזר. בחבורות אחדות – בטבריה, פתח-תקוה ורמת-גן – בנתה הסתדרות, ויצ"ו את הבנינים לדירות. במשך השנה הראשונה לקיומן גילו רוב החבורות יכולת של קליטה מהירה. הן חדרו למקומות אשר לא היתה בהם כל מסורת של עבודה לפועלת, כבשו עמדה בעבודה ובהסתדרות ויצרו פנות תרבות לפועלת. עשרות חבורות הכשירו את עצמן בענפי העבודה החקלאית ועברו לצורות משקיות קבועות. עבר המשבר ואתו גם חוסר העבודה לפועלת. מאז נוסדו החבורות ועד היום – הארץ סגורה והעליה חדלה. חבורות אחדות – בעפולה, בנימינה, הדרה וראשון-לציון – נתבטלו. בכל אחת מהנקודות האלה לחם קומץ חבורות בעקשנות ובנאמנות על קיום ההבורה על אף תנאי המציאות המתאכזרים. ברור שהחבורות האלה שנפלו בנופלים מלאו גם הן בזמן תפקיד חשוב והשפעתן היתה ניכרת בחיי צבור הפועלים.

בחבורות המתקיימות היום – עיקר עבודת החבורות הוא במשק החקלאי. אם החבורות האלה תשארנה להבא כנקודות עבודה הקלאית או תשובנה, עם בוא העליה, לקלוט מספר גדול של חבורות אשר תהיינה עסוקות גם בעבודות חוץ – לימים יבואו פתרונם.

ע"ד-חור

מ. ש.

חבורת הפועלות בפתח-תקוה

את חבורתנו יסדנו בתרפ"ו בחודש אלול, בימי בין המצרים, בין תקופת חוסר-העבודה הכללי של הקיץ לבין עונת חוסר העבודה לפועלות של ימות ההורף. מספר רב של חלוצות דפקו אז על דלתי הקבוצות הסגורות והמסוגרות וגם אותן המאושרות המעטות שזכו להכנס לקבוצה או לפלוגה במושבה התהלכו בטלות מאין עבודה.

עם ראשית חבורתנו לא ניתנה לה כל עזרה כספית וגם כל תקציב לא הובטה לה. חמש פועלות היינו בהבורה. השגנו שלושה אהלים קרועים למחצה באחת הקבוצות, ועל מגרש צר סמוך לקלוב הפועלים תקענו בכוחות עצמנו לעיני הפועלים ההמהים את יתדות חבורתנו.

למחרת יצאנו חמשתנו לעבודה. על השבון עבודתנו הובטה לנו אשראי באחת החנויות. במשך השבועים הראשונים הצטרפו אלינו עוד שבע הבורות, כולן צעירות מאוד ורובן חדשות בארץ. הן באו לחבורה בגלל חוסר עבודה בידיעות קלושות על הנעשה בארץ ובדעות לא ברורות על דרכן בחבורה. ביניהן בחורות שרק תמול עזבו את בית הוריהן, גופן עוד נאבק יום-יום עם העיפות שבעבודה המפרכת וזכרונות-בית וגעגועים למשפחה עוד משרים עליהן את תוגתם בערבים.

וההורף הלך והתקרב, ועם התקרבותו גדל הספק: הינצר המקום, היתקיים? התתגברנה החבורות על המחסור ועל קשי ההיים? הנקבל מגרש בקרוב ונסדר את חיינו כחיי יתר הפועלים במושבה? הנספיק להקים צריף לימות הגשמים? במגרש היו קשורות גם התקוות להתהלל משק עור קטן. אם כי כונתנו היתה ברורה, ליצור חבורה ולא משק פועלות, בכל זאת צפתה כל אחת מאתנו, מבלי דעת ברור למה, לשעה שבה תראה את הגבט הראשון באדמתנו. כעבור חדשים עברנו לקרקע אשר הושגה הודות למאמצים של המרכז החקלאי. מיום ליום גדל מספרנו, יום יום תקענו יתרות חדשות לאהלים נוספים ויום יום הלך וההורף והתקרב.

הרדנו לקראת הגשם הראשון. אהלינו עמדו על גבעה הרחק מבתי המושבה.

הגשם הראשון בא פתאום. במקום הדכאון שהששנו לו כל כך פגשו אותו הבחורות בצהוק ובששון. כל שטף של גשם שהיה מציף את האוהל היה מביא אתו שטף חדש של שמחת נעורים. למחרת יום הגשם יצאנו לעדור את תחלקת הראשונה של גן-הירק.

אחת המלחמות הקשות שהיו לנו בראשית יצירת המקום, היתה מלחמת הכניסה לעבודה במושבה. אנו היינו הראשונות שהתחלנו לבוא ולשכנה לדרוש עבודה. כי גם הפועלות הבודדות וגם חברות הקבוצות לא גיסו כמעט לצאת לעבודות-חוץ שאינן נמנות על העבודות המקובלות המיוחדות לפועלות. לאט לאט התחלנו להדור לכל העבודות אשר התאימו לכותותינו. ולפעמים נצטרפו אלינו גם חברות הקבוצים וגם בודדות. גם שם קנינו לנו. עיפות וריצוצות אחרי יום עבודה מיגעת אשר בקושי רב עלה להשיגו. היו שבות החברות לעת ערב הביתה, ועל-יד שולחן צר וסעודה דלה היתה תמיד מתנהלת שיחה ערה מלאה רשמים חיים. מיד לאהר הארוחה היו כולן יוצאות למושבה - להרצאה, לשיחה או לאספת פועלים. החבורה הופיעה תמיד כולה יחד ואם נפקד פעם מקומה, היה חסרונה ניכר. לעתים קרובות סודרו שיחות והרצאות גם אצלנו.

כעבור חודש אחר חקמת הצריף של חדר-האוכל הצטופפנו עוד והקצענו חלק מן הצריף לאפרוחים אשר הדגרנו בתבורת הצפון בתל-אביב, כי לנו טרם היה מדגך ולא רצינו להפסיד שנה. כעבור זמן קצר הבאנו את התיבות לסדור המכורת.

בינתיים מתחוללות בחוץ רוחות-סער. יום יום נקרע ונופל אוהל אחר. יום יום באות בהורות חדשות ומבקשות לקבל אותן להבורה. ויש גם צורך וגם אפשרות לקבלן, - אבל מקום לגור אין. ובכל זאת הלך מספרנו הלך וגדול, וכל חברה חדשה דבקה מחדש ברוח אשר שררה בחבורה - בהעזה, במרץ, ברצון להכנס ולהצליח.

מתוך דאגות ושמוחות יום-יומיות לא חשנו איך חלף החורף הראשון ואנחנו עודנו באהלים. הלול, המשתלה, המכורת - הלכו וגדלו. התברות הסתגלו יפה לעבודה ונתאזרחו בקרב צבור הפועלים.

ובסוף השנה הראשונה יבולנו לספם את עבודתנו ולהגיד בלב שקט כי עלה בידינו להגיה יסוד לנקודה עובדת. עבר עלינו גם החורף השני, חורף של חוסר עבודה במושבה, של רעב ודכאון לכל צבור הפועלים בפחת-תקות. חורף ששם את חותמו גם עלינו.

וכשהוקל המצב של הפועלים במושבה, הוקל גם מצבנו. כאילו נכנסנו לתוך מסלול חיים כבוש, לעבודה שקטה. אך כאן באה עמידה.

עם גידול המשק החל להיות מורגש חוסר בהברות וקטן מספר העובדות בחוץ. חדלה החדירה לענפי עבודה שונים במושבה. זרם הבאות נפסק וטושטש קו חשוב בקלסתר פני החבורה - קליטת העליה. גם קטנה מלחמת הכבוש והסיפוק שבנצחון.

בעקבות כל אלה החל לחדור הספק בלב החברות:

- היש מקום לתבורה באין עליה? ומי ימשיך? האם כותותיהן ומרצן של החברות שנמסרו במשך שנתיים ליצירת המקום ילכו לאיבוד? היבוא בעוד מועד גל עליה חדש למלא את המקומות והאם ידביק בחיים את אשר יצרנו?

פתח-תקוה, תבורת הפועלות

רבקה ברויזמן

בפרדס

אנחנו שלוש פועלות במושבה קטנה. מושבה צעירה שטרם יצקה מסגרות של מסורת קבועה סביבה. אבל שקט רב חגרה. רהוב אחד ארוך לה, ומשני צדי הדרך הרחבה והבלתי ישרה מציצות שתי שורות בתים קטנים ודוממים. מאהורי הבתים שדות בור רחבי ידיים. קוצים יכסום.

השנה התחילו לנטוע שטחים גדולים, לרוב תפוחי זהב. שטחים שטחים הולכים ונכבשים על ידי שתילים רכים ופה ושם, במסגרת של שדות קוצים, משחירה אדמה הרושה, מיושרת, וכובר ראש מיוחד לגדר אשר סביבה. בפנים - ישוב ירוק, רענן והומה, עצים רכים. לעצים אלה נשבענו שלשתנו אמונים.

שנה שניה לנטיעתם. שנה משבר היא להם: גידול ההרכבות. בימי הסתיו תבהירים יכניסו לגזעו של כל עץ עין-ענף של תפוח זהב. בימי החורף יעמדו העצים שלווים. צמרתם נכנעת לרוחות ושרשיהם מעמיקים בקרקע הרנה. אבל מתחילת האביב תתחיל פרשת הניתוחים. כל תשומת לבנו מעתה להרכבה. קודם כל נוריד את הצמרת. צרכנית גדולה היא ועד שתנשא על העץ, לא יוכל ענף ההרכבה לצאת לעולם. זמן מה יעמוד הגזע עלוב וערום, עד שיציק ענף קטן. מעתה הוא ילד שעשועינו.

רבות הן הסכנות הצפויות לו. מכל צד יפרצו ענפים פראים ועצים,

ולולא המזמרה האכזרית היו ודאי הוגקים את יורשם הרך. וגם הרוחות לא ישימו לב לו ולולא קשרנו אותו היטב והשגהנו וטפלנו בו, ודאי היה נופל ללא תקומה.

אולם אנחנו שלשחנו נשבענו אמונים. שקט בפרדס. השמש לוחטת. הצמאון צורב. אבל תביעת העצים, הטפול בהרכבה הגדלה – משכיהם את העיפות, את הזעה, את הרצון המרוכז לפנת צל וללגימת מים קרים.

כעבור זמן מה מתנחמים הנוצים העלובים. ענפי ההרכבה גמישים וזקופים מכסים את עירומם הכהה. הלפה תקופת הרכות. עכשיו הסונים וגבוהים יעמדו בבטחון, כולם קשורים לסומכות ואף הענפים הפראים לא ירהיבו עוז בגפשמ להרים ראש, מלבד אהר, שנים, אשר יוסרו מיד מהמזכרה. וכן יגיעו ענפי ההרכבה לפרקם. יעמדו קצת מלגדול ואז נגזם אותם. וכל ענף יוליד שלושה ענפים מכל צד. כעין צמרת בוציר אנפין, וגם את אלה נגזם כשיגדלו דים. ותשולש צמרתנו, וכבר בעלת תשעה קנים היא.

כל דמיוננו לה, לצמרת הגנדרנית. נקשור אותה בכל מיני אופנים. נמציא לה כל מיני משענות: צלבים עשויים עץ, עינולים מענפי אקליפטוס וחוטי ברזל עבים. עשויים כמשולש, – רבים הקשרים ושונים. רצוננו כי הצמרת תעמוד זקופה, כי תהיה נאה והסונה, כי לא ישיג ענף את גבולות הברו. שקט במושבה. בפרדסים הצעירים שאון וחמולה. עינינו לשורות העצים, וטוב עלינו לכנו.

רענה

רבקה כצנלסון

כיצד למדתי סיתות

(מזמנה של סתית בירושלים)

התחלתי בקבוצה של מתלמידים, והקבוצה התחילה בעבודות "סולל-כונה". וטרם הספקנו לרכוש את המקצוע – והעבודה כבר נגמרה. הברי שהתחילו בעבודה יחד אתי יצאו להם להפש עבודה, ואני נשארת צפויה שוב לחוסר עבודה, ואתי – הובותי מומן הלימוד. אחר ימי בטלה אהרים החלטתי לנסות את גורלי ולצאת לרחוב עם "כלי זיני" למועד צאת הפועלים לעבודה.

יצאתי ופגשתי בספרדי אחד, סתת, ממכירי בעבודה. ראני עם כלי-עבודתי ושאלני: לאן? סיפרתי לו וגם שאלתי היכן הוא עובד היום ואם דרושים שם עוד סתתים. וכך אמרתי לו: התדע? אתה רק הראה לי איפה תעבוד ואני אשב לי ואתחיל בעבודה; יבוא הקבלן ושאל, כיצד ואיך – אין דבר, אדע מה לענות לו.

וכן עשיתי. ישבתי במקום שהראה לי הספרדי והתחלתי לסתת. הכינותי אכן אהה והכינותי אותה יפה. והנה הקבלן. ראה מרחוק צעירה מסתתת והתחיל מתקרב. שאלני: מי הביאני הנה ואיך לא נטלתי ממנו רשות? עניתי: אני יודעת לסתת, באתי ואתה אינך, במקום לעמוד ולחכות לבואך אמרתי – אסתת בינתיים.

"הכמתי" עמדה לי. זו היתה ההתחלה. נסיוני הראשון בשוק הפרטי. וכשנגמרה העבודה במקום הזה הלכתי, יחד עם כולם למקום שני, במקום למקום.

כעת עובדת אני בבית-הכרם. וכיצד עברתי הנה? פעם היתה אספה של אגודת הסתתים, האספה הראשונה שבאו אליה גם הסתתים העובדים בשוק הפרטי. אותה שעה נגמרה עבודתי. נגשתי לחברים מקבוצת הסתתים וסיפרתי להם את צרתי, אמרו לי: כמותך תבוא לבית-הכרם! באתי ונגשתי לעבודה. בא המשניה, מאס לשאול אותי ושאל אותם, את הפועלים: מי הביא את זו? הפועלים לא ענו, אלא הרימו צעקה: אין זה מענינו כלל, יראה נא אם טובה העבודה או לא. נשאיתי.

אני עובדת בסיתות ובשוק הפרטי, הם, החלוצים, לא ניסו עוד. באספת הסתתים רברתי על השוק הפרטי ועל הצורך והאפשרות של ארגון בו. וכמה אני משתכרת? זאת השאלה. כל פועל הרואה אותי בעבודתי – מהללני. "מועלים" ממש. ובכל זאת אני מרויחה רק את החצי או את השליש ממה שמרויחים קהללי אלה. לו עבדתי בעבודות סולל-כונה – הייתי בכל זאת משתכרת לא רע, אולם בשוק הפרטי ירודים המחירים מאוד, תנאי העבודה קשים ושעות העבודה מרובות.

אולם בכל זאת שמחה אני כי רכשתי לי מקצוע.

טובה יפה

רגניה ב'

עם התחלת הבנין

הימים הם ימי כיבוש הבנין בתל-אביב. גם הפועלת התאמצה לחדור למקצועות הבנין השונים, אשר היו סגורים בפניה עד עתה, אולם היא נתקלה במעצורים רבים.

החברים התנגדו לשאיפתה מטעמים שונים. אמרו, עבודה זו המפרכת את הגוף אינה לפי כחותיה של הפועלת; והיו גם שחששו שמא תופחת התוצרת בעבודה אם התברה תספח לקבוצת הבנין ועל ידי זה יופחת גם שכרם של החברים. השפיע גם אי-אמונה של החברה בכוונות עצמה. אך נמצאו חברות שקבלו עליהן לחדור לבנין. זמן רב התנהלה המלחמה על זכותה של הפועלת לעבודת הבנין עד שמועצת פועלי יפו החליטה שעל כל קבוצת פועלים העוסקת בבנין מוטל לקבל שתי פועלות.

נשלחתי לעבודה לאחת הקבוצות. הלכתי בפקפוקים ובאי-רצון: ידעתי כי חברי הקבוצה הסכימו לקבל אותי לא ברצונם הטוב, כי אם תחת לחץ ההחלטה. עצם המלחמה הזאת הפתיעני במקצת. השבתי בלבי: האמנם מהרו הפועלים לשכוח את הזמן, שגם הם לא ידעו לעבוד וגם הם גרמו להפסדים? והרי גם בין החברים יש שונים: חזקים, בינונים ואף גם חלשים. היתכן להבדיל בין איש לרעהו?

זכרתי את ימי "החלוק" כשהשתתפתי עם ההברים בכל העבודות והייתי בטוחה, שגם כאן אשתיה אתם כעבור זמן ידוע. לא יכולתי להסכים ליחס של נדיבות. ליחס ההזק אל החלש, ליחס של לעג במקצת, שיהיה אלי ולחברותי. אולם חזקו עלי דברי ההברות ממועצת הפועלות: דוקא מפני שבין הפועלים העירוניים שורר עדיין יחס כזה אל הפועלות, עלי ועל החברות המסוגלות והרוצות לעבוד בבנין, להשתמש בהחלטת מועצת פועלי יפו, להכנס לקבוצות הבנין ובעבודתנו ומסירותנו לשנות את יחסם המקובל וליצור יחס חברי.

כשנשיתי אל האוהל המלא וההומה של ועד הקבוצה התעוררו בי הפקפוקים מחדש. אולם התגברתי. בהכנסי נגעצו בי עינים תמהות. מי שהוא ניסה גם להתלוצץ על השבון הפועלות, הסופרג'יסטיות, אולם מסדר העבודה קבלני בסבר פנים יפות. הרגשתי כי את התנאים, קבע את זמן צאתי לעבודה ויצאתי משם מעודדת ובתקווה שאתגבר. התכוננתי ליום מהר. ידעתי שהימים הראשונים קשים הם והיום הראשון הוא הקשה ביותר. יום המבחן בכל המובנים.

בכל חברה יש אנשים המנסים ללעוג לחדש הנכנס למסיבתם. ואם החדש אינו כובש לו עמדה, צפוי לו יחס רע, יחס של ביטול.

ידעתי מנסיוני הקודם כי היחסים האלה משתנים במשך הימים, אם כי ברור היה לי כי רב ההבדל בין עבודת החקלאות ב"החלוק" או אפילו בין עבודה שחורה בבנין כ"סיליקט" שעסקתי בה לפני זה. – ובין עבודת ביטון. השכמתי קום ובכורך בהמש הייתי במקום העבודה. מסדר העבודה קבע לכל אחד את מקומו. אותי סידר בקבוצתו העובדת במלט.

אחדים גלגלו הבית מלט אל מקום הבנין. פתחה ושפכו את המלט על ערמת החול והאבנים. אהדים ערבבו את התערובת ובחשו אותה יחד עם המים. את המים יצקתי אני. את התערובת המוכנה קלא אהר בדליים או באלונקות. והחברים הוכילו אותה למקום הדרוש.

מתחילה היתה מורגשת עיפות מיום אתמול. התנועות הראשונות היו מרושלות. אטיות, כבדות. אך סוף סוף התגברה הערות והזריזות. הריחמוס הכללי שבתנועות בשעת העבודה הקסימני. אהר העובדים פוחד בשירה. ההולמת את חתנועות. היודעים לשיר מצטרפים. נעשה טוב, קל ונעים לעבוד.

עבודתי בהשוואה לעבודות שמלאו יתר ההברים, היתה קלה מאוד והרגשתי מעין עלבון.

- הזאת תהי עבודתי כל היום? – שאלתי.
- ומה? – ענה לי חבר אחד גם כן בשאלה. – האם יש כאן עבודה אהרת בשביל בהורה? זאת עבודה קלה ובדיוק טובה בשבילך.
- ומי עבד בעבודה זו לפני בואי הנה?
- ההברים היו מתחלפים.

הורעתי שגם אני רוצה להתהלף, ולא אעבוד בעבודה זו כל היום. התהלפתי עם חבר אחד, שהוביל באלונקה את התערובת לדפוסים. החבר הממלא את התערובת באלונקות אמר:

- אין דבר, תקח אלונקה, תוביל אחת, שתים, תתעייף ותבקש בעצמה עבודה קלה.

אורה שהאלונקה היתה כבדה, אך החזקתיה היטב והולכתי אותה בצעדים בטוחים. כאילו הנני מובילה דבר רגיל, כי הרגשתי שעשרות עינים מסתכלות בי וכאילו בוחנות את תנועותי, וכל תנועה בלתי בטוחה או בלתי מאומנת העורר צחוק.

כעבור זמן מת הרגשתי שהחבר הממלא התחיל להוסיף אל אלוונקתי על המדה הרגילה; תבינותי את כנותו והארשתי. רק פעם אחת כשהגדיש את הסאה הסתכלתי בו וחייכתי. זה כנראה הכניס אותו קצת במבוכה.

החבר שנשא אתי יחד את האלוונקה התאונן בדרך על קבדה והתפלא איך יכולה אני לשאת משא כבד כזה. התמרמר על הממלא. ידעתי שינוף בו. בקשתיו רק שיהכה עד שימלא שוב את האלוונקה לא ההטאתי את המסרת – הממלא הפחית הפעם במדה ניכרת.

החברים נופו בו על מעשהו זה.

מקרה דומה לזה קרה גם אתרי הצהרים כעבודות מלוי המסד. המלחמה הזאת התנהלה בדומיה עד שהשתנת גם יחסם של ההברים האלה אלי. במקום לעג וביטול בא יחס של כבוד. החברים עצמם ציינו למחרת את השינוי.

בך בבשתי לי מקום לא רק בתור פועלת טובה – התחילו לשחף אותי גם בסידור העבודה ורצו לצרפני למועצת הסתדרות הבנין הראשונה. שצבור הפועלים עמד לחקים.

רשמתי את הדברים האלה ברצון להוסיף עוד קו לציון פרשת מלהמתה של הפועלת בארץ על מקומה בעבודה.

פתח-תקוה

תחיה לזין

נשי עובדים

נפרדו הדרכים. שם בגולה היו ההברים והחברות שותפים שוים לגורל התנועה. יחד פעלנו ויחד סבלנו בבתי הכלא ובארץ הגורה. היינו חברים שני-זכויות ב"החלוק". אידיאל אחד היה לנו. ואך החל האיריאל להתגשם וצריך היה לקבל סרטיפיקטים – חלקו אותנו באופן יחסי.

באו כן גם עתה: ...עבודה זו תעסיק כך ובך פועלים ויש בה אפשרות של קליטה בשביל כך וכך פועלות, הרגשה של אי-שוויון חדרה עם נשיבת הרוח הראשונה של המציאות הארצי-ישראלית. וכשבאנו יחד עם החברים אל הארץ – חלקו אותנו לשני מחנות: ל"בונים" ול"מטפלות" בהם. שם בגולה התכוננו יחד בלימודים ובתנועה – ופה התכנסנו מסביב לתנועת הפועלות. אחרי שכל אחת מאתנו קבלה תעודת-בגרות צבורית, התחלנו כאן מחדש להנך את עצמנו.

בין הפועלת בארץ העומדת ברשות עצמה בתוך משפחה הפועלים ובין הפועלת לאהר שהיא נעשית בעלת-משפחה אין כמעט כל קשר. אין תקופה אחת משמשת המשך לשניה. וכאן המקור של אי-הטבעיות בתנועת הפועלות שלנו ושל הניגודים הפנימיים בנפש הפועלת. בו בזמן שהחבר בבהרו לו מקצוע מתקשר על ידי כך לתנועה המקצועית – מרגישה החברה את עצמה וגם נותנים לה להרגיש זאת. כי היא רק חברה ומנית בארגון המקצועי. כשהתברה עוברת לחיי משפחה – החבר ממשיך גם במצבו החדש את דרכו במקצוע – היא גם אינה נתשבת לסוג של העובדות בבית, מבלי נצל עבודת זולתן. היא נהפכת "לאשת-עובד".

השם "אשת עובד" אולי מגדיר את הנשים אשר באו אל תנועת העבודה ממחנה אחר ולא באו אלא כזכות הקשר שלהן עם ההבר. אבל אין הוא הולם כלל את ההברות אשר חונכו לפי המסורת שלנו וקבלו על עצמן את כל עול המצוות המעשיות של תנועתנו. אין איפוא לאחד את בולן לסוג אחד – נשי העובדים.

ומי אינו פוגש את "אשת העובד" כשהיא עובדת בבית פרטי או כזכבת לבנים. מפקירת את ילדיה לרהוב או מוסרת אותם לבעלה מחוסר-העבודה? ומי לא ידע כי לסוג "נשי-העובדים" נחשבות גם אותן הנשים, אשר בבידודותן, הרהק מהתנועה ומעזרת הפועלים נושאות בעצמן בעול האחריות לילדיהן ולבעליהן – ההולים הכרוניים?

המעבר הזה מ"נפרדות" ל"נסמכות", מעובדת ל"אשת-עובד" משפיע על כל חיי האשה. בתור חברה קופת-הולים – היא סמוכה לשולחן בעלה. זכויותיה אינן כזכויות החבר (*). בו בזמן ששניהם, החבר והחברה, ממלאים עבודה אחת לשם קיומם: הוא בעבודת חוץ, והיא בעבודת בית. בשעת תבהירות לוועידת הפועלות היא בותרת על פי רשימה מיוחדת, "מקצועית" – רשימת נשי-העובדים.

למרות מה שמועצת הפועלות נותנת ל"נשי-העובדים" מקום בוועידות הפועלות – למעשה היא לא פעלה מאומה לטובתן. ואין לשכוח כי "אשת-העובד" היא גם האם-המחנכת של הדור הצעיר בהרגלים, במסורת של התנועה. וכאן אשמתה של תנועת הפועלות, שלא השתדלה להטיל מצוות חברתיות

(*) עד ועידת קופת השניה – היפה, תרפ"ט – היה נהוג שאשת-חבר יכולה להיות חברה קבועה בקופתה, אם היתה משלמת עוד 50% של מס-חבר הרשי נוסף לתשלום החבר. תועידה החליטה במקום זכות זו להנהיג שמשפחות משלמות 150% של המס-היחודי ושני ראשי המשפחה הם חברים קבועים בקופתה.

גם על נשי העובדים. לו עשתה זאת, כי אז לא היינו עומדים בפני העובדה, שהפועלת היא לא רק חברה זמנית בתנועה המקצועית הכללית, אלא היא למעשה גם חברה זמנית בארגון הפועלות. אז לא היינו נתקלים בכל ההרחקות זו מדרכה ומרוחה של תנועת העבודה, אשר לעתים קרובות הננו עדים לה בביתו של ההבר.

כמעט שאיננו רואים את החברה בכל הפגישות החשובות כשבילה: באספות של חברי שכונת-עובדים, של האגודות המקצועיות, באספות הורים במוסדות ההיגיון. למרות זאת עליה לקיים ולהגשים את ההחלטות המחקבלות שם. הפועלת-האם שוקעת בדאגותיה היום-יומיות, מתרחקת מצבורה ונשארת בודדה, עזובה לנפשה. כו בזמן שגם מה בעיר אפשר היה להקל בהרבה על גורלה של „אשת-העובד“, על ידי ארגון רשת של בתי-היגיונות, העומדים על הגובה הדרוש, של קופת עזרה הדדית במקרי מחלה, מטבחים משותפים, ככריות פתוחות לשעות אחדות ביום גם כהגים ובשבתות. למרות שהפועלים בעיר מפוזרים במובן הטריטוריאלי ופחות מלכודים מאשר במושבי העובדים, אפשרית גם בעיר עזרה הדדית בין הנשים העובדות.

במקרה של חולשה מגיעה אשת-העובד הבודדת לאפיסת-כוחות גמורה, נופלת למשכב ומשאירה את ילדיה ללא טפול או משתמשה ב„עזרה וולה“ – עובדה שכיחה למדי בין הכרותינו הנאלצות לנהוג כך מתוך צורך החיים. ומכל זה יכולנו אולי להמנע, לולא ניתק חוט החיים המקשר את הפועלת-האם אל קהלתה, לולא היתה תנועת הפועלות מתיחסת אלינו כאל אבר מדולדל של החברה, לו היו שאלותינו לקנין הצבור כולו. דרכנו אינה ישרה, היא מיגעת ומשאירה עקבות כואבים בנפש, ולא מעט קושי נוסף גורמת לנו גם קבחתנו ביהסיה אלינו.

תל-אביב

צפורה בר-דרימא

„אשת הבר“

אם ההברה הפועלת, העובדת שכם אחד את החבר והגושאת כמוהו בעול החובות, מוכרחה לעמוד על משמר עניניה יום-יום, להלהם על זכויותיה הטבעיות ואחרי הכל עניניה מקופחים – מה איפוא הלקה של ההברה הנלוית, המכונה „אשת הבר“ או „אשת עובדי“?

עצם הכנוי הזה, כלום יש הגדרה מעליבה יותר, הפוגעת יותר בהרגשתה הצבורית והחברתית של זו, שרק אתמול ראתה את עצמה – וכולם ראו אותה – בחברה בת זכויות מלאות בקרב תנועת הפועלים? למרות הייה הקשים בתור מנהלת בית העובד ולקטיה הרבים, לרוב כמצוקה חמורה ומתוך דכדוך נפש – היא נחשבת לאלימנט בלתי פרודוקטיבי, וכתוצאה מזה – להברה ממדרגה שניה, משהררים אותה מחובות ואין מנכים אותה בזכויות. היא „נהנית מזכויותיו“ של בעלה, נקראת לבחירות ומצביעה לרוב כדעתה.

והאמת ניתנה להאמר: בתור הומר לבהירות זכתה אשת החבר להכרה נמורה מצד המפלגות והמוסדות. כדאי לראות את ההתענינות הגדולה מצד החברים למדת השתתפותן של „החברות“ הללו בשעת בחירות לוועידה של איוו אגודה מקצועית. באיוו התלהבות רצו מבית לבית לפני ועידת אגודת הפקידים, למשוך לקלפי את הנשים שבעליהן הברים הם לאגודה, ואם מספר נשים העיוו לא להשתתף בבהירות מתוך הכרה, שבתור עובדות במשק הבית אין להן שום שיכות לוועידת הפקידים, אשר תטפל בשאלות מקצועיות, כשם שברור שבעלה של הגננת, למשל, אינו משתתף בבהירות לוועידת הגננות. – הרי כאים וצועקים עליהן המס, כעל „מתכהשות לעניינינו“.

נצא פעם ממעגל הקסמים הזה, הגיעה השעה לברר בינינו לבין החברים וגם בינינו לבין עצמנו, מה אנו ומה תפקידנו.

תביעתנו היא כי יכירו במשק הבית כבאהר מענפי העבודה ובחברות העובדות בו כבהירות פרודוקטיביות. בכל אופן אין חלקן צריך להיות מקופח מחלקן של החברות העובדות בכתיים פרטיים והחולכות ומתארגנות כאגודה מקצועית בהסתדרות.

פנקס חבר מיוחד לחברה יעיד על שיכותה הבלתי אמצעית להסתדרות והמס והרשי הנהלק לשני הלכים שונים והמשתלם על ידי ההברה ועל ידי החבר – בני המשפחה האחת – יגביר את הכרתה בזכויות העצמיות שלה*.

ולא כל אשת הבר הקכל פנקס באופן „אבטומטי“, באשר אשת הבר היא. פנקס החבר ינתן לדורשיו, כל אשה שהשקפותיה והלך-דעותיה מתאימים

(*) לפני שנה, בשעת הרשמה האחרונה של חברי ההסתדרות, ניתנה זכות לתברות העובדות במשפחתן לקבל פנקס חבר מיוחד. הוברה לשלם את מס ההסתדרות הלת לפי התור של העד המועל מודיש מרץ 1929, רק על ראש המשפחה המשתכר ולא על ראש המשפחה העוסק במשק הבית. הצי חברות אשר השתמשו בזכותן וקבלו פנקס חבר מיוחד, הרוב הגדול אשר לא קבלו פנקס מיוחד נשארו רשומות בפנקסי בעליהן, כ„נשי הברים“.

לרוחה של ההסתדרות והיא רואה צורך לעצמה לממש את שיכותה להסתדרות על ידי הפנקס – היא תקבלהו.

רחוקה אני מלהאמין, שעל ידי ההכרה מצד מוסדות ההסתדרות תפתר שאלתנו. תנאי הכרחי לכך הוא היסוד הקבוצי בחיים, העזרה ההדדית, ההיגיון והטפול המשותף בילדים. אלה ירהיבו את היקף מושגי ההכרה העירונית ויעוררו את פעולתה הצבורית.

כיום כל אלה חם בשביל הרבה מאתנו בגרר של הווה, ואל נכחד שרוב הברותינו וגם חברינו בעיר אינם שואפים לשנוי ערכין בתייהם. עוברה זו מחייבת אותנו לפעולה תרבותית בצבורנו וביוחד בצבור הנשים.

הדרך ארוכה וקשה, אנו נפקל באי-הבנה, בכחות, ולפעמים גם בלעג. אך שאלת נשי החברים איננה קנינן הן בלבד. שאלה זו היא נחלת צבור הפועלות כולו. ואל תדמה בנפשה הפועלת הפנויה, המאורגנת כיום בהסתדרות, שלא בה הכתוב מדבר. מחר, בהכנסה לחיי המשפחה, יציגוה ככלי ריק ויתנו לה תעורה של אדם בלתי פרודוקטיבי בחברה, הנהנה מזכויותיו של אחר.

פנינה יל"אכטיחי

העוזרת בבית

פועלת השואפת לחיי עבודה ושיוון מקבלת לביתה את אחת חברותיה כעוזרת והיא נעשית על ידי זה לנותנת עבודה. הניגוד בין המנצל והמנוצל מופיע, אין להמלט מהחיכוכים הפעוטים. אני חוזרת הביתה עיפה אחרי יום עבודה קשה ומוצאת כי ביתי אינו מסודר למדי. אי-הנקיון מרגיז אותי, כי סידור הבית הלא הוא מחובתה של העוזרת. אבל העוזרת הזאת הלא היא גם חברתי, אשר כודאי לא לשם זה באה ארצה, בכדי לגנוב את האבק בביתי. הן היא נקרעת, אחרי מלחמה קשה, ממשפחתה ומביתה, אשר שם היתה צפויה לה עבודה מעין זו.

אנהנו נלחמות על יום עבודה מוגבל. אבל כשאני שבה בשש בערב מעבודתי, הן רק אז מתחיל בשבילי יום עבודה חדש בבית, אם כי כל היום עברה בו גם העוזרת, וכשאני מחפנה לרגע אני עיפה עד מות ומסוגלה רק לישון. ואין אני רואה כל מוצא לנו, לבנות-העיר. שתי דרכים לפני: או

להניח את המקצוע ולהיות לעקרת בית שבעלה מפרנס אותה, או ליהפך מפועלת למעבידה.

ועוד דבר. אנו הפועלות בארץ רואות בעבודה את יסוד היינו, בעבודה אנו רוצות לחדש את עצמנו, אבל כשאני שואלת את עצמי: מה הוא יחסי הפנימי לעבודתי אני? מדוע הייתי כה אומללה כשהכרי התהלך מהוסר-עבודה? האם הייתי טובלת במדה כזו, לו היה הוא העובד ואני מהוסרת-העבודה? נדמה, שהאשה המפרנסת את עצמה גם כשבעלה עובד ומשתכר, עושה זאת רק מתוך רצונה הטוב. לעומת זה מתיחסת האשה לעבודה הגבר כאל דבר הכרחי ומוכן מאליו. היא מיואשת כשהברה מהוסר עבודה ולא רק משום טעמים חמריים בלבד. גם לו יכלה לפרנס את שניהם בעבודתה היא לא היה זה משנה כלום.

נדמה לי כי אנו בעצמנו מתיחסות אל עבודתנו כאילו אל חובה ארעית, אשר אנו מסתלקות ממנה מיד, כשהתנאים מרשים לנו זאת. אפשר שהערכתנו זו נובעת מתוך ההרגשה האינסטינקטיבית, כי יבוא יום, ואנו נעזוב את המקצוע בגלל האמהות, אין אנו רוצות להודות בדבר, אולם היחס הזה קיים והוא נוטל מאתנו את ערכי הנפש הכי חשובים – את הכבוד לעצמנו ואת האמונה ביכולתנו. אין שלמות בעבודתנו כל עוד תחסר לנו הרגשת ההכרה הפנימי להתפרנס מעבודתנו.

עוד לא שמעתי מפי גבר, שירצה להסתלק מעבודה. כל עוד הוא מסוגל לעבודה, הרי היא לו הובח מובנת מאליה, שאין להסתלק ממנה ואין להרהר אחריה. לעומת זה את שומעת תמיד מפי האשה הנשואה המתפרנסת מעבודתה את ההתאוננות, כי היא כבר עברה די כהייה ובי היא רוצה לנות. העבודה המפרנסת כאילו לא ניתנה לנו לכל חיינו, כי אם לזמן קבוע, עד שיהלון הצורך בה או תרצון לה.

ואם במקרים בודדים כובשת לה האשה את האמון בכוחות עצמה, הרי היא כורעת והת העול הכפול של עבודת חוץ ועבודת בית, ובי מתקומם הכל נגד העול המדכא הזה. אבל היתכן כי העוזרת תביא לנו את הסתרון? היתכן, שלמען אוכל אני לעבוד עבודה יוצרת תהיה חברתי מוכרחת לעבוד במקומי את עבודת השרות אשר מאסתי בה?

תל-אביב

ת.

על הפועלת בעיר

מיום שהופיעה הפועלת בעיר רבו עליה ההרפתקאות והנפתולים על קליסתה בעבודה. ומאין מסורת ומאין מסגרת ארגונית והברתית עדיין רב הגישוש אחרי שכלים של ארגון ודרכי חיים. שיתאמו לצרכי הפועלת העירונית. השנים האחרונות אמנם גיבשו והבליטו במדת-מה את דמותה של הפועלת העירונית הקבועה; לא זו שראתה את העיר כמקלט זמני ועיניה לכפר, אלא פועלת הרואה בעיר את דירת הקבע שלה ובעבודתה בעיר את ביסוסה הכלכלי וההכרתי והשואפת משום כך לשיפור ההוי ולתיקון תנאי העבודה. הכפר והחקלאות יוצרים את דפוסי ההיים לפועל ולפועלת גם יחד. ההכרה היא שותפת בהקמת המשק, ובתוך המשק ההדש החולך ונוצר היא מחשבת לה את ביטוייה העצמי. לא כן בעיר. אם קשה מלחמתו של הפועל העירוני על זכות הארגון ועל כיבוש ענפי עבודה, הרי קשה פי כמה מלחמת הפועלת על קיומה ואפשרות התאזרחותה.

ענפי עבודה מעטים ודלים עומדים לרשותה, ובהם ההתחזרות רבה, הניצול איום. וסכנות רבות אורבות לקיומה האנושי של הפועלת ולהתפתחותה החברתית-התרבותית. הענף העיקרי אשר קם, לנחלה לפועלת בעיר הוא ענף השרות: במשק בית, בהנות, בבתי-אוכל ומלון, וענף התפירה. ובאותם ענפי העבודה שהיא עובדת בהם יחד עם הפועל – היא נפליט לרעה בשכר עבודתה. מקובל משום-מה שצרכי הפועלת הם מועטים מצרכי הפועל, אף על פי שבתוצרת העבודה היא אינה נופלת ממנו. להפך, לא פעם הוכיח הנסיון כי בעבודות אשר הגורם העיקרי בהן הן הירים והאצבעות – תוצרת הפועלת עולה על זו של הפועל.

מהו מצבה של הפועלת באותם ענפי העבודה שהיא נקלטה בהם כיום? את שרות הבית רואות רוב הפועלות כעבודה-שבאונס, שאינה נותנת כל סיפוק ואינה מעוררת כל רצון להשתלם בה. רק מתוך הכרח הן נשארות לעבוד שנים במשק בית. מעטות מאוד הן העובדות כתנאים פחות או יותר אנושיים; וחריב הגדול עסוקות 10-12 שעות ביום ומכרות לגור במקום העבודה. השעבוד הכלכלי מביא אתו גם שעבוד רוחני, כי כתנאי עבודה כאלה אין הפועלת יכולה להפנות גם בשעות ערב ללימוד השפה, לביקור אספה או הרצאה. בענף השרות רב חלקן של הפועלות מן העדות המזרחיות. מצבן קשה עוד יותר. התורים מוסרים אותן בלילות לבית נותנות-העבודה.

ומקבלים את שכרן. מה ושם נראים סימני הסיסה ורצון לארגון גם בין ההברות האלו.

השאלה העיקרית היא – כיצד לארגן את העובדות לסוגיהן בענף השרות. המעסיק כיום אלפי פועלות והמתרחב עם גידול הערים? כיצד לנהל את המלחמה הצבורית על תנאי עבודה אנושיים במקצוע אשר לפי מהותו נתון הוא לשרירות לבה של בעלת-הבית. שעל פי רוב אינה רוצה להכיר בשום מרות של ארגון? וכיצד להכניס השבחה ופיקוח של ההסתדרות במקומות העבודה אשר אל העובדות בהם אפשר להגיע רק דרך, מבואות צרדיים?

ומצב הפועלת בתעשייה?

שכר העבודה הזעום אינו מאפשר לעובדת לכלכל את עצמה. מעטים מאוד בתי-ההרושת הנותנים לפועלת אפשרות של קיום. על-פי רוב אין העובדת בתעשייה יכולה להיות הברה בקופת-חולים. כי תשלום המס אינו לפי כוהותיה. ישנה עוד שכבה אחת שהארגון טרם נגע בה: העוזרות בחנויות ובבתי מסחר. רובן אינן הברות בהסתדרות ומנותקות לגמרי מן התנועה. הענף הזה הולך וקולט יותר ויותר פועלות. הן עובדות 13-14 שעות ליום, וטרם נמצאה הדרך לארגונן.

במקצוע הבנין מעטות מאוד החברות, ואין ליחיד עליהן את הדיבור. כמובן שבדרך פועלתו הכלכלית יש עוד כר נרחב לפעולה משקית עצמית בעיר: ארגון מסעדות קואופרטיביות, מתפרות ובתי-מלאכה וכו'. המפעלים הקואופרטיביים ישמשו עוד משען לפועלת במלחמתה להטבת תנאי עבודתה במשק הפרטי, אך לא יבילו את רוב צבור הפועלות בעיר. תנאים גרועים וחוסר סיפוק – בעבודה משק בית; ניצול קשה ושכר ירוד – בתעשייה. האם פלא הוא שדוקא צבור הפועלות משמש שדה נסיונות לכל מיני תעמולות, הורעות רעל ושנאה למפעלנו כארץ?

לפועלת העירונית קשה השמירה על עצמיותה בתור פועלת-הלוצה. העיר עלולה להשפיע על הרגלי הייה. תנאי עבודתה הקשים מכריחים אותה להתפטר את הסביבה, ועקשנותה לא תוכל להמשך הרבה זמן, אם לא תוצר מסגרת חיים הברתית-הברית שתאפשר לה להמשיך חיי פועלת ולהשאר קשורה אל מקורות התנועה.

חיפה

יוכבד בת-רחל

הפועלת בירושלים

אם שאלת הפועלת חמורה היא בכל ערי הארץ, הדי בירושלים היא חמורה יותר. מספר בתי-החרושת ובתי-המלאכה המעסיקים פועלות הוא מצומצם מאוד, ותנאי העבודה עפ"י רוב אינם מאפשרים קיום אנושי. בתי-המלאכה לתפירה ולרקמה הם מקומות העבודה העיקריים, חקלאים מספר ניכר של פועלות. אך העבודה נעשית בהם לרוב בתנאי ניצול. רוב העובדות העסוקות בענפי עבודה אלה עובדות בבתי-הפרטיים ועדיין אינן מאורגנות. הדרך להטבת מצבן קשה היא גם מפני ההתחרות עם תוצרת חוץ וגם משום החומר האנושי: פועלות מהעדות המזרחיות אינן נתונות עוד לארגון. העובדות מסוגים אלה תובעות פעולה חינוכית ממושכת, אך אי התמדתן בעבודה שוללת כל תקווה להצלחה. הפועלות מהעדות המזרחיות נכנסות לחיי משפחה עוד לפני בנרותן ויוצאות מן העבודה יש מקרים שהן שבות לעבודה כשהן נשואות, אך עצם ההכרה שלא התמדנה במקצוע שוללת מהן את הרצון להתארגן. במפקד שערכה ההסתדרות בין פועלות ביח"ר, מרבדיה ענה הרוב המכריע – בנות 16, 17 – כי הן מתכוננות לעזוב את העבודה מפני שעומדות להנשא. בבתי-המלאכה לתעשיית כובעים שורר מצב כלכלי וארגוני דומה לזה. מצב העובדות בבנין הוא מיוחד בירושלים. כאן ענפי העבודה העיקריים בבנין הם: חציבה וסיתות. העובדות האלו אינן לפי כוחותיה של הפועלת. מספר לא רב של פועלות, שחדרו לעבודת הסיתות, עזבוה אחרי שנתיים-שלוש. בהרבה השפיעה גם תקופת חוסר-העבודה, כשהפועלות נכנסו לעבודות אחרות, ועל פי רוב נשארו בהן. פרשה מיוחדת היא העסקת פועלות בעבודות שחורות בבנין. בירושלים אינה קיימת המסורת, שקבוצות בנין המקבלות עבודה על ידי לשכת העבודה של ההסתדרות צריכות לקלוט גם מספר פועלות. המסורת הזאת הייתה נחלת "סולל-בונה", שככש בימים ההם את שוק הבנין. עם ביטול "סולל-בונה" שונה המצב בכל הערים, וביחוד בירושלים, במקום שעבודות הלשכה הן מצומצמות מאוד, ועבודת הבנין מרוכזת רובה ככולה בידי קבלנים פרטיים, שאין להסתדרות זכות הכרעה בעבודותיהם. בהרבה מקומות והכנסה מכונת ביטון הרוחפת את עבודת הפועלת. המקצוע היחידי בעבודת הבנין בירושלים, שיכול להעסיק פועלות, היא עבודת הריצוף. גם פה נתקלות הפועלות בקושי מיוחד, כי נותני העבודה הפרטיים אינם מעריכים את עבודת הפועלת, ורבים מבין נותני העבודה אינם מקבלים יהודים. רק

יחידות בעלות מרץ ומתמידות במקצוע הצליחו לחדור לשוק הערבי. עבודתן משתלמת באופן שווה עם עבודת החבר, העובד בקבלנות. גם בין העובדות בריצוף הייתה יציאה גדולה מהמקצוע. גרם לזה גם קיפוח זכויות הפועלת הקיים בתוך האגודות המקצועיות.

מספר ניכר של העובדות בירושלים עסוק במוסדות רפואיים שונים. הלך מהן, האחיות והפועלות של "הדסה", עובדות בתנאים המקובלים במוסד הזה (רצת ההסתדרות בשינויים ידועים). האחיות של שאר בתי-החולים, הצבוריים והפרטיים, מאורגנות באגודת האחיות, המהווה סניף של אגודת האחיות הארצית. רבים צרכי האגודה, אך את התפתחותה מעכב בהרבה חוסר צרותן של המאגדות. האגודה זקוקה לפעולה תרבותית, מקצועית וארגונית. הודות לסיוע של הסתדרות הרופאים קיימים על יד אגודת האחיות שעורים מקצועיים, נפתחה גם ספריה מקצועית. האגודה הצליחה לקבוע ברוב המקומות יום עבודה של 10 שעות (קודם עבדו 12-14 שעות). הוקמו ועדים מקומיים המפקחים על תנאי העבודה והעוזרים לארגון התקרות. מפני חוסר לשכה מיוחדת אין ביכולתה של האגודה להמציא עובדות לדורשיהן, ועדיין מתקבלות העובדות שלא ע"י האגודה. גם העובדות והמתלמדות בבתי-התנינוקות והמטפלות בילדים באופן פרטי שייכות לאגודת האחיות, כסקציה מיוחדת. חוללת כ-20 הברות. בפני הסקציה חוו, הצעירה עדיין מאוד, עומדים תפקידים קשים: קביעת תנאי עבודה שווים וקבלת העובדות על ידי הסקציה.

רוב העובדות בעיר עסוקות בעבודת משק-בית. אלה הן בעיקר פועלות מהעדות המזרחיות ונערות לפי גילן. העובדות מתקבלות ברוב המקרים מחוץ ללשכת הפועלות, ונמ תנאי העבודה, הנקבעים באופן רשמי בלשכה, אינם קיימים בפועל. הפועלות ברובן מתייבות גם ללון במקום העבודה. פועלות יחידות, היודעות היטב את העבודה ובעלות הכרה, הצליחו אחרי מלחמה קשה להרגיל את נותנותיהן העבודה ליום עבודה של 8-9 שעות, אך בדרך כלל יום העבודה הוא ממושך מאוד, והמשכורת אינה מגיעה לשתים וחצי לאי לחודש. גם לא חמיד ניתן לעובדת, הלנה במקום העבודה, חדר מיוחד. במחנה זה רבה ההתמרמרות, וירשם הדבר להובתנו, חובת מוסדות הפועלות.

לא די בזה שמהלקת הפועלות בירושלים העריכה עוד לפני שנתיים את השיבות הארגון של הענף הזה ועשתה גם את עבודת ההכנה הדרושה – מפקד העובדות ואספות חלקיות בכל שכונה ושכונה. כי עדיין לא הונה היסוד הממשי לארגון והאגודה לעובדות במשק בית טרם הוקמה. בישיבות המשותפות של

מהלקות הפועלות בערים עם הוצד הפועל, אשר התקיימו בקיץ תרפ"ה, נקבע יחס חיובי לארגון העובדות בשרות בית, למרות ההחלטה החיובית מופיעים בכל פעם גורמים אחרים, הדוחים את הוצאת ההחלטה לפועל.

רציני ביחוד הוא מצבן של החברות הצעירות במשק-בית, בירושלים זאת היא שאלת הרוב המכריע של הילדות העובדות, רובן ככולן נתונות לניצול, ההורס את בריאותן והגורל מהן כל אפשרות של התפתחות רוחנית. מפני תנאי השעבוד של הנערות העובדות אין הן חברות בהסתדרות הנוער העובד בירושלים. כל ההתאמצות למשוך חברות אלו נגמרה באכזבה, כי בצדה לא באה פעולה מתמדת להטבת תנאי עבודתן. פעולה ממשית בכיוון זה היתה עלולה להשפיע ולשנות את פני הרברים.

הענף הקרוב לעבודת משק-הבית הוא העבודה בבתי-אוכל ומלון. המקצוע הזה קולט גם חברים. לא מומן התארגנה אגודה של עובדי בתי-אוכל ומלון. באגודה מאוחדות עשרים וחמש חברות. יום העבודה נקבע לתשע וחצי שעות. המשכורת לפועלת מקצועית - ארבע לא"י לחודש. כבר כראשיתה כבשה האגודה כיבושים חשובים: חצי יום חופש בשבוע, מס מקביל מאת נותני העבודה לקופת-חולים, ועוד שורה של תיקונים המקילים על העובד. משק הפועלות בירושלים קלט עד עכשיו מספר מצומצם של פועלות. עם התחלת הבנין של המשק החדש על 50 דונם אדמה של הקה"ק, יקלט הענף החקלאי בירושלים 30-40 חברות. רב ערכה של פעולה זו בירושלים, העניה במפעלים עצמיים של העובד.

יש להזכיר עוד את הנסיון הראשון של הפועלות בירושלים ליצור מוסד משקי עירוני על יסודות קואופרטיביים. לפני זמן קצר נפתחה כאן על ידי קבוצת פועלות מסעדה קואופרטיבית. מספר החברות מגיע עד 12. העיקרון של השקעת חון עצמי ע"י החברה נשמר לגבי כל העובדות. ההשקעה הכספית הזאת מהווה את ההון החוזר של המוסד. מועצת הפועלות הקציבה את הסכום הדרוש לארגון המוסד. המוסד מתפתח יפה. על עניני המשק מפקחת הנהלה נבחרת בת שלוש חברות, ושאר השאלות נדונות באספות כלליות של העובדות. משכורתה של כל עובדת במסעדה היא כיום שתים וחצי לא"י ואוכל. אחרי סידור מאון שנתי יחולק הריח באופן שווה בין כל העובדות, ויש לחשוב שהמשכורת תעלה עד שלוש לא"י לחודש. מטעם מהלקת הפועלות בירושלים הוגשה למועצת הפועלות הכנית לסידור מכבסה חשמלית קואופרטיבית.

במפעלי הקואופרציה בארץ משתתפת הפועלת עדיין במדה מועטה ובעיד הוונחו הרבה אפשרויות. המכשולים בדרך פעולה זו מרובים: הקושי שבארגון קבוצת עבודה בעיר, חוסר בעלות מקצוע, חוסר כסף להשקעה. אך אין לתאר מה גדולה חשפעתו של נסיון שהצלית. רב היה הצמל עד שחוקמה המסעדה הקואופרטיבית בירושלים, ועכשיו, אחרי שהיא קיימת, ישנה רשימה ארוכה של מועמדות השואפות להכנס כחברות לקואופרטיב.

ירושלים

דינה בת-חורין

מוסדות הפועלות בעיר

אין אנו מרוצות מאופן הכחירות לועדות הפועלות על יד המועצות העירוניות ומהיקף פעולתן כיום. יכול היות כי שתי הפרובלימות האלו תלויות אחת בשניה. מינוי ועדת-הפועלות על ידי מועצת-הפועלים, כנהוג כיום, אינו מותאם למציאותנו, והוא המגביל גם את סמכות הועדה. אין כל הצדקה לקיום ארגון מיוחד לפועלות בתוך ההסתדרות, אם מוסדותיו המוציאים לפועל אינם מביעים את צרכי המיוחדים של הצבור ואינם נבחרים על ידו.

בחירת מוסד הפועלות על ידי החשתתפות הישרה של כל הפועלות היתה מקויה את מחננו ומכניסה בו ענין וחכמה. גם החברות העובדות בועדות האלו היו מרגישות יותר את האחריות כלפי צבור הפועלות - התרגשה של שליחות צבורית היתה מחייבת אותן. כיום המזכירה של ועדת הפועלות היא הלוהמת היחידה במערכת. אין כוח מאורגן של הבוחרות הלוהץ ותובע פעולה. חסר לוועדת הפועלות גם התוקף הדרוש כלפי פנים. הצורה המשפחתית של מינוי הועדות היתה אולי צודקת, לו היה תפקידן של הועדות רק, "להזכיר" למועצות הפועלים את עניני הפועלת. אבל חוקת ההסתדרות נותנת לוועדות הפועלות את היכולת לעסוק בפעולה עצמית ומקיפה. צרכי הצבור בתוך ההסתדרות מרובים, והיכולת, כידוע, מוגבלת היא; ובכן מכל קימוץ והגבלה במועצת הפועלים סובלת קודם כל ועדת הפועלות. גם שאלת סמכות הועדות עדיין אינה ברורה ואיננה מותאמת לצרכי פעולתנו. החלטות ועידת ההסתדרות לא התקנו לאוטונומיה מהלטה של ועדות הפועלות, אך למעשה אין למוסד זה זכות החלטה כלל. הוא נהפך רק לאורגן מיעץ. מזכירת המחלקה, העוסקת באופן מיוחד בפעולה כין

החברות, החוקרת, לומדת ומכירה את צרכיהן - לא תמיד היא תמימת דעים עם חברי המוכירות הכללית של המועצה. המוכירות הכללית מטופלת גם בחמון ענינים ואינה יכולה להפנות באופן מיוחד לעניני הפועלת. בועידת ההסתדרות האחרונה הוחלט על ארגון מועצות פועלות עירוניות. ההחלטה דנה על הקמת מוסד מיעץ, נבחר על ידי בחירות יחסיות באופן ישר על ידי צבור הפועלות, הברות ההסתדרות בעיר. המטרה העיקרית של המועצות היא לשתף בעניני הצבור מספר יותר רב של הברות. תפקידה של המועצה הנם בעיקר חינוכיים, תרבותיים וארגוניים. ההלטה הועידה טרם הוצאה למועל עד היום.

ירושלים

ד.

עם הילד

פרובלימות של החינוך המשותף

אני רוצה לנסות בדברי אלה להציג את שאלת הטפול המשותף אצלנו, כמו שהיא משתקפת לפני מתוך העבודה, מתוך החיים הבלתי אמצעיים. מה הם הגורמים העיקריים שהביאו אותנו ליצירת בתי ילדים משותפים? הרצון לשתוף מעמיק בכל היקף החיים עם האנשים שעמם נקשר הקשר, התשוקה למסירת כל היקר והקרוב לרכוש הקולקטיבי, – כאן המקור של רעיון החינוך המשותף אצלנו. החרדה למפעל הקבוצי, להמשכו בעתיד היא גורם שני, המכריע בקביעת הבעלות על הרכוש הכי יקר, אשר בו תלוי במדה רבה העתיד שלנו. הגורם השלישי, רב-הערך, הנובע מהמבנה התרבותי של קבוצינו, – הוא הרצון לשחרור האשה בחברה ובמשפחה.

יש כבר עבר לחינוך המשותף בארץ. עברו מספר שנים, נולדו ילדים, נוצרו בתי-ילדים, נקבעו הרגלים ידועים. בחיי יום יום, שבעי עבודה ועיפות, חסר הזמן לעיון מעמיק ולבירור מקצועי, מרענן, פותר. כל קבוצה וקבוצה באו לידי פתרונות פהות או יותר מוצלחים, פהות או יותר נכונים, אולם ביטוי מקיף ומשותף – באשר השאלה היא משותפת – לא הושג עד כה.

האם אפשר כבר היום לסכם את התוצאות של חינוך המשותף? ההצלחה חברתנו לרכוש לה את הבעלות על ילדיה? היכולים או צריכים התורים להתרגיש את עצמם פטורים מן הדאגה הפרטית לילדיהם הם דוקא? וחשחרור של האשה? התשובה על שתי השאלות הראשונות אינה קלה ואינה מלאה. על פי סקירה מן החוץ נראה שחקבוצה רכשה לה את הרגשת הבעלות על הילד הנולד בה, אולם לי נראה, כי הדבר רחוק מפתרוננו.

אמנם הדאגה הכלכלית לילד והרצון לספק את כל צרכיו החמריים הם בחברה שלנו מכסימליים. ואולם חשוב היחס של החברה, של כל פרט ופרט החי בה אל הילדים הנולדים, והרגשת האחריות והדאגה

שהם מטילים על כל אחד בכות מציאותם. האם ככשו בכר באמת את האינסטינקט האומר: "הן לא ילד שלי הוא"? לשאלה הזאת פנים שונות וגנן שונה ככל קבוצה וקבוצה. כמצבה הפנימי של ההברה. ביחסי אדם השוררים בתוכה – בהם תלוי היחס הכללי לילד. הרצון לשאת את הדאגה לו, וכשם שלא הגענו עד היום למדה מספיקה של התלכדות פנימית בקבוצים שלנו, כן גם בשאלה הזאת, שאלת בעלות חברה על הילד, לא נוכל להגיד בפה מלא: הצלהנו.

וההורים בקבוצ? אין צורך להעלים כי מסירת ילד לרכוש קולקטיבי אינה באה בלי התנגדות פנימית. אנו התרגלנו אמנם לראות את המעשה הזה כפשוטו, כמובן מאליה, אולם לאמיתו של דבר אין זה כך. המעשה היה למנהג ולמסורת, אבל הדאגה מנקרת תמיד: האם איתן הוא המנהג, והמסורת – המסורת של קבע היא? על מצבה של המשפחה בקבוצה בכלל, על אפיה המותנה בצורת היים קולקטיבית, יש ויש לדבר. אולם כאן אתעכב על מצבה של המשפחה מנקודת ראות אחת כלבד, והיא: הוצאת הילד מבית הוריו.

התקדמות הקשר הבלתי אמצעי בין ההורים והילד נתקלה בחיינו בהרבה מעצורים. הפועל העובד שעות רבות במשך היום אינו יכול להקדיש זמן רב לילדיו, ביחוד אם הילדים נמצאים בבתיים מובדלים, אשר להם סדר, הרגלים וחוקים משלהם. לא בכל רגע פנוי יכולים ההורים להכנס לבית הילדים, כי לא תמיד אפשרית ההפרעה. האם אשר ברוב המשפחות היא היוצרת את הקשר החי בין האב והילד, היא הרוואת את הילד במשך היום והיא המספלת בו – משוחררת אצלנו מתפקיד זה. הילד כשלעצמו נכנס לחיי חברתו וזו דורשת הרבה מהתענינותו ותשומת לבו. יחד עם זה אפשר לציין אצל ילדינו געגועים עזים לפגישה עם ההורים, חסרונם מורגש אצלם מאוד והתשוקה לקרבתם היתרה – חזקה. במקרים רבים היחס הוא משני הצדדים מתוך ועצבני. משפיע גם צמצום הזמן הניתן לפגישה.

השאלות האלה: הבעלות של החברה על ילדיה, עמדת המשפחה בחברה וזיקתה אל הילד, – פתרון תלוי בעיקר בהצלחתה של החברה ליצור חיים פנימיים שיאפשרו להורים למסור את ילדיהם, בלב שלם, תחת חסותה, ולהכריז חשוכי הילדים ליטול עליהם את העול, את הזכות והחובה כאחד לגבי הילדים.

המטרה אשר הושגה על ידי הטפול המשותף היא – שהרור האשה בקבוצ. את העובדה הזאת יש להדגיש בשמחה, ויש לומר ברורות: רק החינוך המשותף

הוא המסוגל לתת לאשה את האפשרות לעמוד בתוך החברה כאדם חפשי. רק כאשר נוטלים ממנה הלק גדול מעול הדאגה לילד ומהחרדה להתפתחותו הגופנית והרוחנית, בערובה בטוהה שכל רע אינו צפוי לילד זה, – יכולה האשה להתמסר לענף עבודה הרצוי והאהוב עליה. ההופש הזה הוא הקובע גם את עמדתה, עמדה של שויון. בתוך חיי המשפחה והיוצר את התנאים לספוח יחסי היות של הגבר והאשה.

מקומפלבס השאלות המעשיות אשר סביב החינוך המשותף – הראשונה היא: עמדת בית הילדים בתוך חברה הגדולים. האם יוצרים אנו עולם מיוחד של הילד, או דואגים לקשר מתמיד בינו ובין החברה שבה הוא חי? בקבוצה הקטנה השאלה הזאת אולי אינה קיימת. מספר הילדים קטן, ההצר שבתוכה חי הילד מוגבלת, אפשרות הגישה לילד קלה. לא כן הוא בקבוצים הגדולים. שם, במספר הילדים הגדול, בנבולות הרהבים של המושב, חגישה לילד קשה יותר. נשקפת הסכנה שהילד יקגר בעולמו הוא, בד' אמותיו, מה שאינו רצוי בהחלט. הן אנתנו רוצים לגדל בני אדם הקשורים בחברה, במשק, בעבודה, ככל מה שאנו עמלים בו, ולבך הכרחית תשומת הלב של ההברה לנעשה בתוך בתי הילדים, תשומת לב מתמירה, רצינית, מעמיקה.

מי הם האנשים המקונים את החינוך של ילדינו. המקיפים את הילד בשנות חייו הראשונות, אשר רשמהן הם המכריעים בחייו? אנחנו מוכרחים להודות, שאת ענף העבודה הכי חשוב שלנו, הכי חשוב להברה חיה, אנו מוסרים לעתים קרובות בידי אנשים שנסיונם קטן וידעם קלושה. ואין גם כל אפשרות לעשות אחרת. מספר האנשים הנחוץ לטפול במאות הילדים החיים כיום בקבוצים שלנו – רב, ועלינו להמציא מתוכנו. לכן מוטל עלינו לרכו את האנשים אשר יקנסו לעבודה, למדות, יצברו נסיון וישתלמו בה. שאלת העובדת בבית הילדים המשותף היא אחת השאלות המרכזיות של המוסד: בה תלוי בהרבה התפתחותו הגופנית והרוחנית של הילד. האטמוספירה השוררת בבית פנימה ובמדה רבה גם ערכו של הבית בתוך החברה. כאמור, מומחים אין לנו, והכניסה לעבודה הזאת היא על-פי רוב מקרית. רק עם חזמן בא גם הנסיון וכאח הידיעה, וכינתים הולכים לאיבוד כוחות ונשתתים עצבים. כל עוד לא נצליח להכין מספר מספיק של עובדות קבוצות, מסורות לענף, מנוסות בו וידעות לשתף את החברה בעבודתן – היסוד של בית הילדים המשותף לא יהיה איתן. צריך להקל על החברה את חכניסה לעובדת הטפול על ידי יצירת תנאי עבודה יותר נוחים: על ידי הפחתה

בשעות העבודה (כרוב המקומות עובדים בבתי הילדים 10-12 שעות ביום).
באשר העבודה הזאת דורשת מוח צלול ושקט נפשי; על ידי יצירת יחס של
הבנה יתרה מצד האנשים הבאים במגע עם בית הילדים ועל ידי נתינת
אפשרויות להשתלמות בארץ ואולי גם כהוץ לארץ. רק בידה של העובדת
הקבועה נתונה האפשרות להעמיד את בית הילדים על אשיות מוצקות.

ויש צורך לננוע במלים מספר גם בשאלת הגננת, שאלה שאף היא
משמשת מקור לפגעים רבים. אם על ידי ילדים בניגוד רך - עד לשנתים-שנתיים
ותצי - מרשה לעצמה לעבוד כל חברה, אם גם ידיעותיה דלות, בתקוה שתוך
כדי עבודה יבוא הנסיון ושבעזרת האינסטינקט חבריא הנחון לה מן הטבע
תוכל למלא את המוטל עליה, הרי לגיל גבוה יותר - משלוש עד שש - אין
הגישה קלה עוד ולא כל חברה תסכים לקבל על עצמה עבודה בגן-הילדים
בלי השתלמות קודמת. על כן נאלצת הקבוצה להפיש אתרי הגננת המקצועית
מחוצה לו. אין הדבר הזה נוח ביותר. רוב הגננות שלנו קבלו את הכשרתן
בתנאי היים וחברה אחרים לחלוטין ולא נקל להעביר את ידיעותיהן על
קרקע של קבוץ קולקטיבי בארץ-ישראל. הגננת מתלבטת בסכך פקפוקים
וחתירה אובדת עצח; הילדים גם הם מרגישים על בשרם את חסרונות אשר
עושים בהם. נסוך אפשרויות רבות אין לנו, על כן גם ברידה לא תמיד
תקצא. אולם גם בשאלה הזאת היה עוזר עיון מעמיק משותף. אולי היינו
מניעים לידי כך שמתוכנו מתוך הקבוצים עצמם, ישלחו האנשים המסוגלים
ביותר להשתלמות, מה שהיה פותר את שאלת הגן בקבוץ.

אתעכב במקצת על עמדתה של החברה-האם בבית-הילדים. אני מתכוונת
בעיקר לבתי התינוקות אשר בהם נמצאים הילדים עד לגיל של שנה-שנתיים
בערך. בשביל האשה שלנו ההיה כבר שנים מספר חיי קבוץ והיורעת
את יתרונותיו של בית-הילדים המשותף, בודאי עדיפה הצורה הזאת של
טיפול בילד על כל צורה אחרת; היא בודאי גם רוצה בה, אולם אין זה מונע
מקצת נפשי ידוע. הרצון לטיפול בילד, ביחוד בגילו הרך, קיים כמעט אצל כל
אשה. האם רוצה לראות את הילד בכל רגע, בהתפתחותו היום יומית, אשר
היא בה מעניינת, בה מפליאה בשנה הראשונה לחייו. לא קל לותר על האפשרות
הזאת והיותור גורם צער רב וגעגועים, נוספת בשנה הראשונה גם חרדה
ממש לחיי הילד. כידוע, קובעת השנה הראשונה את התפתחותו הגופנית של הילד
ומצדקת איפוא דאגתה של האם בגיל זה. כל זה יחד מביא את האם לידי
מצב של מתיחות ומשפיע השפעה ניכרת על החיים בבית-הילדים. ברוך

המקרים אמנם קיים אמון למסרע מצד האם אל העובדה, כי התמסרותן של
העובדות בבתי הילדים ברורה וידועה היא. במשך השנים התבצרה התבונה
ההדדית בין האם והעובדת, ואף על פי כן אין להמנע מקושי רב. ובוולט הדבר
בעיקר בשעת מהלתו של הילד. עד כמה שלא התגבר האם - אי השקט ואי
הבטחון שולטים ברוב המבריע של המקרים ואז ממילא קשה יותר
התבונה ההדדית. נהלש האמון, ובאות לפעמים דרישות בלתי מחושבות ובלתי
מוצדקות מנקודת ראות אובייקטיבית. אז מתגלה ביתר שאת כל הקושי שבטיפול
המשותף והצורך בהתגברות ובהינוך רב של האם ושל העובדת גם יחד.
המלחמה הפנימית הזאת בין החכמה והרצון וכין האינסטינקט מופיעה עוד
בשעה שאם אשר יש לה שפע של חלב מיניקה גם את ילדה של חברתה
המהוסרת חלב. והאפשרות של עזרה כזאת היא אחד מיתרונותיו של הטיפול
המשותף, והעזרה היא כאמת מלאה. אולם גם במקרה זה נעשה הדבר לא
בלי התגברות. כי יש שבראותו של הילד חשני דורשת דוקא חוספת חלב,
וכדי להספיק לו את הכמות הדרושה נאלצת האם להפחית ממזונותיו של
ילדה היא ולמלא את החסר באוכל מלאכותי.

אפשר לשאול: לשם מה הדברים המפורטים האלה? אולם לי נדמה
כי על ידם יתבטא כטוי יותר שלם הקושי שבו נתקלת האשה במסרה
את הילד לטיפול המשותף. בבואנו לדרוש את ההתגברות מן האם,
מן ההורים, עוזרים אנחנו לפעמים את הגבולות האפשריים ובמקום להכיר
במלחמה הפנימית של האשה, דנים אנו במקרים רבים להוכיח כל הולשה
המתגלה לעינינו. ודוקא כפנת היינו זאת נחוצה זהירות רבה ורצון רב
להבנה.

על המצב הכלכלי של בתי הילדים המשותפים דובר כבר בתודמנויות
שונות; הוא אתר היסודות העיקריים של כל המפעל. מדוע עולה לנו הילד
בהוצאות כה מרובות? מדוע נחוץ לנו מספר כה רב של ידים עובדות
בטיפול? יש יסוד לשאלות אלה, כי אמנם עד היום עולה לנו גדולו של הילד
ביוקר רב.

רוב הילדים המתחנכים בבתי הילדים המשותפים נמצאים בקבוצות
ובקבוצים החקלאיים של העמק, והדבר הזה כשהוא לעצמו גורם כהרבה ליוקר
הטיפול. אקלים העמק, אשר גם המבוגרים סובלים ממנו קשה ברוב חדשי
השנה, איננו מתאים לגידול ילדים בגיל רך. לרבים אולי לא ידוע הדבר
שבתי הילדים שלנו דומים בקיץ יותר לבתי-חולים מאשר לבתי ילדים. חשרב

והמתקן משפיעים השפעה מויקה מאוד על ילדינו. הום, חוסר תיאבון, הקאה, אלה הן ההופעות הרגילות אצל ילדינו במשך ששה-שמונה חדשים בשנה. כמובן, לא כל הילדים סובלים במדה שוה. ישנו גיל מ-8 חדשים בערך עד שנה וחצי המסתגל בקושי מיוחד לתנאי הקיץ שלנו, בו בזמן שהגדולים – משגתים ומעלה – מתרגלים לאט לאט. והמספר היחסי הגדול של ילדים חולים וסובלים משפיע על כך, שהעבודה והסדר הרגיל בבית מופרעים. הצורך בהשגחה מעולה ובתוספת ידים עובדות הוא גדול. חוסר התיאבון וההקאות התמידיות מחלישים את הילד ומעכבים את התפתחותו, וזוהי סבה נוספת המכריחה את העובדות להתמסר לילד הסובל באופן מיוחד. מלבד זאת דורשים ילדים כאלה מוזן מרוכז ומתאם.

עוד נקודה חשובה אחת ישנה שצליה אני רוצה להתעכב. הדירה המשוחפת של עשרות ילדים עלולה להביא לידי סכנה של הדבקות במחלות אפידמיות שונות. דבר זה מכריחו להנהיג סדרי היגיינה קפדניים, אשר יכולים להקאות למסתכל מבהוץ כמוגזמים ואשר מהייבים השקעת עבודה רבה. אולם ההשגחה הזאת כדאית היא ומודים בזה כל הרופאים העובדים בבתי-הילדים, כי התפשטות מחלות מדבקות בטפול המשותף, – בהשוואה לצורות טפול אחרות, הקיימות באותם התנאים האקלימיים – ירדה עד למינימום ותמותת הילדים הנה קטנה מאוד.

ברור, שלמרות כל תנאינו הקשים עלינו לחפש את הדרך להוללה ברוב הקבוצים התחילו ללכת בדרך זו. גם כאן הדבר תלוי הרכה בעובדת הקבוצה. היא היא אשר עליה מוטל להנהיג תקונים בעבודת הסטול מתוך עבודתה, התמסרותה ורצונה להעמיד את בית הילדים על יסוד בריא. נהוצה לכך עזרה מצד הצבור הקבוצתי, נהוץ מוסד משותף אשר יהיה לנחלת כל התנועה הקבוצית ואשר יטפל באופן מתמיד בשאלות ההינוך המשותף.

נגה רייכמנר

בית-אלמא

הילד וההינוך המשותף

אנסה לכתוב על ההינוך המשותף, לא אקיף את השלם, את המורכב, כי אם אנע במתווה שהמחשבה אך החלה לחוש בו. אנסה לגשת בוהירות אל כל המכשולים האורבים לנו בדרכנו הקשה הזאת, הקשה ביהוד לנו, לאמהות, בדרך של ההינוך המשותף.

אנו, הראשונות, הגענו אל רעיון הטפול המשותף עוד טרם היו לנו ילדים; וגם אחר כך, כשהיינו לאמהות, התיחסנו אליו לא רק כאל הכרה הנובע מהי הקבוצה, אלא בעיקר כאל משאת נפש של הינוך יותר מעולה לילדינו.

הכרנו כי ההינוך המשותף יהיה לאבן הפנה של בנין הקבוצה. שאפנו לאחות בשרשי נפש האדם ולהפרות אותם בארץ האבות, בערכי העבר וגם בחיי הקבוצה.

בשמחה, בראש מורם, הלכנו לקראת הנסיונות הראשונים: כנרת, דגניה, תל-עדשים. כל אחת מאתנו היתה מוכנה למסור באמון גמור את ילדיה לידי חברתה וללכת לעבודה. היינו בוהרות לתפקיד זה בגלוי ובשקט את המוכשרות ביותר מבינינו.

ביקור עלו לנו השנים הראשונות של נסיונונו זה, אחד הנסיונות המכריעים ביותר אשר התנסינו בהם בארץ זו ובדרך זו – דרך הקבוצה; וכל אם ההיה היי קבוצה משלמת עכורו ותשלם גם בעתיד את הכל מהדש. אכן, בבשרנו ובדמנו נעשה הנסיון הזה, ואף על פי כן.

הנה עברו שנים וכבר אפשר לסכם מה שהוא. נעשה זאת רק מתוך נקודת השקפה אחת: מה הוא הטוב בשביל הילד, ולא רק למען הצלחתו הגופנית, כי אם גם בשביל התפתחותו הרוחנית.

ברור הוא, כי לגבי גיל בית-הספר – צורת בית ילדים היא צורת ההינוך המלאה והמושלמת ביותר. לא עיירה נבדלת וסגורה, כי אם חברת ילדים בתוכנו. הצומחת מבינינו, היונקת מאדמתנו והמוקפת אהבה לא רק של ההורים, כי אם של הקבוץ או של הקבוצה כולה.

לא לגרוץ מאהבת ההורים אל הילד רצינו, כי אם להוסיף עליה אהבה של כל החברה מסביב. בכדי שלא ירגיש הילד את עצמו בעברו את מפתן בית הוריו החוצה כוקק להגנה. מעולם לא עלה על דעתנו להמיר את אהבת האב והאם במה שהוא אחר, מה סבלנו אנחנו, הראשונות להינוך משותף, מהדעה המוטעת הזאת ומהתכיעות שנבעו ממנה. אבל גם זה יתלוק כאשר יהיו כל החברים להורים ומספר הילדים בקבוצותינו יגדלו.

כי גם בקבוצה רע לילד שהוריו אינם אחו, למרות כל המאמצים הנאמנים של הסכיבה, החל מהמטפלת וגמור בחברים הקטנים אשר אינם שוכחים גם רגע קל כי את הילד הבודד צריך לחונן יותר מאשר את האחרים. בטפול ובתנאים החיצוניים אין כמובן כל תבדל בין הילד הזה

ובין שאר הילדים – הלא כל היום נמצאים הילדים מהוץ להברת הורים. אבל די רק להסתכל מעט בילד השוך-ההורים, להביט לתוך עיניו הפקוהות, אשר כאילו תמיד הן מבקשות ומצפות למי שהוא, ואז יובן לנו מה גדול כאב הבדידות גם בחינוך המשותף.

הן אין שיעור לאהבה אשר עלינו להקיף בה את הילד בכדי להכין לו די הום לדרך החיים הקשה. כי יש לשער שגם דרך ילדינו אנו, אשר ינחלו את ירושתנו, לא תחיה קלה.

ורק בכוח האהבה והרחמים נוכל להשאר תמיד ערים ומקשיבים אל חסבל, אל התביעות והצרכים של הילד, ולהבינם גם בלי מלים כשהילד אינו יודע עוד לשלוט במלת.

ומפני שבפעולה זו, בטפול בילדים, רבים הקרואים ומעטים היעודים, לכן צפויים לנו כל ענויי היהסים אשר בין ההורים ובין העובדים על יד הילד, כי הלא כל אם היא פחות או יותר במדרגה של יעודה לגבי ילדה ולו גם בשל ההוש האדיר של הטבע השוכן בה.

אלא שהאינסטינקט הזה אינו ממלא את נפשנו על כל גדותיה. כאשר מלא את נפש אמותינו. איני יודעת אם טוב והבר ואם רע, אבל עובדה היא, – הילד בלבד אינו מספק את תביעתנו למקומנו בחיים, את צפיחנו מעצמנו.

יודעת אני: אין דרך לשוכ אל העבר, ולא רק אל חיי אמותינו, כי אם גם לעוד כמה צורות של חיי העבר, אין לשוב גם להיי אשת-בעלה. כל אחת ואחת מאתנו מוכרחה לצאת לדרכה בחיים, והילד, גם הוא לא יעכב בעדנו.

אין דרך לשוב, אם גם מחוך עיפות גרצה בזה. אלה אשר עוד כנוש בלבן הסנטימנט לאידיליה של העבר משתחררות ממנו מיד, אחרי שמודמן להן שוב לראות מקרוך את היי משפחותינו בעיר.

לאור ההכרה הזו כי אין לאן להזור, תקשה דרכנו עוד יותר.

ואולם – „אף על פי כן“.

התקופה הקשה ביותר, המעוררת דאגה וחרדה לגורל הילד, היא – עד המלא לו שלוש שנים.

כשהאם מוסרת את ילדה לידיים אחרות ימים אחדים אחרי הנלדו ולא היא הרוחצת והמלבישה אותו, לא היא הממלאה את כל הדרוש לו, – למן

השעה הזאת מתחיל פרק של סבל וכאב שאין לעקור אותו משרשו. כי רב ערכם של הטפולים הקטנים שמטפלים בילד. על ידם אנו מסתכלים ולומדים את התפתחותו ואת גידולו בתקופה החשובה והמלאה ענין לכל היודע להסתכל. הן הילד בתקופה זו משתנה משעה לשעה. ורואים זאת דוקא בדברים קטנים: בשעת הרהיצה שלו באמבטיה, בהקיצו משנתו, בגלוי ההיך הראשון, בתנועה, בצליל קולו, גדול הכאב ולא מעטים אוצרות החיים ההולכים לאיבוד אם מתורים על כל האושר הזה, על כל גילויי הכרת הילד ברגע הראשון להופעתם, בבית-התינוקות, אם גם יעמוד הבית על המדרגה הגבוהה ביותר של תרבות הטפול, לא יפגשו אותות החיים האלה מתוך צפיה להתגלותם, כאשר פוגשת אותם אם. אין גם פנאי לכך.

אמנם, מה רב הסער שמקבלת האם הצעירה בבית-התינוקות, בצאתה מבית החולים והיא הלשה ובלתי מנוסה, והילד על זרועותיה, ואין משפחה בעלת מסורת בצדה, אשר אליה היתה שבה האם הצעירה בגולה.

מדור לדור נמסרים ניצוצות האמת של שמירה עצמית, ופה בארץ מה בא במקום זה? לא כל אם צעירה מספיקה לעיין בספר, ואנו יודעים מה מעט נותן הספר בשעת הפגישה עם המציאות, בשעת הצעקה הראשונה של הילד תחי על ידינו. מי שראה עין בעין את הדברים האלה פה בארץ, עם לידת הילד הראשון במשפחת הפועל הבודד בעיר וגם במושב, – רק זה יוכל להשיג את ערך בית-התינוקות בשביל האם והילד. ומה רב הערך של הנסיון ההולך ונצבר והתרבות הנאמנה של טפול בילד הנפוצה על ידי בית התינוקות. בית התינוקות המתנהל תחת פקוהו של רופא והמכפז בתוכו קובר עובדות אשר מסירותן כמעט תמיד שוה למסירותה של אם, בית תינוקות זה יצעד, והוא כבר צועד כיום בהלק הטפול הפיזי, בצעדים בטוהים. הוא לא יגשש באפלה, ככל אם לעצמה, ולו גם אם משכילה ומוכשרה אך מהוסרת נסיון לגבי ילדה הראשון.

אך הספק האוכל הוא: אי הדרך בה נשיב לילד בבית-התינוקות את אור עיניה של האם ואת בת-הצחק של אהבתה, אשר לקראתה נמשך בצמאון כה רב גם הפעוט ביותר בין ילדינו וכה מצפה לשעה המיועדת לבוא האם? אם נשוה את מצב ילדינו למצבם של ילדי פועלים אחרים בכל מקום שהוא, לא רק בארץ כי אם גם בחוץ לארץ, ולא רק למצבם של ילדי הפועלים – תראינה תביעותינו מההינוך המשותף כמוגזמות. אך עלינו לא לשכוח את עצם משאלותינו מהחיים ומהארץ וקודם כל מעצמנו, כי נגשנו לחינוך המשותף

כאל דרגת חינוך עליונה, ורק כאידיאל של חינוך יוכל הספול המשותף להת לנו את הכוחות הדרושים לנפתולינו חסנימיים ולעקשנות ההכרה בחיפוש הדרך להיים אחרים, אשר אליהם אנו מבקשים להוליך את ילדינו.

אזה טכניק

ע"החיה

הילד והקבוצה

בהינוך המשותף חלוצים אנו וצעדינו הראשונים אינם בטוחים. לא פעם נדמה, שהילד דורש תנאים אחרים וחינוך אחר מזה שבחרנו בו. לא פעם נדמה כי הקבוצה עלול להפריע לילד בהתפתחותו, ומה גם עם רבוי הסתירות שבין הני הקבוצה ובין מציאות הילד בתוכו. רק דעת הילד ונשמתו ודעת הקבוצה וכוחו עלולות להוביל אותנו לפתרון.

במקום בית הורים יצר הקבוצה שלשה מרכיבים לחיי הילד – את חברת הגדולים, חברת הילדים ואת ידידיו הפרטיים. חברת הגדולים מהווה את העולם החיצוני אשר אלו נפגש הילד פגישת בלתי אמצעית. ממנה שואב הוא את נסיונו בחיים, אותה הוא מחקה במשחקו. עליה הוא חולם בחלומותיו, היא היא המתות לפניו את צורת החיים המסוימת – היי הקבוצה עם כל היקף המושגים וההנחי הקשורים בהם. חברת הילדים היא הסביבה הקטנה של חיי יום יום, בה חי הילד, בה אוהב הוא ושונא. לוחם ומנצח או נופל, לומד, מתחרת; בה כובש הוא עמדה, חוסא, נענש, שופט; בה מחפש הוא חברים לצרה ולשמחה. בחברת הילדים משתקפים חיי הקבוצה בשיחת הילדים, בחלוקת התפקידים, במשחקים, בתכניות.

שני מרכיבים האלה מרכיבי-גונים הם מאוד. פרצופם אינו מסוים ואינו קבוע. הקבוצה אינו שולט על צורתו החיצונית, כשם שיכול לשלוט היחיד. ובחברה זו תועה הילד ומחפש את דרכו. היום היא מושכת, מחר היא דוחפת, ותמיד היא מעניינת, תמיד מעוררת שאלות. החברה הקטנה, חברת הילדים, אף היא אינה קבועה, אף היא מרכבת ומציגה שאלות. אף היא כמו חברת הגדולים מלאה תוכן, אשר אין הילד מוכשר כלל לתת לו בטוי; אלא הוא בפני השפע של התוכן ואין ניב לו.

הדרישה הטבעית לרוך, לעדינות ולטיפוח ממלאה במדה ידועה את מקום הבטוי במלים, ואת הדרישה הזאת אין החברה יכולה לספק. זה הוא

מתפקידו של היחיד, של הקבוצה, של היחיד, – שהוא המרכז השלישי בחיי הילד בקבוצה. וסכנה גדולה נשקפת לחיי הילד אם יחיד זה לא יקצא לו. כווד יעמוד בשאלותיו, ללא מרכז לאהבה ובדידות זו, תוצאותיה מעציבות מאוד לגבי הילד – או המתת כל רגש חברתי או עמדה אגרסיבית, צורך להזיק ולהפריע או הרגשת חולשה, אפסות ונחיתות, ולעיתים, בתור תגמול, גם רצון נפרז לשלטון ולהתבלטות.

תפקיד החינוך הוא לפתח את הרגש החברתי אשר נבטיו טמונים בנפשו של הילד, להמעיט בו את הרגשת קטנותו וחולשתו, וזה יושב אם יקצא לו לילד יחיד מבוגר אשר יאהב אותו. והיחיד הראשון הוא לאו דוקא האם או האב. הוא יכול להיות גם פלוגי-אלמוני מחברי הקבוצה. זמן רב לא היה המושג „הורים” ידוע לילדי הקבוצה שלנו. מבין החברים השונים בתוך הקבוצה התבלט אחד או שנים אשר שמם כך וכך והם היו יותר קרובים, יותר מובנים. אלה היו האנשים הקרובים, הקבוצים בין הרבים הבלתי קבועים. הכנויים „אבא”, „אמא” חדרו לילדינו מכחוק, מבלי שידעו את פירושם הנכון, ורק אחר כך, תחת השפעת חוק החלו להשתמש בהם. ובדאי כך פותר לו הילד את השאלה:

– מרים היא מרים לכולם. בשכילי היא גם אמא, ואמא היא רק לי ולא לכולם, רק לי.”

המעבר הזה מאורע הוא בחיי הילד ובחיי החברה הקטנה כולה. השיחה, שיחת הילדים, נותנת קודם את הדחיפה למהפכה ואחר-כך את האישור. הכינויים „אבא”, „אמא” בהיותם בלתי מובנים, נראו לכתחילה ככנויים חבה ורחם את הילד להמצאת כל מיני שמות מיוחדים לידידים, ל„אנשים שלו”, נוצרו שמות חבה לגננת, למטפלת. הופעה זו מציינת בכורו כי הילד דורש יחס אקטיבי, ער, דורש התענינות תמידית מצד האנשים הקרובים. הפגישה הקצרה אתם בצבור, בגן, בחצר, בחדר-הלינה, – מאורע חשוב הוא בחיי הילד, מאורע אשר יכול להיות לגורם חינוכי רב ערך.

האם יכולה להיות חשפעה אקטיבית על הילד גם מצד הקבוצה? – על שאלה זו יש לענות בשלילה.

הקבוצה מהנך בעצם קיומו, בהיותו סביבת הילד, מקום הייו. ההתערבות הפעילה של הקבוצה רק תזיק, כי היא לא תוכל להיות עקבית – את אשר יתיר האחד, יאסור השני, ושאלה אהת תקבל תשובות שונות מפי אנשים שונים. הילד יתמה, יפקפק וישוב כלעומת שבא. שאלותיו מתרבות ואילויות רבות שלו עולות בתוהו.

וחטא יחטא הקבוצ אם יעשה מהילד הפץ מענין, אשר יש לבקש ממנו היום להראות במה כוחו יפה ומהר אפשר לזהותו לקרן-זוית מבלי שים אליו לב כלל. על הקבוצ לעמוד מן הצד ואז תהיינה תוצאות השפעתו על הילד חיוביות. הילד יפנה באופן טבעי אל האנשים המיוחדים לכך והמוכנים בשבילו: אל המחנכת או אל הידידים הקרובים, היודעים אותו והעוקבים את מהלך התפתחותו.

ברור, שאין לתבוע מהקבוצ שימנע מחינוך בהכרח, מבלי שיחדור לתוך השאלות של החינוך המשותף ומבלי שיכיר את הפרובלימות המעסיקות את המחנכים.

שיחות בקבוצ כולו על שאלות אלה, התלבטות משותפת וטניט תכניות משותפות, בקורת השגיאות שנעשו וכקשת החיפונים הדרושים – אלה ייצרו בקיבוצ את היחס הנכון ויורו כיצד להתנהג עם הילדים. הקבוצ כולו צריך לכוון את דרך החינוך, לקבוע את תבנו וסגנונו. זאת היא השתתפותו הפעילה, אך בחיי יום יום עליו להיות פסיבי ולהמנע מכל השפעה חינוכית.

חברת הילדים, והגננת בתוכה, מהנה בחיי הילד מעין גשר, מעבר מחיי פרט לחיי חברה. הילד הרוצה תמיד להיות גדול לומד כאן להיות גדול. הילד ההולם על עבודה ופעולה מוצא בחברת הילדים מקום ותנאים לעבודתו, ומפתח את סגולותיו החברתיות על ידי עבודה משותפת, משחק משותף, ריב משותף וכריתת שלום. פה הוא מוצא לו חברים לעבודה ומתקשר אליהם קשר לבבי.

משלושת המרכיבים אשר לחיי הילד בקבוצ אין להעריך איזה מהם עדיף ואיזה הוא המכריע. באותה הזווית והעדינות, באותה ההערכה יש לנהוג לגבי שלשתם.

בשעת צרה, ברגע שניטל מהילד אחד ממרכיבי חייו, אפשר לציין ביתר בהירות את ערכו של כל אחד ואחד: ברגעים שהילד משולל ידידים פרטיים מתמת נסיעה או בשעה שהוא עוזב את הקבוצ, הגעגועים לידיד כמו לקבוצ, או לחברת-הילדים תוקפים את הילד באינטנסיביות שזה ולא פעם גורמים הם לדמעות ולדכאון. כשילד רוצה "הביתה" הרי זה מובן שהוא רוצה לקבוצ, לילדים, לחבריו הגדולים ולילדיו הפרטיים.

יצרנו לילד בקבוצ סביבה שונה מזו שחינו בה אנחנו. מציאותנו יותר עשירה היא ויותר מורכבת. אף דרכנו החינוכית יותר עשירה ויותר מורכבת היא. כי לא רק את הילד, גם את הקבוצ אנו מחנכים בחוכנו.

אמה

עפולה, קבוצ השומר-הצעיר

גבולותיו של החינוך המשותף

האם משחרר הטפול המשותף את ההורים מן העול הכבד של "צער גידול בנים"? האם שעה של קורת רוח בלבד, שעת הפגישה עם הילד בזמן הפנוי, היא כל מנת חלקם של ההורים בקבוצה?

לכאורה – כן, כי הן הילדים בקבוצ מסורים לידים נאמנות ועין צופיה פקוחה עליהם לשמרם, ובכל זאת גדולה דאגת ההורים וחדרתם בהתרם למצוא את שביל הזהב בכל סכך השאלות אשר הטפול המשותף מחייב אותן.

אין ספק כי הטפול המשותף מקל בהרבה את העול הרובץ על ההורים. צורת חינוך זו נותנת לנו את האפשרות ליצור לילדינו תנאים טובים יותר מאשר יכולה המשפחה הבודדת לתת לילדיה. כיום חיים ילדינו בתנאים לא רעים כלל: האוכל הוא מדין ומוגש בזמנו חגיגה יפה ונקייה בהשגחה מחנכים; המטה – נקיט ומסודרת; הטפול והחינוך – בידי אנשים מוכשרים ורצויים לנו והתוצאות לא רעות. למרות האקלים הקשה, למרות זה שבמשך שלושת רבעי שנה מענה החום הגדול את נפש ילדינו – אחוז התמותה הוא קטן מאוד ורוב הילדים הגיעו למדרגת התפתחות רצויה בגופם וברוחם.

אכל הטפול המשותף מקיל על ההורים רק אם ילדיהם מתפתחים יפה, וגדול מאוד הקושי וגדולה דאגת ההורים במקרה שהילד מפגר בחתפתהותו הפיזית או הרוחנית, או בשעת מחלה קשה. כל צורת חינוך אינה משחררת את ההורים מסבל במקרים כאלה. אך בקבוצ גדול הצער פי כמה, כי כאן נראה יותר מדי לעין ההבדל שבין הילד המפגר והילדים האחרים. ולא קל הדבר להורים.

במשפחה הבודדת חפשים ההורים לעשות כל מה שביכולתם למען הצלת הילד החולה. בטפול המשותף תלויים הם בהחלטת אנשים אחרים, במוסדות, ואינם יכולים לפעול לטובת הילד כרצונם או כהבנתם הם. אין זאת אומרת שהמוסד או העובדות אינם דואגים במדה המספיקה לילד החולה. כמה פעמים ניצלו חברים או ילדיהם רק חודות למאמציה של כל הקבוצה, אבל קשה להורים לראות שברגעי סכנת מטפלים אחרים בילדם יותר מהם, ובמקרים מסובכים מופיעה תמיד התערבות ורונג. ואולי באמת קשה במומנטים ידועים למלא את מקומה של האם. יכולים להחליף אותה בטפול ובחינוך אבל אין לשחרר אותה בשעה שררושה מסירות יוצאת מהכלל.

עין-חרוד

יונה אלברטון

בית הילדים וחדר-ההורים

לו יכולנו לתת ביטוי לכל אשר נרכש כבר ולמתוותה כיום במסדות הילדים בעין-הגור, היו הדברים בודאי מוסיפים אומץ ובטחון למתחילים בדרך זו של התינוך.

הולכת והולכת הכדידות של ההוג המצומצם המרוכז מסביב למסדות הילדים. החוג הזה איננו עוד אי סגור הנאבק יחידי ורתוק מהחיים החולכים ונוצרים סביבו. המחנה כולו מאוין כיום לכל רחש של היים העולה מבית-הילדים.

לאט לאט הולכת ונבראת גם בנפש ילדינו ההרמניה בין יחסייהם לבית-הילדים ולחדר-ההורים.

אומרים כי לשם רכזו הרשמים עלינו לסדר את בית-הילדים בנחיות כזו. שלילד לא יהיה כלל צורך בחדר-ההורים. אבל לא דק שאמצעינו לא יספיקו להקמת מוסדות כאלה, אלא גם מהותם של יחסי הילד וההורים מחייבת את פגישתם מחוץ לבית-הילדים, ואין הדבר מהנגד כלל ליסודות התינוך המשותף. כל צרכיו של הילד ניתנים לו על ידי אנשי מקצוע, על ידי העובדות במסדות הילדים, כל יומו מבלה הוא אתן. נשארת רק השעה האינטימית של יחסי אהבה בין הילד והוריו, וחלילה לנו להעמיד את השעה הזאת תחת בקורת. נמסור את האחריות לה ילדי גורל היחסים בין הילד והוריו.

אם גם נקים ארמונות לבתי הילדים שלנו, לא אמיר את השעה השקטה ביני ובין הילד בחדרו אהרי שובי מהעבודה, בפגישה אתו בהמון בין עשרות אנשים. נוכחנו כי בה במדה שהולכת וגדלה אהבתו של הילד לחדר-ההורים, הולך הוא ומתקשר גם לבית הילדים. חדר-ההורים אשר ניתן לילד נוסף על בית-הילדים מבטיח לו את שעת הסנוחה הגמורה הנעדרת לרוב גם בחינוך הפרטי.

ואחרי פגישת ערב עם הילד בחדר-ההורים, — האם נחזיר אותו לבית-הילדים, נשכיבהו בין 15-20 מטות אחרות, נגיד לו "שנים" ונלך? זאת תהי התרחקות בלתי מוצדקת. אחרת לגמרי היא הפרידה מהילד בבוקר, לאור השמש, כשהילד משתוקק לרוץ אל חבריו, לאכול, להשתעשע, לטייל ולעבוד אתם יחד. והנימוק של ההשפעה הבלתי רצויה של לינת הילדים בחדר ההורים — הלא שני הדרים קטנים למשפחה יכולים להתיר את כל ה"סבך" הזה. ומי

מאתנו לא שמע על הסכנה אשר בלינת האינטרנטיים? סכנה אשר בפניה מוגן הילד בקרבת חדר-ההורים.

אל נשכח גם את החילופים התמידיים של כל אנשי המחנה על יד מטות הילדים בתורנות של "שמירת לילה". הן לא נוכל להמנע מחילופים אלה, אם גם נגיע לקביעות האידיאלית של העובדות ביום, ומי יודע אם חיי הלילה הם פחות חשובים לגבי הילד מאשר חיי ההכרה ביום? מה מוכחה הקריאה הסתמית של הילד, קריאה ללא שם: "שומרת לילה! שומרת לילה!" מה מתוהה בנפשו של הילד ברגעי יקיצתו אלה?

לגבי התינוקות הרכים קיימת רק השאלה של היכולת הסידורית, כי בלינה הפרטית יפריע התינוק לאם לצאת בבוקר לעבודה בשעה הקבועה, ומשום כך אינני רואה שבעתיד הקרוב נוכל להמנע מלינת הילדים למטה מגיל שלוש במסדר. אך אינני מסופקת שגם בגיל הזה היתה הלינה בחדר-ההורים משפיעה על נפשו של הילד השפעה של ברכה.

א. מ.

עין-הגור

המחנכת בקבוצה

שתיים הן השאלות העיקריות שבהן נתקלת העובדת המקצועית במבוכתה הגדולה, בגשתה לעבוד בין ילדים בקימונה.

האם מוכשרת היא למלא את כל התפקידים שהחינוך המשותף מטיל עליה? האם נכונה היא הדרך הזאת של החינוך המשותף בכלל? במקרה או שלא במקרה התרכנו במוסדות החינוך בקבוצה קבר עובדות אשר עוד בעבדן בחוף-לארץ עבודת חינוך רגילה סחרו תמיד מפני "המקצועיות". להיות עובדת מקצועית תמידית זאת אומרת להיות נדונה לעבודה ללא התלהבות, ללא צרות, ללא לבביות, לעבודה מתוך הרגל או מתוך צורך חמרי בלבד. מפני זאת סחרנו.

והפחד מפני "המקצועיות" הטביע הותם מיוחד על אופן עבודתנו. יותר משחשבנו במה לבוא אל הילד, שאלנו את עצמנו חמיר — איך לבוא אליו? אנהנו לא רדפנו אחרי אמצעים ואפקטים הינוכיים חיצוניים, כי אם התעמקנו בנו בעצמנו ומתוכנו דלינו את האפשרויות. גישה כזאת מגעה אותנו מהקטן בגבולות מסוימים. הדרך היתה תמיד פתוחה לספקות ולהפגשים.

אחרי שנים של עבודה נשארנו כמעט בלי טרדיציות מקצועיות. ולא פעם תקפה ההכרה: עם כל הנסיון – ולפעמים גם ההצלחה – הריני דלה וריקה ואין במה להמשיך. וההרגשה הראשונה היתה – להסתלק. ואכן רבות הן הגגנות בתוך הקבוץ המתנכרות למקצוען. ויש גם העובדות מתוך הכרת חובה בלבד, מתוך הכנעה למציאות ומתוך צפיה לפדות.

דל היה הרכוש אשר בו נגשנו לעבודתנו: חוסר הכשרה כללית; חוסר הכשרה בידיעת הארץ והמולדת; חוסר שפה מקורית; חינוך עצמי והרגלים המתנגדים לחיי הקומונה; אי ידיעה בטפול פניי; חוסר יכולת ליצור את התג לילד, את השבת – ועוד שורה ארוכה של מכשולים קשים. ומי אני צריכה להיות לילד: אם? מחנכת? או אולי יש צורך במוזיגה? ומה תפקידי בין ההורים ובין הילד? ומה הוא היחס שבין בית-הילדים וחדר-ההורים?

בחיטוט זה ובגיבוב דרישות מעצמנו עיכבנו לא כמעט את התפתחות המפעל וגרמנו נזק לקיים. ונשאלת השאלה: הקיימות באמת כל אותן השאלות התלויות בחינוך המשותף אך ורק בשביל הגגנות, והאם עליה בלבד מוטל פתרון כולן?

ברור לי, שכל אחת תענה על שאלה זו בשלילה. אין אנו מאמינים שהכל בידי המחנך. יודעים אנו, שהחיים, הסיבה – הם הקובעים את האישיות. ודוקא בארץ – כמולדת אשר רצינו בה, ודוקא בקומונה – בצורת החיים אשר בחרנו בה, ההלק העיקרי והיסודי שבחינוך הילד ובגיבוש אישיותו נעשה שלא על ידי המהנך.

מה עלובה הקובלנה: לא הורגלתי בעבודה גופנית, – לעומת ממלכת העבודה שהוקמה בקומונה מתוך רצון והכרה. מה חזרת הטענה: לא גדלתי בטבע, – לעומת הקורבה והאינטימיות הנפלאה שכן ילדינו לטבע.

נדמה לי שדוקא פה, במקום ההעפלה, במקום החתירה התמידית לטוב, במקום אשר בגינו נשען אך ורק על הרוח שבאנוש ואשר כל עמל יושביו אינו בא אלא לשם יצירת ערכי חיים יותר נעלים, יותר טהורים מן הקיימים, – דוקא במקום כזה קרוב אדם יותר לאלהים ולטבע היוצר.

ואשר לכל יתר השאלות – הקשרים עם ההורים, היחס לבית-הילדים ולחדר-ההורים ועוד, – אין לנו לשכוח שנסיון החיים הוא המכונן הנאמן והוא המכניס שווי משקל והרמוניה בין הניגודים הכי קיצוניים.

על העובדות בבית-הילדים להשתחרר ממשא כבד זה של פרובלימות.

אשר פתרון אינו תלוי בה וגם לא בצבור כולו, – פתרון לדור ואולי לדורות יבואו.

עליה להתרכז ולברר לעצמה את דרכה, את תפקידה, את צרכיה ולקיימה האמתיים.

מיתר היעודים אשר קבל על עצמו איש הקבוצה נובע גם יעוד הראגה הצבורית לילד. במפעל הזה קשור הצבור בכללו, קשורים ההורים, הילד והעובדת. כל אחד מביא את קרבנו, כל אחד מרים את תרומתו. תפקיד ההורים והעובדת – להקטין את תרומת הילד ככל האפשר. עלינו לזכור תמיד, שאין מזכה לקרבן זה. אנו ודמו של הילד – לו הם ורק לו. באהבה נגש לילד.

באהבה לילד ובאמונה במפעל.

זה הנר לדרכנו.

עין-חרוד

פרומקה

שיחת אמהות

באנו לבית-המקתה לשקול את הפעוטים. כי היה או יום התינוקות או „יום הדין“, כאשר אנו קוראות לו. בצפיה לתור ישבנו ושוחחנו על עניגי המושב והחינוך.

הנה יצאה אם וכולה מזהירה. טרם הספיקה להפליט מה וכולנו לקראתה: – נו, מה? כמה?

– קבל מאתים גרם במשך השבוע.

כעבור עשרה רגעים הופיעה אם שניה עם הפעוטה שלה, בת ארבעה חדשים, ועצב רב בעיניה. אנו מרגישות מיד בצערה ואיננו פונות אליה בשאלה, אולם היא עצמה פותחת:

– זה השבוע השלישי שלילדתי לא נוסף כל משקל. ואולי אני עצמי האשמה בדבר... לא הייתי צריכה להתחיל במשתלות אלא להקדיש יותר זמן לטיולים אתה, או אולי איני שותה די חלב וחוסר מזון לילדתי.

והבקורת העצמית הולכת ומתגברת. כולנו מעודדות אותה:

– אין צורך לחפש תמיד את הסיבות רק בנו. יש תקופות של עמידה בחתפתחותו של כל ילד, ביחוד אצלנו, ובקיץ, גם בטפול המשותף יש מקרים של עמידה של מחלות. צער גידול בנים. יותר מדי רבה התורה והסרה הסבלנות.

אבל כשרק הלכה החברה עם תינוקת. התלקחה השיחה.

ומה כשהילד נכנס כבר לגן? אמנם החרדה פוחדת, אבל כתוצאה ממנה נשאר לרוב התינוק. האם נגדרת אתרי דעותיו של הילד ובלבד שלא להרגיזו ולקמץ בומן. התינוק מחייב הסכמה לדברים המתנגדים ניגוד גמור להכרתה של האם, ושוב נטל האשמה עליה.

והלאה, כאשר מגיע הילד לגיל בית-הספר מתחילה להתגב הדאגה ללב: הימשיך? היעזב? הישאף? היהיה לכל הפחות לא רע מאתנו?

ושוב פקפוקים: האם לתת עבודה לילד רק כשהוא מבקש אותה או להציע לו לעזור, להשתתף בכל עבודה מתאימה לו? ואולי גם לדרוש זאת ממנו למען תהיה מצות, עשה? עמוק בלב?

ועוד: האם להבדיל בין ילד וילדה וללכת בדרך הסלולה משנים קדמוניות? או אולי להלחם בנטיה של הילדה לעבודת הבית בלבד?

ובכלל: המספיקים הדעה הפרטית וכוחותיה הפנימיים של כל אחת מאתנו כדי לגדל בן-אדם?

נחוצה שמירה מעולה מצדנו על כל החובות והמצוות הצבוריות, למען יראו בנינו וכן יעשו. אם כי קשה, קשה מאוד לעזוב ליום תמים את החצר ואח הבית ואת התינוק בכדי למלא חובה של עזרה הדדית או חובה צבורית אחרת.

אולם נחמתנו היא שיכואו ימים טובים מאלה, כשיצאו הנערים והנערות לא רק לשהק לפנינו, אלא לעזור ולעבוד מתוך תודיה והרגל של שנים.

כפר-יהודקאל

חסיה

האם הבודדת

אנו יוצרים מקומות קליטה והשתלמות לפועלת, אנו לוחמים לזמן עבודה מוגבל ולחוקת עבודה. אך עד היום אין לנו מוסד אשר יעזור לאם העובדת - אשת הפועל הבודד במושבה - לזו אשר אצלנו רגילים לקרוא לה: "אם בודדת".

מצבה הקשה של משפחת הפועל במושבה ידוע למדי ואין ברצוני לגרד את הפצעים. קשה מאוד לנהל בית משכר עבודתו של פועל במושבה, ביוחד כאשר יודעת האם, כי חובתה היא לתת לילדה הנזנה רציונלית הדורשת יותר ממהצית שכרו של האב. נהוץ לילד גם הדר מתאים. מההום הלוהט

בצריפים חולה הילד בקיץ. מאבד את התיאבון ומגיע לפעמים עד לירי התעלפות. ובחורף מקורר הוא תמיד והעצה היחידה היא לעזוב את הצריף ולעבור לחדר, - והרי שוב קושי אשר לא תמיד אפשר להתגבר עליו. ברור כי אין אפשרות למשפחת פועל במושבה להתקיים מעבודת איש אחד. האם יודעת שכדי לאפשר את הקיום של המשפחה עליה לצאת גם היא לעבודה, אבל כיצד לסדר את הילד?

התנאים ההמריים הקשים דורשים מהאם ויתורים בלי סוף. הן רק אתמול היתה חכמה שנת זכויות בהסתדרות, ערה לכל פעולותיה, בעלת פנקס חכר ומשלמת מסים. והנה עם הופעתו של הילד בא הצורך בקמוצים. מן ההכרח לותר על פנקס אחד. לה, לאם, קשה מתחילה להבין, מפני מה דוקא היא צריכה להיות המנותרת ומסבירים לה שזהו החוקה המקובלת, הוקת ההסתדרות. ואם גם הכרתה מתנגדת לקפוח זכויותיה, עליה לותר ולהכנס אל מוסדות ההסתדרות בכנוי המיוחד - "אשת עובד".

זהו ויתורה הראשון, ואחריו באים האחרים - הויתור על הספר, על ההרצאה, וגם על העתון, שבכליון עינים היתה מחכה לו יום-יום. וכל זה נעשה מתוך הכרה, בהתמרמרות פנימית. היא עמוסה דאגות ועבודה ומתלבסת בודדה בין ארבעת כתלית. עם הילד הילד כאילו גסגרת החברה בפני הפועלת-האם, כי כך דורשים תנאי חייה הקשים.

ואיך אפשר אחרת? עבודתה נמשכת מן הכוקר השכם עד שעה מאוחרת בלילה. אין כלל שאלה של מספר שעות עבודה. גם כשהיא נופלת עיפה על משכבה, עבודתה טרם נגמרה. הטפול בילד דורש מן האם מחוסרת הנסיון את כל זמנה. את יתר עבודות הבית היא מוכרחה לחזנית, אם כי אינן טובלות דחוי. הצריף צר ונחוצה השגחה מעולה על התינוק המסוגל להפוך את הכל.

ידועים הם הסיפורים של האמהות: לרגע נכנסה למטבח והילדה קרעה כפתור מן השמלה והכניסה אותו לתוך פיה ורק בקושי עלה בידי האם להוציאה, לרגע יצאה לתלות את הלבנים, והילד נגש לפה נפס ושתה ממנו; היא טפלה באיוו עבודה והילד הפך בינתיים את האפנים ונלחץ אל הקיר, או הילדה גפלה מן הארגו המשמש לה מטה. הלא אין באפשרותה של האם העובדת להחזיק את הילד תמיד על ידה.

ונשאלת השאלה: האם על האם בלבד לשאת באחריות? האם לא הגיעה השעה שימצא דואג להקמת בית-תינוקות במושבה?

רחל קרן-צבי

מתח-תקוה

בתי-התינוקות בעיר

שאלת קיומה של משפחת הפועל בעיר הועמדה בארץ בכל הריפותה החל מימי המשבר של שנות תרפ"ה ותרפ"ו. עד אז היה מצבם הכלכלי של העובדים בעיר בטוח יותר, משפחה יכלה להתקיים בעבודת איש אחד והאשה יכלה להתמסר לביתה ולילדיה. גם מספר משפחות חפועלים בעיר היה מועט. בשנות המשבר שונו הדברים. החבר היה לעתים קרובות מחוסר עבודה, והאשה היתה לתקנת המשפחה. עליה לעזוב את ביתה, ללכת לחפש עבודה ולעבוד מחוץ לבית כאשר יודמן לה – אבל למי תמסור את ילדה, מי יטפל בו? באין ברירה משאירה היא אותו לבדו בבית; האב מוכרח לשוטט בחוצות העיר לדרוף אחרי צל-העבודה והתינוק נמק בבדידותו, ברעבוננו ובמהלנו. ואם מתיאשת האשה ושבה לטפל בילדה, הרי היא מאבדת את העבודה – ושוב מחנק בבית, דכאון ועצב.

לפני שלוש שנים, בשנת יאוש וחפושים, התאספנו מספר אמהות עובדות בתל-אביב, והחלטנו ליסד בית-תינוקות לשעות היום. המוסד היה בשבילנו אידיאל, דבר שבכוחו לשנות את מצבנו שנוי מוחלט, להכניס חיוב להיינו. התהלנו לעבוד לשם הגשמת המטרה. בדרך גס הושגו סכומי כסף לקניית הרהיטים וכלי המטבח. גם עובדות מתאימות נמצאו. פנינו לעזרת מוסדות שונים. קיינו שהסתדרות, ועדת התרבות, תבואנה לעזרתנו, תתמוכנה במוסד כה חשוב. המוסד נפתח בדירה מרווחה למדי; היו בו כ-25 ילד. אמותיהם עבדו או עסקו בחפוש עבודה, ובהגיע הערב היו באות ומקבלות את הילדים ללינת-לילה. צריך להוסיף, שבכתלי הבית הזה קבלו הילדים מעט חבה ויופי – מה שהיה חסר להם בביתם העזוב. הילדים הבדיאו והתפתחו. האמהות השתתפו בתשלום חדשי.

ואולם העזרה המקווה מצד הצבור לא באה. הסבות לכך היו רבות: אי-הבנה, אי-אמונה במפעל, והעיקר – חוסר אמצעים מספיקים. המוסדות נמנעו מלקבל על עצמן את האחריות עבור בית-התינוקות. ומובן מאליה שבית-התינוקות הראשון בתל-אביב לא יכול היה להתקיים באמצעיו הוא ומוכרח היה להסגר.

כזה נגמר הנסיון הראשון, אבל ערכו היה גדול. באי-כח מוסדות שונים בקרו בבית התינוקות ונוכחו עד כמה הוא חשוב בהיי העובדים. הרעיון עצמו לא היה עוד זר לעסקני הצבור, וכשהתחילו שוב לדבר על פתיחת מוסד כזה, היה

הדבר מובן מאליה. בפעם השניה הוקם המוסד על ידי הסתדרות נשים עבריות, מועצת הפועלות וקופת-התולים. למוסד הזה היו תנאים יותר בטוחים, כי נמצא בידי הצבור ולא היה תלוי באמצעי-התורים. האמהות הבניסו דק תשלום קטן. הסתדרות נשים עבריות קבלה עליה כמעט את כל האהדיות הכספית. מפני סיבות שונות התרחקו מועצת הפועלות וקופת-התולים מהמוסד והוא יצא לגמרי מרשות ההסתדרות ומהשפעתה. בית-התינוקות הזה הנהו עד עתה היהידי בתל-אביב והוא עוזר בחרבה לאשה העובדת במלתמת קיומה. כיום גדל גם מספר האמהות העובדות: לא רק פועלות, כי אם גם מורות, גנות, אחיות – כולן כאחת מעונינות ביסוד מוסדות-הנוף שיתנו מקלט לילדיהן. וצודקת ההצעה, אשר נשמעה כבר בוועידת הפועלות השלישית, האומרת כי על תנועת הפועלות מוטל עיקר הדאגה לפתרון שאלת האם העובדת בעיר.

נעמי טריסקר

לתקנת החינוך העממי

שאלת החינוך חשובה לגבי האם העובדת לא רק מפני דאגתה לפרצוף הדוד הבא ולא דק בשל חרדתה לגורל ילדה, אלא – נוסף על אלה – משום שבפתרונה, בכון החינוך, צורתו וסדרי תלויים במדה רבה גודלה של העובדת-האם עצמה, סדר חייה היא ופרצופה התברתי והרוחני. החינוך הקבוצי מעביר את עול הדאגה לילד מן המשפחה-הפרט אל הכלל-הקבוצי ונותן על ידי כך לאם את התנאים האובייקטיביים להיותה פרודוקטיבית, בלתי תלויה, הברה שות לחובות ולזכויות. ואולם אותה אם בעיר או במושבה נכנסת בהכרח, למרות הלבטים והמדי, לדפוס הידוע של "אשת-הכר", "אשת-הבית" עם כל הכדוך בו. הילד הילד הוא גבול בחייה. מעבד חברתי ורוחני המלווה בקושי רב. האם ניתקת מעבודתה – אשד כמעט תמיד נאהזה בה רק בעמל רב – גם כאשר עבודה זו היא לה לא מאן-נפשי בלבד אלא צורך כלכלי תקף. בהכרח מתבנסת היא ליד אמותיה ונטרדת מן החיים החברתיים והצבוריים. לא בנקל באה ההשלמה. חריף הוא הקונפליקט בין האשה-האדם ובין אשת-הבית, חדור מרירות והתלכטויות ללא מוצא.

בסבך חיינו מרובי הפרובלימות הרי פרובלימה זו – הילד, המשפחה וכל הקשור בה – היא בלי ספק אחת הקשות והכואבות ביותר אשר לא רק טרם נמצא הפתרון לה, אלא טרם נגשנו בעיון לחקירתה. טרם היתה זו לשאלה כללית המטרידה את המחשבה הצבורית. גחלת-הפרט היא, שאלת משפחה זו או אחרת. הקורסת תחת הנטל, ללא מסורת וללא תרבות של מנהגים וסייגים. שאלת אשה זו או אחרת אשר בסינתה, בחדרה או בצריפה, נאבקת היא עם גורלה, מלאת מרירות ואי-ספוק ובודדת לנפשה.

חיינו טרם נתגבשו, מסורת המשפחה בת-דורות – נהרסה, והמשפחה החדשה טרם הוקמה. טרם נמצא שווי-המשקל בה יחידות הן עד עתה הנשים היודעות לצאת מן הסבך אשר כפניו מעמידים אותן היי המשפחה ולמצוא בה את ההרמוניה. נוסף על הפרובלימות המעסיקות את דורנו, דור פורק עול ומחפש נתיבות חדשים, דור המעבר שלאחר המלחמה ולאחר מהפכות חברתיות וכלכליות – נארגים חיינו לאור התביעות המיוחדות שלנו בארץ, אשר ביתר יחוד מצוות הן את אי תליותה של האשה, את עבודתה הפרודוקטיבית ואת בהירות פרצופה הצבורי. הונחה משונה ובלתי בריאה היא דחיתה של שאלה זו והעברתה לשטח של "שאלה אינטימית", פרטית. אין ספק כי ארוכה תהא אז הדרך ויגעה מאוד ובקרבות יקרים מדי תעלה לנו.

החינוך, אילו היה מסודר בצורה המתאימה, היה עלול להיות גורם – היצוני אמנם אך מכריע, – אשר יקל את הפתרון בשחררו את האם מן הדאגה התמידית לילד. היום אין החינוך, הן בתכנון והן בצורתו, מספק את צרכיה של המשפחה העובדת בהיותו בנוי על יסודות של דור-עובר ומכוון להיי משפחה אשר עברה שעתם. מספר השעות המוגבל אשר הילד מבלה בבית-הספר, רבוי הילדים המבהיל בכתה, הצפיפות, החפזון במלוי אחרי תכנית-למודים מסוימת, הסדרים ההיצוניים וכו' – נוטלים מבית הספר את האפשרות לשמש "בית-הילד", בית-חנך, ומעמידים אותו במדרגת בית-אולפנא, מקום של רכישת ידיעות. כיום הנהו ביה"ס רק ההנהגה בהיי הילד. על המשפחה, על האם להעסיקו בשעות הפנאי הרבות ולמלא את הצרכים המרובים אשר ביה"ס אינו כולל אותם. המחנך הוא כרגע רק – "מורה", והדאגה המלאה, דאגת טפול וגם החינוך נשארת על שכמ המשפחה-האם, גם כאשר מגיע כבר הילד לאותו גיל מאושר – גיל שלוש – הנותן לו את הזכות לבקר מוסד-חינוך צבורי.

חקנת החינוך הכללי והתאמתו לצרכי המשפחה העובדת, לצרכיה של

האם העובדת, ריאורגניזציה מלאה של החינוך העממי – שאלה קשה וסבוכה לא רק לגבי בוחותינו ואפשרויותינו. כרגע טרם הגענו לביורור מקיף של השאלה. עוד תכנית בנין החינוך הנהוץ והמתאים לנו אינה לפני עינינו. אך נעלה מכל ספק כי זה צריך להעסיק אותנו תמיד, להתפך לנו לשאלת-שאלותינו.

עלינו לחפש דרך לשנות את פני החינוך – ויהי מה! כל צבור העובדים, הפרט ותכלל, צריך לתת לבו לכך; בעל-פה ובכתב, ברעיון ובמעשה, ואם אין אפשרות אחרת – במפעלים קטנים פה ושם, צעד צעד. קודם כל מוטלה, כמובן, הובה וז על ועדת התרבות, ואולם גם מועצת הפועלות אינה פטורה מלשים לבה לכך. מהותה הכרורה להיות הדוהפת, המאיצה והמכוונת. כי מה ערכה של ההכשרה המקצועית אם היא משמשת רק עד גבול ידוע, גבול האמהות? ומה כוחה של ההכשרה החברתית והתרבותית אם יום אחד מתנדפת היא ללא המשך, ללא תנאים להמשך?

יודעים הדברים וברורים, לכאורה, אלמנטריים. אך למעשה לא התקדמנו הרבה, גם הביורור הרעיוני המקיף טרם נעשה. צבור העובדים לא השכיל לרכוש את ההשפעה הראויה לו על כוון החינוך בארץ. ועדת-התרבות אינה משתתפת במדה הדרושה במהלך התפתחות מוסדות החינוך ולא הצליחה להבליט את הצרכים המיוחדים של ילדי העובדים, ומועצת הפועלות לא שמה לבה לשאלה זו אשר צריכה להיות אחד מענפי עבודתה ההשובים.

משלושה סוגים הם התקונים הראשונים, הבולטים והתכופים בחינוך. אשר להם זקוקה האם העובדת בעיר ובמושבה ואשר את הדרך להגשמתם המהירה חייב צבור העובדים למצוא גם מבלי להכנס לעבי-הקורה של שאלת כוון החינוך בארץ ומהותו בכלל:

בתי תינוקות ופעוטות; בתי-החינוך לגיל הנן; קלובים לילדי בית-הספר. התיקונים צריכים להתחיל מ"בראשית" – מבתי תינוקות ופעוטות. מוסדות אלה כרוכים בהוצאות מרובות ובארגון חדש מלכתחילה. לא כן בתי-חינוך לגיל הנן. גני הילדים שלנו לאחר הסידורים שהונתו בהם בשנים האחרונות מתקרבים יותר ויותר לצורה הרצויה ומקיפים יותר ויותר את צרכיו הילד. רק עוד צעד אחד, יסודי, מכריע: הפחתת מספר הילדים בכתה, הנמכת גיל הקבלה לגן ורבי שעות העבודה בו – והרי בתי חינוך בהתאם לצרכי המשפחה העובדת. לא תיקון על ידי הקמת מוסד אחד או מוסדות בודדים בשביל יחיד-סגולה מעטים – תיקון מקיף, המוני, צבורי, אשר לא בשמים הוא והדרך אליו ברורה ופתוחה.

ואשר לקלובים לילדי בית-הספר – הכונה היא למוסדות עזר בתוך כתלי בית הספר עצמו לשעות אהרי הצהריים. סדור מתאים: ארוחה, ספרית, מכשירי עבודה, מגרש משחקים. מקום נוח להכנת-שעורים, פיקוח כל שהוא והדרכה אשר תשחרר את האם ותציל את הילד מלחיות נדון להתגולל ברחוב או להכלא בהדר הריק. לא שלם הוא פתרון זה – והי רק צורת-מעבר אל בית-ההינוך חמלא, המקיף את כל צרכיו של הילד, אך צעד ראשון הוא אשר בכוחו להיות לעזר רב.

בתיקונים הללו לא תפטרנה עוד כל הפרובלימות של ההינוך, אף לא כל הפרובלימות הטכניות בלבד. אין גם לחשוב שעם התיקונים בהינוך תפתר, שאלת האשה ויתגלה המוצא לחיי המשפחה. ישנם עוד פגמים וליקויים אחרים בחיינו מבפנים ומבחוץ, עמוקים יותר וקשים יותר לפתרון, אשר למרות דקותם והסבך שבהם, הגיעה השעה לא להתעלם מהם יותר ולעשותם לשאלות צבוריות כלליות. אך אין כל ספק כי בכוחם של התיקונים המתאימים בחינוך להיות לפתח-תקוה להסיר מכשולים מדרכה של המשפחה העובדת.

ב. חבם

בתחומי היחיד

שירים

בקור

לחיה

בערב, בסתו, בצריף-פועלים במולדת.
אדמת הרצפה, סדקי תקירות הדקים,
הארו-זוית - ארישה בלבנת פסוניה,
מבצר העליון - מרתקים.

- הנחוני כאן, עמל עקשני ותוחלת!
שלך אנכי, דלות סבלנית וברה!
נגשו תינוקות, הסתכלו, החרישו: על מה זה
נמצאה הדודה הנורה?

שבת

הוסי' ירדן : מלא-זהר-יום ;
סירת-דוֹגָה ; אֶשְׁבֵּב, אֶשְׁמָה
שְׁקוּי-שְׁלוֹם.

אביט אל צל : האור מה רב !
וגם בלב ככִּלְדוֹת,
אף אל של עב.

צִמְחָה יְדַעְתִּי : פה – הכל.
ראשית וְקָצֶה. כל דִּקְסִין
יֵאָתֶה, יטל.

חליבת לילה

בְּחָצֵר – בעוֹמֵי יָרֵחַ,
לְהִסִּיּוֹ הַקָּרִים יִדְמָה ;
הוּא, מִהֵרָ, לְמַקְלֵט, לְרִפְּתָה,
לְפָרֶה נֹשֶׁמֶת, חֲמָה.

וְיָדִי מְלַטֶּפֶת חֶרֶשׁ
אֶת הָרֹאשׁ הַגָּדוֹל, הַמְקָרִין, –
מֵאוֹחִים תִּי עִם הַיָּקָה
בְּאַלְפֵי חוֹטֵי מִסְטוֹרִין !

באתד גלגולי

ההייתי תיה בין חיות השדה
בזמנים רחוקים. באתד גלגולי? –
ומאז לי קרבת-האחות לחי
ואימת האדם הרודה.

אסורת הנוצה וחסרת חסון
גלגלה-פרפרה כי נשמת אפור? –
מגנינה צגמומית, אהבת הדרור
הן ממנה, ממנה שתיקה.

או אולי בגלגול הרחוק-קדום
הייתי גבעול-עשבים ירקרק? –
ולכן באמי אנמה אדבק.
ומנוחי בהיקה השחום.

חיץ

וכורתני, עודי חינוקת
לוגי עצב נסתר:
בבגד-אבלי הייתי
שונה ונבדלת משאר.

עברו ימים ואינני
חינוקת בין תינוקות.
אבל לא נגזו העצב,
וטרכם הוסר האות.

עדין חוצץ החיץ
ביני לשאר. אך עתה,
עתה שונה ונבדלת
נפשי בשחור יתמותה.

הקנעה

הצדק את הדין, הלב הנקנע.

הצדק את הדין גם הפעם.

לא מקר, לא ועם.

בנוף-הצפון שדות מושלגים

טומנים הקמה המורקת

בסתור, בשקט.

שא גור-סרפה, הלב הנקנע.

דמה לפחדות ההנה.

לקיץ תצפית.

רשימות

חלום נעורי, זה שלא גליחתי לעצמי היה — תרבות. לי היה נדמה שאת האושר יכולה לתת רק קורבה לבן-העם אשר הוא הנושא חכי גדול של תרבות אירופה, ובקרב העם הזה — כן המעמד, שהוא היורש העיקרי של תרבות עמו.

אחר-כך היה נדמה לי, כי סור התרבות, סודו של האדם — הוא בהייהם המורכבים של היוצרים, אשר חרגשתי בהם במוסיקה של המנגנים הגדולים ובתמונות שבמוזיאונים. ידעתי שרוצה אני בהיים כאלה.

חלה אז במחלת הרוח הצייר ורובל — אתר מגדולי התקופה הרוסית האחרונה, וכדי להחזיקו בבית-החולים סודר ערב של נגינה.

אשתו של ורובל, שנתעור או והיה קרוב למות, שרה גם היא בנשף. זה זעזע את לבי. היא שרה דברים קטנים ונפלאים. לא עלה על לבי, כי יש שירה לידית כזו.

איך היו האנשים האלה, הצייר ואשתו המשוררת? איזה דבר מיוחד היה צריך להיות בהייהם.

ובשנת הראשונה לעבודתי ידעתי כי אנחנו חיים חיים מורכבים מאוד. כאשר תיארתי לעצמי את חיי הצייר ההוא ואשתו.

בשבוע האחרון יש בעבודתי דבר-מה המזכיר לי את רגעי הספוק היותר שלם שהיו לי בחיי: מוסיקה, תמונות, אבל מהו ההבדל בין או ועכשיו? או היה הכל מוכן למען אתרשם. המסך עולה ואני מושפעת. ופה אני בעצמי מכינה לי את מקור חיי.

כשטוב לי בעבודה, אני מאושרה. אבל כמו שרוצה אדם אוהב להסתיר את אשרו מעין זרים מפני איזו סבה לא מובנת לו, אולי מפני יראת, עין רעה, כן מסוגלה אני לדבר על קושי העבודה ועל דברים פעוטים, בו כזמן שטוב לי. ותמיד בחשבי על החיים הנפלאים של עבודה, על היהסים העמוקים בין אנשים שהיא בוראת, אני מתארת לי את חיי העולם ההוא, — עולם של יצירה אמנותית, של כרך, של פוליטיקה — ואת חיי הכפר, אשר לפני. ואותי מושך כל מה שנותנת העבודה, אם רק אני לוקחת ממנה את אשר יש בידה לתת לי — גם הירידות המוסריות, גם העלבונות מהקרובים וכל הצער.

בעיר נפגשים האנשים לעתים רחוקות ולרוב הם למשא אחד על השני. פה אנחנו תמיד יחד ותמיד אנו מוצאים ענין באחינו. יום עבודה כמו שהיה לי היום פותח את כל עמקי ההיים. בשעה מאוחרת אחרי עבודה קשה גלח לפני הערב מיכאל אנג'לו מה שלא ראיתי בו עד כה.

תמונה אחת, אשר ראיתיה בילדותי על הבימה, איננה עוזבת אותי. היתה אשה צעירה שלא היה לה קול ואמן-ההיפנוזה סבנלי שלט בה ככוח השפעתו והיה מכריח אותה לשיר. והיא היתה למשוררת גדולה. יסוריה בשעות ההיפנוזה היו נוראים, אך הוא עמר מאהוריה על הבימה, והיא שרה. ישנם אנשים בינינו המסוגלים לחיי עבודה כמו האשה ההיא לשירה. והם בכל זאת עובדים וגם מראים נפלאות. נזכור, מי לפעמים עובד אצלנו כמשק, מי חי עם כמה אנשים בחדר אחד, מי גם מסדר ועידות, ודרכם של כל אלה, זה הנסל הבלתי אנושי שהעמסנו על עצמנו, יראה לנו כבמהזה, סבנלי.

כזה קסמים, - גורל עם, - צו הדור, - עומר עלינו ומפקד, ואנו, שרים. ר. ב.

בְּחַלִּי

(מכתב)

— — — כמה ימים לפני מחלתי חלה מ. קשה ואני נשארתי בבית לטפל בו. גרנו אז על שפת הים וכדי להשיג דבר מה צריך היה לרוץ אל חצר הקבוצה. הבורק היה מתחיל מריצה בלב קשה אל התצפנית להשיג עוף. פעם היא נותנת את העוף ופעם - שולחת לקנות אצל הערבים בסביבה. את העוף, פה הפחמים, סיר החלב ועוד אני סוחבת למטה אל הים. שם אני מתחילה לבשל.

צריך גם להביא את החובש כמה פעמים ביום. לעשות תחבשות ולהחליטן. כל זה כל כך מסריד ומעיק עד שאני שוכחת לאכול ומתהלכת ימים תמימים רעבה וזנוגה.

ביחוד מרגיז המשא ומתן עם צעירות המטבח ועם החצרנית כשצריך לקבל מהן דבר מה.

באותם הימים הכו לאנגלים. הצבא הגרמני והתורכי ברה ולא היתה בינתיים כל ממשלה. פחדו פן יתנפלו הכדואים. וכן קרה באמת. בלילה אחד התנפלו בדואים על דגניה ואנשי דגניה עברו לכנרת. נסגרנו כולנו יחד בחצר והכינו לבדואים. היה ליל דומה ללילות שעברו עלינו בזמן "חסן-בק". בלילה הנורא ההוא הורע מצב מ. מאוד וה. החובש ראה אותו כמסוכן. בבוקר החליטו להעביר את מ. לבית-החולים בסבריה. רתמנו עגלה ונסענו. הכנסנוהו לבית-החולים.

בסבריה היתה באותו היום מהומה. הכו לאנגלים. החנויות היו סגורות. רק מחסני הממשלה נשארו הפקר אחר בריחת התורכים ועניי העיר סחבו משם כל היום שקי-תבואה, פחי שמן וכדומה. הרחובות היו מלאים אנשים. כולם דברו רק על דבר אחד: על כוא האנגלים. שמועות משמועות שונות התהלכו.

— האנגלים כבר בצמח! הם כבר בדרך מכנרת לטבריה! תושבי העיר עלו על הגגות להסתכל, אם אמנם באים כבר האנגלים. עליה גם אני על הגג. פתאום התפרצו צעקות: — רדו מהגגות. האנגלים הולכים! הספקתי להתבונן ולראות איך מכל ההרים אשר מסביב לטבריה יורד כארבה צבא אנגלי.

בעוד רגע, כשנכנסתי לחדר, ראיתי את הצבא האנגלי עובר על יד החלונות. קולריה אנגלית נכנסה לעיר, רופה - צבא אוסטרלי.

אחדים מהם נתעכבו על יד חלון האכסניה שהתאכסנתי בה. גברת הבית כבדה אותם ביין, ואחד מהם הסיר את הסימן הצבאי מכובעו ונתן אותו במתנה לבתה. כולם שמחים ואני מביטה וחושבת, הבאמת כבר באה הגאולה? הבאמת עברו ולא ישובו עוד ימי חסן-בק ולילות ההתנפלות של חרבים? הבאמת כבר נגמר המורטוריום הנורא?

באה מחשבה: אולי ישתנו להבא גם חיי הפועלים לטובה. אבל הלב אינו מאמין. הלא סוף סוף רק צבא בא והוא יעשה בנו מה שהוא רוצה. ואנחנו נשארו חלשים כמו שהיינו.

רצתי למ. לבית-החולים. מ. פגש אותי במלים: נו, מחר אנחנו שבים לכנרת. יהודה כבר פתוחה. לא עתה הזמן לשכב בבית-החולים.

נסיתי לבקש אותו שישאר עוד ימים אחדים עד שיכריא לגמרי, אבל דברי לא הועילו. ולמחרת לפנות ערב באנו לכנרת. נשארונו ללון בחצר, כי

באותו לילה שחכו להתנפלות העבירו את חפצינו משפת הים אל הצד הקבוצה למעלה. החדר הגדול היה ריק, הצעירות ישנו כהוך. סידרתי את מ. במטה של קרשים ובעצמי שכבתי על הרצפה. הרגשתי את עצמי עיפה ושבורה מעמל הימים האחרונים. לא יכולתי להרדם. מ. יסע, חושבת אני, ואני אשאר בקבוצה. איני יודעת כשכיל מה לי להשאר. הלא כל כך קשה לי פה... לפני עיני עוברים חיי בעבודות התור של רפת ומטבח. איני יכולה להיות ולעבוד בתנאי המקום. די. ובכל זאת לא אלך מפה. מפני שאין פנה אחרת שתמשוך אותי. ואולי גם מפני הלא איכפת לי הסבל. החיים בקבוצה הורסים את בריאותי ואני חושבת שלא אאריך להיות. עוד שנה, שנתים. ולא איכפת לסבול שנה-שנתיים פה.

כך שוכבת אני וחושבת כמעט עד חצות הלילה. פתאום והנה רע לי. יצאתי החוצה והתחלתי להקיא. עיני חשכו. נפלה עלי הולשה איומה. על יד הגדר ראיתי מחצלת, שכבתי עליה ויותר לא יכולתי לקום. היה לי קר מאוד. אבל לא יכולתי לקום ולהביא שמיכה. מסביבי ישנו כולם במטות, ולא העזתי להעיר אותם. הלא הם עבדו כל היום ועיפיים, ואני אך קודחת. לא אכלתי כל הימים האחרונים והתרגזתי - ובאה כמובן הקדחת.

מרגע לרגע הורע לי. לו היה נגש אלי מי שהוא ומכסה אותי ושם כר תחת ראשי... אבל כולם ישנים, אהדים שמעו כי אני מקיאה. כאילו גם הקיצו ושוב נרדמו.

ואני מחכה לבוקר והלילה, כמו להכעיס, נמשך בלי קץ. אבל הנה נראו סימני הבוקר. השמים מתחילים להלבין. תרנגולים קוראים. עגל רעב געה ברפת ואמו ענתה לו.

עברה עוד שעה והנה החלו מקיצים סביבי. נגשה אלי ר. ק. נבהלה ממראה פני ורצה להביא את החובש. סידרו לי מטה בחדר הגדול והשכיבוני שמה. זו קרא למחלתי חולירינה. אבל אני חשבת: כטבריה מתו הרבה אנשים מחולירע בימים האחרונים, ודאי דכקה גם בי המתלת. עשו לי זריקות של כופר. מצבי הורע מרגע לרגע. את מ. ששכב אז חולה העבירו לחדר אחר. נשארתי בחדר הגדול עט ר. ה. אינו עוזב אותי, מדי פעם - זריקות ור. מטפלת בי כאם. היא חסה עלי ומפני ההרגשה הזאת אינה רואה כלל את הסכנה להדבק גם היא.

כמה דאגה ומסירות בפניה! היא אינה יושבת אף רגע. הנה תרוץ להביא בקבוקים חמים להניח לרגלי. הנה היא מביאה קוניק. לא תנוה.

המסוגלה גם אני להוס כך על מי שהוא? - חושבת אני.

כמה היא טובה!

ת. אומר לה שתשים בקבוקים המים לרגלי ואני מבקשת ממנה שתזה עלי מים קרים. היא עושה זה וגם זה.

ברגעים שמוזים עלי מים ולאחר זריקות הכופר יונת לי מעט. אבל רק לרגעים אחדים. ושוב רע לי, רע מאוד.

אחר הצהריים הורע מצבי לגמרי. קשה היה לנשום. הלב דפק כך כאילו עור מעט ויקרע. הראש כמו בסד-ברזל וקשה לי לדבר. אני מבקשת את ר. במבט: ורקי עלי מים! והיא מזה. מחולשה קשה לי להניח יד או רגל, להרים ראש. קשה לנשום. והנה באים רגעים שאיני יכולה לדבר אף מלה. ער הערב ודאי אמות - חושבת אני.

כשנעשה לי רע מאוד רצה ר. לחדר האוכל לקרוא לעזרה. באו ב. ו. הם נבנסו, הביטו בי במין פחד ואני בהם - בצחוק מר.

ב. אמרה ששר נסע לטבריה ועוד מעט ישוב עם הרופא, ויצאו. שוב נשארתי עם ר. ועם ת.

פני רהל מכוסים וזה. ת. נרגז ושוב עושה לי זריקה של כופר. גם הוא, גם ר. כנראה עיפים מאוד ויצטרכו לטפל בי ככה עד שאמות. חוקף אותי רוגז נורא גם על החיים הנוראים שהייתי בכנרת, גם על המות המכוער שאני צריכה למות.

לו ידעתי אתמול שאחלה כך, הייתי עוברת את הירדן ובאה להרים השוממים שלמורת ים הכנרת, שוכבת ומתה שם.

ומ. שוכב באיזה חדר בחצר, חולה. גם לא אראה אותו לפני מותי. איני רוצה גם שיכנס אלי. הוא יכול להדבק.

אני לא העיקר בחיי. חושבת אני, העיקר בחיי: ארץ-ישראל ועבודתו בה. בשאני אמות ישחקע הוא עוד יותר בעבודתו הצבורית. איזה הבדל בינינו! הוא בא לארץ להקריב את עצמו בשכיל תחית העם והארץ וחי יפה וימות יפה, ואני באתי לחפש חיים ויופי ומצאתי חיים מכוערים וגם מות מכוער. ברגעים שאני חושבת כל זה. נפתחת הדלת ונכנסו כמה אנשים וביניהם איש אחד לבוש בגדי-צבא. הם נגשו למטתי. זה הלבוש כגדי צבא התחיל לבדוק אותי. הבינותי שהוא רופא אנגלי. יודעת אני כי שר הלך להביא את הרופא מטבריה ואיך זה בא פתאום הרופא האנגלי הזה?

הרופא בודק אותי. שואל בת כמה אני ועוד. קשה לי לענות ור.

עונה במקומי. בחדר - חושך. מדליקים מגורה. הרופא עושח לי זריקה של מלח ומצוה לעשות לי אמבטיות חמות והולך.

אחרי חזריקה אני מרגישה את עצמי יותר טוב. כמה רגעים יותר קל לנשום.

כעבור חצי שעה בא הרופא מטבריה. הוא לא בדק אותי כל כך הרבה כמו הרופא האנגלי. יצא מהר מהחדר ואמר לאנשים ששאלו אותו למצבי, שאני ודאי אמות.

בעוד כמה רגעים אחר בקורו נכנסתם. את ושר. להחליף את ר. ולהיות על ידי.

את היית עטופה בחלט של עבודה וסנור. על רגליך סנדלי-העץ. על ראשך - מטפחת לבנה. פניך היו רציניים וכאילו כועסים.

עבדת, כנראה, כל היום בשדה ובערב, כשבאת ונכנסת למטבח לאכול, שמעת ודאי שצריך להחליף את ר. המטפלת בי ואין מי שיחליף אותה, וכמובן שחיית נכונה.

כנראה לא היה מעשה קשה שלא תוכלי לעשותו בתקופה הזאת. היית מקבלת עליך את העבודות הקשות ביותר במטבח וברפת. ומעשיך כימי חסן בקו? אני ראיתי כך אז גבורה!

ר. הלכה לטפל בי מפני שהיא טובת-לב וחסה עלי, ואת - מפני שהיית אז מאושרת וחזקה.

רק אדם מאושר מאוד יכול להרגיש את עצמו חזק כל כך ולקבל עליו קושי מעין זה שאת קבלת עליך בשעה שהלכת לטפל בי.

ושר נכנס כל כך פשוט וקל, כאילו הוא חולך לעבוד ולא לטפל בחולה בהול-ירע שאפשר להדבק בו.

בצהרים קראו לו מן השדה להביא את הרופא מטבריה. נסע והביא אותו. ואחר זה צריך היה לטפל כי בלילה, והוא הולך לטפל בי.

הוא בכלל קל מאוד מקריב את עצמו. בימי חסן בק, כשצריך היה להציל את כנרת בא שר ומקבל עליו את אשמת כנרת. ואם יהיה מקרה של חתנפלות יצא שר הראשון. גם בעבודה הוא מקבל עליו את הקושי הגדול ביותר. כך הוא.

כשנכנסתם. את ושר, מלאה איוו שמחה את לבי. שמחתי שאתם יפים כל כך וטובים. הכנסתם אור לנשמתי. היה לי פשוט נעים לראות אתכם אתי. חשתדלתי להיות שקטה ונוחה בשבילכם. עוד היה לי רע מאוד. ואני

מבקשת אותך לזרוק עלי מים. ח. אומר שלא תעשי זה ואת שומעת בקולו ואני סובלת מזה מאוד. ובכל זאת אינני דורשת שתזי עלי מים.

השתדלתי לשמוע בקולך בכל כוחותי. שר הכין את האמבטיה. ח. עשה עוד זריקה. אחרי כל זריקה וזריקה אני מרגישה את עצמי יותר טוב.

אני נרדמתי וכשהתעוררתי היה כבר אור הבוקר בחדר. שר לא היה ואת סידרת את החדר, סידרת את הרפואות על השולחן. אחר כך נגבת את המים שעל יד האמבטיה ונקית את הרצפה. עשית זה בשקט כל כך. פניך היו חורים מליל ללא שינה, אבל כל כך עדינים וטהורים היו. לא יכולתי להסיר את עיני מפך. את חשת במכטי ופניתי אלי:

- נו, מה אתך? כבר לא תמותי! - אמרת לי. ופניך כל כך שמחים היו.

אבל לי לא היה שמח.

שבתי לחיים ומה מחכה לי בהם? פהר נפל עלי.

למות היה כל כך קשה כאן ואיך אוכל להיות?

הרגשתי את עצמי כל כך רחוקה מהחיים!

שכבתי שקטה ועצובה.

את היית על ידי עוד כשעה. באה ר. בא גם ח. פני כולכם היו כל כך מאירים. שמחים ומאושרים, וביחוד פניך את ופני ר. את סידרת עוד כמה דברים בחדר והלכת לננה.

לעבוד יום בשדה, אחר זה לטפל לילה בחולה קשה כל כך ובבוקר בשקט כזה לסדר את החדר ולעשות כל מה שנחזק! ואת כנראה לא שכבת לישון כלל, כי במשך היום ראיתי אותך עומדת הרבה פעמים על ידי.

את שר ראיתי עושה בורות בשביל דזינפקציה מעבר להלוות של חדר הגדול. אחר לילה קשה ששהח על ידי לא הלך לישון אלא חפר בורות לדזינפקציה.

נשמות טהורות, חשבתי עליכם, לא משום זה שחצלתם אותי מהמות, אלא משום שהייתם או כל כך יפים וטהורים.

כן, אנשים כאלה כמו שחייתם אתם בימים החם ורגעים קדושים כאלה שעברו ביני וביניכם - כלום אפשר לשכוח אותם?

מיומנה של אם

רחובות, קיץ תרע"ט.

הדף הראשון במחברת חדשה. כן, אך אין השמחה אשר למענה הוכנה. את הכל חכיוני הפעם. יותר מדי התכוונתי, ואת המחברת חזו שלח לי י. רטט של צפיה עבר את לבי בקבלי אותה. המחברת של ילדי הראשון כמעט נגמרה כאשר מלאו לו שנתיים. המחברת הזאת גורדה לאורח החדש – המקווה, וקרה אשר קרה. טרם שבתי אל עצמי. אולי מוקדם עוד ליטול את העט, אבל זה מעיק במדה שאין לשאת. אולי יקל עלי בטוי סבלי במה שהוא, אם כי איני מבקשת הקלה, איני רוצה בה. אולם הפחד שהקיף אותי ברבע האיום והאלם ההוא כשנדמו צעקותי ותשובת האושר המקווה לא באה – היה גורא מהכילי. מן הרגע הראשון ידעתי ברורות כי קרה דבר שאין להשיבו, אף כי הייתי מלאה תקוות כל עוד טפל הרופא והתאמץ לחיות את הילד. ואני כאילו חכיתי לאסון. אך באח הידיעה על מותח של ש. ש. חשתי כי שלשלת-האסונות פוקדת אותנו שוב. אכן קרה אשר יגורתי. וגם רגע אחד לא האמנתי כי הילד יחיה. רגעים איומים אלה של דומיה מסביב, שרק פקודות הרופא מפסיקות אותה. והנה בדיקת הלב האחרונה – ותכל נגמר. מעבר לתלון מאיר השחר. כולם צרים סביבי והמות בביתנו, – בהדרי זה, שהוא פה אהוב עלי, אשר הכל בו התכוון לקראת ההיים החדשים. האם יש לילד מקום יותר חם, הסוי ומוגן מאשר בקרב אמו? והנה ישר מן הלב אל הקבר.

הכל נראה ברור, ערום ונחיר. היקצות בבוקר אחרי כן, חשקט מסכיב והטפיל המענה של הסוככים. והנה נגמר. קמתי. אחד אחר השני נסעו כולם. גם י. גם. הכל בכית כשהיה דבר לא שונה. ואני עם הילד יחידה כאשר לפני זה. והנפש ריקה.

כאילו נשמט מה שהוא מתחת לרגלי. פסקה אמונית בכוחותי, בכוחות שנינו. ועוד בלילה ההוא עברה בי המחשבה – די, עתה לכנרת. לעבודה. איני יודעת איה היא האמת. את הדרך לחיים נוהים הלא אין אנו מבקשים. אכל איה היא האמת שלנו? שומעת אני את הקול הפנימי – עלי ללכת לכנרת. ופחד בלב.

ופלא. למרות הכל חשה אני גם בהתחדשות חיי. כל תא בי קם לחיים ועורג, הנפש מצפח וקוראת...

רחובות, סתיו תר"פ

הסתיו כבר בא. חרחות חזקות והשמש רכה, לא כמו בגליל, והעצים פה אינם פוסקים מלרשרש ולהוכיר בלי הרף. העצב אוכל אותי. לא אוכל לשכוח כי הנה כבר יכלה לחיות לנו ילדה בת שני חדשי חיים. ובכל יום היתה צומחת וניזונה מלשדי ודרכי היתה אז ברורה לפני.

איך לחיות עתה את השנה? האמנם לא יפסק חמצב הזה לעולם? לפני כל שנת עבודה חדשה תקוות חדשות, ולבסוף – השלמה עם זה שהחיים מגישים לנו.

בשנה זו כה צפיתי כי אגאל מהסבל הזה. לולא האסון היה הכל מובן מאליי. הייתי נשארת לחיות את חיי השקטים במושבה זו למען הנפש החדשה אשר צפינו לה. למען פעולתי אני – והלא אין לי ספק, כי פעולה זו אינה פחותה בערכה מכל עבודה שהיא. ועתה? לאן ללכת?

וכלה הלב בגעגועים אל שמחתי האבודה, אל הילדה המתה. כל הכנותי ומחשבותי היו לשוא. פעמים אני נגשת אל ילדי ושבה ממנו כלי ספוק. זוכרת אני היטב את כל הפקפוקים אשר קמו בנפשי כשהכרתי ראשונה את החיים הנרקמים כי. חששתי שמא איני מוכנה עוד לכך. שמא אין אנחנו מוכנים עוד. האם נחתי כבר די אחר ילדי הראשון? והאם יספיקו הכוחות, לא רק כוחות הגוף, כי אם גם כוחות הנפש, לקבל שוב בברכה, כמו בפעם הראשונה, את הענויים ואת העמל?

ובספקות וסבל עברו ארבעה-חמשה חחדשים הראשונים עד הרגע שחשתי את הדופק הראשון בתוך תוכי. ובאה הרגשה זו שאין לבטאה במלים, הרגשת חסור העמוק הצפון כישוחך והקשר המוחלט עם ישותו של האדם השני. מהרגע ההוא חלפו הספקות, חלף הפחד ובא טפוח וצפיה רבה.

יפ, סתיו תר"פ.

זה שלושה שבועות אני ביפו ולא היה גם רגע קל אחד. "מיותרת" – זאת היא המלה ההולמת את מצבי. אין צורך בכוחותי. ואם בשנה הראשונה היתה עבודתי הקשה, הבלתי פוסקת מבוקר השכם

עד שעה מאוחרת בלילה עולה בר בבד עם געגועי למהקים, הנה עתה כמעט חפשי אני להתמסר לכליון-נפשי.

לולא אהובי, היו חיי עניים הרבה יותר. אבל המהשבה כי בזה נגמר הכל עבורי נוראה היא. עלי להמלט מהתחום הצר של "הבית" ומטרדות יום-יום המיגעיות, והלא כמעט נגזר עלי הדבר, כי לא אצא מהמעגל הזה!

יש, טבת תר"פ.

זה שלושה חדשים אני ביפו, וכל הזמן – אך סבל וכלות נפש. והנה עתה קרוב המוצא. האם מוצא הוא? בכל אופן, לחיי ביפו יבוא הקץ. קרובה השיבה לעבודה ואל הוג העבודה. אמנם במשך שלוש השנים האלה לא היתה עבודתי פחות קשה. להפך, היינו הם קשים מדי למשא היחיד, בלי איתור כוחותינו נכרע תחת עול החיים, הם יפלטו אותנו מקרבם או נמלט מפניהם.

אך האם ארגע בעבודה? עתה כשקרוב הדבר להתגשם נגלחה לפני תחום אחרת – הגעגועים והפחד עכור. והילד, איך תשפיע עליו הפרידה? הרשאת אני למנוע ממנו את קרבת אביו ואת השפעתה הברוכה? בני יחיד! את מיטב נפשי אני נכונה לחת לך. הן יודעת אני, כי היקר בחיינו, שיא האהבה והמהות של שנינו – כך, ילדנו הבהיר!

כנרת, כ' טבת תר"פ.

שר נחרג בגליל העליון וי. עליה לשם אחריו. – הישוב?

זו היא דרכנו. כל דרך אהרת – קלון.

י. אומר, בי גסה לעכב בעד עליית שר לגליל העליון. לבו גבא לו.

ואני? מה עשיתי? – בלי אומר שלחתי. האם אני שקטה? לא... אך לבלי תת לו ללכת אני יכולה. הכרה צלולה של כליון צפוי ואף על פי כן הכרה פנימי קורא ללכת לקראתו.

כנרת, כ"ב טבת תר"פ.

אתמול הייתי בטבריה. מחר בבוקר השכם עולים לגליל העליון. לא אדע למה. אך הוקל קצת וגם הילד היה כל כך בהיר בשעת הפרידה מאביו. אך מה נורא הדבר – נפל אחד מהברינו, מקרבנו. עוד מלבינה מטחו הריקה בחדר. רק יום אחד וגם אמש במקצת לנה האסון ובצהרים לא הורגש כבר

מאומה. כאילו לא קרה דבר. כנראה כי הרעם טוגע רק בקרובים ביותר והשאר שבים כל אחד אל ענינו ואל משמרו. אני נזכרת בדברי י. בטרם עלותנו לארץ: "כל בני דורנו אינם אלא דומן לשדות ארץ-ישראל". קשה להיות על קרקע החיים ואצל שרשיהם הסמויים מן העין. אבל זאת היא אמת-החיים היחידה שלנו.

לנו היא הארץ. ובמחיר זמנו נשלם בעד כל שעל אדמה.

אבל רק קומץ הננו. אולי קומץ מטורפים?

ושם, בכל העולם כולו, טבה נעשה בנו והמהאות נגדו – חרפה. אם קברותינו הבודדים כאן לא יגאלו את העם, הרי הם יגלו את חרפתנו כלפי כל העולם.

יש, ה' אדר תר"ס.

כל היום ארזתי את הפצי, בעצם ידי הורסת אני את קננו. לילד הרי זה ודאי ביתו.

וכמה כוחות זה נוטל. זו היא הפעם הרביעית השנה לטלטול ממקום למקום. ומי יודע למשך כמה זמן? הטלטולים האלה מאימים עלי ובכל זאת נכונה אני להפקיר את הכל בשל חלומי.

היבוא החלום?

רוצה אני כמלוא החיים. לא באהבה בלבד כי אם גם בפעולה. גם בקשר מתמיד עם הסובב אותי, עם עברי.

היספיקו הכוחות למחכה לי?

בין זרים. י. רחוק. שריו בסכנה. העבודה קשה.

הנה אני שבה לעבודה שאליה חתרתי לשוא במשך שלוש השנים האלה.

ירושלים, כ' אייר תר"ס.

כבר. לאחר העבודה מחרתים אני נוסעת מכאן. העבודה הופהתה. חלק מהעובדים צריך לעזוב את המקום, ובין אלה גם אני עם הילד. הרסתי את ביחי, פרצתי דרך, והכל בשל שנים וחצי חדשי עבודה. ומה עתה? שוב החיים בתל-אביב. י. מאמצי. ברוך יהיה. הוא מאמין בכוחותי ובצדקתנו יותר ממני. ואולי הוא רק מעמיד פנים למעני?

יש, קץ תר"ס.

כמה האדם אינו קבוע ברוחו. כשמרחפת סכנה על ראש הילד, חיי נבלעים בתוך תהום הטפול בו, וכשהוא בריא – הטפול בו בלבד אינו מספק

אותי ואני צמאה למפעל משותף והדאגות הקטנות של יום יום מכלות אותי.
מן ההתלבטות התמידית הזאת, מהסכל ללא מוצא עיפה נפשי ופעמים
נדמה – לא כדאי הדבר. לא כדאי מוטב לשכב בלילה, להסב את הפנים
אל רוח הים ולא להקיץ בבוקר עוד.
רק אתעייף ובבר עורג הלב אל מעבר לכתלי ההדר ואז חסרה אני
טבלנות ומתרגנות. הילד מביט בי חמה ונפחד. מבטו מעורר פחד גם בי.
וישנם רגעים קשים עד לבלתי נשוא. וצריך תמיד, תמיד להתגבר, להבליג
ולהיות שקטה בפני הילד.

לא. בדגעי כפיה לא טוב לאם ולילד גם יחד. למעמסה הם זה על זה
ועקרים היחסים ורעים. גם לאם דרושות שעות של הופש מכל ה"הובות".

יפה, תשעה באב תר"פ

מצב הרוח – נורא. י. בועידה הציונית בלונדון. הילד מנע אותי עד
אפיסת כוח. הירידות ביהסי אליו ומוסר-כליותי אחר המעשה ככלים את נפשי.
המצב הכללי איום. חוסר עבודה גמור. באים עולים חדשים, השמחה נמשכת
יום-יומים ואהרי כן הם נעזבים לנפשם. עלבון אין אונים בלבי. – הרי אלה
באו הגה לתת את כל אשר להם, את כל כוחותיהם. ונורא ההרהור: קרן-קן
לא ירצה.

ומה צפוי לנו? השיחה עם פ. ההרירה אותי ממש. האדם הזה, הפועל
המצוין, אחד מבינינו המצליח בכל אשר יעשה – ותוא מביט ביאוש כזה על
עתידנו. אינו מאמין לא בהמונינו ולא בשדרות תעליונות שלנו. ולא פללתי
כי גם הוא קש בכליון הצפוי לנו.

וילדינו, קומץ ילדים חמוד זה, מה יהא עליהם?
האומנם רק קומץ מטורפים אנו? הן מובנים אנו לכל. הנוער העולה
עתה לא יהיה אולי מסוגל לשאת את כל כובד חיי יום יום, אבל למסור
את נפשם מוכנים הם כולם. לו יצאה הקריאה בגולת, כי הארץ מחכה לאנשים.
הרי היו נענים אלפים.

תשעה באב היום. אבקש מהר את המורה לקרוא עמי בספר ירמיהו.

א.

שושנה בונן

שושנה בונן נולדה בתרינית בעירה פפריקוב בפלך מינסק. היא היתה הבת
הצעירה למשפחה ענפה ואמידה. אביה מת בהיותה קטנה. את כל עניי בית-מסדרם
הגדול ניהלה האם האמיצה והפקתית, אשר לא שכחה לדאוג גם לילדיה ולחיטובם.
המשפחה היתה לטשאת הציונות בעירה. תוך כדי התימת שטר או מרמ בעניי מסחר
ידעה האם לסדר גם עניינים ציוניים. בעירה היה מפורסם הסבא, אבי האם, בעל אופי
חקיף ונאה. שם חלני של שושנה משנות ילדותה היה – "נכדת חסבא".

את לימודיה התחילה בהדר, מתוקן ועברה אחר כך לבית הספר העממי
הרוסי. יצאה מהמחלקה האחרונה אחרי שבבית-הספר העליון באוניה את היהודים.
לחיי הצבור הצטרפה בהיותה עוד בת 12. ספנה את יסודות הציונות, השתתפה
בחוגי הנוער. המעשיות שלה תבעה מעל. היא התחילה לדרוש מהמשפחה כי תסכים
לנסיעתה לארץ. לא קל היה למשפחה להשלים עם רצונה של הבת הצעירה. בשנת
תרע"ג בהיותה בת המשיעשרה נסעה שושנה לארץ.

היא באה לפתח-תקוה. שם פגשה בני עיריתה הגדולים ממנה בשנים וצרמו
אותה לקבוצתם. היא התחילה לעבוד בפרדס, בבתי-ה. היתה עובדת הרצאה, כעבור
שנה התרחקה מהונם של בני עיריתה, עזבה את דירתם המשותפת והסתדרה ברשות
עצמה. אז השתתפה בבר כחיי צבור הפועלים, דברה באספות ולדבריה הקשיבו.
התימנים בפתח-תקוה משכו את תשומת לב. היא חיתה מבקרת בבתי-הם, משוחחת
אתם ומכירה את צרכיהם.

אחרי שנתיים של עבודה והיים מאומצים הלכה שושנה ברנליה. בימים שקשה
היה לה לעבוד התחילה לכתוב את רשימותיה. בשהונת לה נסעה לכנרת ושם
נכנסה לקבוצת מחשורות העבודה – קבוצת העשרים. שם העדיכו אותה ומסרו לה
ולעוד שתי חברות את העבודה האתראית והקשה של הנחלת הקבוצה.

כבנת עבדה וגם למדה, נצטרפה לקבוצה קטנה שלמדה תנין. השפעת התנין
מורגשת גם ברשימותיה. את פרקי הנביאים למדה על פה, כאשר לומד אדם את

שירתו הוא. בכנרת נוכחה בעזרת הפועלות בהקשבה מתוחר. בכנרת רכשה לה גם את ידידיה הנדולים.

בשמהלת רנליה התגברה נסעה שושנה שוב לפתחתקוה לקרוביה לנות. ביחודה, עם כבוש האנגלים ועם התחלת תקופת ההתגברות, החלה בנפשה של שושנה חסיסה עמוקה. באיורה הנלחבת של חדשי ההתגברות העמדו לפנייה שאלות היחיד, החברה וחלאום בבהירות קצנה. נצטרפו ועוועי יחסים. היא בקשה מענה מחברת בני נילה ומדיחידים הנדולים המכובדים עליה, ולא מצאה.

כאשר יסד אל. יסה את קבוצת הפועלות במקוה-ישראל הצטרפה שושנה לקבוצה. וממקוה-ישראל באה להתארח בבן-שמן. שם גלתמה יהודה את מלחמותיה, עד ששמה קץ לחייה, באי אלול, תרע"ח והיא אז בת עשרים.

שושנה בוגן
לפני עלותה לארץ (תרע"ג)

מרשימות שושנה בוגן

(מהעורך)

חלומי. בהיותי בת שמונה את אלהים ראיתי. ביום למדנו בחדר בחומש,
כי ד' ניסה את אברהם בבנו יצחק. בלילה והנה חלומי:
אני הולכת על חוף הנהר. ובשמים, באש חזקה, נראה אלי ד' ואמר:
אני ד' אלהי אברהם, יצחק ויעקב. לכי אל אשר אצוך. הנה נהר גדול לפניך,
עברי אותו ללא שאל. ובאהכה רבה הלכתי. והולכת אני במים. הנני כבר
בחצי הדרך, אך אינני טובעת. ושואלת אני: אהה, אלהים, למה לא באים
המים לשטפני? והנה אמר אלי אלהים עוד:
— יען מלאת את אשר צויתך, העלי עכשיו אלינו.
והבלים הורדו, ומלאכים העלו אותי השמימה.
בשמים יושב אצל השולחן זקן אחד וזקנו לכן. סביבו הרבה מלאכים.
גם אותי הושיבו ביניהם וגותנים לי לשתות יין.
ושותה אני את היין בצמאון רב.
והנה מתחילים לחוריד אותי מהשמים ארצה, מול חנותנו.
וכה לא רציתי לרדת... לרגלי שק כסף ושמלה ומסרק כסף. את
השמלה ואת המסרק לקחתי בשביל הברותי האהובות, ואת הכסף הכנסתי להנותנו.
למחר באתי לחדר, אך את הלומי לא סיפרתי, כי פחדתי שלא יאמינו
לי, כי ראיתי באמת את ד'.

ילדה. בעירה נדחת. על הגג, בקומה השניה היתה עליה קטנה. זו
העליה שממנה רואים את כל העירה ואנשיה.
שם עמדה הילדה בצערה הגדול, הביטה על האנשים הרצים. הטעוניהם
על שכמיהם שקים כבדים. סלים גדולים, אך את המשא הכבד ביותר
בלבם ראתה.

וצר היה לה שאינה יכולה להקל מעליהם את משאם. ועוד יותר – כי את משאותיהם הפנימיים בודאי לא תוכל להקל.

כמהאז חזקה לריצת האנשים עם סבלם הפנימי – קוֹתָה הילדה לשמוע זעקה חזקה, זעקה אשר תעמיר את כולם במרוצתם.

הכתה הילדה, קוֹתָה – ולא שמעה. או חשקה נפשה לארץ-ישראל. היא קוֹתָה, כי שם נושא אדם רק את המשא ההיצוני שלו, אולם סבל פנימי לא תמצא שם.

חצי שנה היתה בארץ, עמלה, עבדה כיתר חבריה. רקדה וקפצה משמחה. אך שנתה הילדה, ובבת אחת הרגישה נפשה את הסבל הסודי, הפנימי. הודעוה הילדה, למות חפצה, להשתגע יכלה.

והשתתקה בצערה הגדול, כי קול הזעקה המקווה שמעה נפשה פתאום: קולות הותהים של חיות בבני-אדם. ואת נפשה בהם הוותה. ראו אהרים את שמחתה והעירו: אלפי אנשים נהרגים באלה הקולות ואת רוצה ליהנות??

אך לבה לא הקשיב להערכתם ובלילות היתה עומדת עם יתר האנשים ומצפה ליריות חזקות, ומלאוה הקולות האלה.

לר. כ. אני מעורי צריכת להאמין בחיים. אאמינה גם להבא, כי יש מנגנים על כנורם, ובה בשעה הם מנגנים גם על כנורות וולתם.

פעם נגנף על כנורי, כי כנורך נגן אז. הזוכרת את? בתהלים קראנו אז, על נהרות בבל. ואת הפסקת דברת לפנינו על יחסך לנגינה והוספת: לו היית מנגנת, כי אז את הזעקה, את הצרה ההזקה ביותר, היית מביעה על הכנור בשתיקה. כמה היה זה מכון לכנורי.

בילדותי, וכורני, כנור היה לי. וכשהיו מביאים אותי לידי צער, הייתי מרימה את קולי ומתחילה לשיר – רצוני היה להתאפק ולא לצענם. שירתתי היתה מתגברת והמפצרים היו מפנים אותי עוד יותר. כי אמרו – בשירתתי אני מתכוונת להכעיסם.

ואז היה מתעורר כנור ילדותי בכל כוחו, בשירה ובדמעות.

מנגנים רבים היו לכנורי, המנגן שהצליח ביותר – היה הרצל.

הגשם. הנשיקה הראשונה לטבע על ידי הגשם. הנני עובדת וסתאום בדמיוני – סל קטן ובתוכו נייר ועפרון. כולי רועדת אני, אך ממשיכה את העבודה.

אך הטבע אהב, על כן שלה על ידי מלאך גשם קטן.

והנני תחת העץ עם עפרוני ונייר.

הגשם עבר מיד, הצטערת. במחרה קמתי והמשכתי את העבודה.

ושוב מלאך עם הגשם. וכחפזון עוברת אני על מה שכתבתי ומתחילה

לחקן אות אחת, והגשם חדל שוב.

שוב אני בעבודתי אצל העץ.

והנה בפעם השלישית בא המלאך, ואם שלוש פעמים בא המלאך

ואם שלוש פעמים רצה לשלוח אלי שליח, הנני בורחת בשמחה לעפרוני.

שואלת אני את חברי בעבודה, מה השעה עכשיו, ומעתה והלאה –

מתחילה אני לחיות עם עפרוני על השבועי.

– את, כמה זה טוב!

מעין זורם. עוברת אני על פני מעין המפקה בחזקה, וצר לי עליו.

והושבת אני: מי יודע מתי יהדל לזרום...

צר לי, אך לא עליו בלבד, כי בהביטי אל מימיו את עצמי ראיתי.

ועוד יותר בוערת בי הקנאה.

מי יודע, אולי תמיד הוא יזרום כה? ואני, האם יצילוני כוונתי או

אולי במהרה אחדל מלזרום?...

קשה להחניק הכל בפנים ולחכות.

והנה מתחיל הסער להשתחק.

פקפוק מתגנב, פקפוק מר ועצוב:

חיי זורמים לא למטרתם, ומי יודע אם מטרה כזו אפשר פעם להשיג?

לזכר פיארברג. זה הילד הטוב, שהעגל ממלא את כל נפשו,

ושאלותיו התמימות: למה? באינו רשות? אהבת חבר לעגל, – ולא רחמנות –

היא הממלאה אותו. נדמה לו, כי כל העולם צועק אתו על העוון הנעשה

לעגל, כי בעגל רואה הוא את עולמו.

הלך הילד הלך וגדול וההיים על עגל חדש שרו לו: העגל שלו, עצמיותו. והנה בא הוא במיצר, שואל את עצמו - לאן?
בבית הכנסת הישן לא מצא את עצמו. כי בנפשו נשא בית כנסת חדש. והנה, ברגע של חפוש האמת העצמית, הוא מככה את הנרות. הן יודע הוא, כי נר חדש עוד אין, אך גם להשאיר את אלה איננו יכול. ומי יודע איזה נר חדש עתיד היה להשאיר לנו? אך במתרה נקטף מאתנו.

הרצל. בילדותי נראה לי הרצל ליפה מאוד. גם שמעתי כי המלכים אוהבים אותו. מה היתה תמונתו לעומת הפנים שראיתי בדמינו? גם קראתי פעם בעתונים, באיוו אהבה ליוו אותו לקברו.
כל זמן הפצי לנסוע לארץ עמד יסיו של הרצל לפני, וימים מספר לפני נסיעתי נגשתי אל תמונתו והרבה דברתי אליו.
והוא ענה לי:
- סעי! - ונסעתי.

את הרצל קברתי בלבי והחלתי להשתעבד לגופו - לכל ההסתגלויות בארץ. ברגעים קשים בקשתי אותו בלבי, אך הוא לא בא.
וחנה, כמה פעמים בימי ההזכרות שמעתי על אודותיו, ומרוב צער צחקתי. את הרצל קייתי לשמוע בבית הכנסת, אך שם גם את תמונתו לא ראיתי. רק מלים שמעו אזוני: הרצל מת, הרצל חי. איזה פיהוק כללי! אף מלה נכונה אחת לא היתה בפיהם.

ואני תמיד בזכרי את הרצל רועדת הייתי מאהבה אליו.
וביום אחד בשעת הזכרתו קול שמחה שמעתי - קול מקהלה מזכירה אותו. מהר עברתי על פני השרים, לראות את שמחתם הפנימית, אך ברחתי מיד בשתיקה.

ושוב הזכרה, ההזכרה האחרונה בכנרת. הייתי כבר בטוחה שלא אשמע את אשר נפשי דורשת וכמעט כחבתי על הנייר בכדי להקריא שם, אך התאפקתי.

והנה גורדון הזקן עלה על הבמה. הייתי בטוחה, כי הוא יגיד דבר מה הקרוב לנפשי. וכן היה באמת.
וכה אמר: "יום הזכרת הרצל הוא יום תשבון הנפש לכל אחד ואחד מאתנו, אם מקיים הוא את החובות שהטיל על עצמי".

הצעירים שעלו לארץ לפני חמש שנים וכבר זקוקים הם למלה חדשה, אלה מלאו פיהם לעג בשמעם מפי גורדון דבר כה ישן גושן. כי חטט קצת גורדון בנפשם ונבהלו.
- - - בשבילי גופו של הרצל מת ונפשו תמיד היה, ולעולם להיות לא תחדל. את גופו אנו בונים בעבודה, בשפת ובבנין הארץ. אך שכהנו, - מי שתל-אביב כתב בשביל הארץ, תל-אביב עשיר יותר נשא בלבו.

לגדוד העברי. אחי! צל עובר על פני כולנו וגם על פני אחינו הגדול מאתנו. אך הצל שעל פני ז'בוטינסקי מתאים לחלומי הגדול: ראשון השב להכנס עם אהיו לירושלים. ונכזב החלום העשיר.
אך אנו, שרק מתחילים להתעורר לחלום - למה פנינו קודרים?
לא רק את צלנו, גם את צללי אחינו צריכים היינו לפזר בתקנתנו החדשה ללבבותינו קרוב יותר הגליל ותקנתנו יכולה להמלא באמונה. ואם רבים המאמינים, הן אני המאמינה, כי ראשונה אכנס לגליל.
וכל השמחה שצריכה למלא את נפשנו היא: כי הולכים אנו למות לא בשביל עמנו וארצנו, כמו יתר בני העמים, כי לא ארץ ולא עם יש לנו, - כי אם - להפגש עם המות לשם שחרור עצמיותנו. מאהבתנו העזה לעצמיותנו. ההסתדרות הציונית תבנה את העם והארץ. ואנו - דור חדש הננו, שלחומר שלו דאגו הוריו, ולנפשו הוא דואג בעצמו. מי מאתנו אינו מוחה נגד היסודות הנבנים ואשר עוד יבנו בארץ? - כי חומר הם. והדור הצעיר מחפש את הנפש.

והנה, חברינו הגדולים ממנו בונים את גופו של הרצל. עלינו, על ידי השתתפותנו בגדוד, להניח יסוד לנפשו העשירה של הרצל.
בעברנו על המות בשלום - לימים נקשב. את החובה לעם ולארץ ימלאו אחרים, ואנו לנפשנו נלך באשר תבהר היא.

הפועלת וההתנדבות. על הפועלת מה להגיד? הרי גם על הפועלים איני יכולה להגיד לך דבר מה חיובי, כי רואה אני אותם הלשים ועורים, וכל השלילה והסבל לא יצרו בהם קביעות וכוה. והפועלת. הרי היא נמצאת באותה הערובייה ועוד אינה מעוררת את חיובת היא.

בגליל מתגלים כוחות של צעירות יחידות. ופה – ביהודה – זה עדיין אין. כנראה שהשליח שבבעבודה השכירה בפתח-תקופ לא חזק את אלה החליש.

בהתנדבות הצעירות רואה אני שליח גדול, כי כל דבר הנעשה מתוך חוסר תוכן לא ימצא את פתורו בגדוד. לפי דעת רוב הצעירות, אין מקומן בגדוד והצער שלהן מצער. אילו היו נמצאים כרגע כוחות מעשיים שהיו מראים לצעירות דרכים ופתרונות בעבודה, כי אז היה כדאי לחציל. לי נדמה, כי השטחיות של מעשה-הצעירות תהיה בגדוד בולטת מאוד, וזה יחליש אותן במקום לחזקן.

לא כן אני. לכן חרגע שהחלטתי לזכות לגדוד ראיתי את כל המכשולים בצורה עוד יותר כבדה. ואין לי כל פקפוק של הולשה. דרכי ישרה. וברגע שאדגיש שאני כולי תלויה באחרים, ואיני נותנת באותה המדה שנפשי היתה יכולה לתת – מיד אשוב לעבודתי, ושם אין לפקפק שאחן ואקת.

כי אותו החיוב הגדול שישנו לי בגדוד, ממש אותו החיוב נשאר לי גם מעבר לגדוד. לולא יכולתי – מפני איזו סבה מספקת – לזכות לגדוד, כי אז הייתי באותו האור הגדול נשארת בעבודה, מבלי להביט מי אתי.

וככה אני רוצה לשמוע ממך. באיזו דרך שתלכי – תחיי אמיצה וכלי פקפוקים, כי אם במנוחת נפש גמורה. מי שהפקיר את חייו – יקרות לו מטרותיו, ומי שנזהר והושש – אין לו מטרות. הלא אם נחבונן בתוכנו – אך רצון-אור פנימי יש לנו – שאיפתנו להיים ולחברה חדשה. וכשאני לעצמי איני רואה את החברה החדשה, כי אם החל ממני, מעבודתי ומחיי. וחיצאה שלי לגדוד היא יציאה מאי-חיים בעבודה והתכוננות לחיים בעבודה.

ההסתדרות והדור הצעיר*). אמרו פה, כי המסר העיקרית של ההסתדרות היא העבודה החקלאית והתפתחותה. אולם, קודמת לה התפתחות עצמיותנו. הוכירו לגנאי, כי תביעה זו שההסתדרות תמלא את כל הצרכים. היא תביעת הצעירים שעדיין לא הספיקו להסתפת אל אחת המפלגות. אני חנני אחת מאלה. בבואי לארץ, כמעט ילדה, השבתי למצוא הבה שלמה ופה שבתוכה אתפתח, ומצאתי פנות. ולא תבינותי. למה זה צריכה האמת

(*) מדברים שנאמר בועידה השביעית של ההסתדרות החקלאית, באור תרע"ה.

להצטמצם דוקא בפנות קטנות. ולא רחוק היה שגם אני אקחף לאחת הפנות. כי ילדה הייתי ועלולה הייתי להקשך אחר כל דבר יפה. והרבה זמן הייתי נבוכה, אך כוחי עמד לי והצילני. ואת עצמיותי ואת החיים מצאתי בתוך ההסתדרות.

ולא פעם הצצתי אל אחת הפנות ונוכחתי כי גם שם משתדלים להאפיל על האמת, וכל זה בא בזכות הזכרונות המשותפים בלבד. ואני שאלתי את עצמי: האם בזכות הערכת זכרונות אנו חיים? דור צעיר אנו. את הזכרונות היפים נכבד ונעריך, אולם אנו חן חיים מבקשים.

שחרור האשה. בבואה לארץ התחילו להראות לה, כי ילדה היא. היתה מתפלאת: „ובכן, מה חידשתם לי? יודעת אני, כי ילדה הנני ואין כרצוני להיות ילד“. ושוב שרו לה החיים שיר ערש של אם אוהבת, המחניקה את ילדה בנשיקותיה. וזהו השיר: – „למה לך לסכול, לעמול, ואת נולדת לחיים קלים, ונולד אחר שידאג לך“.

והיא נמלאת צער על גדותיה ועמלה היתה ביתר עז, בשתיקה. אך הנח התפרצה, ופתרון נמצא לא רק לה, כי אם גם לאלה המנשקים אותה והנהנקים בעצמם בחושך, ואם אחד מהם מעורר באזניה את „שאלת האשה“, הרי היא עוברת מיד בבת צהוק קלה על פניו ולוחשת לו: „מסכן, כה עסוק היית בשחרורי, עד כי לא הספקת להתבונן, שאת עצמי שחררתי מכבד ובשעבוד גמור נשארת אתה“.

פרישת כנפים. הרגשתך ביחס לאי-פרישת כנפי נכונה היתה. אך צר היה לי, כי במקום לענות לעצמך שאלת אותי. נפשי לא יכלה לעכל את חולשתך. אך אהבתי אליך – לצדך היפה – גדולה היתה. וזה הוא היסוד לאי-פרישת כנפי.

נשיקותיך עכשיו יותר בריאות, מחדך בריא, וזה שיתן לי בוח לפרוש את כנפי. כל עוד לא ארכוש לי עכשיו אנשים אהדים שיבינוני, סערי לא יעבור.

הנה עד כה חזקתי הייתי לאנשים, ותמיד עצות בקשתי. ועכשיו – לא רק לידידים קרובים, כי גם לעצמך להשמע איני יכולה. רק לעצמי.

התשקט את עצמך בטיולך בשדות?

בי אני בטוחה, כי לא אפול. אך אם תשאל: - ואם תפליז? סימן, כי ליפול צריכה הייתי. כן, נפשי אינה יודעת יאוש ולא תדע, ותפול היא רק פעם - כלומר תחית.

שתי פגישות. אדם וחוה נפגשים באהבה עזה בגופם ובזמן קצר יורד החושך על שניהם. פגישת זו מכלה בשניהם כוחות וכדי להשקט את רוחם, הם ממציאים אידיאלים חדשים: העם העברי, צמהוניות, רחמים לבהמה, עבודה, ילדים, חושך ואפלה, מצבי רוחות, צער, דמעות מחניקות, תולעת תוססת בפנים כל אחד מהם וקנאה תמידית בוערת בהם. ורעל קנאהם עובר לילד, "אהבתם" משחקת בו וחשכם ממלא אותו.

מציון תצא התורח: ואהבת את עצמך כל כך עד שכל אדם שאת פוגשת בעולם, תשתקף בו אהבתך. אדם וחוה נפגשים באהבה שקטה עמוקה, באהבת אם טובה לבנה היחיד. לב אל לב שומע, ללא אומר ומלים. בגופם ובנפשם מאושרים הם עד יצירתם המשותפת - הילד.

הילד יתחיל להניח יסודות בריאים לאדם ולחוה.

הילד יגול את חרפת חיי המשפחה מעמו.

והילד? - ברוך שלא עשני אשה הולך לאט לאט ומשתנה לברוך שלא עשני גבר.

ואהבה בלי מצרים שופעת מפגישת אדם וחוה לכל בן-אדם באשר אדם הוא.

שלושה ימים, בתהילת עבודתי בפרדס כתבתי במחשבתי מכתב

לב. כה יי-לי וא. י.

ומתוך המחשבות האלו ראיתי פתאום את ד' ולא על ידי דמיון של אש, אלא את ד' כמש.

ולא אותו ד' הבא לנגוע וגעלם, אלא את אדוני המאיר מתוכי באורו הגדול.

אך כל זמן חשבי את מחשבותי לא ידעתי כי זה מדבר ד'. ודמעות התפרצו מתוכי. פחד תקף אותי בפני תפקידי הגדול. וכה היה דברו:

שלושה ימים עברו עליך. יום ראשון: עבודה, התקדשות. יום שני: אור וחיים. יום שלישי: עבודה, התקדשות-אלהים. וד' אמר לי:

- ילדת ברוךך ילדה בת שלושה ימים. הזהרי. רכח היא עדיין.

שאלתי: - ובכן, לא לחיות?

- לחיות בסבלנות, לחשוב, לפקפק.

שאלתי עוד הפעם: - ובכן, לא לחיות כמו שחיה אני?

- לחיות, אך לא לאמור כי אלה הם החיים. אם אלה הם, עליהם לבוא בשקט ובלי סער ולא - לא אלה הם החיים!

ופתאום שמעתי את דברי ד' ביתר עוז.

- שושנה, את כבר רוצה לחיות? שוכחת את כי בעצם החיים ניתן לך המות. לא לשכוח! וחנח תפקידך: בית המשוגעים...

מרה בכיתי לתפקידי זה. אמרתי:

- ד', אם תשלחני אל אשר שלחת את גדולי אנשיך - לבאול, הרי הולכת אני בשמחה!

בכי ותפלה שקטה: כה חלשה אני...

וכולי רעדתי מפחד, וביחוד, כי פקפקתי, אם זה תפקידי.

אך נגזר. וד' אמר - קחי! - ולקחתי.

ותפלה עוד יותר עמוקה התפרצה מלבי:

- ד' אלהים, תעזרני עוד!

ומחחושך וחפחד בא לי אור, בלי-מצרים.

- שושנה, נולדת בשני שמות: שושנה-חיה. בשמך שושנה היית

עשרים שנה, אך מות נשאת בגופך, כי פרה זה נבל והגוף נשא אותך.

אחר עשרים שנה של נסיוני הרב, הנני נותן לך את השם השני - חיה.

אך את השושנה אל נא חשליכי לגמרי כמו שלא השלכת את החיה לפניה.

קטפי את השושנה ושאי אותה לפניך.

ושקט ומנוחה באו לרוחי.

ועוד פעם קורא לי ד'.

- ומי הרשה לך להקריב את החיים בעד המות? תפשי ואז אולי

לא הצטרכי לקטוף את השושנה. כי כל קרבן לא ירצה לי.

כי את הפרי של אי-הקרבן. את זאת אני דורש ממך.

בימי ההייס-שלמות שלך ראית חטאים וגודעזעת. אך ביחס אליך הם אינם כה חשוכים. כי כל חטא קטן שלך נחשב לחטא גדול. צדיק ורע לו. העולם כולו חוטא בגופו על ידי חולשתו, ואת חוטאת בנפשך על ידי אי חולשתך. חתרוממי! חפשי! תשאי עיניך מעתה לחיים. אם תמצאם – מוטב, נלא – אל פשרות, אלא ישר ארצה תביטי. המות הזה עשיר הוא, מלא אור.

על מותו של יוסף*.) זה הילד שבא לארץ לפני חמש שנים – עיניו המתנוצצות ופניו הלוהטים הפיקו חיים רבים. בעבודה היה שמח ובחיייו הדלים הסתפק, כי שאיפתו התגשמה בארץ ובעבודה. לאט לאט החל להתעצב, כי מלבד הארץ והעבודה זקוק היה להברה, וזה קשה למצוא בארץ. כשנה תמימה החניק בנפשו את חיייו המלאים ולאט לאט התחיל להסתגל. עם יחידות מן הבהורות נפגש. הלך וגדל. ודרישותיו התרבו בו. משך אליו לב בחורים אחדים והם שתפו גם אותו לחייהם ההברתיים. שמח היה הבחור, כי דבר מה קרוב הרגיש פה. זמן מה מצא ספוק בזה. אך ילד כין בחורים גדולים היה. ועיניו לגליל גשא, פן ימצא שמה את אשר נפשו מבקשת. לכנרת נסע, זה המקום הצנוע והשקט, המשקט כצניעותו את המלחמות הקשות ביותר.

החברה הכנרתית ודרישותיה הרציניות והמאובנות העיקו עליו. אחר זמן קצר הוא בא לפתח-תקוה, מלא עצב ואירוניה.

ימים אהדים היה בפתח תקוה, ובהודמנות הראשונה, – בלי פרוטה לדרך, רק לחם השיג, – שב לכנרת. הצליח הרבה, ביחוד בין ילדות. שירה ושמחה מלאו את חיי. בעצם הפריחה העשירה היה, כה רענן ויפה. כל מבט – ים של חיים. ובתוך חפריהה תוו החלה תולעת לנקר בלבו. הוא התעמק בשאלות החיים ולא מצא פתרון, והנה התגלו לפני עיניו התמונות היותר יפות מחיי הארץ, ולהסתפק בהן לא יכול. החברה דהפה אותו ממנה וכנראה גם שאלת "למה?" התיצבה לפניו. כל חיייו התחילו להתרכז

(*) אחד מהשלשה – יוסף חנה מיכאלי וקפלן, – אשר במשך שלוש שנים נחקק זכרם מספר החיים. מי שהכיר אותם לא ישכחם.

פנימה ויאוש מר תקף אותו. בקש להנהם במה שהוא. התחיל ללמוד. אך בכל אלה מצא מות.

לא עברו ימים אהדים וגופו נמצא על הגורן.

הלילה היה ליל סופה וברקים. הלך אחד לקחת קש ונכשל בגופו. נבהל. החל לצעוק אליו, אך אין מענה. בא האיש למטבח וסיפר שמי שהוא שוכב חולה או מת.

יצאו אנשים אחדים כפנס גדול לראות. ומה תמחו כי את הפרה הרענן מצאו מת.

כצער ובשתיקה חתה כל התברה, כי יביאוהו התצרה. על סולם וקרש למעלה נשאו את הבהור והשכיבותו באחד החדרים. שקט גמור שרר. אך פה ושם קולות. התעלפויות. נכנסו חבריו לחדר. עמדו בלי הגה.

דומית מות מסכיב. אך לא רחוק מן הים, על הגבעה. חפרו בחדרים אחדים קבר ובלי רעש הורידו את המת. כל אחד ביגונו. כשלושה ימים נדבק דמו לארץ בחדר הגדול ששכב בו. וכאלו בכוונה השאירו את העקבות האלו.

אומרים – האיבוד לדעת היא חולשה, ואחרים הושבים אותה לגבורה. ישנם כוחות פנימיים המבקשים מעמד בחיים ואינם מוצאים. והכוחות האלה אינם יכולים להשרף בפנים והם מתמלאים על גדוניהם עד הגכול האחרון ודורשים מוצא.

אם התברה מקשיבה לרגעים אלה – עוד יכולה היא להציל. אך חברתנו בארץ מועילה, בקרבה את המוצא – תמות. זוהי לא גבורה ולא חולשה, כי אם מוצא הכרחי. על ידי המות מתבטאת האמת שלו והשקר של התכרה, כי להמשיך את חיינו כמו שהם אין כרצונו. ולהשיג את חיינו הוא אין ביכלתו.

אלו לא היתה התברה, מרוב פחדה, רואה בזה או גבורה או חולשה, כי אם עובדה לעצמה, מי יודע אם רבים מבינינו לא היו כוחרים למות מאשר להמשיך את חייהם? כי דבר אחד ברור: אם בן-אדם מרכין ראשו לכל הקטנות – האם לא יותר עשיר ובריא המות מחיים כאלה? שני סוגי נצחון ניהנו לבן-אדם: הנצחון הראשון – כמעט לא רגיל הוא. יחיד סגולה יוצאים שלמים ממנו. הוא נצחון ההיים. ואזי היי אושר הוא קר לעצמו. והנצחון השני ניתן על ידי המות.

כל המצבים הקשים, התחלתם בהטא הזורים והמשכם - בהטאת החברה. אם אבות אכלו בוסר עוד אין זה מהייב, כי שני הבנים תקהינה. הטא הזורים בראשם והבנים נקיים. אם בדרך המות ינקו - אין הדבר נורא. נורא הוא אם ממשיכים את ההיים המוויפים. אלה הם חיי הולעים עורים הרוצים להשכיח את נפשם ולהתנחם בתענוגים וקוראים להם טבע, חופש וכו', אלה הם סימני מות בחיים. אדם בריא אינו יכול לעכלם, ומתוך מצב נפש פנימי תמים הוא מתגבר ונשאר בחיים או הוא מת. אשרי המת בנצחונו. ועוד יותר - אשרי החי בנצחונו.

לדברי שושנה

הקובץ „בעבודה“, אשר הוצא על ידי ההסתדרות החקלאית בימי ההתנדרבות, ננעל בדברי שושנה, ששמה קץ לחייה ימים מספר לפני הופעתו. היא כתבה: „אשרי המת בנצחונו, ועוד יותר - אשרי החי בנצחונו“. רגע, - והאנשים שכתבו בקובץ נראו לי כנדונים. „קיסר, המתים שולחים לך את ברכתם“. למה תמיד ועוצה את לבי הברכה הזאת של הגלדיאטורים הנאבקים עם המות?

חיוב החיים בפי הנדונים, רק הוא המהייב את ההיים חיוב מוחלט ובאור אחר נראו לי היינו אחרי שקראתי את דברי שושנה: „מלכות ההיים, ההולך למות מברך אותך“!

הטוב שנפרסם את דברי שושנה?

אשר כלב היוצר כה סאן והמה, לעולם לא יכיעו קוי הדממה.

עיפנו לנחש חידות.

אנשים קרובים רוצים להדור עד העומק של „קוי הדממה“, עד התחלת ההיים, עד ילדותם הרכה. מה צפון בהם?

הם שומרים על עקבות ההיים שחלפו וקסמם נמסר לחוג אשר סביבם. זכרונות החיים המשותפים מאירים את הסתום בכתובים. והתמונה היא, קוסמת - ליהידים.

וכשהיחידים האלה לא יחיו עוד, לא יבין איש לקסמי התמונה. והשלהבת שאמרה להאיר באור עצמה - אנהנו מחויקים בה בכוחותינו הדלים, ואתנו יהר תכבה גם היא.

ר. כ.

קבוצת השומרים. כאן לא המשיכה הרבה, כי נדרשה - בשנת תרע"ו - מאת חברותיה ללכת לעבוד עם קבוצת הפועלות "הגלילית" לפתח-תקוה. וזה היה לחוק לפסיה: אם דרשו ממנה להשתתף במפעל אחראי, לקבל את הדרישה כהובה ולא להסתלק. בקבוצה זו קבלה פ. על אחריותה את מטבת בית-הפועלים. אז הגיעה תקופת המצוקה הגדולה לפועלי פתח-תקוה, תקופת הרעב. האכרים לא יכלו לשלם לפועלים כמזומנים, כי אם בפתקאות. המלוות שהיו משיגים על השבון הפתקאות היו מספיקים בצמצום ללחם צר רק בשביל אלה שיצאו לעבודה. ולנשארים חסר גם הלהם. בתקופה האיומה הזאת עבדה פסיה במטבת. היא ספגה לתוכה את כל יגון הסבל. התרוצצה. הפשה אמצעים להקל במשהו את המצב. אך קצרה ידה. היא עבדה או למעלה מכוחות אנוש: במטבת, בגנה, בכל מקום שעבודתה נדרשה. וכמעט שלא אכלה כלל. עד שהלחה מחלה קשה. בפקודת הרופאים נשלחה פסיה אל הוריה, לפוריה. אך גם שם, בזמן מחלתה, לא יכלה להסיח את דעתה מהפועלים הרעבים בפתח-תקוה. שמצבם היה יותר רע מאשר בכל פנה חקלאית שבגליל.

פסיה היתה קשורה קשר צמוק למשפחתה. יחסה לאמה היה עדין, מלא הערצה וירידות. את אהותה הקטנה התאמצה לחנך ברוח שאיפותינו וחיתה מאושרה כשהיתה מוצאת במכתבי הילדה רמז לכך, כי רצונה הצליח. אחרי פתח-תקוה עבדה פסיה על פי דרישת המרכז החקלאי בחדרה. שם הוטל עליה יחד עם עוד חברות אחדות לסדר מטבת פועלים כדוגמת המטבת בפתח-תקוה.

בשנת שביתה הנשק באה פסיה לקבוצת ה"שומר" בתל-עדישים. במקום שעבד גם מ. ספקטור הברה. היא התמסרה גם כאן לעבודה כדרכה. נשאה בעול ובאחריות עד לידי שכחה עצמית. דאגה לכולם דאגה אם, אולם פשרות לא ידעה ובכל כוונה נלחמה נגד היהם הבלתי רצוי בעיניה לחברה ונגד כל ליקוי שגליתה בחברתה. עם כל אהבתה להברים לא יכלה להשלים עם כמה דברים ואחרי מלחמה פנימית קשה עזבה את תל-עדישים ועברה לקבוצת הפועלות במרחביה.

גם פה לא ידעה שקט. בקרה קשות את עצמה. וחששה מאוד שמא אין היא ממלאה כראוי את הובותיה. אם כי עבודתה היתה לברכה בכל מקום: בגן, בשדה, במטבת. כשפסיה עבדה במטבת היה חג לכולנו. היתה אמא בבית. בחיי יום יום לא היתה פסיה מרבה לדבר. שתקנית היתה מטבעה וכלואה בתוך עצמה. אך בשיחותיה אתי היה מתפרץ רגשה העמוק וצורה

פסיה אברמזון

פסיה אברמזון באה ארצה יחד עם משפחתה אחרי הפרעות של שנת 1905. המשפחה הסתדרה בראשון לציון ופסיה היתה מבקרת את בית-הספר של המושבה. בבית-הספר בראשון-לציון הורה אז יוסף ויתקין. ושנים רבות אחר-כך היתה פסיה מוכירה ברטט את המורה הנערץ. את הליכותיה עם תלמידיו ואת השפעתו עליהם.

כעבור שלוש שנים לבואה ארצה עברה משפחתה של פסיה גלילה - לכנרת. פסיה עברה עם משפחתה עד שנפתחה הות הלימוד לצעירות של הגנה מיזל בכנרת. היא היתה אחת התלמידות הראשונות של החוה.

פגישתי הראשונה עם פסיה היתה בהות הלימוד בכנרת. כמו היה עומדת נגד עיני תמונתה מאז: ילדה בריאה, צחקנית, שובבה. מבנה גוף מוצק, כולה צרות, עליונות. ויהד עם זה - לרגעים קמטי מהשבה על המצה. ילדה-אדם, שהר האשה. וכבר אז עבדה יפה.

בשנת תרע"ד הצטרפה אל קבוצת הצעירות, אשר קבלה על עצמה את ענפי משק הבית ואת המטבת ב"קואופרציה" שבמרחביה. מאז מתחילה תקופת עבודתה העיקרית.

במרחביה עבדנו זמן מה יחד. פסיה היתה פועלת למופת. גם הפועלים הטובים והמנוסים התפלאו לה. כשהיתה עובדת בגן באיזה כלי עבודה היתה מוכירה בת אכרים, שההרגל לעבודה עבר לה בירושה מאבות אבותיה. ובסער רוח היתה פסיה לוחמת נגד כל עול ואי-צדק שקרה סביבה. ובעזר היתה מגינה על עמדתה העצמית של האשה. בפסיה היתה מוינה יפה של אשה-אדם, של אם וחבר נאמן. אמנם שקט של הרמוניה לא שרר בנפשה. התרוצצו בהובת הרגשות ודרישות האשה והובותיה של אדם מהצבור. באופן בלתי צפוי היתה עובדת ממחשבות עצב, פקפוקים וחששות לשמחה, לעליונות ולכביות שובה.

כעבור שנה היא נמצאת כבר בתל-עדישים, במקום שהתישבה אז

הנאמן והחי על כל הקושי שבעבודתנו בארץ. נפשי הרדה היתה בדבריה. והתקופה תקופת חסן בק הידועה.

זמן לא רב עשתה פסיה אתנו בקבוצה. ההברות מהגליל קראוה, עליה הוטל ללכת עם קבוצת נערות מהגרות ליבנאל. הדבר היה בשנת תרע"ה בקבוצה זו היתה פסיה המדריכה והמחנכת. עבודתה היתה קשה. בריאותה הלכה ונחלשה, וכשהתחילה לחוש במחלת רגלים, פקדו עליה הרופאים לעזוב את העבודה לזמן רב.

עם כבוש הגליל על ידי האנגלים בשנת תרע"ט עברו פסיה ומ. ספקטור לטבריה. פה היתה פסיה מתרפאת בחמי טבריה. פה נולד לה ילדה הראשון. האמהות השפיעה עליה השפעה עצומה. היא נתמסרה כולה לתפקידה החדש. אבל יחד עם זה הצטערה תמיד על שהיא אינה ממשיכה אתנו את עבודתנו המשותפת. הסתקת גברו עליה.

ס. נכנס אז יחד עם חבריו לעבוד במשטרה כשוטר רוכב למען הבטיח את הגנת הגליל, וחי חיי נדודים. וכה בודדה, כאילו קרועה מחברתה היתה פ. מרגישה את עצמה בימים ההם. עד שלא יכלה יותר לשאת את חיי הבדידות, וכששבו החברים בתחילת שנת תרפ"א לגליל העליון לבנות את הריסות כפר-גלעדי ותל-חי, הצטרפה אליהם פ. עם משפחתה הקטנה. כשנה וחצי היתה במקום. עבדה בקושי ובהתאמצות. אחרי שנולד לה הילד השני נחלשה עוד יותר. גם בחיי ההברה בכפר-גלעדי לא מצאה את אשר קותה. לעבוד היתה מתאמצת, אך ללא הצלחה. הלכה פסיה והתרכזה יותר ויותר בעולמה הפנימי. נשכה שפתיה ושתקה, עד שגמלה בלבה החלטתה שאיש מן הקרובים לה לא ידע ממנה. אחרי שכבה כמה ימים במטה קמה וסידרה את מטתה ואת האוהל שלה, כתבה פתקה קטנה. הרובה האנגלי היה תלוי על עמוד האוהל. האהלים עמדו בריחוק מקום מהחצר. איש לא שמע את אנחתה האחרונה. היה זה ביום המישי, כ' אייר תרפ"ב. כעבור שלושה חדשים מת גם ילדה הקטן. "אורי הקטן" כנוחו ילדי המקום. שניהם מצאו את מנוחתם על הגבעה אשר בין תל-חי וכפר-גלעדי.

יעל נורדון

פסיה אברמזון
(תרע"ד)

לזכר פסיה אברמזון

יחד חיינו על שפת כנרת ובשדותיה יחד עבדנו. שנים רבות עברו מאז והשביחו מלב כמה פרטי הני. כמה קוי אופי. ורק צוקי-זכרונות של יום-הג או יום-איד עוד מזדקרים פה ושם בודדים.

בראשונה לא השגחתי בה כלל, ב"לדה". היא נראתה כבת ארבע-עשרה. נמוכה. פנים לה ענולים תינוקיים. אף סולד ושתי צמות קצרות מרקדות על כתפיה.

אותו יום עבדנו בגן הירקות. למטה. זוכרת אני איך חגיעו לאזנינו צריחות עמומות, איך נשכה הבטחה: "אסון". איך רצנו למעלה אל החוה. שם נודע לנו: רוח מערבית חזקה הפריחה סחבה בוערת עד הגורן שלנו והבעירה אותה.

הגורן! תוליות זהב אלה, ברכת אדמתנו, הלא בחרוף נפש נעמוד עליכן בפני צר!

עשו כל אשר היה לעשות: חרשו מסביב לערמה הבוררת: כסו את הערמות השכנות בשקים רטובים; בשרשרת ארוכה עמדנו והעברנו מיד אל יד דליי מים מן הברז שבחצר החוה אל הגורן. פתאום שמעתי שקשוק אופנים וראיתי עגלה עולה משפת כנרת, בעגלה שתי חביות-מים גדולות ופסיה נוהגת בפרדות בעמידה. הבהמות הנבעות נחרו, השתוללו, סרבו להתקדם. היא מתחה את המושכות בידיה הקטנות האמיצות, לא נבוכה, לא נכנעה. היום כאז עודני רואה אותה: קוממיות, ראשה מורם ובעיניה אש הגבורה.

רה"ל

הרבה מצילות. נקשות אתן ואני, יקרות – לא כלום אני, אכן שלא יכולה לזוז ממקומה.

ביום הראשון כשבאתי הנה לא יכולתי להיות בבית. קשה היה יותר מראי שקט היה והכל היה משונה. חברי הקבוצה היו לי מוזרים... וביום השני חליתי, אבל טוב היה. היו לי 40 חום ויותר מזה. אז הייתי עליזה וגם קשות דברתי מחום. ואחר שלושה ימים הבראתי ויצאתי לעבודה. ועוד אספר לכן – בא היום שדאגתי לו כל השנה, באה, הקומיסרית מנצרת ודרשה את הניירות. חצי מספר האנשים היו כשרה ולא היו להם שום ניירות. אותו הדבר היה בן־מח ובמסחה וליום השני נודע לי הכל.

ח, את תביני שחיה טוב. הלב כל כך כאב וכל כך סבל שאף פעם לא הרגשתי כך. שמחה הייתי. האנשים שהייתי רחוקה מהם, עכשיו התקרבותי אליהם. נדמה היה, ת, שאני סובלת יחד עם כולם.

לעת עתה טוב שקט והעבודה מסתדרת. קשה עוד להתרגל לסדרים פה, אבל סתמתי את פי, ואשתוק. לשחק צריך. וזה אני לומדת. עכשיו אני מבריא וטובה. מתקנת. תופרת חולצות לחברה ומסדרת את הגנה. אני משתדלת לעבור על הכל ביתר שקט וגם ס, עוזר לי הרבה.

חכיבות, כתובנה. אני מחכה לאיזו ידיעה מכן. מכל מי שבא אני מחכה. לו ראיתן אותי הייתן ברנעים היותר קשים כיהנות מלה אחת שארע. הלא כל כך מקשיבה אני. שומעת, ח, איך את נכנסת לחדר ושרה בנענועים. וע, אותך רואה אני כשאת לוקחת באומץ את המעדר על השכם.

איך אתן עם פרודוקטים? אולי אני אעזור? כתיבנה.

II

[תל-עדיש, תרצ"ה, לצפורה אוחנת]

צפורה חכיבה, שלום. טוב היה מכתבך, אבל אין מה לכתוב. הלב מתכוץ, ואני משתדלת שלא יכיר. די, אוחנת, הביני. אין לספר, אין לדבר. נניד – הכל טוב. היי בריאה.

IV

[תל-עדיש, תרצ"ה, למ' ספקטור]

עכשיו בא חיים, הוא נוסע לדמשק. אח, אחי, כמה אני מקנאה בו. לו יכולתי לעוף אליכם גם אני. אפשר שבימים אלה אסע נלילה. עכשיו נתקבל מכתב. קוראים לאספת צעירות ומציעים שאשאר לעבוד עם הצעירות המתהלכות בלי עבודה. אניד כך את האמת, אין לי רצון, אבל אני מוברהח לנסוע. חפצתי לשאול אותך ולחכות למכתבך, בא נורדון** ואמר שצריך תיכף לנסוע. אחי, אבקש לסלוח לי.

(*) נשלח אז מטעם "השומר" לדמשק, כדי לדאוג לחברי "השומר" הרבים, שנאסרו בשעת גירות

הסך בק.

(**) א. ד. גורדון עבד אז בקבוצת "השומר" בתל-עדיש.

מאגרות פסיה אברמזון

I

[פתח־חקה, תרצ"ה, לחברות]

שלום לכן, אחיותי היקרות! מה שלומכן? איך עבודתכן? מצב רוחכן? ומה שלום כל הפועלים? לא חולים? איך המצב החמרי? אני כל כך רוצה לדעת מכן, ובכלל משם, מהגליל היקר...

טוב לזכור, שיש פנה אחת נקיה וטובה, ובה חיים אנשים האוהבים איש את אחיו, וטוב שגם לי יש שם אנשים קרובים, אשר אני אוהבת אתם. בעבודתי רואה אני את כל אחד ואחד. ועולים בזכרונך הדברים אשר שמעתי מלפנים, וטוב לי ובאילו רברתי אתכן. האם טפשות כתבתי? צהקנה ממני, ואשמע את קולכן!

אצלנו עכשיו העבודה הולכת ככה. אנחנו פה כולנו בפנה ומחכות ליום שנסע נלילה. טוב יהיה או בצאתנו מפתח־חקה.

מהודיעה של הקיץ נקלש הכל יפה. וטוב. ומה מכן, יקירות? באספת צועלות שחבוא מה תשמענה אוניו? טענות לאחרים או נאשים את עצמנו?

ובכל זאת, חכיבות, נתנה לנו השנה הרבה, נתנה חיים ולימוד של חיים. כל אחד לומד בעבודתו. כן? או לא? מה אתן תגידנה?

אני מתענעת לשירי שלפני שנתיים, לשירה של עשרה. ואת קולה של יער רצוני לשמוע. ולהקשיב להרים, ולשמוע דברים חדשים, אשר ס. היה מקריא, ולראות את נ. דודר על בוסו כנבור, וגם את אחי הסיכלים עם האברות שלהם – הכל ננר עיני. ואת חמשפחות של "השומר" וילדיהם החביבים.

אני אינני חיה פה, אני כולי ביניכן, שם. ובלבדי פה יש ספוג, שספוג את כל הקושי ואת הצרות. קשה לנשום. אין איר, אל תחשובנה, שאני חולה. בנופי – בריאה אני ולא יקרה לי מאומה. עובדת כל הימים, ככה טוב. אני מבקשת שתכתובנה. ואחן – כרצונכן.

II

[תל-עדיש, תרצ"ה, לקבוצת הצעירות בפתח־חקה]

איך אתן? מה אתן עשות? קשה לי לתאר. נדמה לי כי הכל אצלכם לא שקט. ההכרים דעבים והאן רצות כמו מטורפות. אתן אינכן מספיקות לשמור על הכל, לדאוג שיהיה פחות רע. מרנישה אני שאחן ממחרות ומאחרות ויחד עם זה נס

V

[פזמון, תרצה, לניל]

קראתי את מכתבו של נ. אליך. הוא הרשה לי, ועכשיו אני רוצה להגיד לך כי אתה צריך להתחשב עם רבריו ולעשות כל מה שמפילם עליך. ואני מאיר, אני רוצה להפריע לך בכל אופן. אם אתה נשאר בתל-עזש או לא, אני לשם לא אשוכ. אני מדברת אתך מלים ברורות. אני אשאיר בך. גם עכשיו אני מרגישה, כי לא אוכל לעבוד לברי ולהיות דחוקה ממך, אבל גם לזה אני מסכימה. אין אתה צריך להתחשב אתי. אני אוכל להמשיך איך שלא יהיה.

VI

[יבנאל, תרצה, לניל]

כותב אתה כי מחד אתה מפני מבתבי, לא, לא אכתוב לך. אם אתה יכול לפחד מפני רברים, שצריכים, לאמור לך — מה יכולה אני או להגיד? או אני שוב נשאית ככה. לא, לא אוכל לכתוב יותר. תעשה הכל מה שאתה מבין. אתה חפשי בכל. אתה אוכל להגיד לך — מענין לי לעמוד עכשיו מן הצד ולהביט על החיים ועל האנשים. זה הוא המענין אותי. וגם לעבוד מענין. כי בהתחלת העבודה אפשר הרבה לרכוש.

— אני מתביישת. הבושה גדולה פי עשר, כשאני שומעת שבתל-עזש עוד לא נמרו את התימצה והשעורה עוד בשדה. זה בלבד צריך לתת מרץ להמשיך. ואיך אנשים אינם מתביישים ועוזבים את המקום לפני נמר העבודה? וגם אתה כתובם!

VII

[יבנאל, תרצה, לניל]

עיפה הייתי אומלול ולא יכולתי לענות. עיפה מאוד מהרשמים של סולנו בשבת. אני וחיה-שרה ה. הלכנו אל חלקות הירקות, שמעבדים בך. בקרנו, ראינו את השניאות שנעשו, ואחרי זה עלינו לבית-הקורות. ישבנו ושרה ספרה מזיזה היא ועל יחזקאל. זאת היא עיפתי — מרשמי ספוריה.

ואחר כך באה אלי N, כועסת ובטענות לכל אחת ואחת, ובין יתר הדברים היא אומרת לי: אחרי 13 שנות עבודה לא יהיה לי השנה מקום לעבוד. אחרות שעובדות רק שנה אחת, כל הקבוצות קוראות להן ואני השנה אלך לעבוד לבית פרטי. הדבר השפיע עלי מאוד מאוד, וכאותו הרגע קם בי רעיון לתת לה תמשה דונם מהאדמה, שאנחנו מעבדות אותה. תעבוד על אחריות עצמה. למה לא תעבוד לפי רצונה? היא שמחה מאוד לדברי.

אבל כודאי יהיו לי עוד מתנעים להצעה זו. נראה.

את סיקול האבנים במושבה לא קבלתי. סידרתי עבודות אחרות שאין להן ערך גדול. המשכנו לעבד את החלקה שהתחלנו בה. הזמן הוא מאוחר אבל ההלפתי,

כי כדאי להפכיד כחלקה כמה שנפסיד ובלבד שלא נקבל את עבודת הסיקול. כי אז אנו מורידים את שכרם של כל הפועלים כמושבה ולזה אני קוראה — הפסיד גדול מאוד. יש, מאיר, קושי בכל דבר, בפרט בהתחלה. הנה באה מחלה לקשואים ולמלפפונים ואנחנו שוב עוקרות את הכל וזורעות מחדש.

VIII

[יבנאל, תרצה, לניל]

אני שוב ממשיכה לכתוב על הרגעים שעוברים עכשיו עלי. הנה הלכה נערה מחדרי. היא אמרה לי: שמעתי, כי שמך — פסיה. קרי אותי ואעבוד כמו הצעירות שעובדות אתך. בעלת-הבית לא תתן לי ללכת, אבל אני רוצה לחיות אחרתי. (נערה שחדהורת, יפה). הבטחתי לתת לה עבודה ואמרתי לה: אנחנו עובדות וגם צריכות בעצמנו לראות לאוכל, אין לנו בעלת-הבית שתבין בשבילי. לכל אני מסכימה — ענתה הנערה.

הלכתי לעבוד. עברתי על יד בית אהר. יושבות שם נשים ואני שמעתי, שמוכרים את שמי ומרכרים עלי רעות. הן תלכנה לועד המושבה ותגדנה, כי אני לוקחת את הצעירות מהן והן מוכרות להעלות את שכר עבודתן. אחת היא כבר — שמי כפי כולם, ואני תמיד לא רציתי, כי שמי יהיה בפי כולם. הנה ככה.

IX

[יבנאל, תרצה, לניל]

דבר יפה אספד לך. באו לימה עובדי דרך ומספרים שפנשו את נ. מויע אצל ומהרשה, עיכר מהבוקר עד הערב. ובאיוו התלהבות. מה תגיד לנ? היה לפלח! בישיבה שהיתה לנו ימים אחדים לפני זה עם חוזה המרכזי של ההסתדרות החקלאית הוכירו, כי נ. התחיל ברצינות לעבוד, ברצינות נמורה. וכולם צחקו, ובאמת, פנשתי אותו כשירדתי מפוריה לכנרת, והוא תורש את החלקה אשר הכר, ולו דאיתם את ההרישה שלו, כל כך מוזרת! אם זוכרים אתם את הזמן הראשון כאשר היה יושב על הסוסה, אותה הצודה יש לו, כשהוא הולך עכשיו אחרי המחרשה. נזכרתי בזה וצחקתי. אבל בכל זאת יפה. אם נתון לעבוד — עובדים, וכשבא זמן השמירה — שומרים. עכשיו כשמתעופים בשמירה כך שאי אפשר כבר לעבוד, שבים לעבודה. לו העמידו מתחילה את השמירה מול העבודה או את העבודה מול השמירה, אפשר היה לקוות, שהאנשים יוכלו להמשיך את חייהם ולהנשים את מחשבותיהם אשר חשבו כשרק התחילו בשמירה.

אתמול מסרתי בישיבתנו (בישיבת ועד הפועלות בנליל) כי דאנו לימה, למען יהיה מי שימשיך אחרי. אני מרגישה, כי אהיה מוכרחה לעזוב באמצע העבודה. רגלי כואבות ואינני רוצה לקבל על עצמי את האחריות, שכאשר אחלה לא יהיה מי שיצא להראות מה שצריך לעשות.

אני אשלח לך את מכתבה של א. ההכרל בינינו הוא, שאני אומרת: אם באה עלינו

צרה ואם גם לא יהיה בנו כל כוח להתהלך—גם אז אנחנו מוכרחות לסבול, לדרוש מעצמנו, להמשיך ולעשות כמה שאפשר. אנחנו צריכות להשוב כל אחת בפני עצמה שכל זה איננו סבל, כי יש סובלים יותר ממנו. וכך להשקיע את הכאב. והנה מה לי לענות לא? מה היא השבה—כי בשיבות תסדר את הכל? יהיה זה שעור בשבילה, איך עובדים עבודה צבורית, העובדים עבודה צבורית בין הצעירים עוסקים בכספים, בסידור תקציבים,—אצל הצעירות נחוצה עבודה ממשית—לצאת עם החברה לשרה ולעבוד אתה יחד ולהעיר את ההערות מתוך החיים היום-יומיים. והן באמת—הנערות אצלנו הן ברובן בנות חמש-עשרה. מה אפשר לדרוש מהן? ועוד שרם הלכה א. לעבודתנו, היא מפהדת שתתענע. לפחד מפני נענועים ומפני זה לא להמשיך במקום העבודה?

לולא רגלי הייתי ממשיכה לעבוד וא. גם כן היתה מרוכ בטה לפני ממשיכה. אמרתי זאת לועד הפועלות: ער כמה שאוכל לעבוד, אבל יבוא יום שעליהן יהיה לענות לנערה שתבוא לשאול אותן—מה לעשות? פסיה שוכבת. אל נא תחשוב שאנחנו קרבנות הכלל. מפחדת אני שאתה תוציא זאת מתוך דברי. אל תחשוב ככה.

X

[תרע"ט, לג' ל']

חנני מברכת אתכם קבל, מאיר, ממני את ברכת. מעומק לבי אני מברכת אתכם. אין לי מלים להביע.

XI

[טבריה, תרע"ט, לאותה צבה.]

עכשיו אמא אצלנו ומבקשת מאד שאכתוב לך. האמיני, צביה-לילי, שרצוני תמיד לכתוב לך ולשמוע דבריה ממך. תמיד נדמה לי שידוע לי מצבך, יען כי זוכרת אני את עצמי בשנותיך. תמיד חשבתי שאוכל לעזור לאחותי הקטנה, אם יהיה רצונה ללמוד או אם יהיה לה רצון אחר. והנה הנעתי לזמן שנוחן לעזור לך, ואני עוד זקוקה לעזרת אחרי. המד כשאני חושבת עליך, אני כאילו מכולכלה ואיני באה לשום החלטה. מה לעשות? ואני נשארת בלי תשובה ותרנות.

חביבתי! הביני אותי וכתבי לי לעתים יותר קרובות. זוכרת אני, שהיו לי רנעים יותר קשים מאשר עכשיו, ולא העזתי לספר ולשאל; שהקתי וגם חשבתי, שצריך להתגבר ולשתוק וגם להתכונן לסבול. ועכשיו אני קצת נולתי והנה הסבל שהיה—איננו סבל יותר, וצריך תמיד להיות מוכנים.

(*) שנתקבל אז לגדוד העברי.

XII

[טבריה, תרע"ט, להמדה חורבין]

מוזר לי עכשיו לספר לך שאני פעם רציתי לראות אותך כך, שאת לא תראי אותי. לו יכולתי לעשות כך, נדמה לי, שהייתי נרנעת. המדה, לו ידעת כאיזה מצב אני נמצאת עכשיו, לא היית מאמינה למראה עיניך. אך כנפשי אין שני, אני מרנישה שאני לא אוכל להיות אם. ישנם רק רנעים שבהם אראה את הילד שאני אלד. ח.. את חושבת שאני עובדת פה פהוה משהייתי עובדת במטבח ובחצר ובגן? אל תהשבי כך. ישנם ימים שאיני נחה גם רנע, תמיד עסוקה והלב לא שקט—וסבל, אשר לשום איש לא אוכל לספר עליו. ישנם ימים, ת.. שאני יוצאת לשוק ואלה האנשים, אשר אני קונה מהם—אתם אני רואה, ומה שאני שומעת—אני שומעת מפייהם. יותר אינני רואה יותר אינני שומעת. הרבה פעמים אני חורקת שיניים, אך כלפי הון שקטה אני. לקדוא אינני קוראת. לכתוב—זאת הפעם הראשונה שאני כותבת, רק אליך. מה הספקתי ומה עשיתי במשך שנה שלמה? הרגשה אחת וברורה לי—לו הייתי כאשר חשבתי לפעמים, לו הייתי חפשיה, איזו הרגשה לא נעימה, שאני היה על השכונות של אחר, אף על פי שאני עובדת כל הזמן. אבל עבודה זו אינה נוהגת לנפשי כלום.

XIII

[טבריה, תרע"ט, לשרה מלכין]

בודאי חכעתי עלי שאני לקחתי לי רשות לכתוב על נייר (זה!) בזמן שאני איני עוסקת בעבודה שהיא כל כך חביבה עלי. האמיני, שרה, שהכל מה שאת חושבת עלי—אני יודעת. העובדה לא לחפון להתראות אתי—אמרה לי הרבה. יש איברים; איפה חברותיך?—מבינה אני אתכן. לפעמים מראים עלי באצבע, מה בודדה אני. או אומרים—בזמן שהיה לכת את הכחות היו ירידים וירידות, דע, שרה, איני הפצה יותר להזכיר, יען כי אני נמצאת במצב לא כל כך טוב. אני שוכבת בבית החולים. שרה, לו ראית את הילד שלי היית פולחת לבל. כמה הוא נחמד! והוא מנחם אותי ומשכיה את נענועי לעבר.

XIV

[כנרת, תרע"ט, לצפונה]

אינני כותבת, יען נדמה שהכל כל כך ידוע. מה אכתוב ומה אשאל? ישנם רנעים של התמרמרות, כשבוחרת אני במות. באותם הרנעים הכל כל כך גלוי, את רואה את המות ואת הסבל של ההיים—מעצמם הם באים, אין את צריכה לחשוב עליהם. וישנם רנעים אשר נדמה, כי לבל אני צריכה לשמוח יען כי מה שיש לי עכשיו יוכל גם הוא בן רנע לא להיות. צפורה, אם את מבינה אז הביני גם את זה. אכשך לא להצטער ככה. זה הכל יעבור. אינני גם לומדת. הראש אינו יכול לחשוב ואין מה להשוב, הכל נמאם ככה. הוי שלום.

(*) המכתב כותב על מוטס של "המטרות הפועלים החקלאים".

XV

[טבריה, תר"ט, למ. ספקטור]

יצחקילה נחמה. אינני יכולה לתאר לך, כמה הוא נפלא. דבר יפה היה. יצחקילה שכב במטה, פשטתי את בגדיו ככדי לרחוק אותה. אז מסר לי הערכי את מכתבך. נכנסתי ואמרתי – הנה, יצחקילה, שלום מאבא, כן, יצחקילה. והוא הביט עלי ושנינו שמחנו. הנה יש לי מי שישמח אתי בשמחתי וגם יתגעגע אתי יחד. הנה, מאיר, זה הוא יצחקילה. כשאני עוברת על יד מטתו, אני מודה לאלוהים שיש לנו ילד כל כך חביב.

ומהמרה אין ידיעות^(*). באו ממחנים ואומרים, שזה שלושה ימים שומעים יריות תותחים, יריות חוקות, אתמול י. נסע לשם וגם י. נ. הבטיחו תיכף להוריע ועוד אין שום ידיעה. אפשר שהם נמצאים בננימת – צובח^(**) ואינם יכולים ללכת הלאה. זה הוא המצב.

אני מרגישה את עצמי יותר טוב מיום ליום, לגופי יותר קל להתנועע וגם יותר קל לי לעבוד. היום אפיתי להם, יצא טוב מאוד. יצחקילה מפסיק אותי. בא ומנע לאכול.

XVI

[כפר-גלעד, תרפ"א, לצפורה]

כבר מזמן לא שמעתי ממך ולא ראיתך. יש ימים שהייתי כורחת ועוזבת את הכל. ועל פי רוב אני חושבת – לאן ארוך, איפה אבקש? כל מקום והתסורנות שלו, כל מקום ואי-הנעימות שלו. ומה יהיה בשנה הבאה – אינני יודעת עור. צפורה, האמיני, לי נדמה עכשיו, שאין לי מקום כחיים בכלל, כי הולכים כולם בדרכים קבועות. לפני ראייתי, שמבקשים דרכים להיום, זה משך גם אותי. נדמה היה שהכל מתחדש, שחיים לנמרי אחרים יבואו. ועכשיו אני רואה, שהכל מקבל צורה קבועה וכאילו כבר בקשו ואת זה מצאו, כן, צפורה, מצאו חיים יותר גרועים מהי הזקנים שלנו. די.

XVII

[צפת, תרפ"ב, למ. ספקטור]

הילד^(***) כל היום בוכה. אני כאילו מבולבלת. לו היה מצבו של הילד טוב, הייתי תיכף שבה הבית, אבל הוא עוד שרם התרפא, ואני הולכת בכל יום למרפאה וקשה עלי ההליכה הזאת. אין לי המנוחה שהייתה לפני הלידה. עכשיו אתי בחדר עוד שתיים. החדר כמו מחסן, וכל היום הן מדברות ומתחכמות. ולי עכשיו קשה לשמוע.

(*) המכתב נכתב בתקופת מאורעות תל-זה.

(**) בעריבת – אילת השחר.

(***) בצפת ילדה פ. את בנה השני אורי.

— — —

עכשיו הצי אחת בלילה. אני רנילה לקום בשעה זו להניק את הילד. ועכשיו הוא ישן והתהלתי לכתוב לך. מאיר, כפי הנראה, שאין אני יכולה לחיות כמו אנשים אחרים. ואני הלא כתבתי לך, שאם לא יהיה כאשר אני חושבת במשך חצי השנה שאשאר בחדר, אז אעזוב לנמרי את המקום. ההבטחות תעזור לי למצוא עבודה ואסדר את חיי בשביל הילדים. אתה אינך כותב לי מאומה על עצמך, אתה רק מבקש, שאני אכתוב. האם יש לך ספוק במקום? הסוכ לך? אל תחשוב שאני אצטער, אם אדע שטוב לך שם; לחפך, אני אשמח מאוד שמצאת דבר-מה. יש שאני חושבת – ילדים ועבודה, כמה רציתי להגשים את שני הרברים האלה.

אבל לא השבתי שאמצא קושי בזה. מאיר, שלה לי את הנשק שלי. פה בעיר, בזמן של אי-שקט אולי יהיה צורך בו. הלא אני לבדי עם הילד.

XVIII

[צפת, תרפ"ב, לגיל]

אני כמעט מתהלכת, הכאב מציק לי קצת, וגם חלשה אני מאוד. הילד מיום ליום יותר נחמה. יש לו שם בבית-החולים – יפהפה. הוא עודנו סובל מעט. אינני יכולה בשום אופן לנסוע לתורים וקנים עם שני ילדים, שלא יתנו להם מנוחה. ומה תהיה הרגשתי אינני צריכה לבאר לך. אבל אתה מזכיר לי את הסבל שבכפר-גלעד ואת הקושי. אך לא אוכל להתרחק מהמקום ולקוות שאני אשוב אחרי ומן-מה. אין כמעט תקווה שהרגשתי בכפר-גלעד יהיה יותר טובה בעוד חצי שנה. נדמה שתבין אותי. האפשר שלא? גם בשביל הילד יצחקילה יותר טוב שלא נחליף מקומות וסביבה. אם עלי להמשיך לחיות בכפר-גלעד, אז בודאי יהיה רע, אם אסע עכשיו מהמקום. ואם ללכת, אז בפעם אחת להקדע מהביל. לא, מאיר, עכשיו אני עוד לא אעזוב את כפר-גלעד. לעת עתה צריך לחשוב איך לסדר את העבודה, שאפשר יהיה להמצא במקום. אני פה אדבר עם הרופא ואשאל מתי אוכל להתחיל בעבודה, וכך אעשה. כדנניה מקובל שחברה אחרי הלירה אינה עובדת חודש ימים, אפילו בילד שלה מטפלים. כך דרש הרופא וכך עושים. שלום לחביבי יצחקילה.

XIX

[טבריה, תרפ"ב, לגיל]

אני עכשיו יושבת וכותבת והקטנטן שוכב ומביט, ונדמה שהוא אומר לי לכתוב לאחיו הנדול ולאכיו שלום רב, ואני מקשיבה לו וכותבת לך... הוא ילד חביב מאוד. אורי עכשיו צועק – אבא, אבא, אבא! זה כל כך יפה! בעיר. שני ימים הוא יהיה בן חצי שנה. מה עם הבן הנדול שלי? יש פה

אשה אחת שמתרחצת ולה ילד בדיוק כמו יצחקילה. אני בכונה חולכת לביתה המרחק באותה שעה, שהיא חולכת, בכרי שאוכל להביט על הילד. מספרים לי פה, כי יצחקילה אינו מזכיר אותי והוא שכח אותי. האם זה אפשרי?

אתה יורע, כשספרו לי זאת, חיה זה נורא בשבילי. כתוב לי, האם נכון מה שמספרים? עלי לדעת זאת. אני פעמים אחדות מסרתי שהביא לי אותו הנה, אבל עכשיו לא צריך, פה מתחילות שוב מחלות.

צביה כבר בבית. היא הביאה ספרים, ואני קוראת את אנה קרינינה. מאיר, מה מכוערים החיים. האם כל זה אמת? כמה טוב, כשאני יודעים מכל הכעור שישנו בחיים, אבל ככל זאת, אם יש כעור, טוב לדעת אותו.

שמעת בודאי על ש. ש. היום קראתי בעתון, כי הוא הסתבך בחשכונית והרנ את עצמו. השאיר אחריו ילדה.

מתוך אגרות ופנקסים

א

א. ס. — כאשר בכל, כך גם ביחס למכתבים. אני, העתיקים בארץ, מהרישים. אין זאת אומרת כי אין לנו מה להגיד. אולי שותקים אני, מפני שיותר מדי יש מה להגיד. חרלנו להאמין במלה, מאמינים אני רק בפעולה. הלא — ומה מוזר הרברז — אנשי מעשה אני, אנשי הגשמה.

ווכרת אני, מי שהוא שאל אותי: — את, שהיית עובדת צבורית בגולה, איך זה חדלת בארץ להשתתף בהיי הרסתרדות? עניתי בגלוי לב: הלא עובדת אני במכבסה; כזאת היא העבודה הכי חשובה בהסתדרות, זאת היא החזית שלנו. ולתמהוני הבין אותי האיש.

הישובת אני, כי הארץ אהוז כנו — ביהור בנו, בגשרות — ובכוחה הרב כונה את נפשנו אל החזית הזו. ולכן, כה מעט מרנישים בנו כחוק, על פני התנועה. יש בנו מעין זלזול אל התוכות הצבוריות ההיצוניות. וזה אולי אסור לסלוח עכשיו, כשהתנועה כה התרחבה ואנו, הראשונות, הולכות ופוחותות.

עין-חרוד

ב

ב. — חייך הם עבודה ועבודה. היכן היא מתחילה ואיפה היא נגמרת? יש ונרמה לך, כי פעם נקום כשיר לעבודה ובשיר נרדם. השעה השע בערב, אך זה נמרתי את העבודה במשכת, וכה טוב לי. ואחרים יצחקו לי — לעבוד במסבא ולהרניש נעימות? אכן, מדי יום כיומו מסתגלים לעבודה, וזה לא קל. אולם יש וננח מאיר את החיים.

טוב לקום בלילה, כשהשומר מעיר אותך בשרם ידעכו הכוכבים בין העבים ועיניך טרם תראינה את המרחב שמסביב. טוב לנשום אייר צח, אף על פי שאין את פטיה לך, כי עליך למרר להכין אוכל ליוצאים לעבודה. ויש לפעמים שבשעה חוסר פנאי את מבישה דרך חלון המסבא, — האם כבר מאיר האופק? ולפניך מהנה ואהלים גמים; כלבים נאמנים מסתובבים פה ושם.

עוד מעט, ואעירכם, חברי היקרים! לעת-עתה תישנו במטחה עוד כמה דגעים. ובערב, לפני נמר העבודה — שעות אחדות של התבודדות. אני שרה, שושפת את הכלים, מקשיבה לרעש מכונת המים במושבה, שומעת לפעמים את שירי הערבים השוכנים על ידינו. ונרמה, שדכר מה נוסף בשבע, כחלל.

קבוצת פינטק

ג

ה. כ. — היום היתה לי שיחה עם ש., אחת השיחות המוצצות את כל הנפש. ראיתי שאיני יחידה בסבל. נקודת השתוף בינינו היא זו, ששתינו באנו לארץ צעירות מאוד ובהיותנו עדיין ילדות נכנסנו לעבודה. עברנו קשה מאוד, התמסרנו בכל ישותנו. אבל היו לנו עוד דרישות: ללימוד, לקריאה, לפגישות עם אנשים קרובים. כוחותינו הבמזמים תבעו, בקשו דרך ולא מצאו.

ככדי לחיות חלוצים נחוצים כוחות — גם רוחניים, גם פיזיים. ולילדים — מאין יקחו את הכוחות האלה? כוח הרעיון בלבד אינו מספיק. אמנם גם לנו, לילדים, אי אפשר לא להיות חלוצים, כי זה הוא אפינו — אופי אנשים השואפים לשנות ישר מהמעין. ואחרת לא נוכל לחיות. אבל צעדים מרי באנו למעין, לא מבוגרים לגמרי, ללא תורה וללא נסיון חיים. והמעין היה חזק, מפכת, ולא היה לנו די כוח לשאוב ממנו. סביבה של בני גיל לא היתה לנו. והגדולים היו שקועים בחיי העבודה, ההסתדרות, הישוב. והם בעבודתם שמשו לנו רק דוגמה איך צריך להתמסר.

כוחות ופנאי בשביל הלימודים הנחוצים לנו, לחיינו ולעבודתנו לא היו. ולמי היו אלה אחרי עבודה קשה? רק ליחידים מעטים. ומה נשאר לנו? לדלות מעצמנו את כוח ההיים, כוח הסכל, כוח ההסתגלות לחיי החלוק.

והשנים הכי מסוכנות בחיי האדם — שנות המשבר, שנות המעבר מילדה לאשה — עברו עלינו בלי חשנות אם מבינה.

ואין להחפלא, שלא פעם שעינו, פורנו את כוחותינו לכל רוח. נכשלנו, קמנו והלכנו הלאה, בתקוה כי זו היא חפצות האחרונה. ושוב שעינו. כי כוחותינו תבעו מוצא. ומעצמנו הרשנו שלמות, כוחות יצירה, ולא הסתפקנו במה שיש לנו. וכוחות הנפש היו קטנים, לא לפי הדרישה. ויאוש ואי-אמונה בכוחותינו באו אלינו. ושאלנו לא פעם לשכרון, לשכחה עצמית. ברנעי מנוחה — אחרי מחלה או אחרי עיפות רבה — היה קשה מאוד. כי לא היה לנו מרנוע במנוחה. והיינו חוזרות שוב לעבודה, ככדי למצוא בה את עצמנו, את השכחה ואת המנוחה.

ירושלים

ד

פ. — — — מה לענות לך על הדברים שאת כותבת לי, אמא? — על זה שאבא חולה, שאחי הקטן דורש תוצאות לימוד נוספות, שאחותי מתהלכת במצב רוח מרוכז? התשובה היחידה, שאת מצפת לה — כי אשוב למשפחתי — הן איננה בפי. ארבעה, אם ער בה לא התקשרתי למקום קבוע, נעה-נודה הייתי בארץ (זה, אשר הטעה אתכם לחשוב כי אחיף ואשוב), הריני הולכת עכשיו לקבוע את חיי בקבוצה. ואם אומר לך, כי עניי הכללי מושכים אותי — הן לא תאמיני לי. את רואה שפנה והלכה תקופת האידיאליזם בארץ, העת שבנים וכנות עזבו את הוריהם, את ארצם, את לימודיהם והלכו לכנותי. הן יום יום מגיעות אליך שמועות על

מאות יהודים העוזבים את חופי ארץ ישראל, הן רואה את שרבים הם העוזבים את הקבוצות ושבים אל הוריהם, ואף לארץ-מולדתם ואף ללימודיהם; וחושבת את שהארץ חבנה? גם בלעדי הקבוצות וגם בלעדי כתך, כי בזמן שאת ואחי בה זקוקים לי.

אמנם להצדיק את מעשי בעיניך קשה לי, אמא. אבל רוצה אני, שתביני לי ותסלחי. לא במשתדלות ממסורת דורות, לא כנבוכה ההולכת לנאול את עמה, את ארצה — הנני הולכת ממך, לנאול את עצמי הנני רוצה, אמא — — — ואת, היותך והפתני לדרך זו.

כשהייתי מסתכלת בחיך יוסף, איך את מסתובבת במעגל מירדותך הפעושות, וחתרנויותיך הכלתי פוסקות, מכלי שמך של שמהת החיים — התעספך בי לבי על שאינך שואכת את עצמך: לשם מה כל זה? וכשהייתי הושבת רגע, שנודלך את עתיד לחיות נורלי — היו סומרות שערותי.

והנה הליל הסנדר הקטני ההוא, עת נלית לי את נפשך הרסוקה — הפך בי את יחסי אליך.

הן תזכרי אותו ליל סנדר ברוסית, עת ישבת בודדת בפנות ביתנו הרעוע ובתקך נרכ יסן לאור מנורה מעושה. שפכת דמעות על נודלך, נורל שפחה לבעלה, לחנות בעלך העלובה, לילדיך, החובעים הנצחיים. כבר אז הרגשת את כל עלבון הבדירות של אם, אשר בניה פורשים ממנה והולכים; עלבון אדם אשר כל סבלו ועמלו עולה בתוהו.

הזוכרת את את הרגע שבו התפרצתי לתוך החדר ואורם לחיי העיד על רוח חזקה בהן ועל וכוחים פוערים באספה החשאית? אז בהביטי עליך — נשארתי לעמוד על יד הדלת מבוושת, מלאה חרפה על רוע לבי, על פרישתי ממך.

אז, אינני יודעת עד היום כיצד קרה הדבר — פרצה תומת איי-ההבנה בינינו, נפתחו הלבבות.

הן בגללי חשבת להגשא לבעל שני בלתי אהוב, ככדי להבטיח אותי, את בת אחבתך הצעירה, בכדי לתת לי בית, משפחה, אור, חום. קבלת על עצמך את כל השעבוד הזה, כי לא סמכת על כוחותיך, כוחות אשה חלשה, אשר איך תעמוד מול רוחות החיים ומקצוע להתפרנס אין לה, ואין לה גם מנן לנפשה?

אז, אמא, הבנתי לנבוכתך האלמת ששרשיה נעוצים בחולשת היותך הנשית. באותו ליל סנדר נליתי לך גם אני את סור הלומותי: ארץ מחודשת, קומונה כללית, ובתוכה אשה יוצרת בעמל כפיח יד ביד עם הנבר.

ואת האמנת לי, אמא, האמנת, כי בגלל ארץ-ישראל והחיים החדשים בה מוטב כי אלך ממך לזמן מה. קרית שבקומונה תמצאי פעם גם את את מקומך. והנה באת ארצה-ישראל. כמה פעמים קללת את היום הזה. ראיתי בעיניך מה טבעה של כנית עיד חרפה בעמך, על בשרך הרגשת את תוצאות הספסרות כרעיונות נשבים; ראית את מהנה המחישבים השבים. ראית גם מה טבעה של

קמונה עירונית - קומץ של עשרות בתוך אלפים, וגורל האשה בה - גורל משרתת בית מאז ומעולם. אך במקום סיר קטן - דוד גורל; במקום ילד שלי - ילדים שלנו ואותה, אותה הבכיסה התמידית.

ראית נב את הפועלות ששלחו את ידן הרפה למקצועות שאינן שלהן, לממשלת הנכר.

את כל זה ראית בעיניך, אמא, ואין את מאמינה לי עוד, אין את מאמינה עוד גם באמונתי אני.

ומה אומר לך? הן כל הכוס המרה שעברה עדיך - לא עברה מחוצה לי. הן כל הומן הייתי בתוך, ידעתי את הרגשת חוסרי-אונים של עשוקות הגורל בין שורות מחוסרי-אונים, ידעתי את כל מרות הספקות בחיוניות המפעל, שלו מקרישים אנשים את חייהם, - ידעתי רגעים כבדים.

אבל בארץ למדתי תורה אחת - תורת האף על פי כן. ותמיד, ברנעי רפיון, תעמוד לפני דמות הייך העלובים ותוהירני לא לסנת אתורנית.

מה טוב לי, אמא, שממשבר האמונה הכללי יצאתי מדושלה ברצון לקבוק. ומתפללת אני לדבר אחד: רוצה אני שרצוני זה יספיק לי לכל ימי חיי... ובכל זאת, אל תקנאי בי, אמא. שלמות נפשי ממני והלאה, לעולם לא תעובני הרגשת המא נגדך. ולעולם הן לא אכפר על המאי זה.

1927, כנרת, השנה צ מס. ס. ו. ר.

ה

על יד עריסת שולמית

בה קטנה את ועולמך כולו ערפל,

ואני הרכה אחשוב עליך...

כפוחני: שלמות חדע נפשך:

דרי הארץ - מולדת יחירה ושבעית עבודך.

הקבוצה, סדרית, דרישותיה -

לא פרי בתילה בכעור תהא לך -

ועל ידך תמיד האם!

את, קטנתי, לא תעמדי עוד בין שני עולמות:

ארץ - אם.

ולא יעזע את דמיונך קושמר הלילה

בתמונת נוראות מתוך חייה של הבודדת שם

המתלבטת כיסודיה -

אמא.

בה קטנה את

וכה רבות התקוות כך תליתי.

כך אחפש את השלמות שנגולה ממני.

את תוכי לי,

שיסוריני - שלי, ושל אמי בגללי -

לא באו הנם.

אל תכויני תקוותי, פעוטה!

אל תדחיני לתהום יאוש ומוסר-כליות.

מה השילומים אותם אביא או לאמא?

מה אשקול או נגד כילותיה שעברו ללא שינה,

שערותיה שהלכינו ללא עת?

את לא רואה, לא מרגישה בלום -

ואני, לפני עריסתך את ראשי ארכין

ושפתי תפלה לחשות - -

ולכי כולו הומה תקוות, עתידות, שילומים - -

אל תכויני, אל תכויני!

גבת

חנה

ו

ר. ז. - - - את שאלת אותי במכתבך מדוע שבת, אך שרם אענה לך

מדוע שבת, אספר לך מדוע נסעתי.

אני יודעת, שמאז עזבת את החיים הקבוציים, הנך מתיחסת לעצם צורת

חיינו זו כלתופעה שלילית. את חוזרת תמיד כי טבע האדם אינו מצדיק צורת חיים

זו ומשונה בעיניך, שאדם נאבק עם כל כך הרבה יצרים כדי להסתגל לחיים משותפים.

את יודעת, שיחסי הוא אתר לנמרי. הצורך בצורת חיים זו אצלי ואצל עוד מאות

חבריו ותברותינו נובע ממעמקים. הוא נובע מתוך כל ישותנו. אולם תקופה של

זכות קשה עברה עלינו. במקום הסברה באורך אפים נהפך הוכח למלחמה, למלחמה

של שתי אמונות, בשכל אחד רוצה להגשים את אמונתו באופן הכי נאמן באותה

החכמה שהוא חי בה. הרצון הזה הכיא לידי התנגשויות תריפות. ומפניהן נסעתי.

וזכרת אני אספות דברי החברים לא היו כבר דבורים - צעקות היו אלה,

לקה רותחת, שפיכת דמים בצורת זכות, ואני יושבת בפנה אפלה של חורדהאורכל

הגורל, רחוקה כאילו ממרמז הוכחות, הלב פועם מפתח בעד כל דרמת היר של

המתוכחים-הצועקים. אני רוצה לרוץ. לברוח, ואינני יכולה לקום. רוצה לצעוק,

לכבות - ונשארת אלמה.

אחרי ערב בזה אמרתי - לא, לא אוכל ככה, לא אוכל לכבד יותר את

החברים. אלך לי. וכבוא ההודמנות הלכתי. אך לא היתה זאת הליכה לשם תפוש

דרך חיים אחרת. בדרך אחרת לא ארצה וגם לא אוכל. זאת היתה הליכה מתוך כאב על חלול שאיפתנו.

אך השאיפה לחיים קולקטיביים בכפר לנחני באשר הלכתי. אמנם מהחיים תקולקטיביים בארץ מעט מאוד עדיין קצרו ברנת. וזו היא אשמתנו.

בזכות שלנו האשמתני ביהוד לא את מעוררי המלחמה, כי אם את קהל החברים. לראשונים ניתנה יכולת רבת ליצור ובאותה המדה גם יכולת להרוס, וכמו שאינם נרתעים מפני קושי היצירה כך אין הם נרתעים מפני תוצאות ההריסה. אך קשה לי לחבין את קהל החברים. ידעתי שלקהל זה ברובו יקרה צורת חיינו מכל פולימיקה המביאה אותנו לידי חרס, ובכל זאת השתתפו החברים האלה בפעולת ההריסה וסייעו לה.

סערה קמה כמתנה והאבק שהיא הרימה השחיר בלבות הרבת חברים נאמנים את האפקים של חיינו המשותפים. הרגשת כולם היתה: ככה לא נוכל לחיות, ככה לא נוכל ליצור לנו לא חיים כלכליים ולא חיים חברתיים. התחיל רפיון, פקפוקים, וספקות מלאו את האויר. האספות פסקו. אחרי הסערה הגדולה השתרר שקט. החברים התחילו לשוחח עם עצמם, עם לבם. כל אחד נרתע לתוך פנתו ובראותו להיבן חרבים הניעו, הרגישו שהגנו עומדים בפני חורבן, בפני התפרקות. ללבות החברים חדרה התקדחה לגורל חיינו המשותפים ולגורל כל משקנו. חדרה תחברה, שכנינו חיינו הוא בדינו. מעמקי הנפש נבע תצורך בהיים הקבוציים ואז התחילה ההתעוררות החדשה לעבודה.

אני הייתי בין אלה, שקשה היה להם לחכות להתעוררות זו. אף כי ידעתי נאמנה כי כואב תבוא.

עין-חרוד

י

ה. — פלוגה זו עוד איננה נוף — היא רק חומר שממנו צריך להתהוות חנוף, והיתה לי הסבלנות לצפות לכך.

לא הייתי בשום אופן מתליפה את התודע שאני פה ושעבר עלי מתוך קושי רב בחיים חשקים פחות או יותר באיזה משק. אלא במה נתקלתי? — בשאלת התכרה, אשר מתוך לקבוק חיינו פותרות אותה בקלות רבה.

משק עוד — כזה רוצים לפתור את שאלת התכורה בקבוק. אני מרגישה עלבון גם בזה. דרוש לי מקום בתוצרת ממש — הן בשבילי, והן בשביל חברותי, המסתובבות בחדרות ובקבוצים בכל עבודות קלות. אני רוצה השתתפות ביצירת החיים באופן בלתי אמצעי. רק אז אוכל להרגיש את עצמי כחבר שזה בתנועה, בחיים, בקבוק.

הן אני מאמינה בזה. כל הכבושים הם חלקיים; פתרון שלם, שחרור מלא, שוויון נמור ביצירה — הם פלא. והתלקויות והגירות בעבודה אחרי החור — מעליבות. יכולה את לתאר לך: יש צורך בידים עובדות ותחכומות מתחכמות עבודה. לא

יכולתי להפגש, לחבוש ישר בפני הבחורים. ולא באשמת חברי הפלוגה אינני יכולה לצאת לעדוד הערול.

איני יודעת עוד לאיזו מסקנת אני אבוא במשך הזמן. אך חושבת אני — הבהירה כל כך מתבזבזות בתנאים באלה, אם רק לא ככו כח השאיפות, שהביאות חנה. בתורה בשהיא בודדת, מוכרתה לחיות אולי בתנאים יותר גרועים. אמנם צריכה שוים לצרבינו של התורה, אלא היא אינה יכולה לספק אותם במדה שזה אתה. היא תלויה בהרבת דברים, אבל איננה תלויה בקומץ אנשים, שהיא צריכה לחיות אתם יחד. יש סוף סוף לבודדת רשות לכלי לאכול בשאינה מרוחה.

כפר-חזקאל

ח

י. א. — ומן לי די מחלה קלה, בלי חום. הרעת צלולה, רק להתחלף אי אפשר. שוכבת אני במטה, תפשיה, ואתחיל לקרוא בפעם הראשונה ככתבי א. ד. גורדון. בפעם הראשונה עד עתה לא עלה הדבר בידי. היו שנים שלא יכולתי לקרוא בספר עברי, וגם לאחר שרכשתי לי קנין יקר זה — קריאה בעברית, חשבתי: גורדון, ודאי הרברים רציניים ורחוקים, אשר לקריאתם ררושה שעת-כוסר מיוחדת. צריך לא להיות עיפה מהחום בשדה ומהעבודה בכלל. זה אפשר רק בשבת (אם לא אהיה, כמובן, תורנית). מלכד זאת, צריך ששלוש היירות לא תהינה אותה שעה בחדר ולא תפרענה. ומתי מתרחש גם כזה?

ובכן, גורדון, בעצם ידעתי כל כך הרברים וברורים, וגרמה לך כי עבשיו במה מחם לא היה גורדון כותבם, ועל כמה מהם היה משנה את דעתי. אף גורדון העה... ויחד עם זה מה קרובים חרבים! מה מעוררים! כמה הם מתוקים את התקוות, מבטלים את הספקות ועושים אותם לשפלים.

אולם מי מאלה הרבים במשק הערול המפקקים בכל יכלתנו בארץ, וקודם כל כיבלתנו לנהל את העסק הערול הזה? מי וכמה מהם קראו את גורדון? — בין הכהורים עוד יקצא מספר מסויים, אבל בין הבחורות שלנו ספק אם יגיע המספר כדי מנין אצבעות שתי הידים.

עין-חרוד

ט

יחודית ב. — בית קמץ, ילדים, פרימוס ומשבת, פרות אחרות ברפת ועשרות תרנגולות כלול — זו היא המטרה הנחונה לחיי. ולו אמרו לי או למי שהוא משכנותי החיות אתי כאן, שכך נחיה את חיינו, לא היינו מאמינות. ולו אמרו לי לפני שנים אחרות, שאחיה כך לא רק מתוך חברה, כי אם אמצא בחיי אלה גם תוכן וספוק — לא הייתי מאמינה.

נמצאות אנחנו בכפר, הדומה בהרבת לכל הכפרים שבועלים וגם שונה בהרבה מהם. שונה, לא רק מפני שאיננו כפריים מבטן ומלירה, כי אם גם מפני שבימי החלומות והתקוות רצינו שסדר חיינו לא יהיה דומה לסדר חיי העולם הקיים.

ואיני יודעת מה בתנאינו הפריע ליצירת אופי האשה שעליו חלמנו: אם חיי המשפחה הסגורים, או עול תפרנסה הכבד, או העבודה הנופית הקשה. האשה, אשר זה עתה היתה מלאה מרץ ותבונה בענין הנוגע לה באופן ישר משתנה לנמרי בו כרגע שנועזים בעיני המפלגה או בעיני החסידות או לפעמים גם בדבר המתהווה בכפר נופו. בדברים אלה תותכים ומחלישים אצלנו רק הנברים. כך חיה בזמן הוכחה על ניה, על סולל-כונה, על הסיוע, הדבר המכאיב הוא, שאיש אינו מפריע לנו להחזיק בכל הדברים האלה ולהחליש עליהם. כל הדלתות פתוחות לפנינו – ואנחנו בחוץ.

נהל

7. – עמרתי הבורר כאטליו. נכנסה ילדה תימניה כבת ארבע עשרה וענק תרזוים לצוארה – בשר בשביל... (שם חבר ידוע לי). נוכרתי בכעור חיי עם הנערה תעורת בבית, המכוננת אמנם, והתפללתי – שלא ארע עוד מזה כל עוד אחיה.

ואידיעתה של הילדה תנו, אי-הכשרתה לשום תפקיד אחר מתוך לתפקיד האחר – להקשיב, איזה מקור היא דניצול גם בשביל האשה המוכנה ביותר. אם כבר יש הכרה בעזרת – תהיה זאת עזרת בעלת-מקצוע.

ואת אשת החבר לא האשמתי. במה?

היא נאבקה בתוך החוג הקבוע של הייה, בדידותה, מחלות ילדיה; אינם פוגשים אותה מתוך לביתה. והוא – מעל לשאלת העזרת הקטנה, כששאלה זו נכנסת לחייו הפרטיים; הוא גם מעל למצבה של אשתו, שילדה מזרחית זו היא הברתה לכל חיימי. כאדם העון הוא מרחם על אשתו, אבל הוא חושב אותה למאשרה ואת מצבה לשבעי.

חל-אבי

יא

7. – אתמול היתה אצלי נ. היא ספרה לי על עבודתה, על חרותה הקרובה לה. חשבתי: הלא היא אדם מתון שרוצה בהיים עצמיים, ומדוע חי בעלת את תיו הוא בגלוי, והיא – בקונטרבונדה, בחפסקות, אחרי ספוק צרכי הבית, וצרכיו הוא וצרכי הילד? מדוע אינם הייה אלא נהל צר על יד שפף-החיים העיקרי, שלוש במה הוא עולה עליה?

אולם כששניהם החליטו להיות חיי משפחה, כאילו התלישו יחד עם זה. כי חייו – הם העיקר. ולו גם היתה תיא חשובה פי כמה ממנו גם אז חיו מהלישים כך. היום ראינו אותה שקועה בעבודתה ובראנה לילד כאחר, מכל מה שיש בתנועת שחרור האשה – הכי אנושי הוא נפתולי האם בין הילד (וחבעל והבית) ובין תביעתה לחיות את הייה היא.

חל-אבי

יב

7. – יש שאדם קשור קשרים רציניים עם אנשים קרובים אחדים שרם שנקבע האדם היחיד. ואחרי שמתחילים חיי המשפחה, נפסקים לאם לאם הקשרים הקודמים והדשים במקומם אינם באים. חשבתי, האם החכרתי? המנע עם אדם מעשיר את התיים הפנימיים יותר מכל מקור אחר. דוקא בגיל החתונות והתרחבות הוג ההתענינות – נהוג להסגר בחיי השנים, היכול זה לספק?

אין לקוות ואין גם לרצות בכך, שכל מה שקרוב ומענין את האחר, יתיה קרוב גם לשני – לשניה. וכל עוד חשנים, הם בלבד, קולפים יחד את רשמי החיים, – נרונים חיהם להיות יותר עניים מאשר יכלו להיות.

ומהחסגר הוה סובלת האשה יותר מהגבר, כי עבודתה דורשת את כל תשומת לב. אך גם חיי הגבר אינם מגיעים לעומק האפשרי, אם אין לו קשרים רחניים רציניים מחוץ למשפחתו.

וכאן הוא המבחן. כי לכל דבר – לכושו הוא, בסויו. גם לקשרים הנפשיים בין גבר לאשה מן התברת שיהא בסויו מיוחד, משלחם. איני נוגעת פה באותם המקרים, כשמתברר כי אדם אחר הוא הקרוב לך-לך ולא זה שהיית אתו עד כה, וקשרי משפחה נקבעים מחדש. ואולם אני חושבת את היחסים בחיי המשפחה – יהם הרוח ותנוף – למיוחדים במדה כזו, ששום קשר אחר אינו דומת להם, אינו יכול להחליפם ואינו סותר אותם. הקשרים מתוך למשפחה יכולים גם לא לפגוע בהם, אמנם לכך דרושים כוחות נפשיים רבים, חנוך עצמי רב. אולם נמולם – טון יותר צלול וטהור בחיי המשפחה.

עין-הרד

יג

7. – כל אתה מאתנו יודעת מנסיונה או מנסיון חברתה את תבוסת הרוח תקשת שמדכאה אותנו במשך שנים רצופות, אם נוצחנו באהבת. הורגלנו להחריש במבוכה על דברים אלה, כי הרגשת החרפה שבדבר נולת את חרותנו. אך האשה, המנישה את עצמה שנת זכויות באהבתה, צריכה להרהר בדבר: מדוע היא לא רק סובלת לבלי נשוא, כי אם גם מרגישה את עצמה נקלה ומבוטלת לנמרי אם הגבר האהוב פונה ממנה?

נכון, כי האשה בפנימיותה כפוחה לסכסואליות שלה יותר מאשר הגבר. אבל גם ההינך המזויף משעבד אותנו הרבה יותר מן ההכרה. גם השקר על התכונה המונגמית של האשה לעומת תכונתו הפוליגמית של הגבר אף הוא מסייע לשעבודנו. כי, – אם דחני הגבר היהודי, אשר חורשה, לי לאהוב אותו, הרי נשארתי באמת עניה ועשוקה, קרבן להרגשת נחיתות קשה. נדמה כאילו חתרנו על וכותנו לבהירה תפשית – אם כי באופן פסיבי, בדרך סירוב, אנו עושות זאת.

אך מותר לי לחגוד זאת לעצמי, ולו גם אחרי סבל רב: אף על פי כן, נחוצה לי אהבה. איני רוצה, כי שלחתי, – שלי, של בתי, של אחתי או של חברתי, –

והערכתנו העצמית תהיה תלויה בסכסואליות של הנבר המבוננת אלינו, ואני קוראת לבני, לאחי ולחברי להושיט לי כזאת יד עזרת.

במלים יותר פשוטות: אין זאת בושה להיות שכולת אהבה, אין זאת בושה לא להיות עוד בת שמונה עשרה. אך בושה היא - לאכזר את כוח העבודה, את השלוח, את צלם האדם, מפני שלנכר - וכאן הוא האויב - השוב יותר מה שחסר לו היום ממה שהיה לו אתמול.

הברת הדברים האלה תועיל לנו גם בחינוך כנותני. נעזור גם להן להעביר את נקודת הכובד של הייהן מן האהבה - להיים, למעשה: מן הפסיכיות של האדם, התלוי בהערכה המינית - אל הפעולה האקטיבית.

בית-אלפא.

יד

א. ד. - שוב ושוב הונה אני בשיחתנו ופעמים נדמה לי, כי אסור שתשאר רק כינונו, כי יש בה דבר-מה אשר רבות כואבות אותו ויש בכוחה להקל למישהו, כאשר הקלח לי.

אם לסכם בקצרה את הרחשים הפנימיים, הצפונים, הרי זה כעין קול הנפש הקורא: הנה גם אתה ראוי לזיה שהור ושלם כדי לזכות באהבה שנגרפה בכור החיים המשותפים, שגם לאחר שנות חיים שעברו וילדים שנוצרו לא נהפכה להרגל, להרגשת שובע, להרגשת הקנן הפרטי.

וגם עתה התביעה היא כמו אז, לפני עשרים שנה, בניל של 17-18, בראשית הדרך, בעת שלא על הנערה היה להשתוות אל הנער, אלא אדרבא: הנער היה מצווה - כמוני - לשמור על מהותו למען האחת, היחידה, הנכספת. ואם הכרזנו על היות, לא באה זו אלא לשם יתר צמיחה, יתר הכשרה, יתר צפייה הן לאושר והן לאסון; אך לא בכדי לפרוט לפרושות את ערכי המשפחה העברית המסורתית, ומכאן ניבע אותו היחס הרציני מאוד אל הולדת הילד, כי אהבת האדם הגדולה לא תתואר, תשפל באין ילד.

לכן, אל נא תקום אשה המבינה לבעל שהוא פונה ממנה, צתוק מחלחל לשמע המלים: מה לעשות? כזה הוא מסכעו... הן אני בתי-הורין ללכת בדרכי, אלא שאיני רוצה, רוח של עכדות דורות נושבת מהדברים הללו, רוח השלמה עם המציאות, הודאת האשה כי הנה נמוכה מנכר בפולס חבריאה.

עזרתנו לנכרים תחבט לא כהבנה, לא כהתורים ובהשפלת הכבוד, אלא בסערנו אותם במלחמתם נגד עצמם, נגד ירושת הדורות של סגולות וזכר.

ועוד גם זאת: את מעילת הנכר באשה רואים כחרפה לאשה. כך הדבר בעיקר כעיני הנושים עצמן. בשקר הזה, שהשתרש בנשמתנו, עלינו להלחם, כי משפיל הוא את ערכנו האנושי. לפי דעתי יש להעביר את השאלה האיומה הזאת אל שמה הערכה אחר לגמרי, לדאות בזה את דרטי הנורל הנלווה. האם אחבה אמיתית, עם כל עוויי איהםפוק והכשלון המלוים אותה, איננה עומדת מעבר לחיי יום-יום ולהשנותיהם על כבוד וחרפה?

הייתי רוצה כי ילדינו יגדלו באוירה כזאת של צפייה לאהבה אחת, של תביעות רבות מעצמם ומזולתם.

עין-חרוד

טו

ד. - תמוהים, תמוהים מאוד היחסים שבין איש ואשה בזמננו. - בין איש ואשה הקשורים ביניהם גם קשר אנושי חשוב. האם רוצים אני בבטחון שלא יקרה בחיינו כל אסון? וכי האדם הקרוב לא יאהב לעולם אדם אחר? לא, הן כל עוד חיים אנתנו - אין מקום להבטחה, ובאיו פנה שבלב רוצה האשה העומדת בדרשות עצמה, שיעמקו חייה גם עיי קשרי האדם הקרוב לה עם נשים שתהיינה יקרות גם לה. המעגל הזה מוסיף להיות גם משהו חשוב, אולי מפני שיודעת היא, שאם גם אין היא משתמשת כנכר בבתרונותיה - מקצוע, השכלה, קשרים - אולם מסלת החיים פתוחה גם לפניה.

יש גם רצון להבטיח את פרימט האהבה ולהעמיד במקומו את הילד, את הלאום, את הצבור, את הכשרון האישי. העבודה הקשה, האחריות, העלאת חיי יום יום - גם נורמים לכך.

ובתנאים של חברות נמורה - בעבודה, ביהסי צבור, בשאיפת חיים - מה הוא היסוד המוסרי, הממשי של הבטחון? - הילד, שמירת המשפחה למענו? ואם אין ילד?

נבדיל בין דברינו ובין המושגים, שאת האשה ואת האיש כדאי להחליף, וכי יש איוו העלאת חיים ואיוו תירות מיוחדת כחלופים אלה. נאמין, כי הילדים ושנות החיים המשותפים מעמיקים את היחסים בין האיש והאשה, ואריכות החיים של היחסים היא המוסיפה ברכה להם. ואם גם כתנאים הטובים של שותפות החיים היונקת מכמה מקורות, אם נב או אין, כמחוק, - על יסוד מה נחשוב איפוא את הוסר הבטחון לדבר כלתי שכעי?

בפנים הכרתנו זו מה שהוא כיוס למשפחה. השנוי הזה אינו מקפין לא את יסורי הקנאה ולא את אסון הבדידות. - הישונו אלה פעם? - אולם נדמה כי לאשה אין הם מביאים כבר את הדרם הנמור של החיים כמו שהיו מביאים לפנינו, נפתחו לפנינו יותר דרכים להמשכת החיים, גם הבלכליים וגם חמוסריים, ומפני זה נשקפת יותר התקנה, כי הועם יעבור, כי יוסל לעבור.

חל-אביב

נספחות

בין החברות באמריקה

שדה פעולתה של תנועת הפועלים שלנו עובר את גבולות הארץ ומשתרע על פני מרחבי גולה. זכות מיוחדת היא לתנועת הפועלת בארץ שגם לתנועה אשר מסביב לארץ-ישראל צרפה תא מיוחד משלה והד מפעלה הקים מחנה של חברות-עוורות מעבר לים.

עולת ימים היא התנועה הזאת הקוראת לעצמה Pioneer Womens' Organisation (ליגת החברות למען החלוצה) אשר באמריקה ובקנדה: טרם הגיעה לשנת החמישית לקיומה. והיא כבר מונה היום כשלושת אלפים חברות. ראיתי אותן לאורך כל התור שלי, במרכונים הגדולים ובפנות הנדחות, ביניהן – גם כאלה שרק לפני שנה-שנתיים הצטרפו לתנועה. והענף הזה, הכי צעיר לתנועת ארץ-ישראל העובדת אשר באמריקה, הספיק כבר לגלות נאמנות ופעילות של חברות, שגם בשבתן רחוק ממקום המעשה קשרו בו את גורל רוחן.

משכנות שונות הורכבה תנועת חברותינו אלו וממקורות שונים ינקה. רובן ככולן הנן יוצאות רוסיה, פולין, ליטה וגליציה, שהגרו לארצות הברית לפני 25 שנה. לפני 15 שנה, בערך בתקופת העליה השניה לארץ-ישראל. רובן ככולן עברו את כור העבודה, עברו בבית-החרושת, בחנות, הרויחו את לחמן בעמל כפיהן, ראו את עצמן מקושרות לצכור הפועלים היהודי והעולמי. רבות מהן הביאו את יהסן הער לציונות ולתנועה עוד מארצות-הבית, והוסיפו לשמור אמונים למורשת צבורית זאת גם בחוץ הקלחת של הארץ החדשה. בין החוג שיסד את התנועה הזאת לפני המש שנים הוו את הגרעין העיקרי החברות שהיו שייכות למפלגת פועלי-ציון בין בארצות שיצאו מהן ובין באמריקה. חן גם קובעות את דמות התנועה עד היום. אולם ישנן גם חברות שבארצותיהן השתתפו בתנועת המהפכה ובמפלגות-פועלים שלא היו קשורות כלל בארץ-ישראל. לא פעם פגשתי בקלובים את מי שהיו חברות ב"בונד" וגם ב"איסקרא", גם השתתפו אקטיבית בתנועת

ה'ג'ינוסן' באמריקה ובאגודות הארבייטר רינג'. אולם ברובן הגדול – עבדו ופרשו. נכנסה כל אחת מהן לתוך סבך חייה הפרטיים. בעל כרחן התרחקו משאון החנוכה. אם כי לא נתקו את הקשרים שבלב. ומשניתנה האפשרות החיצונית לשוב מחדש לחיי-תוכן צבורי – קמה לתחיה גם זיקה נפשית זו. שהיתה לזמן-מה נטולת בטוי. והשוניים שחלו בעולם ובתנועה. ביחד עם בשורת מפעלה של העובדת בארץ-ישראל, בשורת שאיפותיה ויצירותיה. דרשו מרבנות לברוק מחדש את דרכן ולחצטרף לפעולה. שכם אחד עם פועלי-ציוניות ותיקות עובדות עכשיו בקרב התנועה גם מי שהיו אדוקות בהתנגדותן לארץ-ישראל וגם מי שהיו אדישות לה. מהקוסמופוליטיות שבו. מהתבוללות באו. ורבות הן שלא היו שייכות מעולם לבל תנועה. ורק מפעלנו כאן הוא שקרבן. ופה ושם נתנו יד גם גידולי אמריקה עצמה, חברות שגולדו כבר על אדמת הארץ החדשה, חונכו בבית-ספר זר. אידיש לא דברו וספר עברי לא קראו. לאור מפעל הפועלות בארץ. מצאו אשה את אחותה ובהצטרפותן יחד הניחו את היסוד לתנועה חדשה, רבת האפשרויות שכבר הספיקה להראות את חיוניותה ועוד עתידה לפנייה.

ארגון נשים הנהו באמריקה הופעה יסודית של כל הצבוריות. בשעות ידועות ביום מתפנית האשה-האם. אף מבין השכבות שאינן אמידות, מעבודתה ומדאגותיה על מנת להתמסר לצרכי הברה ורוח. וגם בקרב הקהלה היהודית תופסות הסתדרויות נשים מקום ניכר מאוד בכל מפעלי הצדקה והסיוע. אולם תנועת האשה אינה מסתפקת בעבודת-חסד. שאיפת ההשתרשות בחיי החברה והתנועה מתחילה להראות אותותיה בקרב ארגוני-הנשים החדשים באמריקה. וחפוש תוכן נפשי וקשר ישר ואחראי עם יסודות-התחיה אשר בתנועתנו אנו, הוא שחוציק את חברותינו מכל השכבות והסוגים השונים מסביב לדגל, שהורם על ידי תנועת הפועלות בארץ.

בקטנות החלה התנועה. בראשית הקיץ של שנת 1924. שנת הבצורת בארץ. כשקבוצת הפועלות בירושלים עברה על אדמת קה"ק בשכונת רחביה. ובשכונה טרם היה ישוב עברי ובור מים טרם נחצב בה. והברז היחידי ממי ברכת שלמה אשר למשתלה לא יכול היה להספיק, ואלפי שתילי עצים הלכו ונמקו בצמא ובל עמלנו הרב אמר לעלות בתוהו. פניתי בצר לי אל החברה סופיה יודין. שנמצאה אז באמריקה בהצעה, שמא תוכל בעזרת ידידות קרובות להשיג לנו הלואה לבנין בור לקבוצת הפועלות בירושלים. והיא פנתה לחברות אשר בפועלי ציון ולקרובות להן. והדברים עשו פרי. מסביב לנרעץ ראשון זה

של פעולה עצמית החל הרכוז. ובור המים שנחצב בקבוצת הפועלות בירושלים הפך למקור חיים לתא החדש שקם לתנועתנו בארצות הברית. משלחות ההסתדרות שהחלו לצאת שנה שנה עזרו להרחיב את החוג. אוסף כסף ראשון ומקרי זה שהכניס מאות אחדות הפך ליסוד של פעולה שיטתית. הנעשית מדי שנה בשנה וההולכת ומתרחבת משנה לשנה. פעמים שלחה ההסתדרות שליחות מיוחדות לתנועת החברות באמריקה שעברו את הסניפים. העמיקו ובררו את המושגים. לכדו את הכוחות ומלאו תוכן חי את קשרי הרוח ההולכים ונטוים בין הפועלות שבארץ ובין חברותיהן שבאמריקה. השנה האחרונה התנהלה חמגנית ב-50 ערים והכניסה 25 אלף דולר.

פעולתה המשקית העצמית של תנועת הפועלות בארץ ישראל פתחה גם אופקים חדשים לפעולתה הצבורית העצמית של תנועת החברות באמריקה. שאיפה זו ליצירה, לשחרור, להשתתפות פעילה בנשיאת העול והאהריות, המחיה את תנועת הפועלת בארץ. היא שמצאה הד חי בקרב תנועתנו באמריקה. ומסביב למפעל הפועלת בארץ. מסביב לקבוצתה ולחברותה. לארגונה ולתרבותה. התרכזו החברות הן כהתרכזו מסביב למפעל שלהן. יחד את החברות בארץ הן אומרות לעמוד בנסיון. כי נסיון הוא. ומתוך הרגשה עמוקה של שותפות לתפקיד ולגורל הושטה יד-האחות. יודעות הן. כי חלקן בפעולה מצער הוא, וחיצוני, אולם בלתי נפרד ורב התועלת. עם כל שאיפתן לבוא לארץ ולהצטרף למחנה הן ברובן הגדול יודעות בברור כי נדונות הן להמשיך חייהן בארצותיהן. מצבי משפחה והרגלי חיים וסבך התחייבויות לא ירשו להן לעלות ולהצטרף לעדת המגשימות כמו ידן. אולם יודעות הן בכל זאת כי אין הן, כבר היום, מהוץ למסכת. כי השכם שהטו – שכם נאמן הוא. והקשר שהתקשרו במפעל החי והקרוב מאוד ללב. קשר אמת הוא, קשר של חיים. והתעודות הקוראות להן והחובות המוטלות עליהן – עוד גדולות ורבות ומצמיחות כנפים. והכרה זו נשאה את פריה. עבודת המגבית העצמית. – היא הפעולה המרכזית של התנועה. אולם משהתעמק רגש האהריות נראה כוחו במקצועות שונים של נלווי תנועתנו. המגבית הכללית של תנועת הפועלים בארץ מצאה בתנועה זו את משענתה התמידית. רצון-ההסברה והתעמולה. צרות ושרשיות בעניני א"י וציונות. קשר חי עם תנועת הפועלים היהודית שבגולה ועם תנועת הפועלים העולמית. אלה הן סגולות התנועה הפותחות לה תפקידים חדשים והולכים ומתרחבים.

ואפניית לתנועה היא החרדה לעבודת תרבות וחינוך. תהום זו בין אבות

ובנים שישנה בכל ארצות גולה מפחידה פי שבע את האם באמריקה. בבית אין אורה הרבותית משותפת. שפת העם הולכת ונשכחת, והבן או הבת מביטים מגבוה ובזרות על דור ההורים החולך וכלל. גם את יסורי החגירה ומבאובי החדירה לארץ החדשה לא ידעו. מן המוכן לקחו ואת סבלות האבות גם לא יעריכו. אין הבן ממשיך לא את מקצוע האב ולא את מסורת האב. אין בכלל המשך. כאילו תהום נפתחה לרגלי ההורים החרדים על מורשתם וחסודתם. וזוהי לי חברה זו שבעיר פ. ר. שבדמעות עין פתחה לפני את ארון הספרים שבביתה. ספרי עברית וספרי אידיש, פתחה ואמרה: "הנה קבר חי בביתי למה כל אלה? הן היו לי ספרים אלו מקור חיים. מי יגש אליהם? מי מילרי ישיט להם יד?"

מה פלא אם העבודה לטובת בית הספר היחודי, הבנוי במאמצים כבירים על יד בית-הספר הכללי, מצאה בקרב הברותינו אלה עזרה וסעד? טוללות הם שהקימה היהדות-החדשה באמריקה נגד הזרם הזר והולך ומציף. עזרה לבתי-הספר, מלהמה על רוח ארץ-ישראל ועל דעת העברית בתוך בתי-הספר היתה להן לתפקיד עיקרי. מה שיש להציל – מן החובה להציל, והתעודה החדשה שנפתחה בא"י, – מקור הברכה לתנועה, – היא גם הפותחת שער להצלח. ותקוה מחיה את החברות: אם הן עצמן לא תעלינה, הרי הולך וגדל באמריקה על ידן דור חדש, צעיר יותר, חפשי יותר, שעוד עתידו לפניו והוא בעל לו. אולי יגשים הוא את אשר לא ניתן להן להגשים, וגמול יש בהכרה כי עבודה זו, שהן עובדות עכשיו מתוך מרחק וגעגועים, היא הדרך המובילה לשתוף השלם, שבוא יבוא.

רחל ינאית

ביבליוגרפיה בשאלת הפועלת בארץ-ישראל

וסמילה את הכתוב בשאלות הפועלת בעתונות הפועלים באי בשנות תרע"א – תרפ"ח

מסודרת ע"י מ. ק.

הפועלת בחקלאות

ממשי	לשאלת הפועלת הנלילית הפועל-הצעיר	4 תרע"א
שרה מ. [מלכין]	על דבר הפועלות בבגרת	11, 13 תרע"ב
שרה שרן	לשאלת הפועלות החקלאיות	23 תרע"ג
קבוצת פועלות	רברים אחרים (למאמרה של הנב' שרון) הפועל-הצעיר	26 תרע"ג
תחיה ליכרון	לשאלת הפועלות	27
הנה מיזל	התנוך הכפרי של הצעירות	קובץ, בשעה זו ג' תרע"ז
משרד העבודה	תבנית משק הצעירות בבגרת	הפועל 27 תרע"ט
הנה מיזל-שוות	לחנך החקלאי לפועלות	הפועל 38 תרפ"ב
	ביים חקלאי לצעירות בנהלל	27-28 תרפ"ז
	תנאי קבלת תלמידות לביה"ס החקלאי	דבר 415, 680 תרפ"ז
	עבודת הויצא לחנך האשה בחקלאות	הפועל 43, 44-45 תרפ"ז
	הפועל 1 תרע"ט	
י. אמינר	החנך החקלאי לצעירות	קובץ, הארץ והעבודה: ה' תרע"ט
א. יפה	סדר העבודות לפועלות בשנה הבאה	קובץ, בעבודה: תרע"ה
ה-ד	נסיגות חקלאים בירושלים	הפועל יחידים תרע"ט
	אתה מקבוצת ירושלים על "הנסיגות החקלאים בירושלים"	
נון	על כמול קב' הפועלות במקוה ישראל	קונטרס ט' תרע"ט
א. יפה	עיד מקוה ישראל (תשובה לניל)	י"ד תר"ף
י-ן [י. מבנקין]	סך-הכל (למשקי הפועלות)	ט"ז
קב' הפועלות	בגרת	הפועל 21-22
א. צילי	הכשרה חקלאית וחוסר עבודה	קונטרס קב' תרפ"ג
עדה פישמן	במקום תשובה (לח' צילי)	קב' ט'
צפורה בת עמי	לשאלת הפועלת כמושבה	הפועל 22-23 תרפ"ז
חמר מנדכין	למצב הפועלת בחבורה	דבר 348 תרפ"ז

הפועל 24	תרפ"ו
רבר	130
"	141
"	144
"	269
הפועל 30-31	תרפ"ז
"	43-44
רבר	901 תרפ"ח
קונטרס ש"י	תרפ"ז
רבר	630

על מצב הפועלת	עדה פישמן
לשאלת ארגון הפועלת	פסיה
הפועלת כעיר	צפורה
מועצת פועלי יפו ומצב הפועלת	טובה יפה
חבורות הפועלות בערים	ה. פרומקין
על הועדות לעניני הפועלת	טובה יפה
שוב על ועדות הפועלות	יפה ר-ץ
הפועלת בתל-אביב	כלומה
לעניני הפועלת	לילה
לארגון העובדת כמשק הבית	י. בת-רחל
תנאי העבודה במשק הבית (עובדו ע"י הועדה לעניני הפועלת שעי"מ. פ. חיפה)	

הילד והאם: הילד העובד

העובדת ותינוקה	ת. ל. חריפאי
רשימות (מתוך העבודה בין ילדות עובדות)	ברכה חכם
ממשלת תינוקות	כת שבע
ילדים עובדים	יוכבד בת רחל
לשאלת בית-תינוקות בעיר	א. יואל
מען לתינוקות	ד"ר דהל לוי
למצב התינוקות והאמהות	"
לשאלת הגנת הילד	ל. י.
לשאלת בית התינוקות בעיר	ברכה
בית-הילדים	טובה חסקינה
בתי תינוקות (ר' פרקים)	
על מנרשי הילדים	ד"ר א. מנדלברג
קופה קואופרטיבית של היולדות	ד"ר ב. הירשוביץ
לשאלת בתי תינוקות	אם רות
עדותה של אם (על מזונות הילד)	חיותה בוסל
לשאלת החנוך והטיפול המשותפים	ה. שמרלינג
המשפחה (בקבוצה)	שרה יצקר
על הלינה המשותפת	ב.
לשאלת לינת הילדים	פועה הכס
הילד וההורים	א. קריתי
המחנכת בקבוצה	הנה
חילד במושב העובדים	

קונטרס ליה תרפ"ז

פרומקה

החנוך המשותף (אדרי המועצה
לשאלות החנוך בקבוצ המאחד)

קונטרס שליה תרפ"ח

V ועידות ופגישות

מועידת הפועלות בנליל; ההלכות	ק.
ועידת הפועלות החקלאיות באי	י.
ועידת הפועלות ביהודה	עדה פישמן
להלכות ועידת שירה	זהבה כנלוב
לקראת ועידת הפועלות	עדה פישמן
מועידת הפועלות	עדה
ועידת הפועלות	ה. שורר
מן הצד: על ועידת הפועלות	
מפעלותיה של מועצת הפועלות (פקידה על עבודת המועצה בתרפ"ב-פ"ג והתלשות)	
התלשות ועידת הפועלות	עדה פישמן
לקראת ועידת הפועלות	ברכה בן יעקב
הבחירות והפועלת	מרים
ממועצת הפועלות	עדה פישמן
הערה למאמר הנ"ל	
מועצת הפועלות	מ.
התלשות מועצת הפועלות	י.
ממועצת הפועלות	
שוב על ועידת הפועלות	ג. חנוך
ועידת הפועלות, התלשות	נ. ה. [חנוך]
לועידת הפועלות	
מסביב לוועידה	עדה פישמן
לקראת ועידת הפועלות	י-ב
על אופן הבחירות לוועידה	ז-ה
הבחירות לוועידת הפועלות	דינה בת חורין
לקראת ועידת הפועלות	טובה
ערב ועידת הפועלות	צ. בת עמי
	צביה וים

לאה פיד שרה מ.	ערב ועידת הפועלות זכות הבחירה של נשי העובדים (הצעה לוועידת הפועלות)	דבר 269 תרפ"ו 271
עדה פישמן מרים שלימובין רחל ינאית חיותה כוסל שושנה רכמה-גרייפה צפורה בת עמי פסיה גורליק חנה מייזל-שוחט רחל כצנלסון	דין והשבון של מועצת הפועלות עבודתנו החקלאית החברה בקבוצה על האשה כמושב על הפועלת כמושבה על משקי עור על בית הספר החקלאי היחסות התרבותיים של תנועת הפועלות בארץ	ועידת הפועלות השלישית דבר 270, 271, 272, 273 274, 275, 276, 307 תרפ"ו
—	כמועצת הפועלות מושב מועצת הפועלות להערכת ועידת הפועלות מועידת הפועלות השלישית לארגון הפועלות בתוך ההסתדרות לשאלת נשי החברים בהסתדרות	דבר 324 תרפ"ו דבר 449, 450, 453 תרפ"ו הפועל 25 תרפ"ו קונטרס רנים רנין
פנינה יגלאבטיח	(לקראת הועידה הכללית)	דבר 557 תרפ"ו
עדה פישמן עדה פישמן רחל ינאית	משק למאמץ פועלות (לוועידת החקלאית) הפועלת (הרצאה בוועידת החקלאית)	11 תרפ"ו דבר 213 תרפ"ו 214
—	הועידה השלישית של ההסתדרות הכללית פרק י"ג, עמ' 217-227 תרפ"ו	הפועל 9
—	מועצת הפועלות פנישת פועלות העמק מדברי חברות בפנישת פועלות העמק בכפר-יחזקאל:	דבר 909 תרפ"ה
—	נהחברה כמושב: שושנה יפה (נהלל); רחל תמרי (תל- ערשים); הסיה קופרמינץ (עין-טבעון); שרה (עין-טבעון); החברה בקבוצה: בה שבע חייקין (יגור); יפה (קבוצת השרון); צפורה אכרמזון (קבוצת הנבעה); לילה בכביץ (עין-חרוד); יהודית מנש (עין-חרוד); יהודית איירלמן (עין-חרוד); פנינה (כית-אלפא); גולדה מאירסון (ת"א); פרידה לוי (הפצי כה)	דבר 915 תרפ"ה
חנה ציוויק	על חברות הפועלות (כפנישת פועלות העמק) קונטרס שלי' תרפ"ה	

המכללה האקדמית עמק חרדן
"הספריה"

רחל כצנלסון	כלפי פנים (מדברי הועידה בפנישת פועלות העמק)	קונטרס שלי' תרפ"ה דבר 885
חסיה	אתר פנישת הפועלות בכפר יחזקאל	904
מרים	אתר פנישת הפועלות בעמק	קונטרס שי' תרפ"ט
חנה	פנישת חברות אחדות-העבודה, קטעי רשמים (על הפנישה הנ"ל)	" "
—	כינוס החברות של הפועל הצעיר	הפועל 29 תרפ"ה

ש ו נ ו ת

דינה בת הורין	ממפקד הפועלות בירושלים	קונטרס שלי' תרפ"ה
רבקה בת אליהו	שאלת האוכל והבשול	קונטרס צי' תרפ"ב
פרידה	למצב אחד המטבחים	קביה תרפ"ג
טובה	מתוך מוסד (על בית התבראה בירושלים)	קליב
פ. שרגורוסקה	הספונדופיה והפועלת בעיר	דבר 285 תרפ"ו
פ. ג.	כלי עבודה (המתאימים לפועלות)	הפועל 25 תרפ"ה
מ.	על ההסר בתוכן קובץ הפועלות	דבר 987
מ. שרתוק	על תנועת הפועלת באנגליה	265 תרפ"ו
עדה פישמן	ועידת הפועלות הבין לאומית	674 תרפ"ו
רחל ינאית	רשמים מועידת הפועלות הבין לאומית	690
אלים קלס	האשה בתנועה הסוציאליסטית הבלנית	הפועל 7 תרפ"ה

הוצאות מיוחדות

עלים, קובץ של דברי ספרות לזכרה של שרה טהון, תל-אביב, תרפ"ב.
לאהות, קובץ לזכר שרה לישנסקי, הוצ' ועדת התרבות, תל-אביב, תרפ"ו
עם העליה השניה (וכרונת), מאת שרה מלבין
הוצ' הועד המרכזי של הפועל, תל-אביב, תרפ"ט
תנועת הפועלות בא"י (תרס"ד-תרפ"ט-1904-1905), מאת עדה פישמן
הוצ' הועד המרכזי של הפועל, תל-אביב, תרפ"ט, 218 עמ'

לתקן: במקום ההוצ' אל-הי' אלה, עמ' 27, ש' 32; המלחמה-המלחמה, עמ' 32, ש' 27; מטילים -
מטיל, עמ' 161, ש' 18; צרכי - צרכי, עמ' 169, ש' 27; נפש - נפש, עמ' 208, ש' 1.